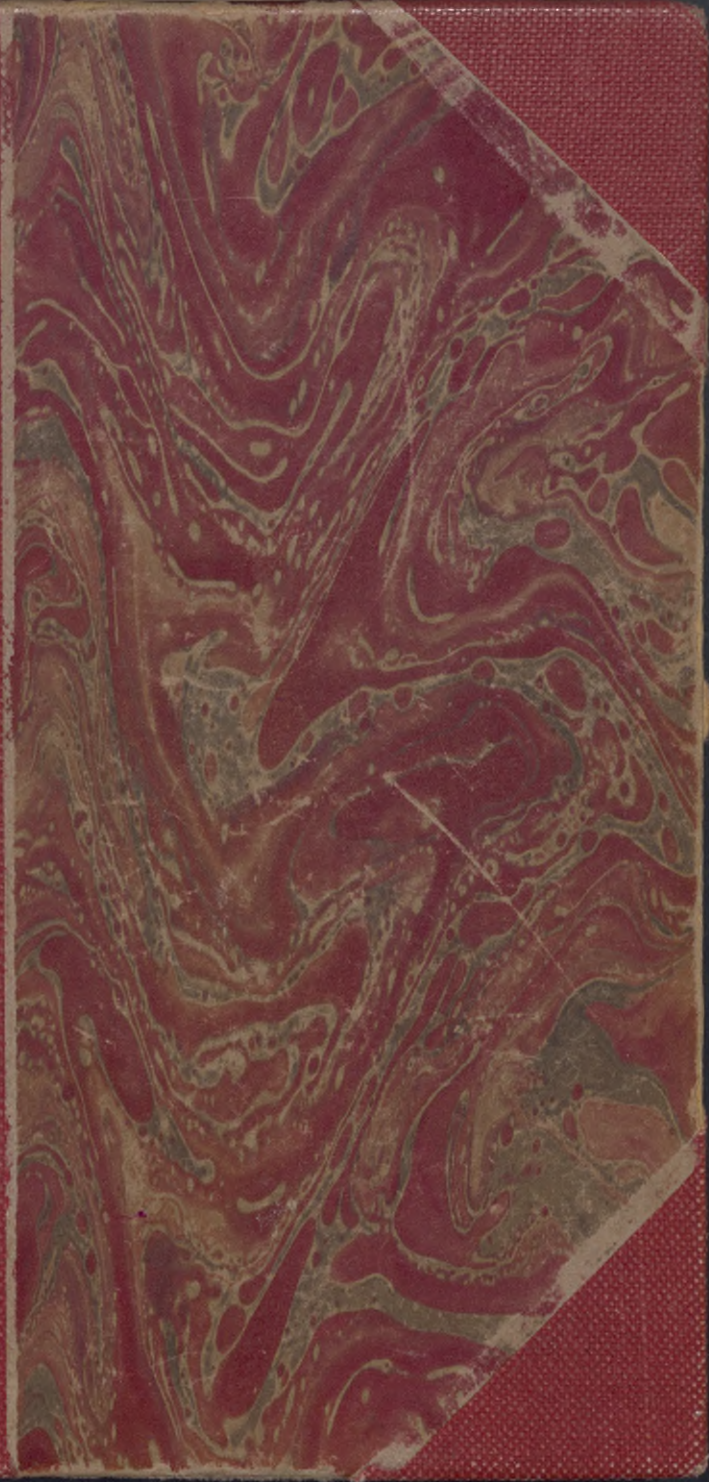

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

FROM
EDINGOT
L
OSTYM

Allmänna Sektionen

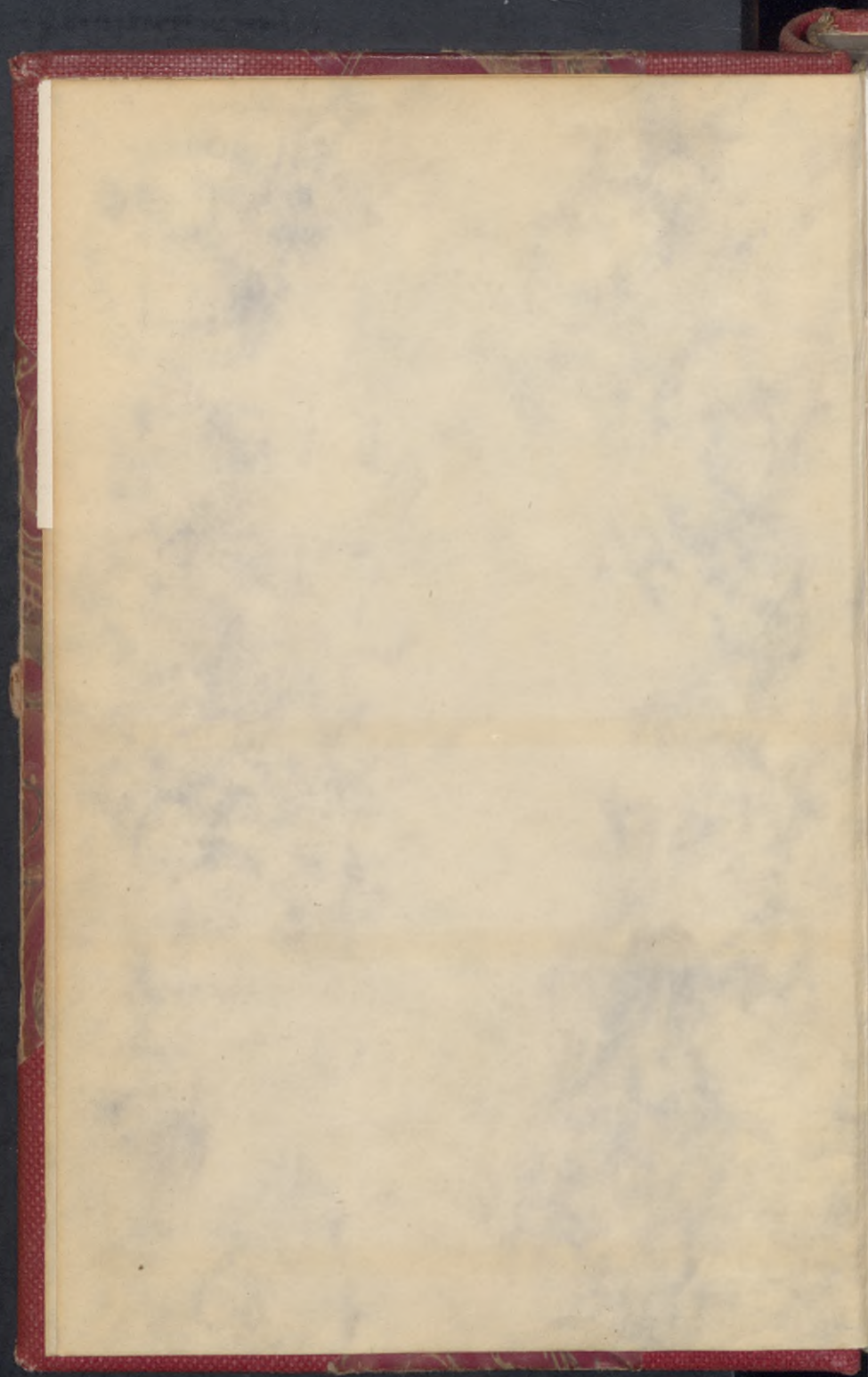

Kulturhist.

Eng.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.]

FRÅN

*Kulturnäst.
Sng.*

REDINGOT

TILL

KAVAJ-

KOSTYM

ENGELSKA STUDIER

GUSTAF

HELLSTRÖM

---

* 1882 -

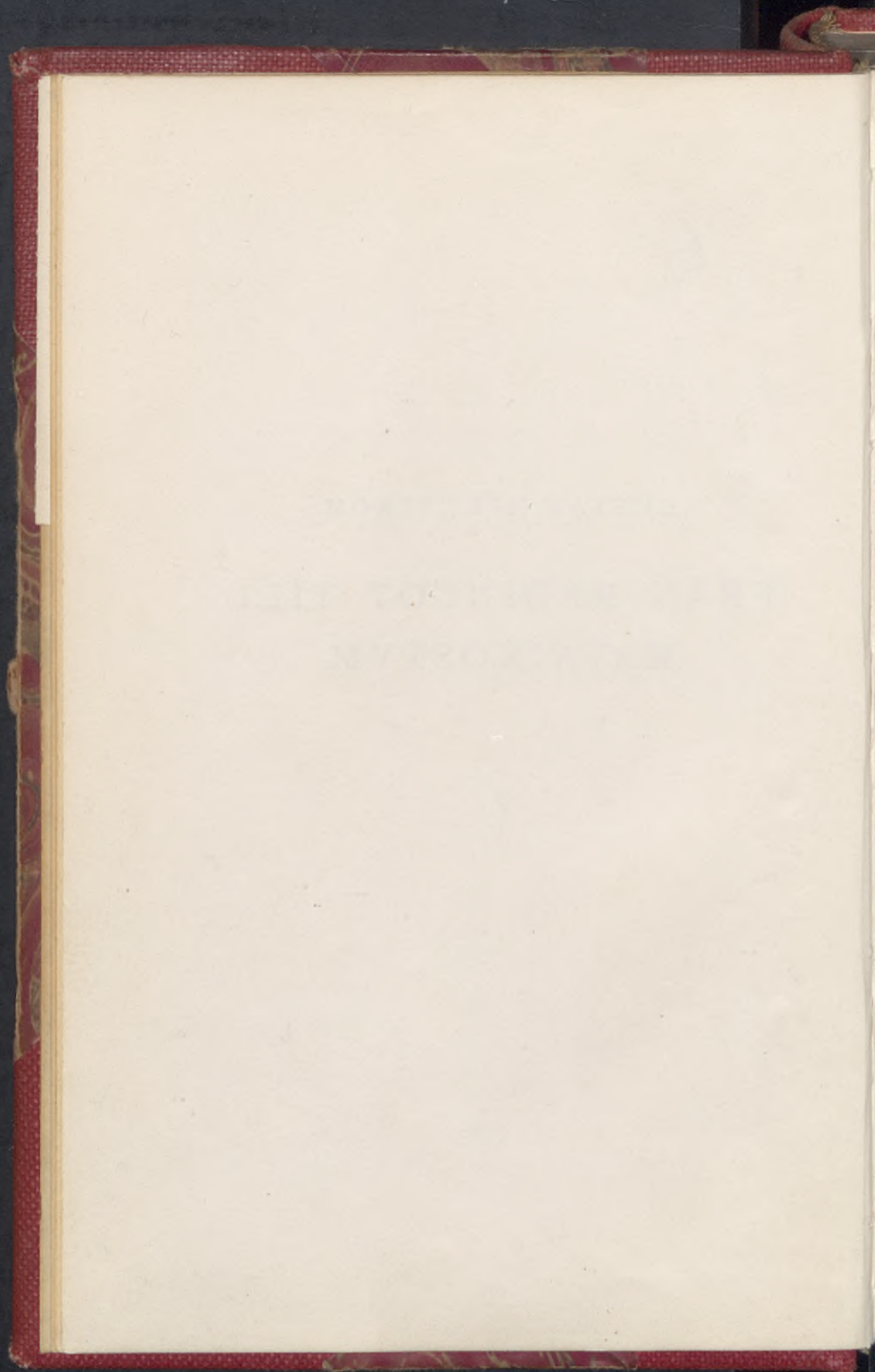
Bonniers

33
Fr. 1338.

FRÅN REDINGOT
TILL KAVAJKOSTYM

GUSTAF HELLSTRÖM

FRÅN REDINGOT TILL
KAVAJKOSTYM

FRÅN REDINGOT
TILL KAVAJKOSTYM

ENGELSKA STUDIER

AV

GUSTAF HELLSTRÖM

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

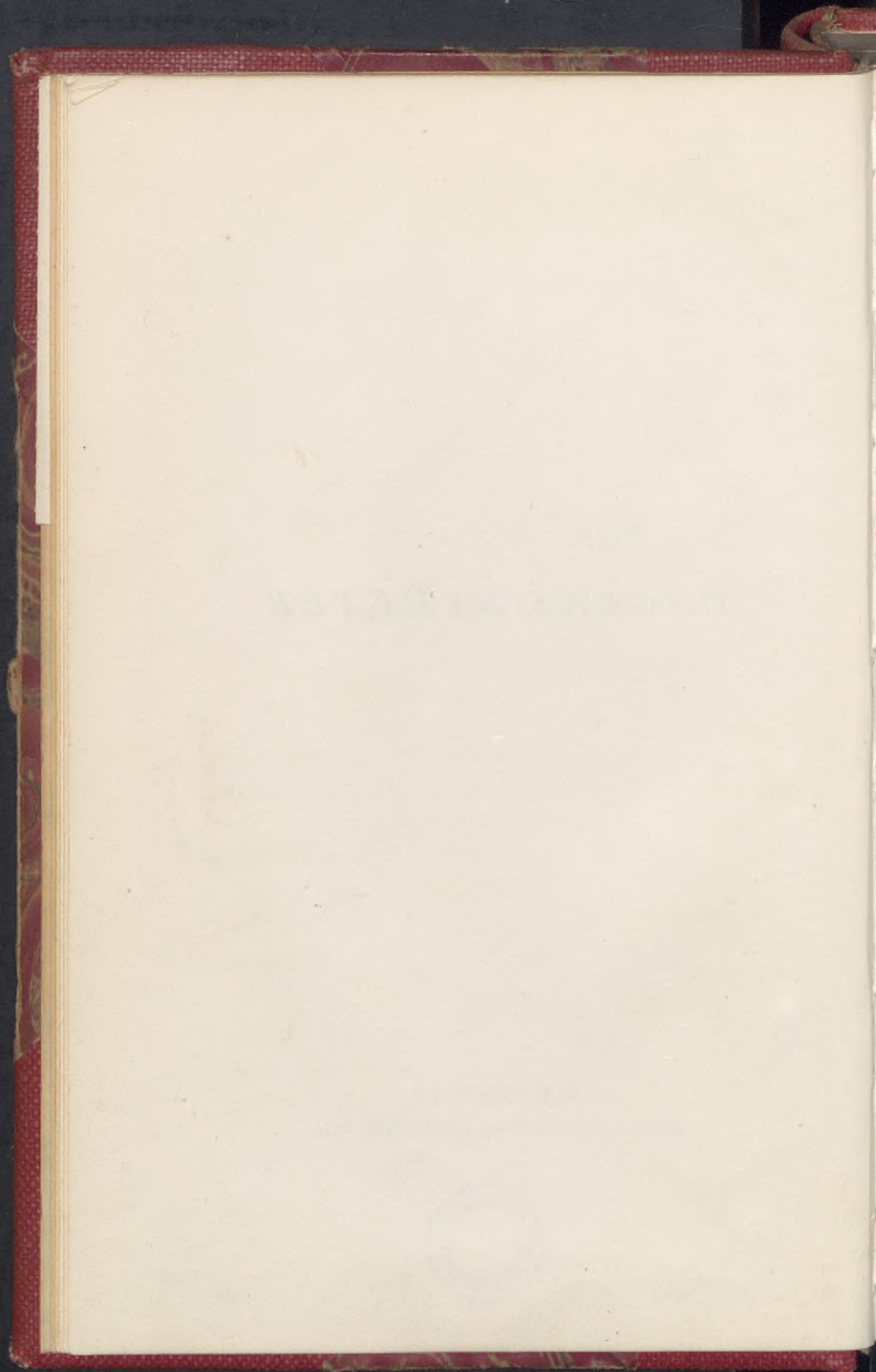

Copyright. Albert Bonnier 1933.

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1933

Till
DAGENS NYHETER

FÖRORD.

Det är med stor tvekan, som undertecknad härmed, på uppmaning från olika håll, samlar ett litet urval av de Londonkorrespondenser, som jag under loppet av de sista sex, sju åren sänt till Dagens Nyheter.

Bristerna och luckorna i detta urval ligga i alltför öppen dag för att behöva ytterligare accentueras av den skyldige. Frånsett omöjligheten att överhuvudtaget ge en fyllig bild av det föreliggande ämnet, härleda sig dessa brister och luckor dels ur artiklarnas ursprungliga natur: att tjäna en stor tidnings aktualitetsintresse, dels ur nödvändigheten att vid urvalet ur ett voluminöst och till innehållet heterogent material följa en linje, i hopp om att därigenom uppnå någonting som närmar sig en helhetssyn utan att samtidigt framkalla anmärkningar för alltför stor ensidighet.

Det kan möjligen också tyckas opåkallat, att i tider som dessa tynga den hårt belastade bokmarknaden med ett arbete, som behandlar engelskt psyke och engelska förhållanden. Det påpekades för någon månad sedan i en stor svensk tidning, att England

med Dovregubben kunde säga: "Det er gaaet til agters i de senere aar." Den politiska tyngdpunkten i de ständiga kriserna, som följt på världskriget, har ej varit förlagd till England. Och vad mera är: det medborgarideal och de former för politisk maktutövning, som England företräder, stå, som tidningen påpekar, icke mera i hög kurs på kontinenten.

Just av denna anledning, just emedan engelsmännen under den envisa depressionen och de ekonomiska och politiska panikstämningarna, som denna utlöst, visat sig kunna hålla huvudet kallt och hjärtat friskt, anser jag emellertid att en bok om engelsk mentalitet bör kunna hävda sitt berättigande.

Under rubriken "Fyra engelsmän" ha sammanförts karakteristiker av fyra män, som enligt förf:s uppfattning på ett ej oävet sätt representera olika sidor av engelskt väsen.

Då detta artikelurval tillägnas Dagens Nyheter, sker det i en känsla av uppriktig tacksamhet mot den tidning, som för över ett kvarts sekel sedan gav mig förtroendet att vara en av dess utrikeskorrespondenter.

Utö, september 1933.

Gustaf Hellström.

Redingot och nakenkultur.

I.

För något år sedan yttrade G. K. Chesterton, att han under loppet av sin snart sextioåriga levnad sett England förvandlas från ett kristet samhälle till ett hednaland. Samma år som Chesterton föddes, d. v. s. 1874, utkom domprost Farrars Jesu liv. Med detta arbetes publicerande kan den religiöst inställda engelsmannen sägas ha utan alltför stora samvetskval tagit farväl av dogmen om den eviga fördömsen och därmed också ha vänt ryggen till den gamla behårda puritanismen. Farrars Jesu liv betecknar det definitiva genombrottet hos allmänna opinionen av vad man skulle kunna kalla den religiösa humanismen i England. Nära nog på året sex decennier senare trycktes i England en visserligen från sina anstötligaste uttryck och sexuellt mest naturalistiska scener rensad upplaga av Lawrences Lady Chatterleys lover — den hade redan 1928 tryckts i Paris och därifrån insmugglats till England. I och med frigivandet av denna roman hade den engelska moralens litteraturvaktare, det vill i

detta fall säga inrikesministern, ansett sig ur sedlighetssynpunkt ej ha någonting att erinra mot ett verk, som i sexuallivets på samma gång fördjupande och stegring såg källan till ett rikare andligt liv och en av de nödvändigaste betingelserna för en räddning undan en förvänd kulturs och en andligt förslöande civilisations förbannelser och vådor.

Den avkristning, som enligt Chestertons ovan angivna yttrande försiggått i England, skall i ett senare sammanhang närmare behandlas, och jag vill här nöja mig med att mot hans påstående ställa ett uttalande, som ungefär samtidigt under en diskussion i just detta ämne gjordes av en gammal statskyrkopräst: "Folk nuförtiden är ojämförligt mycket mera religiösa än de var på sjutti- och åttitalen." Förmodligen ha båda rätt: Chesterton i den meningen att kyrksamheten avtagit; den gamle statskyrkoprästen, som var i tjänst redan anno dazumal, i den meningen att religiositeten, det metafysiska behovet framträder starkare nu än då.

Det kan emellertid tänkas att Chesterton, då han fällde sitt yttrande, hade ej så mycket religionen som moralen i tankarna och att han i första hand ville konstatera, till vilken grad engelsmannen under hans livstid avpuritaniserats. Puritanismen hade nämligen inte bara ett religiöst ben att stå på. Det andra var moralen, den samhällliga likaväl som den individuella, ett så starkt överemfaserande av pliktbegreppet på lyckokravets bekostnad att till och med förströelsen stämplades som ett satans bländverk.

Engelsmannen har, som bekant, under långliga tider åtnjutit den tivelaktiga äran att få tjäna som ett synnerligen talande skolexempel på vad som menas med en hypokrit. Det enkla förhållandet är nämligen det, att detta överdrivna tonviktsläggande på pliktbegreppet stod stick i stäv mot hans allra djupaste livsinstinkter. Han är av naturen ingen glädjedödare. Engelsmannens fysionomi, innan det puritanska elementet fick riktigt hand om honom, kan bäst avläsas i den engelska renässansen. Det av livsglädje, som puritanismen inte kunde förkväva, tog sig så småningom uttryck i sporten, och vad som inte fick utlopp i sporten sökte sin tillfredsställelse i mörkret eller — på kontinenten, där Barabbas släpptes lös. Hyckleriet hade blottats, i privatlivet som i politiken!

Det kan förefalla egendomligt och nära nog oförklarligt att en religiös, moralisk och sexuell inställning som puritanismen kunde under en så lång tidrymd behålla sin härskarställning orubbad i ett bo, där själva livsrytmen spelade i betydligt snabbare och livligare takt. Men förklaringen ligger inte så långt borta. Dels stodo aristokratin och underklassen så gott som fullkomligt främmande för den. Den förra levde som den ville, den senare som den kunde, utan att i stort sett bekymra sig om följderna vare sig i detta livet eller i det tillkommande. Men inte så burgeoasin. Puritanismen visade sig, sedan den slitit ut den första hänförelsens ryttarstövlar, vara en i privatlivet synnerligen lönande affär.

Skygglapparna, med vilka den försedde sina anhängare, begränsade visserligen synfältet. Men på samma gång skärpte de blickfältet. Ur fantasilösheten, de moraliska tabuerna, det ständiga pliktpredikandet växte det fram egenskaper som kommo sällsynt väl till pass i medelklassens huvudsakliga näringsfång: handel och industri, samtidigt som predestinationsläran skänkte den optimism, som är nödvändig för varje affärsman. Puritanens moral stod i polär kontrast till gentlemannens: den senares maxim var att ge mera än man tog, den förres att skaffa sig så stort kredit- och så litet debetkonto som möjligt. Ju större kreditkonto man kunde uppvisa, ju bättre var man inte endast i världens utan också i Guds ögon. Medelklassen hade alltså all anledning att anse sig ha löst inte endast den jordiska jämmerdalens problem utan också framtiden i ett liv efter detta. Vad kunde en människa begära mera än att öka sina jordiska ägodelar med samma metoder varmed man samtidigt försäkrade sig om evig salighet? Det var endast gentlemannabegreppets "demokratisering" och medelklassens gradvisa införlivande med aristokratin, som räddade den från den succémoral, som puritanerna förde med sig till Förenta staterna och där bragte till sin fulländning.

I slutet av adertonde århundradet inträffade dessutom en händelse, som kom att i oerhörd och oväntad grad stärka puritanismens ställning och öka dess styrka med en hel samhällsklass. Den händelsen var den franska revolutionen. Den satte en helig skräck

i den hittills sorglösa engelska aristokratin och under osäkerhets känslan, som under decennier följde, sökte den jordägande överklassen skydd under puritanismen i den ej alldeles ogrundade förhoppningen att i den finna ett medel inte bara att undgå Guds straffdom och rädda det egna skinnet, utan också skaffa vapen att nedslå proletärens törst efter blått blod. Puritanismen svek inte förhoppningarna. Den visade sig verkligen sitta inne med betydande resurser, ehuru den härvid fick ett jättehandtag från den evangelisering av de lägre klasserna, som utgått från John Wesley och som enligt lord Morleys uppfattning mäktigt bidrog att rädda öriket undan en våldsammare revolution än till och med den franska. Det var emellertid inte med den engelska aristokratin som med de franska bourbонера: att de ingenting lärt och ingenting glömt. Kärnan av den engelska aristokratin utgjordes av gentlemän, och en av gentlemannens bästa igenkänningstecken är hans förmåga att känna tacksamhet. Den engelske aristokraten ansåg sig ha puritanismen att tacka både för livets och egendomens behåll, och en gång åter på det torra vände han den inte ryggen med en nick och sökte inte heller glömma, i vilket sällskap han i farans stund sökt hjälp. Han anammade puritanismen, visserligen i en modifierad form, samtidigt som han också anammade den högre medelklassen.

Och så kom, som bekant, drottning Victoria och framför allt hennes make, den tyske småfursten

prins Albert. Med honom kommo i sin ordning vissa tyskt borgerliga dygder, vissa protestantiska, med puritanismens överensstämmande moralprinciper in i ett hov, där det under långliga tider — med vissa mellanrum — varit både si och så med dygden. Den något detaljerat materialistiska idolatri, drottningen efter makens död ägnade hans minne, skruvade ytterligare upp hennes krav på den tukt och de luteranskt rena seder, som jämte många andra goda egenskaper prytt denne plikttrogne, intelligente, rastlöst arbetsamme, på många områden kunnige men humorfrie man. Hennes avgudadyrkan av den avlidne maken gjorde henne till ytterlighet rigörös: hon vägrade på det bestämdaste att mottaga en omgift änka vid hovet, och en frånskild hustru som ingått nytt äktenskap stod i hennes ögon på skökans ur social synpunkt mindre satisfaktionsfäihiga nivå. Med andra ord: också hovkretsarna hade omvänt till den sanna läran och det dygdiga levernet. Den engelska staten och det engelska samhället tedde sig från och med mitten av adertonhundratalet för den avundsjuke samtiden som ett magnifikt och alltigenom stilenligt byggnadskomplex, möjligen med undantag för källarvåningen, där underklassen ännu levde ett liv i synd, fattigdom och elände. Stilen har kallats den victorianska erans, den epok i Englands historia som helt visst i långliga tider framåt kommer att materiellt och kulturellt framstå som det engelska rikets guldålder, med dess dittills oanade framsteg i handel, sjöfart, kommers, varu- och kapi-

talexport, i social rätts- och ansvarskänsla, i seder-
nas förfining och moralens höjande, utilitarismens,
liberalismens och imperialismens epok, den tid, då
Carlyle och Ruskin verkade, då de stora engelska
romanerna skrevos och parlamentsbyggnaden, "år-
hundradets stoltaste och självständigast genomförda
byggnadsverk", uppfördes som en parlamentarismens
katedral.

Vill man i allra största korthet söka fånga den
victorianska erans såväl storhet som svagheter,
skulle man kanske kunna betrakta den som redin-
gotens tid. Som den var den ädel i linjerna, på-
minnande både om präst- och ridrocken, puritansk
gravallvarlig i färgen, generös i snittet, högtidligt
stel till stoffet, likaväl lämpad för solenna funk-
tioner som för vardagslivets mångfaldiga gentlemanna-
bestyr i parlament, på ämbetsrum och affärskon-
tor, inpyrd med en air av aristokratisk grandezza,
borgerlig ekonomisk soliditet, moralisk integritet,
självbelåten konventionalism och tillknäppt sken-
helighet, förärande värdighet och auktoritet åt även
den minsta statur. Och liksom redingoten låg slut-
ligen victorianismens stora olägenhet i dess brist på
folklighet, på demokrati: ingendera var riktigt av-
passad för ett nappatag med det hårda livets reali-
teter; ingendera passade nere i folkmassans stim och
virrvarr; de gjorde sig bäst uppe på tribunen med
dess patos och nobless.

II.

Den genomförda stil, i vilken victorianismen decennium efter decennium tycktes bygga upp sig själv, motsvarades emellertid inte av de verkliga förhållandena. Den victorianska eran var tvärtom i högre grad än någon annan epok i Englands historia de stora motsättningarnas tid och redan i dess två portalfigurer möter man två sådana kontraster som Carlyle, hjältedyrkaren, och Stuart Mill, välfärds-moralisten. Victorianismen utgör i själva verket ett utomordentligt slående bevis på den engelska rasens i ett annat sammanhang påpekade genialitet att kunna svälja och införliva med sig motsatserna, till kulturens fromma och berikande. Man skulle nämligen också kunna säga, att puritanismens re-nässans under drottning Victorias långa och ärorika regering, då den ej längre hade sitt grepp om en enda samhällsklass utan omfattades av så gott som hela folket, också betecknade en ständig kamp *mot* puritanismen, inte i syfte att helt avsvärja eller frigöra sig från den, utan i akt och mening att befria den från dess fel och brister, trångheten, hårdheten, lönemoralen, självbelåtenheten, hyckleriet, fantasi-lösheten, den estetiska smaklösheten. Striden, som epokens stora andar var på sitt håll och var och en utifrån sin ståndpunkt kämpade, gällde det äkta mot det konventionella, det levande mot det mekaniserade, friheten mot förtrycket. Problemställningen

tillspetsade sig oliktankande emellan aldrig till ett antingen—eller. Den utjämnades inte heller i en kompromiss utan i ett både—och. Common sense och inte doktrinen blev till sist utslagsgivande. Till och med inom politiken avläser man samma tendens och frågan är väl, vem av de båda som i form av genomförda parlamentsbeslut bidrog mest till exempelvis pauperismens bekämpande: den konservative Disraeli eller den liberale Gladstone. När reaktionen mot victorianismen vid nittitalet på allvar gjorde sig märkbar, gällde oppositionen den otillräckliga metoden mera än principerna. Det var, för att återgå till en förut använd liknelse, redingoten man ville åt, inte personerna, som buro den. Den ersattes av det edwardska decenniets ledigare och mindre högtidliga jackett, som i sin ordning fick vika för efterkrigstidens kavaj. Skillnaden mellan victorianismen och den antivictorianska reaktionen skulle också kunna karakteriseras med de ord, med vilka Asquith en gång strax före kriget karakteriserade skillnaden mellan konseljförhandlingarna under Gladstones och sin egen premiärministertid: Förr diskuterades de alldagligaste frågor på ett högtidligt sätt; numera diskutera vi även de allvarligaste frågor på ett vardagligt sätt.

Det man i England i dagligt tal kallar det edwardska decenniet sträcker sig, som bekant, också till tiden mellan kung Edwards död och världskrigets utbrott. Strängt taget kan epoken sägas ha tagit sin början redan tio år före Edwards tronbestigning

och som en ej alldeles olämplig gräns mellan victorianism och edwardianism skulle man kunna sätta publicerandet av Bernhard Shaws *Widowers' houses*, som fullbordades 1892 och i vilken kritiken mot hyckleriet och de ekonomiskt-sociala förhållandena får sin första shavianska ettrighet. Trots det faktum, att det tog ytterligare ett tiotal år eller mera, innan Shaw skaffade sig en "publik", blir det, allt som tiden går och perspektivet klarnar, allt tydligare att det var den shavianska metoden i attacken som chockerade och förbryllade mera än den riktning, i vilken stötarnas gjordes. Det essentiella hos Shaw är puritanskt, puritanskt också hans intellektuella patos. Det utmärkande för det edwardska "decenniet" eller rättare kvartseket var också i grunden shavianskt. Striden gällde det konventionella i puritanismen och den riktade sig, liksom hos Shaw, i första hand mot auktoriteten och auktoriteterna. Frälsargestalten förvandlas från tredje personen i gudomen alltmera till en idealmänniska. Aristokratien förlorar sin härskarställning i societeten. Föräldraauktoriteten — för att inte säga faderstyraniet — ersättes av det för utlänningar egendomliga förhållandet mellan föräldrar och barn, som närmast påminner om den urbant-kamratliga tonen mellan titulärfarbröder och ungdom. Kvinnan reser sig mot mannens auktoritet och arbetar oförtröttat och hänsynslöst för sin frihet. Överallt möter man mindre vördnad, men också mera uppriktighet och ärligt allvar. Sedernas förfining sträcker sig också

till dryckenskapen: man uppträder inte längre berusad i parlamentet, vilket mycket väl gick för sig under drottning Victorias tidigare regeringsår, till och med för en premiärminister (lord Melbourne); det duger inte längre att dricka sig redlös vid portvinet efter middagen, som åtskilliga för sed hade långt in på gamla drottningens regering; till och med på barerna iakttog man ett värdigare uppförande. Men samtidigt mjukas stelheten i samvaron upp. Livsglädjen och förströelselustan räknas ej längre som satans bländverk. Själva livsrytmen blir livligare. Men det är ingen revolt. Ingen Barabbas släppes lös. Njutningsfilosofin, som haft Fitzgerald, Swinburne och Wilde till sina förnämligaste förespråkare, kommer aldrig att ingå som en del i det stora allmänkravet på frihet. Vad man vill och kräver är friheten från den *konventionella* moralen, vanemoralens ersättande av en fördjupad individuell etik, en personlig integritet. På botten av denna frigörelse ligger fortfarande det bästa i puritanismen.

Det finns emellertid också ett annat drag hos edwardianismen, som kräver uppmärksamhet, inte minst av den anledningen att det ytterligare accentueras efter världskriget, då man ställes inför den smärtsamma uppgiften att orientera sig i en ny värld. Och det draget är, trots den livligare och lättare livsrytmen, en i pessimism utmynnande osäkerhetskänsla. Boerkriget och inte minst den därmed gjorda, fruktansvärda och plötsliga upptäckten

av hur isolerad man stod i en avundsjuk värld, Tysklands spektakulära industriella och kommersiella expansion, dess rustningar till lands och framför allt vatten hade, trots allt välstånd, bragt nödvändigheten av självrannsakan hem till menig mans dörr. "Wake up, England!" var en paroll som utsändes från själva Buckingham Palace och genljöd i hela landet. Under den skenbart lugna ytan klappade ett oroligt och ängsligt hjärta, inte så mycket för en världsbrand som för ett industriellt och kommersiellt strugge for life, där alla krafter måste sättas till för att rädda det glorfyllda arv, victorianismen lämnat efter sig.

Denna pessimism gjorde sig också gällande på det sociala området och där av naturliga skäl mest inom de liberala och radikala kretsarna.

Det utmärkande draget för gammalliberalismen och gammalradikalismen hade varit dess politiska idealism och samhällsreformatoriska optimism. Liberalism kommer av adjektivet liber. Och liber betyder fri. Utsträck individens frihet, ekonomiskt och medborgerligt, till att omfatta så många samhällsklasser som möjligt och ett av de största hindren för det mänskliga framåtskridandet är undanröjt! Sådan var summariskt uttryckt gammalliberalismens idé. Och så länge man hade fullt upp med ståndsprivilegier och skriande sociala missförhållanden att kämpa mot var idén också fruktbringande. Det blev först under det förflutna seklets sista decennier som det började visa sig, att den med-

borgerliga friheten och individualismen ej utgjorde det universalmedel mot alla sociala orättvisor och den stimulerande medicin för framåtskridandet, som man tänkt och hoppats. Så till exempel blottade Charles Booths, i ett senare sammanhang utförligare anförda, monumentala kartläggning av proletariatets levnadsförhållanden i London — det utkom efter aderton års arbete 1903 — interiörer, som man hittills på grund av oriktigt tillvägagångssätt vid problemets handhavande aldrig kunnat drömma om och som ställde pauperismen i en helt ny och förvirrat komplicerad dager. I Booths "Life and labour in London" fick den engelska gammal-liberalismen sitt dråpslag. I städernas och landsbygdens slum låg en himmelsskriande protest mot en av dess mest omhuldade principer, ja, mot själva grundstenen i dess sociala filosofi. Härtill kom också den fördjupade psykologiska kunskapen om människan både som enskild medborgare och som massa, varigenom hon avslöjade sig som en synnerligen irrationell, ömsom komplicerad, ömsom otroligt enkel företeelse, ofta handlande stick i stäv mot välfärdsfilosofiens beräkningar och sina egna självklaraste intressen.

Anblicken av den irrationella och sammansatta verklighet, som upptäcktes bakom de av gammal-liberalerna raserade barrikaderna, ställde den nya generationen, bland vilken funnos män sådana som Shaw, Wells, Chesterton, Hobhouse, Hobson etc. inför en uppgift, som framför allt måste rikta sig

mot den idealiserande optimism, som karakteriserat victorianernas sociala filosofi. Verkligheten, sådan den nu blottade sig, krävde en annan utrustning av den, som på allvar ville ge sig i tag med den. Den unga intelligentian var — med undantag av Chesterton — en desillusionerad skara, och gemensamt för dem alla — också med undantag för Chesterton — är en pessimism inför uppgiftens komplexitet och människomaterialets svårhanterlighet. Man drevs till ett allt starkare tvivel på ett par av demokratin fundament: tron på genomsnittsmänniskans förträfflighet och den mänskliga naturens förmåga av *verkligt* framåtskridande. Eller, för att tala med Wells: "Jag har för länge sedan upphört att bry min hjärna med mänsklighetens ekonomiska förhållanden; våra svårigheter äro inte av ekonomisk utan av psykologisk art."

III.

Ehuru pryderiet i dess grövsta former märkbart avtagit under det edwardska decenniet, fanns det dock *ett* område, där luften ännu stod jämförelsevis stilla sedan den victorianska eran — då det ansågs opassande i en dams närvaro till och med att nämna ordet ben även i så oskyldiga sammansättningar som stol- eller bordsben, inpyrd med dess rigorism och sentimentalitet. Och det var förhållandet mellan man och kvinna. På det sexuella området

hade victorianismen firat sina största känslomhetsorgier. Man skulle till och med kunna gå så långt som att säga att victorianismen steriliserat kvinnan, såtillvida som hon, åtminstone om hon tillhörde över- och medelklasserna, ansågs vara immun för vad Hjalmar Söderberg en gång i tiden kallade köttets lusta. En bildad kvinna som ertappade sig med även under de legitimaste former upplevade tendenser i denna riktning ansåg sig själv som en fallen varelse eller förgiftad av mannens bestialiska begär. Till och med skökan sentimentaliserades som ett stackars offer för mannens och i synnerhet överklassarens depraverade lusta. Ännu så sent som 1890 väckte det ett oerhört uppseende, då en präst, som under många år sysselsatt sig med prostitutionproblemet och därunder hunnit intervjuva inte mindre än 16,022 fallna kvinnor, publicerade sina undersökningar, i vilka han kom till det inte minst för honom själv nedslående resultatet, att av dessa sextontusen inte mindre än elvatusen ägnade sig åt sitt näringsfång av egen, fri vilja och att knapast tretusen ansågo sig ha blivit "förförda" och av dessa tretusen endast 657 kunde skylla på en "överklassare" som den ursprungliga orsaken till deras bedrövlige läge. Och det är vidare att märka, att till och med för en sådan specialist som denne präst sambandet mellan prostitutionen och de ekonomiska faktorerna förblev ett oupptäckt land.

Protesten mot det fullständiga förnekandet av kvinnan som en ansvarig moralisk agent kom, som

bekant, från kvinnorna själva, och det är helt naturligt att den i första hand riktade sig mot den politiska oansvarighetsdogmen. Det är först mot bakgrunden av den änglarenhet i vilken victorianismen fjättrat kvinnan, som man till fullo förstår den våldsamma form protesterna togo sig i suffragetternas rörelse. De ansågo sig verkligen som fångar som bröto bojor, mjukt överklädda med ett tjockt lager av sentimentalitet och förljugenhet.

Men öppenheten och frankheten i sexuella ting kom först med och efter världskriget. Det hade ställt den unge mannen och den unga kvinnan öga mot öga under helt andra förhållanden än dem som rått i aristokratiska och borgerliga kretsar före 1914. Blodet flöt hetare och mera hektiskt under några korta permissionsdagars samvaro än under förkrigstidens fredliga vardagstillvaro. Med döden i bakhåll begärde mannen mera än förr, och kvinnan var villigare att skänka än då. Det fick väl i många fall bli så med konvensansen, och det hektiskt romantiska i själva händelseförloppet målade allt i blodstänkt rosa. Det var som om själva det ansvarstygda vigsselformuläret blivit en Salomos höga visa.

Men med freden kom prosan och efterräkningarna. Ungdomen som överlevde kriget ville ha öppenhet och klarhet i allt och inte minst i fråga om det sexuella livet. Det är också en betydande samling litteratur som på de senaste sju, åtta åren sett dagen i England, behandlande förhållandet mellan

man och kvinna och sexuallivets plats i individens och samhällets liv med en frankhet som ej existerat sedan drottning Elisabeths dagar och som kommer till och med en rationalist som Bernhard Shaw att reagera.

Förre professorn i spansk litteratur i Oxford, numera spanske ambassadören i Washington, Mada-riaga yttrar i sin visserligen något väl schematiskt uppställda, men ytterst intressanta bok: Engelskt, franskt och spanskt, några ord om hur rentav av-könad den moderne, sportidkande engelsmannen ofta verkar. Dessa rader dyka åter upp i ens minne när man kastar blicken över det sätt på vilket sexuallivet diskuteras i den nyare litteraturen. Det går nämligen genom många av dessa bekännelser en inhibitionens bitterhet som ej förfelar att göra ett djupt intryck på läsaren. Det romantiska skimret över krigssexualiteten är oåterkalleligen borta. Den victorianska dogmen om sexualiteten som opassande inte endast som diskussionsämne dyker åter upp och söker återta sitt herravälde. Och det är mot den man gör revolt. Vad är det sunda, vad är det naturliga? Vilken betydelse böra de sexuella drifterna tillmätas i mannens och kvinnans liv?

Det är inte alla som i svaret på dessa frågor tala samma nakna språk som en D. H. Lawrence. Och det är väl heller inte nödvändigt att använda sig av språkets allra vulgäraste ord för att uppvisa den brist på vitalitet, fantasi och handlingskraft som följa med en avköningsprocess. Tvärtom är det i

stället så, att man i de mera försynta och diskreta skildringarna, som till exempel i pseudonymen J. L. Poles autobiografi "When —", kommer till en mera beklämmande uppfattning av problemets hela innebörd, av denna sexuella fördämning och därmed resulterande översvämning och försumpning av själstrakter som borde bära rika skördar.

Men ej ens i det "den sexuella livstrons" evangelium, som med sådan lidelse predikats av Lawrence och efter hans död mässas av hans engelska efterföljare, ligger det någonting av njutningslystnadens, libertinagets eller självsvåldets strandpyjamas- och baddräktsparadis. Man skall vara blind för att inte hos Lawrence, liksom hos en tidigare fast på ett annat område lika lidelsefull "nakenkulturare": Shaw, igenkänna — puritanen, hans allvar, hans stränghet, hans kategoriskt imperativa krav.

The little man.

I.

Medan tysken från början av 1860-talet sökt komma till rätta med och utvinna en syntes ur de två stora motsatser som alltid legat på djupet av hans väsen och som vållat både honom själv och Europa många och svåra bekymmer, konflikten mellan romantik och realism, motsättningen mellan å ena sidan vad han själv kallar "der gotische Universalismus" och å den andra duodesstatsidyllen, mellan pangermandrömmar och källkborgerlig lycka och trevnad, mellan övermänniskan och Biedermeyer, har engelsmannen under samma tidsperiod upplevat en social och ekonomisk omvandling, om vars vittomfattning och djupgående han kommer till full och levande insikt, först när han någon gång efter något högtidligt tillfälle slår sig till ro och tänker på den gamla goda (eller onda) tiden. Så lugnt har nämligen denna omvälvning från aristokratisk oligarki till bred demokrati, från viktoriansk självbelåtenhet till för- och efterkrigsårens bittra självrannsakan försiggått, att han inte kan fixera någon

av dess avgörande etapper vid någon bestämd, genomgripande händelse utöver valkampanjer och parlamentsbeslut. Det är en omvälvning som genomförts rent "konstitutionellt", om det nu får tillåtas att på det sociala och ekonomiska livet överföra en politisk och statsvetenskaplig term. Den revolutionerande förändring för vilken engelsmannen utsetts har tagit sig evolutionens form och den organiska utvecklingens rytm. Den har ej behövt bygga några barrikader. Den har ej krävt något medborgarblod. Brutaliteten har varit den lika främmande som stora ord och svassande fraser.

Hemligheten i denna organiska utveckling skulle kanske kortast kunna uttryckas så, att engelsmannen i en utomordentlig grad besitter en egenskap som tysken i lika utomordentlig grad saknar. Och den egenskapen är stil. Även om det ligger en överdrift i det påstående, som Chesterton på ett ställe i "Heretics" lanserar, att den engelska folkkaraktären funnit sig själv redan under Elisabeths regering — den hade då ännu inte genomgått sin skärselds sista hårda stadium: puritanismen — är det icke desto mindre obestriddigt, att engelsmannen kanske tidigare än något annat europeiskt folk funnit sin egenart och av sitt väsens stora, av rasblandning betingade motsättningar lyckats skapa en organisk enhet. Om de motsatser, av vilka den engelska folksjälen sådan vi nu känna den består, ej varit av samma art som och legat på ett annat plan än motsättningarna i tyskens väsen, ha de därför inte

varit mindre starka eller mindre svåra att förena. Tag till exempel de två mest iögonfallande kontrasterna i engelsmannens psyke: hans spontana livsglädje och det som man något vagt, men enligt allmänt vedertaget bruk kallar hans puritanism och vilka fått sina två mest markanta uttryck i Elisabeths tidevarv och Cromwells epok. Som jag emellertid i ett annat sammanhang, på tal om engelsk humor, något närmare vidrört kontrasterna i engelsmannens väsen, skall jag här endast inskränka mig till att påpeka det sekellånga arbete, som han utfört för att åstadkomma ett jämviktsläge mellan två mot varandra stridande livsinställningar. Men dessa motsatser äro ännu för handen hos varje enskild engelsman, och uppnåendet av ett jämviktsläge är ett uppfostringsarbete som han ännu dagligen måste utföra. Var och en som känner engelsmannen vet, att Elisabeths tidevarv och Cromwells epok ännu äro levande realiteter inom honom och att sammanmältningen av dem båda ingår i vad han själf kallar "the day's work". Stil hos ett folk, även där den i form av traditionstrohet överantvordas från släktled till släktled, måste ständigt värnas och skyddas. Ty vad är i grunden tradition annat än det som visat sig vara livsdugligt och livsbefrämjande i *det nya*, som en gång skett eller nu sker, det i dagens mode, i årets fashion och i decenniets idé- och känslövärld som kunnat organiskt införlivas med och smältas av folksjälen.

— — —

När en utlänning tänker sig en engelsman, föreställer han sig honom i åtta fall av tio i skepnaden av en "lord" eller åtminstone en "gentleman", en av dessa herrar med gott om tid och gott om pengar till sitt förfogande, mera intresserad av sport, jakt, fiske, resor och politik än av högre intellektuella sysselsättningar, "dressed to the occasion", d. v. s. mer eller mindre vårdslöst, men alltid korrekt och funktionalistiskt klädd, på samma gång självmedveten och tillbakadragen, som om han omgivit sin person med en osynlig, men inte desto mindre ytterst kännbar taggstängseltråd, fordrande och för-synt, förbindlig och formell, likgiltig och ändock kritiskt uppmärksam, rundhänt och ekonomisk, fåordig, men på ett sätt som bibringar en den obehagliga förnimmelsen av att han sitter inne med oändligt mera än han vill tillkännage, fallen för dagdrivarliv men ändock beslutsam, modig och handlingskraftig, bekväm och ändock äventyrslysten och faroälskande, loj och ändock bräddad med vitalitet, någonting av en jakt- eller vinthund, än då-sande framför brasan, än i "full cry", med ett livsintresse som han insisterar på att betrakta som hobby och bedriva som sport, på ett eller annat område en expert, som heligt bedyrar sitt dilettant-skap.

Såttillvida skulle det kunna anses riktigt att framställa "lorden" eller "gentlemanen" som den renodlade engelska typen, eftersom han betraktas som sådan också av genomsnittsengelsmannen själv. Det

finns ju ett engelskt ordspråk som innehåller en större portion sanning än de flesta ordspråk här i världen: "Every Englishman loves a lord". Men tyvärr belöper sig de verkliga lordernas antal, trots de senaste decenniernas generösa utdelande av titeln, till endast omkring åttahundra, och ehuru antalet gentlemen, i detta ords inskränkta bemärkelse, innefattande såväl "gentlemen by birth" som "gentlemen by profession", av naturliga skäl är svårare att fastslå, lider det i varje fall intet som helst tvivel, att också de utgöra en försvinnande del av hela den manliga engelska befolkningen.

Den typiske engelsmannen måste man söka på annat håll, i de breda medelklasslagren, vilkas översta skikt innefattar den lägre kvalificerade läkaren, underrättssakföraren, ingenjören, läraren och tandläkaren och vilkas nedersta gräns utgöres av hantverkaren och den yrkesstolte, högt utbildade arbetaren, som, fastän med åtminstone ena foten i fackföreningen, tänker borgerligt och ännu understundom röstar konservativt eller liberalt. Dessa millioner anonyma personer, som man trängs med på bussar och i spårvagnar, som man armbågas och slänger käft med i varje "private" eller "saloon" bar, som bilda köerna till de billigare platserna utanför teatrar och biografer, mannen om vilken det sagts att det är till honom, hans hustru och hans dotter som nio tiondelar av annonsörerna vända sig, den vars smak konfektionsfirmorna och massproducenterna göra allt för att möta, den som de politiska

ledarna under valkampanjerna kalla Englands ryggrad och som de efter valen ofta glömma bort, den som ingen högaktar annat än i kristider, men som alla, när det kniper, måste ta hänsyn till, mannen som av en av Englands största nu levande karikatyrister kallats "the little man", Englands Medel-svensson.

Den engelske Medelson är relativt litet känd, till och med av de artikulerade engelsmännen själva. Det ytterst lilla utrymme han upptar i litteraturen står på intet sätt i proportion till det utrymme han upptar och den plats han intar i samhället. När han någon gång uppträder på den litterära arenan i en eller annan roman sker det oftast på grund av de egenskaper, varigenom han sticker av från den stora massan, genom den bondtur han har med sig, som t. ex. i Wells Tono Bungay, eller genom den fruktansvärda egocentricitet, varmed han gräver sin egen grav, som t. ex. i Cronyns Hatters Castle. Det utkommer i runt tal tio romaner varje full arbetsdag i veckan i England. Men av de tretusen romaner som där årligen se trycksvärtans ljus har det sig svårt att på något så när rak arm nämna ens ett halvt dussin, som skildra Medelson som han går och står, och hans liv som det verkliga förflyter.

Förklaringen ligger nära till hands. För den som ej fötts och uppfostrats i hans miljö är han svår att komma in på livet. Stämningen, levnadsstandarden och livsförseln i ett fattigdistrikt eller ett slumkvarter är det ej så svårt att komma till rätta med, i syn-

nerhet om man har jämförelsepunkter med förut rådande förhållanden att tillgå. Fattigdistriktets och slumkvarterets liv är så att säga självlysande. Det levas till en stor del på trottoar och gata. Frånvaron av gardiner för fönstren gör hemmen till något av en utställningslokal. Människornas kläder tala sitt eget tydliga språk. Men fattigmans liv är inte endast självlysande. Det är också från tid till annan ganska nöjaktigt belyst utifrån: genom rapporter från arbets- och hälsoministerierna, genom uppgifter från välgörenhetsinrättningar, genom mer eller mindre romantiska eller verklighetstrogn skildringar från arbetardistrikt och slumkvarter samt icke minst och framför allt genom den monumentala och detaljerade översikt över de ekonomiska, sociala, moraliska och religiösa förhållandena i Londons fattigkvarter som för närvarande utges av "The new Survey of London Life and Labour", en efterföljare till Charles Booths fyrtio år tidigare påbörjade översikt.

Men med de bredare medelklasslagen är förhållandet ett annat. Englands motsvarighet till Medel-son, the little man, inte endast är anonym: han vill också förbli det. Han är — såvida det inte gäller en sportprestation — lika rädd för publicitet som en bättre mångmillionär. Av naturen fåordig och blyg — utom när det gäller politiken — lever han sitt privatliv för sig, fjärran från statliga undersökningskommissioners och närgånget ömhjärtade välgörenhetsinstitutioners ingripanden och omsorger.

Hans liv är också föga spektakulärt, i nittiofem

fall av hundra befriat från varje dramatiskt element som ligger utanför kärleken, arbetet, sjukdomen och döden. Hans levnad är en rutin, efter vilken man kan ställa sin klocka. Hans glädjeämnen äro få: åskådandet och avhurrandet av en landsmatch en lördagseftermiddag under fotbollssäsongen, en shilling några gånger i veckan "each way" på en häst, spänningen i att äga en del i en lott till the Irish eller Calcutta sweepstake, en stilla passiar ett par kvällar i veckan över ett glas öl och en pipa med några kumpaner på krogen runt hörnet, kanske en bio ett par gånger i månaden, en utflykt till kusten annandag påsk, annandag pingst och "August Bank holiday", fjorton dagars långt i förväg planerad och kostnadsberäknad semester samt, om han bor i någon förstad, det aldrig trytande glädje- och sorgeämnet: den lilla trädgårdstäppan, där han går och pysslar i skjortärmarna efter den sena, radio- beledsagade middagen eller "suppern" med sina rosor, krysanter, dahlior och Viola cornuta. År ut och år in, decennium efter decennium, till dess han drar sig tillbaka på sin lilla pension eller sina ytterst blygsamma besparingar och lägges på bår och dör. En begravningsbil, följd av en hyrkuskdito innehållande familjen, för honom med största möjliga hastighet till den stora kyrkogården, där han stoppas ned, trängd bland tusen och åter tusen andra, som i likhet med honom invänta uppståndelsen och den Yttersta domen. Hans lilla hus, som han köpte på avbetalning, säljes. Hans söner och

döttrar flytta var och en åt sitt håll. Hans namn nämnes ytterligare någon vecka bland kumpanerna på krogen runt hörnet. Sedan är han borta, helt borta, från den plats där han kanske varit bofast tjugu år av sin levnad.

Men det är icke nog med att "the little man" med all rätt kan betrakta sig själv som Englands ryggrad, som den allmännast förekommande och mest typiske engelsmannen: han är också konstanten i det engelska samhället. Ehuru han, som vi i det följande skola se, trots sin levnads monotoni är full av drömmar och förhoppningar i fråga om sin avkomma, har han själy under de senaste femtio åren undergått mindre förvandlingar än någon annan samhällsklass, vare sig över eller under honom. Hans levnadsstandard är på det hela taget densamma i dag som för ett halvt sekel sedan. Nya kommunikationsmedel ha knappast gjort honom rörligare. (Han har t. ex. aldrig använt sig av valutasvineriet såsom hans svenska kollega, Medel-svensson, gjorde.) Nya uppfinningar ha inte nämnvärt vidgat hans intressesfär. Nya idéer ha föga inverkat på hans syn. De intellektuella och moraliska värdenas omvärderingsvindar ha i det stora hela blåst över hans huvud. Ej ens det personliga deltagandet i ett fyra års världskrig har förmått rubba hans väsens fundament. Den nya tidens oro är honom visserligen inte främmande, eftersom han nödgats göra bekantskap med den i dess ekonomiska verkningar: störda marknader, förminskad

omsättning, sänkta löner, högre skatter, dyrare dryckesvaror. Men också detta har han burit med ett på ytan knarrande jämnmod. Fastän djupt traditionsbunden, men på samma gång också djupt laglydig böjer han sig efter ett par veckors småsvärjande för statens och den sittande regeringens auktoritet och fogar sig undergivet även efter de absurdate direktiv och även, där det gäller småsaker, de kitsligaste intrång på sin frihet. För den moderna "rastlösheten" står han tämligen främmande. Enligt hans djupt rotade uppfattning är det endast brandkåren, polisen, barnmorskan, läkaren, kyparen och vissa sportmän som understundom ha skäl till brådska. Farten är för honom ett skådespel och inte, som t. ex. för amerikanen eller svensken, ett livsbehov eller ett stilenligt uttryck för "tidsandan" eller en tjusande stimulans. Han håller ännu fast vid sina fäders tro: "Gud skapade ingen brådska". Och ehuru han inte, därest han ställdes inför valet av en häst eller en bil, utan tvekan — som fallet är med irländaren — skulle välja den förra, beklagar han dock i djupet av sitt hjärta, att hans sinne för det praktiska och för tidens krav skall fälla utslaget till den senares förmån.

På samma gång som "the little mans" tillvaro kan tyckas mindre rik på trevnad och förströelse än den svenske Medelsvenssons, fattigare på excitement och spontan livsglädje än den franskes och kallare, mindre gemytlig än den tyskes kan det också förefalla, som om hans personlighet vore torrare, jämn-

struknare, färglösare än hans tre här nämnda klassbröders.

Delvis beror detta på hans fåordighet, hans naturliga tillbakadragenhet, hans självbehärskning och hans paniska förskräckelse för att sticka av eller väcka uppseende. Det är med yttersta svårighet och först efter långvarig bekantskap som utläningen kan locka honom ur hans skal, såvida det inte gäller politiken, ett område på vilket han rör sig fritt och otvunget, ofta ordrikt och i varje fall utan att skräda glosorna. Men även då man efter ett par års bekantskap med honom, efter att under dessa år ha tömt mångfaldiga glas öl, gin and bitters eller whiskies and sodas i hans sällskap, kommer honom en smula närmare in på livet, blottar han ingenting av sina intimare personliga förhållanden. En helgdagsafton kan han ta sin hustru med sig på krogen. Men han presenterar henne aldrig. Man vet, att han har vuxna söner och döttrar; men man ser honom aldrig uppträda i deras sällskap. Vad han däremot efter ett års umgänge ej tröttnar på att blotta av sin personlighet är oftast någon liten excentricitet eller idiosynkrasi. I åtta fall av tio "tror" han på någonting. Med ordet "tror" åsyftar jag inte hans religiösa övertygelse eller, därest han är "fritänkare", hans bergfasta förvissning om att "Vad rätt du tänkt, vad du i kärlek vill, vad skönt du drömt kan ej av tiden härjas", med andra ord hans omedvetet och oreflekterat platonska inställning till värdena. Hans "tro" gäller i detta sammanhang någon-

ting helt annat, t. ex. snusandets obestriddliga förmåga att förhindra förkylning och influensa, porterns förmåga att skänka ett långt liv, det inte bara absolut förkastliga, utan rentav hälsovådliga att blanda viskyn med kolsyrat vatten, eller kvinnans insläppande på arbetsmarknaden som roten och upphovet till det bedrövliga tillstånd i vilket världen för närvarande befinner sig, eller det mot allt förnuft stridande i bibelns skapelsehistoria och berättelsen om de första människornas syndafall. Om allt detta kan han tala vitt, brett, ingående och inträngande. Det har sagts att, om man skrapar tillräckligt länge på svensken, bonden kommer fram. Har man gott om tid och beväpnar sig med en god portion tålmod, kan det hända att man understundom hos "the little man" stöter på en figur ur en av Dickens romaner. Jag känner en slaktare i Camden Town, som varje söndag överger hus och hem och tar den underjordiska järnvägen till Hampstead för att på Hamstead Heath predika korståg mot svordomarna. Jag vet en annan man, som hela veckan sitter och plitar som en vanlig, fullt normal kontorist vid en pulpet nere i City, men som på lördagseftermiddagarna på Parliament Hill drar i härnad för teorin om att jorden är platt som en pannkaka. (Talarna vid Marble Arch höra till en annan kategori. De äro på ett eller annat sällsynt undantag när avlönade av ett eller annat samfund.) Ty då det gäller hans idiosynkrasi, hans fixa idé eller hans övertygelse händer det egendomliga, att han för dess skull övervinner

till och med sin naturliga tillbakadragenhet och sin fruktan för att väcka uppseende. Frälsningsarmén är dock från början en engelsk medelklassrörelse. Och ur den engelske Medelson kan det, då hans övertygelse eller fixa idé står på spel, plötsligen, likt en fågel Fenix, stiga en principryttare, fanatiker och — martyr. John Bulls heraldiska djur förekommer inte i Englands vapen: bulldoggen, fredlig, godmodig och flegmatisk ända till dess han ser tjuren: då biter han sig fast; och han släpper inte taget.

II.

Hur monoton den engelska Medelsvenssons tillvaro än kan förefalla och hur trång den andliga rymd under vilken han dväljes än kan synas, finns det hos honom dock något som ger luft och perspektiv åt hans person och som, såvitt det är mig bekant, skiljer honom från klasskollegerna i andra länder.

Det har ofta, i ur och i skur, i tid och i otid, av Gud vet hur många resenärer framhållits, vilket ytterst ringa intresse genomsnittsengelsmannen hyser för s. k. intellektuella spörsmål. Enligt dessa uttydare saknar han såväl fransmannens intellektuella livlighet och logiska reda som tyskens djupsinne och metodologiska behov. Genomsnittsengelsmannen är, enligt allmän och vedertagen uppfattning, en herre av mycket ringa djupsinne, till na-

turen en "empiriker", obenägen att vare sig analysera eller generalisera, med ett kaleidoskopiskt sätt att se och en metod att behandla problemen som han själv kallar "muddle through".

Denna uppfattning kan tyckas vara så mycket mera överensstämmande med verkliga förhållandet som engelsmannen själv — och inte minst den intellektuellt intresserade engelsmannen — i ny och nedan gör allt för att övertyga utläningen om sin brist på djupsinne och om sin intellektuella lättja. Därvid bör man emellertid vara på sin vakt, att han inte sitter med jokern på hand. Engelsmannen ställer på grund av tillbakadragenhet och taktkänsla gärna sin egen intellektuella utrustning i skuggan, samtidigt som hans sällskapliga uppfostran förbjuder honom att belasta konversationen med att tala "shop", d. v. s. röra sig på sitt eget speciella gebit, utom där han direkt uppfodrats därtill. Och även i sådana fall, där han uppträder offentligen i egenkap av specialist, ger han gärna sitt anförande formen av ett amatörkåseri, i vilket han, en smula kinesiskt, förringar och skämtar med sin egen expertis. Tio års bekantskap med engelsmannen har lärt mig inse klokheten i att under ett samtal med honom misstänka honom för ett betydligt större mått av kunskaper och erfarenheter än han låter komma till synes. Han är dessutom en skarp iakttagare, med ett starkt utpräglat spårsinne, en snabb uppfattning och en klar urskillningsförmåga.

Engelsmannens rykte för bristande intellektualitet synes mig till en stor del bottna i två egenskaper hos honom. Dels är han avgjort mera lyriskt än intellektuellt betonad, såtillvida som han söker synthesen hellre i känslan och stämningen än i den på logisk väg ernådda slutledningen eller induktivt uppnådda helhetsvyn. Dels behandlar han som "empiriker" fenomenen enligt principen att var dag har sin egen plåga, d. v. s. som om varje problem som möter honom på hans väg i grund och botten vore om ej ett isolerat, i varje fall ett fullt egenartat faktum, som ej kan lösas i enlighet med en på förhand uppgjord plan eller "hard and fast rule" utan måste undersökas fullt individuellt och behandlas efter sina speciella förtjänster och fel. Han står fullkomligt främmande för fransmannens prokrustessängsmetod, verklighetens inordnande i ett system och avskärandet av de delar av fenomenen som ej passa in i systemet, till dess dessa visa sig så talrika att ett nytt schema måste konstrueras för att inrymma dem. (Frankrike är ju de flesta "ismers" vagga.) Lika främmande är honom tyskens sätt att söka direktiv och försvar för samt förankra sina handlingar i en eller annan "filosofi". Han hör ej till den kategori människor, som hyllar principen: "När jag super är det rätt." Han har aldrig sökt svinga sina våldshandlingar upp till det kategoriska imperativets rena och serena sfär. Han har nöjt sig med att ge dem en hypotetisk giltighet. Hans samvetsqual ha, åtminstone under de senaste hundra

åren, d. v. s. sedan staterna överhuvudtaget lagt sig till med lyxen av ett samvete, varit betydligt svårare och plågsammare än han utåt velat visa. Därav hans, man skulle nästan vilja säga brutala, känslighet för kritik och för beskyllningarna att vara en förhärdad hypokrit. Därav också hans beredvillighet att söka sona de brott han begått.

Det finns en annan egenskap hos engelsmannen som lika ofta som hans brist på reda och klarhet utsatt honom för utlänningens kritik för att inte säga hans hån eller till och med förakt. Den egenskapen är hans snobberi, det inte endast inom medelklassen utan också hos proletariatet allmänt förekommande intresset för aristokratiska titlar och aristokratins göranden och låtanden, åt vilka som bekant inte endast den av Medelsvensson lästa pressen utan också den största socialdemokratiska tidningen i England, Londons Daily Herald, måst dagligen ägna ett par spalter för att på så sätt öka sin läsekrets. Medges måste också villigt, att det tar utlänningen en ganska rundlig tid, innan han kan försona sig med dessa som det synes infantila utslag av en längesedan förgången feodalmentalitet. Det förefaller honom nämligen, som om den engelske Medelson och den engelske proletären borde ha så mycket mera trängande och handgripigare föremål för sitt intresse än hertigens av Norfolk giftermålsplaner eller markisinnans av Londonderry mottagningar. Och det dröjer ytterligare en lång tid, innan främlingen i detta snobberi ser

medaljens framsida och bakom detta infantila intresse upptäcker pudelns kärna.

Ty om det å ena sidan brister genomsnittsenigmannen något — eller, gärna för mig, en hel del — i intellektuell reda och metafysiskt djupsinne, är han å andra sidan, mig veterligt, för närvarande den enda genomsnittsmänniska, som äger ett människoideal och som vet hur en karl bör se ut och hur en karl bör handla. I en föregående avdelning har redan citerats det engelska ordspråket: "Every Englishman loves a lord", det vill i detta sammanhang säga en gentleman. Det finns två beskyllningar för vilka till och med den engelske proletären ögonblickligen och ofta handgripligen reagerar. Den ena är att beskyllas för att vara en "bastard"; den andra att beskyllas för att inte vara en gentleman. Det finns intet omdöme om hans person på vilket en engelsk Medelson sätter högre pris än att han har sinne för humor och att han är "a real gentleman", d. v. s. att han sitter inne med de egenskaper och det uppträdande, som skulle göra honom till en verklig gentleman, därest han ägde de kunskaper och den samhällsställning som karakterisera gentlemanen av börd eller gentlemanen till yrket. För "the little man" är gentlemannskapet vad den vita mössan är för den svenske husfadern ur den lägre medelklassen och den högre arbetarklassen: något för vilket han med glädje offerar en god del av sin bekvämlighet och en icke ringa del av sin framtida ekonomiska trygghet. Jag har i ett annat samman-

hang lämnat en utförligare redogörelse för gentlemannabegreppets innebörd, dess ursprung, utveckling och nuvarande både fördjupning och förallmänneligande. Jag skall därför här inskränka mig till ett påpekande av att gentlemannabegreppet redan från början innehöll element, som i sig buro fröna till den blandning av humanistiskt och friluftsideal, som det senare kom att innefatta, en förening också av de fyra grekiska kardinaldygderna, tapperhet, självbehärskning, rättskänsla och vishet, med de tre kristna, "mystiska" dygderna: tro, hopp och kärlek (i betydelsen överseende, förlåtelse och gemensamhetskänsla). Det är detta gentlemannasideal som utlänningen så småningom lär sig utläsa ur den engelska demokratins aristokratbeundran. Det är detta från andra och krassare värdesättningsmetoder tämligen så befriade människoideal, som utgör det engelska snobberiets framsida. Det är också detta, intimt förbundet som det är med hans traditionstrohet, som befriar "the little man" från de värsta utslagen av den självbelåttna brackighet och den obesvärade vulgaritet, som ej så sällan vidlåda vissa kategorier av andra länders Medelson. Det är detta som skänker honom hans stilkänsla och som ännu så länge gjort honom immun för den manhaftiga och virulenta amerikanismens svåraste härjningar. Trots det att engelsmannen tidigare och i större utsträckning än någon annan man fått göra bekantskap med industrialismen, är han den dag i dag är mindre stämplad av maskinkulturen och me-

kaniseringen än någon annan västeuropé eller någon nordamerikan.

Men liksom man efter en närmare undersökning bakom engelsmannens gentlemannadyrkan finner ett människoideal, som borde mötas med annat än kritik, hån och förakt, inte minst i våra dagar, då efter de föregående decenniernas omvärdering av alla värden framgången satts som riks- för att inte säga världsligare för människovärdet, så ligger det också bakom en annan av engelsmannens mindre sympatiska egenskaper någonting som skänker honom själv rymd och perspektiv. Och det är, skam till sägandes, hans chauvinism. Fosterlandskärlek är *en* sak. Chauvinism en annan. Också den kan under vissa omständigheter förefalla tilltalande, till och med heroisk. Det förhåller sig nämligen i visst avseende med den som med den kristnes hopp, som får sitt moraliska värde och sin psykologiska betydelse just när det går stick i stäv mot alla sannolikhetskalkyler, när med andra ord allt tyckes hoppöst. En medborgares chauvinistiska inställning till sitt land får sitt värde, först när han i likhet med Runeberg är djupt medveten om att hans land är fattigt och skall så förbli.

Nu är det visserligen sant att engelsmannen ej står helt ensam här i världen när det gäller stormaktschauvinism. Men inrymmas måste, att den speciellt engelska formen, förenad som den ej så sällan uppträder med ett superioritetskomplex, hör till de mera svårsmälta arterna av denna känsloklass.

Det är inte förbundet med alltför stora svårigheter att finna rötterna till denna prunkande växt: gammalpuritanismens kalvinistiska predestinationslära, som haft ett mäktigt inflytande inte bara på den etiska inställningen utan också på samfundsläran, nypuritanismens victorianska moraliska självgodhet, dess kommersiella och materiella pyramidalsuccé, den ursprungliga engelska aristokratins stora ekonomiska, politiska och samhälleliga supremati och dess efter den franska revolutionen förstarangsplats i det internationella sociala umgänget, de högre medelklassernas alltmera accelererade nobilisering och aristokrativering, engelsmannens vana att handskas med lägre stående folkkraser samt hans — och detta gäller särskilt "the little man" — ända till världskriget relativa isolering från och obekantskap med andra nationer och andra vita folk.

I fråga om den engelska chauvinismen är det emellertid ett par omständigheter som rättvisligen ej böra förbises. Den ena är den, att chauvinismen i dess värsta och mest vulgära form kan betraktas som helt utdöd. Jingoismen hör numera så gott som enbart historien till. Där den ännu någon gång förekommer — som t. ex. i fråga om vissa individers ställning till det indiska problemet — har den från aggressivitet förvandlats till ren självbevarelsepolitik. De senaste trettio åren av Englands psykologiska historia kunna kortast rubriceras som en fortgående, alltmera vittomfattande och inträngande självrannsakan. Med drottning Victoria dog inte

blott en mäktig och älskad suverän: en hel epok gjorde sin griftefärd. Boerkriget var måndagsmorgonens ilsket ringande väckarklocka. Frukta för Tysklands industriella och kommersiella frammarsch, dess krav på en plats i solen, dess sabelskrammel och flottrustningar och inte minst engelsmannens beundran för tyskens uppfinningsrikedom, organisationsförmåga och framåtanda kom honom att under åren efter boerkriget och ända fram till världskriget betänksamt gnugga sig i ögonen. Och även om han inte innan det stora kriget bröt ut hann att bli skarpsynt nog att tyda alla tecknen och planera sin framtid därefter, gick det så småningom upp ett ljus för honom, i vilket han såg den gamla goda victorianska eran i en något mindre bedårande dager. Världskrigets frukter visade sig bittra att bita i. "Segern" över Tyskland hade varit lika dyrköpt som segern över Napoleon ett sekel tidigare, då krigskostnader, skulder och subsidier till de allierade hade drivit statsskulden upp till dittills otroliga belopp, då krigsindustriernas inställande kastade massor ut i arbetslösheten och den tunga skattebördan framkallade den ena ekonomiska krisen efter den andra. Det såg likadant ut ett hundra år senare, med den skillnaden dock att situationen efter världskriget var ännu mera komplicerad och till synes ännu mera förtvivlad. De senaste tre decennierna, från boerkriget till stunden av i dag, ha för engelsmannen betecknat en stegrad via dolorosa; under trycket av skattebördor, stängda avsättningsmark-

nader, stillastående fabriker, tillbommade kolgruvor, stigande arbetslöshet, långvarig depression, ett till synes sönderfallande imperium och den vid ett tillfälle — våren och sommaren 1931 — imminente faran av omedelbar insolvens har den engelska chauvinismen inte blott förlorat sina taggar och törnen; den har också luttrats i motgångarnas och självrannsakens långsamma eld. Det hade givetvis varit både vackrare och uppbyggligare om denna luttring påbörjats och utförts utan yttre tryck, sua sponte. Men man får inte begära för mycket här i världen, vare sig av individen eller staten.

Det skulle till och med — utan att man därigenom gör sig skyldig till alltför stor överdrift — kunna sägas att av engelsmannens chauvinism knappast mera återstår än stormaktsmentaliteten, den ständigt närvarande, mer eller mindre medvetna förnimmelsen av att man är världsmedborgare, att hur händselöst och sensationsfattigt ens liv än förflyter, hur trång ens krets och hur ringa ens villkor än kunna förefalla eller i verkligheten äro, man tillhör ett folk eller en stat vars göranden och låtanden inte blott eka i världens alla hörn utan också på ett eller annat sätt bli kännbara på jordens alla längd- och breddgrader. Det är en mentalitet som ej kan förvärfvas, hur länge småstatsmedborgaren än lever i storstatsmedborgarnas mitt. Den kan — till och med under loppet av några få år — födas inom en nation, som till exempel i Italien, i Förenta staterna, i Ryssland eller — som för sekler tillbaka

— i Sverige under storhetstiden. Den springer ur en gammal eller nyfödd nationalkänsla, men en nationalkänsla som går utanför det egna landets gränser och som med förvärvsbegäret och utnyttjandet av kommersiella och ekonomiska fördelar förenar tron på en kultur- och civilisationsuppgift och det med en sådan förbundna moraliska ansvaret, det ansvar som engelsmännen själva kalla "the white man's burden".

Det ligger i sakens natur att engelsmannen i högre grad än någon annan storstatsmedborgare skall vara i besittning av denna speciella mentalitet. Det finns knappast någon plats på jorden så avlägsen att engelsmannen anser sig kunna ignorera den. Det finns ingen händelse så obetydlig att han med trygghet kan hänföra den till dem som ej angå honom. "The little man's" geografiska kunskaper äro ofta för att inte säga oftast synnerligen bristfälliga. Men bristen på geografiskt vetande, okungheten om vilken stad som ligger i vilket land — i synnerhet när det gäller vissa delar av Europa — och vilken flod som rinner genom vilka provinser, förminskar eller förtränger inte den geografiska rymd i vilken han lever och andas. Den rymden skänker vidd och bredd också åt hans intressen. Han är född världsmedborgare. Vare sig han medvetet begagnar sig av och förkovrar det världsmedborgarskap som skänkts honom redan i vaggan eller ej, kan han lika litet som mannen som lever sitt liv vid havskusten undgå att röna inflytande av det

vida perspektiv som ständigt möter hans blick. Och hur mycket han än i gångna tider eftersatt och ännu i dag, som till exempel i Kenya, söker att individuellt sätta det moraliska ansvaret efter förvärvs-
begäret, lider det intet som helst tvivel, att stormaktsmentaliteten i form av medvetande om ansvar och förpliktelser är ännu mera levande hos genomsnittsensmannen i våra dagar än till och med på Gladstones och den politiska idealismens och optimismens tid.

Om engelsk humor.

En dam, på tillfälligt besök i England, yttrade nyligen i ett sällskap:

— Men har engelsmannen verkligen någon humor?

En av gästerna hänvisade henne till den engelska litteraturen, från Chaucer till Chesterton. En annan påpekade den speciella engelska humorn sådan den förekommit och ännu förekommer på den engelska varietén, the music hall, representerad av vad engelsmännen själva kalla "comedians" och förkroppsligad i sådana folkhjältar och -hjältinnor som Dan Leno, Gus Elen, Marie Lloyd och den ännu verksamme George Robey. En tredje man i sällskapet nöjde sig med att framhålla, att eftersom humor ursprungligen betyder — bland annat — fuktighet och det engelska klimatet är bland det fuktigaste i Europa, följde därav med logisk nödvändighet att engelsmannen var i riklig besittning av humor.

Dess bättre fanns det ingen i sällskapet, som var oförsiktig nog att framkasta spørsmålet vad som egentligen menas med humor. Det hade nämligen

blivit rätt sent på natten, och värdinnan hade redan undertryckt två gäspningar. Den frågoställande damen lät sig nöja med de upplysningar som lämnats henne, ehuru det måste tillfogas att hon såg långtifrån övertygad ut.

Jag förstod hennes tvivel. Även om hon var alltför ung för att ha kunnat vara med under Gus Elens, Marie Lloyds och Dan Lenos glansdagar, hade hon dock studerat litteraturhistoria vid ett universitet och kunde fördenskull inte sväva i okunighet om humorns rikliga förekomst i den engelska litteraturen. Men det var inte detta hon menade, utan någonting helt annat, någonting som Harald Höfdding i sin "Den store Humor" kallat humorn som "totalfölelse", som helhetskänsla, och som en annan filosof, amerikanen Santayana, givit benämningen "en inre atmosfär". Och denna totalfölelse, denna inre atmosfär, är någonting med vilket man ej kommer i kontakt under ett tillfälligt besök. De äro, för att citera Priestley, författaren till "the Good Companions", sällsamt privata och inhemska; de manifesteras sig i otaliga små leenden och ljudlösa skratt; de kunna inte utkristalliseras ur språket eller ordvalet, utan äro någonting som det tar tid att absorbera; och därför, ehuru humorn i England är till finnandes överallt, måste det ursäktas en tillfällig resande, om han inte lägger märke till den.

Ty, när allt kommer omkring: vilket eller vilka intryck är det som den tillfällige besökanden får av engelsmannen? För de allra flesta framstår han

väl som en åtskilligt temperamentslös för att inte säga flegmatisk herre. Han har ingen brådska. Man ser honom aldrig flänga i väg, såvida det inte gäller att springa några steg för att hinna upp en buss eller hjälpa till med att ta fast en tjuv. Han talar med sällsynt låg röst. Man hör sällan ett skrik på en engelsk gata och ännu mera sällan ett högt skratt på en engelsk klubb. Till och med i parlamentet, om turisten skulle avlägga ett besök där under brinnande debatt, måste han anstränga sina öron till det yttersta för att uppfånga även de giftigaste repliker som växlas mellan motståndarna nere på golvet. Man kan gå omkring i årtal i London utan att bli vittne till något gräl, utom möjligen på en tredje klassens krog. Och även där grälas det lågmält, åtminstone bland männen. Engelsmannen förefaller dessutom att vara disciplinerad ända till fåraktighet och tålmodig till det åsneaktiga. Se honom till exempel bilda och falla in i en kö, och studera den flegma med vilken han väntar sin tur! Eller ta Cooks lyxbuss, vilket numera till och med blyxtturisterna göra, och far ned till Eastend! *De* resande äro inte många, som vid åsynen av slumkvarteren inte ögonblickligen frågat sig: Hur länge skall det dröja, innan revolutionen bryter ut? Men det blir ingen revolution. Fårskocksmentaliteten tycks ha fullständigt förfåat allt vad känsla av människovärde heter.

Det finns antagligen, beroende på omständigheterna, andra egenskaper hos engelsmannen, med vilka turisten gör bekantskap, hans vänlighet, hans

hjälpssamhet till exempel, men de ovan anförda äro väl de som ej kunna undgå iakttagelse och reflexion redan efter ett par dagars besök och som alla tyckas tyda på en viss temperamentslöshet.

Tillbringar man ytterligare någon tid i England utöver den, som i de flesta fall står turisten till buds, är det väl framför allt engelsmannens livsglädje som ger anledning till främlingens betraktelser. Engelsmannens joie de vivre faller inte omedelbart i ögonen. Disciplinerad, blyg och obenägen att väcka uppseende eller sticka av från omgivningen är han mån om att så litet som möjligt låta andra få en inblick i sin känslovärld annat än med medel och på ett språk som endast de invigda kunna uppfatta och förstå. Men man kan inte misstaga sig på att hans färgskala är ljus, och att hans melodi spelar i dur. Rytmen i vilken han rör sig är det optimistiska jämnmodet; men bakom och under detta jämnmod med dess höga elasticitet och utomordentliga anpassningsförmåga ligger en djup övertygelse om att livet under alla förhållanden är gott och jordklotet en underbar plats att leva på. Hans eget land saknar i allmänhet den storslagna skönheten eller den dramatiska spänningen. Men där det engelska landskapet är som mest typiskt, besitter det till gengäld en leende värme och vänlighet, en på samma gång kultiverad och pastoral tjusning, över vilken själva den fysiska atmosfären kastar sina utomordentligt rikt nyanserade, ständigt skiftande slöjor, som befria det från den monotoni, en klarare och

skarpare luft skulle avslöja: här ha alla konturer strukits över, allt flyter in i vartannat, detaljerna bli under de växlande dagrarna som flyktiga impressioner; i detta till själva sin formation smått tilltagna landskap blir allt på samma gång föränderligt och konstant, en oändlig skala av nyanseringar över en jord, som i sin tempererade givmildhet, sin villighet att skänka lön för mödan ingenting annat kan göra än att hos den som levt sig in i landskapet väcka och vidmakthålla en känsla av djup tacksamhet och glädje över naturens och människans gemensamma strävan fram mot ett mål, som Matthew Arnold en gång formulerade i orden "sweetness and light". Det är det landskapet och den livsglädjen som engelsmannen, hur många gånger och hur många år han än flackar världen runt, bär innerst i sin själ. Det är också det landskapet och den livsglädjen, som trots hans starka sinne för jordelivets handfastare realiteter och deras tillvaratagande gjort honom till vad han innerst inne är: en lyriker, levande i en känslvärld han instinktivt aktar sig för att analysera eller "bena upp".

Det är först under en längre samvaro med engelsmannen som man bakom den vardagliga "temperamentslösheten", det optimistiska jämnmodet och sinnets stabilitet upptäcker motsättningarna i hans psyke. Psykiskt likaväl som rasbiologiskt är han ett blandfolk, och hans själ rymmer många motsättningar. Han är i vardagslag lågmält. Men hör och

se honom vid en fotbollsmatch eller på en kapplöpingsbana! Det är som att komma in i en barnkammar, där pandemonium härskar. Han är fridsam och fredlig under veckodagarna, han avskyr gräl, bråk, uppträden och våldsamhet, men ingen älskar tävlingen och kampen som han. Han är vänlig, taktfull, hjälpsam och konciliant — till en viss gräns; men har han en gång fått klart för sig att våld måste användas, upphör han ej förrän han segrat eller besegrats. Han är utomordentligt laglydig, men han kan lätt bringas till martyrskap. Han är en naturmänniska, som till största delen bor i städerna eller i närheten av fabriken och gruvan. Han är verklighetsmänniska och lyriker. Han är sportsmannen, som kan sätta in alla sina krafter för att vinna, och sedan ta den besegrade eller segrande i hand, inte som en tom ceremoni, utan med uppriktig aktning och genuin välvilja.

Den engelska humorn, sådan den så småningom utvecklats till en helhetskänsla, har sitt ursprung i kuvandet, koncilierandet och det organiska samväxandet av motsatserna och slitningarna i hans natur. Den är visserligen inte främmande från satir, men den har hos genomsnittsensengelsmannen — och det är om honom vi här tala — tack vare den ljusa bakgrund, den livsglädje mot vilka motsättningarna brottats, berövats sin bitterhet: den lever och andas i en inre atmosfär ej olik den fysiska som spelar över det engelska landskapet, slätar ut dess kontu-

rer, berövar det dess monotoni och höljer det i en tempererad värme.

Det har, som historien nogsamnt uppvisar, inte alltid varit så. Det har inte varit en lätt uppgift som den engelska folksjälens satt sig själv före för uppnåendet av ett sådant mål. Bakom det vunna resultatet ligger en lång evolution, från gamla tiders "horseplay", det råa, känslolösa skämtet, det brutala skrattet, den skrattande brutaliteten fram till den nuvarande engelsmannens lågmälda, gnäggande och snabba glimt i ögat, från den oförställda glädjen över nästans olycka, brydsamma eller löjliga belägenhet, vilket i allmänhet inte är någon svårare konst, fram till förmågan att kunna le åt sig själv — och ändock samtidigt ta sig själv på allvar.

Det har som nämnt ej varit någon lätt uppgift, och det är många skolor han måst genomgå, innan han kom därefter att rikta humorn också mot sig själv, att se sig själv sub specie humanitatis, som en liten del i ett stort maskineri, där varje individs krafter äro nödvändiga, ehuru beklagligt otillräckliga för det stora målets nående.

För utvecklingen av den engelska humorn ha, synes det mig, utom puritanismen, i synnerhet två faktorer spelat in.

Den ena är den starka gemensamhetskänslan, som till en inte ringa grad torde ha sina rötter i de bättre lottade klassernas skolsystem och i de lägre klassernas trångboddhet. Engelsmannen hyser sam-

ma misstro mot enstöringen som Cesar, enligt Shakespeare, hyste mot magra män. Därmed är det inte sagt, att han likt markattorna i en apbur skulle ha ständigt behov att plocka på sin nästa. Engelsmannen respekterar även sina allra närmastes privatliv. Han vet att det i varje människas hjärta finns ett hemligt rum, som endast bör öppnas inifrån, och att varje försök att med falska nycklar eller med våld bryta sig därin är svårare än ett helgerån: en taktlöshet. Men tack vare internatskolsystemet och trångboddheten fordrar han av sina närmaste, sina grannar, människorna i kvarteret o. s. v. att de skola i första hand vara sociala varelser, medvetna om de förpliktelser vilka utgöra ett *conditio sine qua non* för allt socialt liv, och redo till den hänsynsfullhet, det överseende med andra och den självbehärskning som äro nödvändiga för gemenskapen. I en sådan gemensamhetsatmosfär äro två alternativ tänkbara: människofientligheten och humorn, ett föraktfullt avståndstagande å ena sidan och å den andra den kompromiss som engelsmannen kallar "give and take" och som så småningom mognar till en allmän vänlighet mot allt levande. Det har ofta om engelsmannen påpekats att han är i första hand människa, i andra hand yrkesman. Med undantag av prästen, läkaren och militären går han titellös genom livet. Han vill inte ha sin specialitet offentligen annonserad; han vill först och främst betraktas som en människa, som, fastän han behåller sitt för sig, tillhör den stora, heliga och

allmänneliga kyrkan Gemenskapen. Det är väl i den starka gemensamhetskänslan som man också har att söka anledningen till hans relativa frihet från avundsjuka och hans så gott som totala frihet från skadeglädje. Finns det överhuvudtaget i det engelska språket en ekvivalent för ordet skadeglädje?

En annan faktor som enligt vad jag skulle förmoda har mäktigt bidragit till engelsmannens förmoda att se sig själv sub specie humanitatis är det jag i ett annat sammanhang kallat stormaktsmentaliteten, som hos honom av helt naturliga skäl nått en större mognad än hos medborgare i andra stormaktsländer, medvetandet av att man spelar med på en scen som omspannar världen. Självt är han ingenting annat än en liten statist, utan sitt namn på spelistan, en av "folk", "bönder" eller "gentlemen". Han känner sin egen litenhet och ringhet. Han besväras inte av någon ärelystnad. Men i vilket skådespel medverkar han inte! Vilka skiftande scener av drama och komedi upplever han inte! Djupast nere i genomsnittsengelsmannens väsen finns det något av både "En midsommarnattsdröm" och en Charlie Chaplinfilm.

Det är naturligtvis så att man också i England träffar på personer som äro kemiskt fria från humor. Och dessa typer höra till de mera osympatiska Gud skapat: självgoda; bornerade; benhårda moralister eller vederstyggliga hypokriter. Detta hindrar emellertid inte att den gravaste anmärkning en engelsman kan fälla om en annan är, att han saknar

sinne för humor. Och i detta sinne för humor inbegripes då också förmågan att kunna le, inte bara åt andra och deras svagheter, utan i första hand åt sig själv. Det finns ett engelskt ordspråk som säger, att "charity begins at home". Detsamma skulle kunna sägas om den engelska humorn.

Engelsmannen och naturen.

Det har skrivits åtskilliga volymer om naturskildringarna i den engelska poesin och prosakonsten. Engelsmännen framhålla, helt säkert med viss rätt, att ingen annan litteratur har att uppvisa på samma gång en så omfattningsrik och så intim kännedom om djur och växter och blommor och vådrens alla makter som deras egen, från Chaucer ända fram till den tidigt borttryckte D. H. Lawrence, som i detta avseende — det vill säga i förmågan att krypa under skinnet av ett djur och barken av ett träd — förskaffat sig en evärdlig rangplats i den engelska litteraturhistorien. Man behöver bara i minnet uppkalla sådana namn som Collins och Clare, Keats och Shelley, Wordsworth och Coleridge, Tennyson och Matthew Arnold. Eller besök en majdag Shakespeares födelsehus i Stratford-on-Avon och gå ut i örtagården bakom det lilla Tudorhuset, där ett eller två exemplar planterats av alla de blommor han beskriver i sina verk, och man undrar, om den mannen inte från början var ämnad till någon slags Linné, då ett omilt öde drev honom till Lon-

don för att vakta teaterbesökandes hästar. Det är emellertid inte endast hos den engelska litteraturens store, som man finner ett natursinne som vare sig det är rent beskrivande realistiskt, pastoralt eller panteistiskt vittnar inte bara om en långvarig och skarp observation, utan också om en direkt inlevelse i naturen som i andra litteraturer endast förekommer som enstaka fall. Man kan öppna nära nog vilken som helst konventionell dussinroman, skriven vare sig av man eller kvinna, med den trygghetskänslan, att författaren alltid ger en någonting personligt och nytt på de rader, där han eller hon för hjälten och hjältinnan utomhus.

Om allt detta här det emellertid, som sagts, skrivits volymer. Vad den engelska litteraturen däremot saknar är en något så när uttömmande skildring av genomsnittsens engelsmannens natursinne, som i den mån undertecknad under åtskilliga år varit i tillfälle att iakttaga det, skiljer sig ej blott från fransmannens och latinarens — vilket ju knappast är att förvåna sig över — utan också från skandinavens. Denna skillnad är svår för att icke säga omöjlig att fastslå i ett par, tre ord: man kan endast leta sig till den på omvägar, såvida man inte — i förbigående och som en förutskickad anmärkning — skulle framkasta det påståendet att engelsmannens natursinne förefaller att vara mera *direkt* och *omedelbart* än svenskens, främmande från det element som i så hög grad ingår i svenskens inställning till naturen, det element som fransmännen börjat ge namnet "le

längtan suédois". Med andra ord: genomsnittsenghelsmannens natursinne är jordbrukarens, jägarens och trädgårdsmästarens, genomsnittssvenskens lyrikerns, romantikerns eller sentimentalistens. Detta förhållande är egendomligt, såtillvida som det strängt taget borde vara omvänt: svensken står genealogiskt närmare bonden än engelsmannen; det är nu över ett sekel sedan den senare övergick från att vara övervägande stadsbo till rännstensunge.

Heidenstam säger i en av sina dikter att "den man som lyssnat som liten slarv till skogens sus har annat arv än den som fötts vid en gata". Även om suset från de stora skogarna inte längre ljuder som ekot av en naturorkester i den engelska stadsbons öron — det är längesedan han åtminstone i det egentliga England gjorde sig av med sina skogar — går han ännu ut i naturen som om den vore hans förtrogna och ägandes domän — och han gör det så ofta han har tillfälle därtill — då svensken besöker den som ett förlorat paradiset, från vilket han vill föra med sig hem så många av dess blomster som möjligt i ett tragiskt försök att ge besöket ett förlängt tidsvärde, i en Faustappell till stunden att stanna, därför att den var så schön. Den från en söndags- och bankholidaytripp till landet hemvändande engelsmannen för sällan några halvvisna eller sorgset slokande blomsterkvastar med sig hem, lika litet som lantmannen trampar ned sin egen gröda. Han står i alltför nära kontakt med blomorna för att veta, inte bara att de äro vackrast, där

de växa på marken eller grenarna, utan också att de på denna plats har en mission att fylla i den stora naturhushållningen. Att *se* dem är honom oftast vinning och vederkvickelse nog. Kanske ligger det åtskilligt av utifrån inpräntad disciplin och taktfullhet i denna avhållsamhet från att stoppa naturens av händerna åtkomliga skönhet i sin egen barm eller sticka den i knapphålet, men att helt och hållet skriva den på dessa i och för sig ytterst aktningsvärda rasegenskaper vore helt säkert ett orättvist intrång på engelsmannens kärlek till naturen.

Man behöver endast göra en blixturné till en av Londons många parker, i Eastend likaväl som i Westend, för att få ett slående exempel på den omsorg och den djupa förståelse, med vilka engelsmannen förstått att nära nog vid håren draga sitt lands natur mitt in i storstadsvimlet, dess vegetation, dess fågelliv. Och den första april, då Hans Majestäts kungliga och rikulliga får släppas ut på bete i Hyde Park, Green Park och S:t James' Park med fåraherde och fårhundar, medan taltrasten sitter och sjunger ända ute på spetsen av de ännu nakna grenarna, då är illusionen av den egentliga engelska landsbygden nära nog fullkomlig. Till och med bilhornen få någonting avlägset över sig som ljuden från en allfarväg, som ligger långt, långt borta. Det är visserligen sant: det är inte genomsnittsengelsmannen som skapat någon av dessa parker. Men jag undrar om det inte är med en nations trädgårdsanläggningar som med dess tidningar: lik-

som ett folk har den press det förtjänar, har det också de parker som bäst uttrycka dess speciella natursinne.

Jag har tyvärr varit alltför bekväm för att skaffa mig statistiska uppgifter om hundarnas antal i London. Det torde emellertid ej vara alltför överdrivet att beräkna deras antal till över den halva millionen. London är den enda storstad, där jag ej beklagar hundens existens. Londonhunden för en tillvaro som i fråga om glädje och frihet helt säkert vida överstiger hans husbondes. I stadsbons förhållande till sin hund framträder nämligen — kanske klarare än någonsin — hans inställning till djurvärlden. För svensken, tysken och fransmannen är hunden ofta en slav, där den inte under det första äktenskapsåret får fylla det tomrum som senare upptages av babyn. Hur mycket av preusseri och djurtämjери ligger det inte i dessa tre nationaliteters förhållande till "människans bästa vän". Det är ett ständigt "arrière" ute i det fria, ett evigt "couche" eller "ut med sig i tamburen" i hemmet och en varje kväll upprepad familjetvist om vem som skall "gå ner med jycken på gatan". Undantag finnas, men i det stora flertalet fall betraktar den svenske, tyske och franske hundägande stadsbon, då han ej råkar vara jägare, sin hund som ett slags glorifiering av sin egen personlighet. Man lägger sig till med en greyhound, en schäfer, en airedale, en wirehaired terrier som en dekoration, vilken skall återspegla egenskaper hos husbonden som titel, klädedräkt och upp-

trädande ej tillräckligt tydligt — enligt husbondens uppfattning — lagt i dagen.

Engelsmannens förhållande till sin hund är ett annat än exerciskorpralens, domptörens eller personlighetsexhibitionistens. Han betraktar och behandlar hunden som ett djur som blivit hans vän. Hans intuitiva förståelse av dess natur, dess temperament, dess individualitet skapar en intimitet utan tryck eller tvång från husbondens sida, såvida inte hundens frihetskänsla eller glädjeutbrott överskrider gränserna för den av inrikesministern genom polismakten övervakade samhällsordningen. Man skulle kunna i korthet uttrycka det så att i England också hunden har sin Magna charta. Engelsmannen sysselsätter sig också med sin hund så som han sysselsätter sig med en vän, väl vetande att hunden i likhet med genomsnittsmänniskan är en varelse vars bästa egenskaper framträda vackrast i sällskapslivet. Han nöjer sig ej med att låta hunden följa honom på någon kortare promenad på en asfalttrottoar, "arrière", med svansen mellan benen, eller att "ta ner jycken på gatan" för att under några nervösa minuter ge den tillfälle att förrätta sina tarv. Han tar den ut på en långpromenad på samma sätt som han tar sin hustru, sina barn eller en vän med sig för att i deras sällskap skaffa sig själv och dem den andliga och fysiska vederkvickelse som naturen i en stadspark kan skänka. I nio fall av tio har han en boll med sig. Ty han vet att bollen är för hunden vad leksakerna eller sagan äro för

barnet: ett instrument för fantasin att spela på. Med en Londonpark, med Hampstead Heath, Wimbledon Common och Richmond Park är hundskallet oupplösligt förbundet, detta speciella hundgläfs, som i timbren — och helt säkert också till det fysiskt-psykologiska underlaget — påminner om glädjeskriet hos ett lekande barn och som väcker till liv inom en minnen från barndomsstunder, då hjärtat bultade i bröstet på en med snabbheten hos ett fågelhjärta i pur och omedelbar livsglädje.

Om den engelske stadsbons förhållande till katten skulle det kunna skrivas spalter. Till och med i de fattigaste slumkvarteren i Eastend är den välfödd, med denna elektriskt sprakande glans över skinnet, som katten endast har när den trivs och gläds. New York är katternas Konstantinopel, London deras Eldorado. Sina kärleksäventyr sköta de, ostörda av väckta medborgares kastvapen. Det pryderi som utmärker engelsmannen i fråga om de könsliga relationerna mellan man och kvinna, existerar ej när det gäller djuren. I fråga om dem har syndamomentet försvunnit: engelsmannens uppfattning om djurens könsliv är lika naturlig och okonstlad som fransmannens visavi människans: *C'est l'amour* — des chats. Kattens kärlekssånger nattetid, dess sällsamma och djupa lollande äro för den klockan två på natten yrväckte engelsmannen ett eko från de djupa djunglernas hemlighetsfulla liv.

Den som under låt oss säga en veckas tid en smula noggrant läst en engelsk tidning — likgiltigt vilken

— måste ha slagits av det stora utrymme, som artiklar och notiser från djur- och växtvärlden upptaga i den engelska pressen. Jag öppnar på måfå en av denna morgons tidningar och finner däri: en spalt om "den blomsterbringande våren", en med några dagars mellanrum återkommande notis under rubriken "Naturens kalender", denna gång representrande dagarna från den adertonde till den tjugufjärde maj, och i vilken man får veta alla nyheter från fågelvärlden i en vanlig engelsk liten trädgårdslapp: här och där kan man redan se en råkunge titta ut ur boet i djupa meditationer före sitt första flygförsök, varningssignalerna till avkomman från sparv-, bofink- och rödhakesångarföräldrarna börja bli lika vanliga som deras sång; av flyttfåglarna anlände tornsvalan till många platser i the Midlands först den 10 maj, men uppträdde efter detta datum i allt större antal; vidare en artikel på något över en spalt om bilutflykter i lågländerna med särskild hänsyn till deras natursevärdheter; en historia om en Cheshire bull terriers egendomliga förhållande till fåren och fårens till bullteriern. Beskrivningen på hundens karaktär har någonting av psykoanalys över sig: det är ett mycket godmodigt djur, synnerligen vänligt mot främlingar och alldeles särskilt älskvärt mot barn, men som, tack vare den pennalism för vilken det under valptiden ständigt utsattes av alla möjliga äldre och starkare hundar, utvecklat sig till oförsonlig och nu — tack vare sin styrka — synnerligen farlig misokyn.

Men ej nog härmed. Vilken som helst liten uppgift i en engelsk tidning om iakttagelser från djur- och växtvärlden resulterar ofelbart i ett ökat arbete för postverket: brev från läsare av notisen eller uppsatsen i fråga strömma in i masstals till redaktionen med uppgifter, som antingen bekräfta eller motsäga eller utfylla författarens iakttagelser, ofta med erfarenheter från främmande världsdelars mest avlägsna gömslen, alla förbluffande vittnesbörd inte endast om engelsmannens kärlek till naturen, utan också om hans ständigt vakna öga för allt som rör sig och lever omkring honom och hans säkra och tränade iakttagelseförmåga.

Till engelsmannens natursinne måste också räknas hans jägarinstinkter. Det är han som lyft jakten från slakt till sport. I jakten har han i största möjliga grad infört det element av fair play som karakteriserar hans idrottsövningar och sporttävlingar. Men vad är i grund och botten fair play visavi det djur man önskar döda annat än att såvitt möjligt söka döda det under de omständigheter som äro de *naturligaste* i djurens struggle for life. Han skjuter inte en fågel som sitter på en gren eller "trycker", såvida han inte skulle vara mycket hung- rig. Han skjuter inte ett villebråd eller ens ett vild- djur på nära håll, såvida han inte svävar i fara för sitt liv. Det är djurets chans att kunna undkomma, som för honom ger jakten dess värde. Det har också bland engelsmännen själva höjts starka protester mot den engelska överklassens passion för räv- och

hjortjakter efter häst och hund. Vad gentlemanens försvar för hjortjakten beträffar förefaller det mig, som om han knappast varit riktigt lycklig. Sådan hjortjakten bedrives är och förblir den grym, även om, som gentlemannen säger, djurets skräck över att vara förföljt förstummas av dess försök att komma undan. Hjortens chans att rädda sig är i varje fall betydligt mindre än rävens.

Till engelsmannens vakna natursinne måste till sist också räknas hans för utlänningen ofta något löjliga intresse för vädret. Den plats vädret intager i hans konversation är emellertid inte ett samtalets horror vacui. Vad vädret och de atmosfäriska förändringarna betyda för engelsmannen, därom får man en ganska god föreställning genom att framkalla för minnet en man som Turner. Ingen himmel är så ständigt skiftande, ingen atmosfär kan framkalla ett sådant otal nyanser som Englands, inga solnedgångar kunna vara så fantastiskt bibliska som där. Jag undrar om inte "vädret" spelat en betydande roll vid utvecklandet av engelsmannens natursinne.

Lunginflammationen.

Under flera veckor har en man legat i sin sängkammare och kämpat med döden. Dagar och nätter har en ständig ström av människor passerat förbi grindarna till det fula palatset, där han bor och utanför vilket marionettstela gardister och klumpigt viga poliskonstaplar hålla vakt. I den ändlösa skara som defilerat förbi har det funnits representerer för inte bara alla engelska samhällsklasser, utan också alla jordens folk. Framför sjukdomsbulletinen ha kineser trängts med negrer och kanadensare med hinduer. Och över hela världen har en lunginflammation tilldragit sig en uppmärksamhet och ett intresse, som i detta sensationalismens tidevarv lämnar åtskillig näring åt den reflexions-hungrige.

Kampen med döden på sotsängen har sedan världskriget förlorat åtskilligt av sitt majestät. Vi ha, Gud nåde oss, blivit vana vid betydligt mera rafflande envig mellan människan och liemannen än det, en lunginflammation kan erbjuda. Det ligger knappast någonting spektakulärt eller sensationellt över den. Och den sega vilja till livet, som den till

synes fysiskt klene sjuklingen manifesterat under hela sjukdomsförloppet, har inte heller haft någonting av till exempel en Lindberghs målmedvetna och djärva segrarvilja eller en Nordpolsfarares superheroiska umbäranden över sig. Inte ens det faktum att den sjuke är ett krönt huvud borde i våra dagar påkalla ett allmännare intresse utanför det egna landets gränser. Det är billigt pris på kungar nuförtiden, och i städer som London och Paris nära nog trampar man dem på tårna i folkträngseln.

Det kan knappast heller anses som ett utslag av känslolös cynism, utan helt enkelt som ett uttryck för vanligt sunt förnuft, om man säger att utgången av detta speciella sjukdomsfall till sina följder skulle ha varit tämligen så likgiltigt utanför den sjukens egen familjekrets. En konstitutionell kung dör och efterträdes av en annan: voilà tout! Sedan den tillfälliga depressionen i affärlivet, som skulle ha förorsakats av dödsfallet, gått över — Förenta staterna måste genomgå en vida svårare och långvarigare vart fjärde år — skulle allt åter vara som förr, även om sjukdomens utgång blivit en annan. Regeringen skulle ha fortsatt att regera enligt linjer på vilka dödsfallet knappast någon inverkan haft; finansmännen skulle ha fortsatt att operera; industrimännen att producera och affärsmännen att importera och exportera som om ingenting hänt. *Le roi est mort! Vive le roi!*

Att engelsmännen själva följt sjukdomsförloppet med ängslan är en naturlig sak. De känna sin kung.

Och de älska honom. Precis som de kände och älskade hans far. Det finns inte många likheter mellan kung Edward och kung Georg. Sällan har väl ett äpple fallit så långt från päronträdet. Eller, rättare: sällan har väl ett päron fallit så långt från äppelträdet. Det fanns nämligen hos kung Edward ej så litet av den mognade frukten på gott och ont. Men samtidigt äro de båda, far och son, två mycket goda representanter för två olika sidor av den engelska folkkaraktären: sportsmannen å ena sidan och pliktmänniskan och familjefadern å den andra. När kung Edward här placeras under begreppet sportsman menas ej därmed, att han själv hängav sig åt några avsevärda kroppsövningar. Men han var vad engelsmannen menar med och vad han älskar högt och rent: "a sport". Det stod omkring honom en atmosfär av kapplöpningsbana och trente et quarante: kort sagt, av denna "chance" som sätter vissa strängar i den engelska folksjälen i häftiga och sympatiska vibrationer. Det är ej svårt att föreställa sig vad han skulle ha tagit sig till här i världen om omständigheterna låtit honom födas i ett vanligt, fattigt, småborgerligt hem. Det stöter på vissa hinder i ens intellektuella maskineri att tänka sig honom som en kontorist under årtal mödosamt och plikt-troget slitande ärmågar och byxstjärtar för att slutligen nå en kassörs eller en kamrers upphöjda ställning med ett ägandes femrumshus i Putney eller Ealing. Man skulle helt säkert ha haft betydligt större utsikter att träffa honom bland börsjobbarna

i Throgmorton street eller — allra helst — bland bookmakers på en kapplöpningsbana. Han hade nämligen inte så litet av bookmakers klipska, intuitiva häst- och människokänedom. Han förband den också med spelarens suveräna lugn. Och den suveränt lugne spelaren, "taking his chance and playing the game", är en typ, högt och rent älskad av varje sann engelsman.

Vad återigen kung Georg beträffar, stöter det ej på några större svårigheter att placera honom nära nog var som helst i ett ordnat samhälle, därest hans vagger stått i Acton i stället för i Buckingham Palace. Hela hans liv har varit ett sällsynt fläckfritt exempel på ett borgerligt kategoriskt imperativ. Det är som om han även som konung av Storbritannien och Irland och kejsare av Indien bibehållit det motto som står inskrivet på prinsen av Wales' vapensköld: Ich Dien. Han är den typiska pliktmänniskan med det jämna lynnet och det välvilliga sinnelaget. Hade omständigheterna tvingat honom att skaffa uppehälle åt sig och sin familj nere i City, kan man vara övertygad om att man år efter år, decennium efter decennium skulle ha kunnat se honom ta 8.27-tåget varje morgon från sin förstad till Bank. Om han kommit hem till familjen en smula oregelbundet på kvällarna, hade det berott på arbetet på kontoret och inte på saloonbaren intill stationen. Man kan också mycket väl eller kanske till och med allra helst tänka sig honom som en driftig lantbrukare. Hans intresse för boskapsavel är inte bara en platonisk kärlek eller

ett utslag av känslan att kunglighet förpliktar: han känner sina pappenheimare, det vill i detta fall säga sina hingstar och ston, tjurar och kor, baggar och tackor. Han äger också det rent mänskliga, varma och personliga intresset för alla sina underlydande, deras privatförhållanden och deras barns framfart här i världen som karakteriserade gångna tiders lantushållare. Han är dessutom — i betydligt högre grad än fallet var med fadern — en friluftsmänniska med engelsmannens speciella känslolinställning till naturen: kärleken till djur och träd och blommor och jakt. Också kung Georgs fundamentala egenskaper tilltala engelsmannen. I hans minutlösa plikt känsla, hans lojalitet, hans spontana människovänlighet, hans home-sweet-home-familjeliv och hans anglosachsiskt manligt sunda joie-de-vivre i naturen speglar sig den andra sidan av engelsmannens väsen.

I all den spänning, som ett helt folk under över en månads tid koncentrerat kring kung Georgs sjuksäng, kan iakttagaren emellertid ej ha undgått att lägga märke till också ett annat känslöelement än det rent personliga deltagandet för patienten och ängslan för utgången av hans kamp med döden. Det är som om man först under dessa dagar, eller, kanske rättare, det är som om man tydligare under dessa veckor än någonsin förr fått en fullt levande föreställning inte bara om den nuvarande kungens plats i det engelska folkets hjärta, utan också om

den roll det brittiska majestätet spelar i folkets föreställnings- och känslövärld.

Det vore ett stort misstag att i den kärlek, som engelsmannen nu visat sin suverän, se ett utslag av urgammal engelsk tradition. Mer än en gång har det varit både si och så med hans vördnad för tronen och hans kärlek till dess innehavare. Han har inte varit sen att nacka en monark, när han funnit honom alltför oefterrättlig, att schasa i väg honom, när han haft nog av honom, att visa honom sitt öppna förakt, när han ansett honom förtjäna det, eller skjuta honom i skymundan, när han funnit honom för svag att sätta sig i respekt. Från slutet av sextonhundratalet ända fram till drottning Victorias tronbestigning styrdes England så gott som uteslutande av de stora jorddrottarna och deras handgångne män. Vilhelm den tredje förmådde visserligen under åren 1692 till 1702 skaffa sig ett avgörande ord i rikets utrikespolitik, liksom Georg den tredje under dubbeldecenniet 1760—1780 gjorde sin vilja gällande i inrikespolitiken. Med hans död sköts majestätet emellertid alltmera i bakgrunden: Georg den tredje's överhandtagande sinnessjukdom, Georg den fjärdes skändliga och ärelösa uppförande och Vilhelm den fjärdes tanklöshet och obeslutsamhet omgav tronen med ett växande hat och förakt. Republikanismen tog under den senares regering allt starkare fart och vid tiden för drottning Victorias tronbestigning var det en öppen fråga, huruvida monarkin överhuvudtaget skulle bestå.

Strängt taget äro engelsmannens känslor för majestätet av tämligen färskt datum, åtminstone i sin nuvarande komplicerade form. Man skulle kunna gå ännu längre och påstå, att de äro en relativt modern, judisk uppfinning, ehuru förutsättningarna för en majestätsdyrkan naturligtvis varit för handen, både konstitutionellt och psykologiskt, konstitutionellt såtillvida som de kungliga prerogativen alltid lämnats orörda, och psykologiskt i den meningen att tronen enligt urgammal känslor och föreställningshävd trots allt föreföll engelsmannen som den naturliga avslutningen på samhällspyramiden. Men såtillvida är påståendet sant, att det var med Disraeli som det engelska majestätet gavs tillfälle att spela den nära nog sakrosankta roll det sedan gjort. Ingen kunde visserligen vörda tronen mera än Gladstone. Men för honom var den mera en princip, en institution, opersonlig som ett panteistiskt gudsbegrepp. Det var semiten Beaconsfield som med sin orientaliska fantasi satte ny sprätt på ståten och som återgav åt majestätets uppträdande vid offentliga tillfällen all den pomp och prakt och grandezza, på vilka hovceremonierna från gångna tider överflödade. Han var alltid synnerligen mån om att få så mycket som möjligt av festivitas och ögonfägnad in i sin drottningens göranden. Det låg naturligtvis en idé och en ganska djup sådan bakom hans regikonst. Och det förefaller en ibland, när man tillfälligtvis funderar över dessa saker, som om Disraeli haft Den Helige Fadern i bakhuvudet,

när han välvde sina planer om det engelska majestätets ställning i det brittiska imperiet, någonting av den ofelbara personifieringen av ett rike av denna världen.

Härmed må nu vara huru som helst. Det brittiska imperiet har ofta liknats vid det gamla romerska riket. Det förefaller emellertid snarare som om det med varje år som går skulle få en alltmera slående likhet med den heliga, allmänliga, katolska kyrkan. Hela tendensen i senare tiders engelsk kolonial- och dominionpolitik går ut på samma principer som den katolska kyrkans. "Vi vilja er intet ont. Vi vilja endast bereda er möjlighet till ett bättre och rikare liv enligt de grundsatser, som gjort oss själva lyckliga och mäktiga. Vi äro också villiga att ge er största möjliga personliga frihet i samma ögonblick ni använda er av er frihet enligt de principer som överensstämman med våra, vilka äro de enda rätta och saliggörande. Men vi vilja icke arbeta för ert eget bästa för att ni omedelbart efteråt skola kasta er i armarna på våra konkurrenter, som ingenting annat äro än lömska kättare och ulvar i fårakläder."

Hur många, stora och påtagliga olikheterna mellan påvens ställning i den katolska kyrkan och det engelska majestätet i det brittiska imperiet än äro, förefaller det mig dock som om parallellen vore mera än berättigad. Det var först den förste medvetne imperialisten i England, Disraeli, som drog fram majestätet ur den relativa tillbakadragenhet och undanskymdhet dit det förvisats efter Jakob

II:s resultatlösa försök att hävda kungamaktens ställning. Det allt rikare och mäktigare imperiet behövde en levande symbol, en människa av kött och blod, som för *alla* imperiets skiftande människoelement kunde representera enhetstanken, samhörighetskänslan, intressegemenskapen. Drottning Victoria drogs fram ur skuggan av sitt änkedok, bakom vilket hon sedan prinsen-gemålens död dolt sig. Allmänheten gjordes alltmera underkunnig om vilken märklig kvinna hon varit och var och vilken framstående roll hon spelat i länkandet av landets öden. Och under sina sista år omstrålades hon också av en sakrosankt gloria, som vilken påve som helst skulle ha avundats henne.

Glorian minskade ej i ljusstyrka under efterföljarens korta regeringstid. Snarare tvärtom. Det skulle till och med kunna sägas att kung Edward upphöjde till dogm vad som under de föregående två eller tre decennierna varit en hela folkets önskan: det brittiska majestätets ofelbarhet. Det skedde på det sätt, genom vilket han kom alla onda aningar på skam, den spontana, omvändseliknande snabbhet med vilken han från flanören blev majestätet. Det var som om det legat någonting av verkligt sakrament i kröningsceremonin, ett undfående av alla de gentlemannadygder en engelsman anser oundgängliga hos det brittiska imperiets levande symbol. Kungen: det är England, kolonierna, dominions, mandatstaterna och — jag själv, Charles Brown eller Jack Smith, eller vad den individuella

engelsmannen nu må heta. I kungens upphöjdhet och ära speglar sig Browns och Smiths, från hans gloria faller ett återsken också på deras egna hjässor; i det deltagande som från hela den civiliserade och ociviliserade världen i dessa dagar strömmar till sjukrummet i Buckingham Palace se de ett ovedersägligt bevis på det anseende de åtnjuta på denna underliga planet, som utan dem, deras handlingskraft, deras moraliska standard, deras etos skulle befinna sig många hundra år längre tillbaka i tiden än den nu gör.

Kulturstatistik.

Galsworthy påstås vid något tillfälle ha uttalat den sorgliga profetian att det engelska begreppet gentleman om en tio år skulle ha lika liten verklighet bakom sig som det franska uttrycket gentilhomme. Oavsett min okunnighet om den speciella betydelse Galsworthy lade i begreppet gentleman, torde han i alla fall ha sett alltför mörkt på utvecklingen.

Om Galsworthy däremot hade sagt, att den engelske aristokraten inom, låt oss säga, femtio år kommer att höra till en gången tids mänskliga dokument, skulle man däremot kunna inränga hans profetia under möjligheternas kategori. Detta naturligtvis under förutsättning, att man noga bestämmer vad som rymmes inom begreppet aristokrat och i detta fall begränsar det till att åsyfta den storgodsbesuttna samhällsklassen, vare sig nu medlemmen bär titeln lord eller rätt och slätt har det allmänt världsliga nöjet att se ett Esq. placerat efter sitt namn på brev och i tidningsnotiser. Fixerar man begreppet inom dessa gränser, torde det med fullt skäl kunna påstås att England just nu befinner sig i en

av de sista faserna av en social omdaning, som med undantag för några enstaka och häftiga, ehuru oblodiga sammanstötningar under fredliga former försiggått under snart ett sekel. Rivandet av det ena stolta jorddrottspalatset efter det andra i det hög- aristokratiska Mayfairdistriktet och dess ersättande av visserligen svindlande dyra, men dock mera demokratiska hyreskaserner, är endast den yttre symbolen för den långsamma omvälvning som tog sin början med valreformen 1832 och ytterligare accentuerades genom den på nittioalet antagna arvsskatten.

Det har den sista tiden roat mig att syssla en liten smula med resultatet av detta långsamma och som sagt på det hela taget omärkliga sociala landskred.

Slår man till exempel upp uppgifterna för arvsskattens storlek i England under t. ex. kalenderåret 1927 finner man bland annat följande. Av de personer som avledo under loppet av år 1926 befunno sig trettiofem, som efterlämnade en förmögenhet av tio millioner svenska kronor och därutöver. Den rikaste av dem som det sistnämnda året samlades till sina fäder kunde bereda sina arvingar den sorgen att nödgas till kronan utbetala en arvsskatt för en förmögenhet på så gott som på öret 100 millioner kronor. Det intressantaste härvidlag är emellertid att iakttaga varifrån dessa millionförmögenheter leda sitt ursprung. En närmare undersökning av de avlidna millionärernas vitæ genus visar nämligen, att av dessa trettiofem personer endast *fem* tillhörde den gamla jorddrottsklassen, fyra lordar och

en herre som under livstiden fått nöja sig med den blygsammare titeln av sir. Jag vet visserligen inte vad slags eller hur stor beviskraft en professor i statistik skulle tillägga ett sådant enstaka exempel, men för en vanlig dödlig förefaller det åtminstone knappast troligt att liemannen, vilken ej tar hänsyn till person, just detta år skulle ha skonat särskilt jorddrottarna från det öde, som är köttets arvedel. I varje fall bidrog jordägareklassen endast med en sjundedel till hela arvskattebeloppet. De återstående trettio mångmillionärernas rikedomar hade ej sina rötter i jorden, utan i industrin och livsmedelsbranschen. Till industriidkare måste man väl tyvärr i våra dagar räkna också tidningsmagnaterna.

Listan på dessa trettio och deras yrken kan ge en ung engelsman, som startar i livets strid med avsikt att skaffa sig en grön kvist att sitta på, en hel del nyttiga fingervisningar. Det lönar sig alltså synnerligen väl att vara byggmästare som viscount Cowd-ray, före sin upphöjelse mr Pearson: man har i så fall utsikter att lämna sjuttio två millioner efter sig. Hur dödande petroleum än må vara för växtligheten, är det ett av de flytande ämnen som kunna förvandla en grön kvist till en hel skog. Där om kunde viscount Berstead, alias mr Marcus Samuel, ha vittnat i sin livstid. Också han efterlämnade sjuttio två millioner kronor. Även om visky och maldrycker kunna ha ett förstörande och nedrivande inflytande på konsumenten och hans hem, äro de synnerligen lukrativa inkomstkällor för sina tillverkare, Dewar,

Walker, Guinness och Bass. Hur förtvivlad ställningen inom den engelska kolindustrin än är för närvarande, kan det i alla fall löna sig att äga en kolgruva: den kan till och med av skattemasarna upptaxeras till en femton millioner. Tråd att sy kläder med, kex till teet och kött till middagen lönar det sig också att handskas med här i livet. Till och med fabricerandet av den sura ättikan föder sin man: Mr Moore i Birmingham efterlämnade 15 millioner. Att förfärdiga kemikalier och färgämnen är också en utomordentligt lönande sysselsättning. Och att vara syster till en av de män som förfärdiga cigarretter och piptobak är fullt ut lika förmånligt som att vara innehavare av ett av landets större fideikommiss. Kort sagt: utan att man på rak arm vågar fälla något bestämt omdöme är det väl ganska troligt att en liknande lista, avfattad för en femtio år sedan, skulle ha gett en helt motsatt bild av de stora förmögenhetsinnehavarnas vitæ genus: antagligen skulle allra minst hälften av dem ha varit jorddrottar.

Eller tag ett annat exempel, som talar ett tydligt språk i fråga om den gradvisa infiltreringen av borgerliga element, för vilken överhuset ständigt är utsatt. Debretts engelska adelskalender upptar i närvarande stund närmare 850 hertigar, markiser, earler, viscounters och vanliga enkla baroner. Av dessa äro emellertid två ärkebiskopar, tjugufyra biskopar och ytterligare ett antal högre juridiska ämbetsmän, vilkas titlar ej gå i arv och som förden-

skull ej kunna räknas till den egentliga bördsaristokratin. Återstå alltså i runt tal 800. Som bekant bära dessa herrar, i likhet med regerande furstar, ett nummer som anger vilken i ordningen bäraren av titeln i fråga är. Den tjuguantra baronen Forbes pekar alltså genom sitt nummer tillbaka på tjuguen företrädare. Nåväl, av de 800 nu levande lorderna är det icke mindre än 251 som icke kunna brösta sig över högre nummer än ett eller två. Med andra ord: de själva eller deras pappor ha skapat titeln. Enbart under de senaste tjugu åren har överhuset ökat med närmare 200 nya pärer, och tar man med de lorder, som ej bära högre nummer än tre, kommer man till det resultatet att nära nog hälften av den betitlade engelska bördsaristokratin är relativt ung. Följer man med pekfingret längs raden av de 200 lorder som kreerats under de sista två decennierna för att lista ut deras antecedentia, finner man bland dem en och annan vetenskapsman och läkare, en eller annan jurist, två statsmän, ett par händer fulla lands- och sjöhjältar, de under perioden i fråga avgångna talmännen i underhuset, partiipiskare och politici i stort antal och, som antytt i sammanhang med arvsskatten, industririddare. Även om nykreeringen av pärer med all sannolikhet ej kommer att i framtiden fortgå med samma hastiga takt som under de sist förflutna trettio åren, är det väl tämligen antagligt, att det ej skall dröja alltför många decennier innan den gamla jordägaradelns numerära överlägsenhet i det hus, som den en gång betraktade

som sin egen exklusiva klubb, blir allvarligt hotad. Det är visserligen sant: överhusets maktbefogenhet vid det här laget är så pass kringskuren att det ej längre kan utöva ett utslagsgivande inflytande på en regerings politik. Men å andra sidan är det väl också tämligen antagligt, att överhuset ännu länge kommer att äga bestånd. Inte minst de radikala elementen äro mycket litet pigga på en omorganisering av överhuset i stil med en senat: genom den begränsning i maktbefogenhet överhuset måst vidkännas, råder det i England, om icke till namnet, så åtminstone till gagnet, ett enkammarsystem.

Med den gamla mäktiga engelska jordägaradelns åtminstone kroppsligt smärtfria, gradvisa tillbakaträngande som dominerande faktor i engelskt samhällsliv inställer sig emellertid givetvis en annan fråga. Och det är denna: vilket inflytande kan detta sociala jordskred tänkas innebära på engelsk kultur? Frågan är av naturliga skäl omöjlig att besvara. Men icke desto mindre skulle möjligen ett horoskop för framtiden kunna ställas genom att kasta en blick tillbaka på den insats, som denna speciella samhällsklass gjort under flydda dagar. En sådan återblick är såtillvida trösterik som den på ganska goda grunder övertygar en om onödan att se alltför pessimistiskt på framtiden.

För någon tid sedan framlade den engelske dramatikern och teaterkritikern S:t John Ervine i ett helt annat sammanhang — det gällde "intelligensens" uteblivande från teatern — en statistik på ett

tusental framstående kulturpersonligheter i England och de samhällsklasser, ur vilka de vuxit fram. Av denna statistik framgår det att icke mindre än 59,8 procent av dessa personer voro barn av den s. k. professionella samhällsklassen, d. v. s. läkare, präster, lärare, jurister, en samhällsklass, som endast representerar 4,46 procent av befolkningen. Närmast denna klass kommer affärsmännen, representerande 10 procent av befolkningen och som med 20 procent bidragit till listan av framstående kulturpersonligheter. Som nummer tre inställer sig den fabriksidkande klassen, utgörande 10 procent av befolkningen och bidragande med 15 procent till "kulturen". Hantverkare och kroppsarbetare med 75 procent av befolkningssiffran bidraga med 3 procent. Och författaren tillägger: "I fråga om andlig kultur är aristokratin i vårt land av lika liten betydelse som den kroppsarbetande samhällsklassen." Noga räknat: aristokratin, representerande 0,54 procent av befolkningen, lämnar 2,2 procent. Det vill säga att på 1,000 framstående engelska kulturpersonligheter höra 22 till aristokratin.

Siffrorna voro så pass överraskande, i synnerhet om man betänker med vilken stor procent medelklassen rekryterar aristokratin, att undertecknad beslöt sig för en blixturné genom Englands historia sedan den franska revolutionen. Resultatet var icke mindre överraskande än de ovan citerade statistiska uppgifterna.

Tag till exempel den engelska litteraturen från och med romantikens uppblomstring efter 1789 till våra dagar. Det är inte nog med att den långa listan på litterära namn från halvtannat sekel som upptages i en encyklopedi endast har att uppvisa tre lordar, Byron, den från Wildeprocessen beryktade lord Alfred Douglas och Dunsany. Man kan ju lätt föreställa sig att en lord, i sin egenskap av släktens överhuvud och ansvarig för dess jordiska ägodelar, kan ha andra och så maktpåliggande plikter att fylla, att han för deras skull måste hänga lyran på väggen. Men det egendomliga är, att man bland alla dessa namn knappast kan framleta mera än en handfull som bäras av de stora jordägande släkterna. Swinburne var son till en baronet och icke sen att nattetid, i av starka drycker upphetsat tillstånd, framhålla detta faktum för den cabby, som förde honom till hans bostad. Radikalen Cunninghame Graham är en skotsk landlord. Syskonen Sitwell anse sig avundade av de övriga georgianerna, därför att de på mödernet härstamma från en hertig. Sackville-Wests namn har också den rätta gammalaristokratiska klangen. Men resten — från "sjöskolan" till den hypermoderne detektivromanförfattaren — idel medelklass, högre eller lägre, men medelklass, från fixstjärnorna till de små irrande nebulosorna.

I fråga om engelsk målarkonst, engelsk arkitektur och engelsk musik är insatsen ännu mindre. Åtminstone kan undertecknad i skrivande stund ej erinra sig ett enda ur öricket gamla aristokratiska familje-

namn, som på dessa områden höjt sig över den entusiastiske och välmenande dilettantens stadium.

Svårigheterna att inom vetenskapernas och uppfinningarnas domäner i hast skaffa fullt övertygande uppgifter gör det omöjligt att från dessa områden lämna exakta siffror. Men så mycket torde kunna antagas att den gamla aristokratins bidrag på dessa gebit ej nämnvärt överstiga dem de lämnat inom litteraturen.

Än egendomligare blir förhållandet om man i tankarna repeterar Englands krigshistoria under samma period, d. v. s. efter 1789. Det har ju sedan gammalt varit en sed i engelska aristokratfamiljer att av de yngre sönerna åtminstone *en* ägnade sig åt krigaryrket. Den engelska aristokratin har också sedan franska revolutionens dagar producerat *ett* verkligt lejon i krigarnas skara: Wellington. Men de härförare, som efter honom i första hand komma i åtanke, ha alla fötts i en borgerlig familjesäng: Woolsley, Kitchener, Roberts. Sjöhjältarna av samma rang som de här anförda krigarna äro alla medelklassbarn: Nelson, Fisher, Scott, Jellicoe, Beatty. Aristokratin har fått nöja sig med att förse här och flotta med tappra, modiga och plikttrogna officerare, riddare utan fruktan och tadel. Det är visserligen ingen ringa tjänst som en samhällsklass därmed gjort sitt land. Men man tycker i alla fall . . .

Den allra egendomligaste upptäckten gör man emellertid om man tar sig det orådet före att en smula närmare granska de sista hundrafemtio årens

politiska historia. Ända till valreformens genomförande år 1832 befunno sig jorddrottarna i en sådan maktställning att de genom öppen eller hemlig inverkan på valkretsarna hade icke mindre än tre fjärdedelar av underhusets platser till sitt förfogande. Och valreformen till trots dröjde det ännu decennier innan valen till underhuset kunde sägas försiggå på ett med demokratiska principer något så när överensstämmande sätt. Politiken är alltså det område där den jordägande samhällsklassen haft alla chanser att genom sin privilegierade ställning till fullo utveckla alla sina inneboende krafter. Men vilka voro under dessa hundrafemtio år de statsmän som formade landets öden?

Canning var son till en advokat och litteratör. Den äldre Pitt var sonson till en köpman, Peel son till en industriidkare och Disraeli till en litteratör. Gladstone tillhörde visserligen en gammal släkt, men hans far var köpman. Och Asquith och Lloyd George? Med den senare ha vi kommit långt ned bland småborgarnas anonyma massa. Man kan ju som motsättning mot dessa borgare sätta lord John Russell, Melbourne, Derby, Palmerston, Salisbury, Rosebery och Balfour. Men jämförelsen utfaller knappast till de senares fördel. Och vad den dag som i dag är beträffar, kan den gamla engelska aristokratin endast uppvisa två namn av politisk betydelse, Winston Churchill, vilken, som bekant, är sonson till en hertig av Marlborough, och lord Eustace Percy.

Det finns emellertid ett område, inom vilket den gamla engelska börsadeln höljt sitt land med ovanskelig ära och aldrig vissnande lagrar. Och det är inom diplomatin. Dess överlägsenhet ligger också så gott som i sakens eget väsen inom en verksamhet där genialiteten, hur önskvärd den än må vara i yrket, måste tyglas av andra och nödvändigare egenskaper. Men även inom det engelska utrikesdepartementet, där man hittills varit ytterst noggrann i fråga om rekryteringen, börjar en ny tid göra sig kännbar. Tidningarna kunde häromdagen förvåna allmänheten med den uppgiften, att det inom det brittiska rikets diplomatkår fanns en förste legationssekreterare, vars far var — lokomotivförare . . .

Gentlemannen och gentlemanna- skolorna.

I.

För något år sedan gavs det på en Londonscen en salongskomedi, av vilken jag ej erinrar mig någonting annat än en replik, som i det avgörande ögonblicket eller ögonblicket före det avgörande utslungades mot styckets salongshjälte av hans egen maka:

— För guds skull, Johnny, försök för en gångs skull att inte vara en gentleman, utan en karl!

Man hajar ovillkorligen till inför en replik som denna, även när den förekommer i en sedekarikerande fars. Förvåningen stegras ytterligare, när man hör den möttas med skallande skrattsalvor av en befrackad, dekolleterad och juvelskimrande salong. Man överrumplas av en känsla, liknande den man förmodligen skulle erfara på ett biskopsmöte, om mitt under förhandlingarna en biskop plötsligen sprang upp på ordförandeplatsen och ropade: Ned med Gud! och alla ämbetsbröderna, med primas

som körledare, besvarade ropet med bravon och applåder.

Chocken, den momentana förvåningen fördjupas emellertid till någonting mera bestående, då en replik som den ovan nämnda associerar sig med tidigare litteraturreminiscenser, böcker man läst, allvarliga skildringar ur det nutida engelska samhällslivet, där samma protest mot gentlemannen förekommit i en eller annan form. Man tänker kanske i första hand på den tidigt borttryckte gruvarbetarsonen H. D. Lawrences lidelsefulla utfall mot gentlemannen som blodfattigdomens och snöpingslivets representant par préférence. Men det finns också andra mera lidelsefria röster, höjda i en på genomsnittsmänniskan mera verkningsfull protest av personer, som själva känt det innersta av sitt väsen hotat under genomgåendet av den process, varigenom den engelske gentlemannen fabriceras.

Det har använts mycket bläck, många gåsfjädrar och stålpennor ha förbrukats under uppgiften att klarlägga gentlemannens genesis.

Det finns de, som hålla före att det moderna gentlemannaidealet är en genom seklerna, generation efter generation, direkt överlämnad tradition av det medeltida riddaridealet, en familjeklenod, av vilken — till skillnad från de timliga ägodelarna — *alla* familjemedlemmar inom vissa släkter blevo delaktiga. Det finns åter andra, som utan att vilja direkt förneka riddaridealets inflytande på skapandet av den moderna gentlemannen, dock fästa större vikt

vid den inverkan publicerandet i England av den italienske greven och renässansmannen Baldassare Castigliones dialog "Libro del cortegiano" kom att utöva på de högre klassernas kultur.

Huruvida gentlemannen sådan han uppträder i dag leder sina anor från medeltiden eller från renässansen eller bådadera må lämnas åt de lärde att tvista om. (Sedan denna uppsats skrevs, har professor Kristoffer Nyrop i fjärde delen av "Ordnes liv" publicerat en synnerligen intressant språkhistorisk skildring av ordet och begreppet gentlemans utveckling i skilda länder.) Så mycket tycks vara historiskt bevisat att den förste kände bäraren av titeln gentleman var en viss "Robert Erdeswyke, gentilman", som år 1414 stod åtalad för inbrott, mordförsök och delaktighet i mord, en herre som under deltagandet i det franska kriget skaffat sig vissa vanor, åt vilka han tydligen hoppades kunna ostört och ostraffat hänge sig även efter återkomsten till hemlandet. Förmodligen betraktades han emellertid inte ens av sina samtida som en gentleman, ty redan vid denna tid hade benämningen, enligt allt att döma, fått en dubbel betydelse, avseende dels en herre av ädel börd eller en som hade rätt att bära vapenmärke — en rätt som i England på vissa villkor tilldelades även icke-adliga — dels en man med ett höviskt uppträdande.

Den dubbla betydelsen av eller kanske ännu riktigare dubbelmeningen i adjektivet gentle, avseende både bördens och uppträdandet, har under begreppet

gentlemans senare utveckling och demokratisering allt tydligare avspeglat sig i dess innebörd, så tydligt till och med att man i våra dagar kan tala om inte mindre än tre slags gentlemen, dels en person, som på grund av födsel, uppfostran eller samhällsställning räknar sig som självskreven medlem av den klass, inom vilken man sedan sekler vant sig att finna det största antalet gentlemen, dels en person, som tack vare ekonomiskt oberoende genom klassiska och humanistiska studier samt genom sysslandet med politik (politisk vältalighet), konst, musik och andra andliga idrotter ernått en hög grad av kulturell förfining och social generositet, dels — och till sist — en person, som utan att, som det heter i den gamla svenska shillingtryckvisan, vara "rik, bildad och förnäm", visar sig i sitt uppträdande, sitt sinnelag, sitt tänke- och handlingssätt vara i besittning av sådana egenskaper, vilka man i Sverige betecknar med uttrycken "hjärtats adel" eller "hjärtats bildning".

Den demokratiska utvecklingen av begreppet gentlemans omfång illustreras på ett slående sätt, om man till exempel jämför ordets definition i olika upplagor av "Encyclopædia britannica". I dess femte upplaga, tryckt år 1815, heter det, att en gentleman är en person utan titel (d. v. s. varken lord, baronet eller knight) som äger rätt till vapenmärke eller vars förfäder varit freemen i en stad. I den åttonde upplagan — av år 1856 — förekommer till den ovannämnda definitionen följande tillägg: "Av ar-

tighet tilldelas titeln alla manliga personer *över* butiksinnhavarens sociala ställning, såvida deras uppträdande ge vid handen ett visst kvantum förfining och intelligens". Det är rösträtsreformen av år 1832 som kommer till synes i detta tillägg. En helt ny samhällsklass, den som i Sverige gick under benämningen tredje ståndet, har nu ryckt fram på den politiska arenan och med de politiska rättigheterna krävt och vunnit samma sociala ställning, som hittills förbehållits de icke-adliga jordägarläkterna och de yrkesutövare som gingo under benämningen "gentlemen by profession", i mycket stor utsträckning rekryterade från just den obetitlade jordägarklassen: prästen, officeren, lagkarlen och ämbetsmannen. Läkarens kall räknades ännu ej som ett yrke, vilket eo ipso gav utövaren en gentlemans status, och ännu för tjugu år sedan hörde under-teknad med egna öron en dam yttra: "Man umgås möjligen med sin läkare, men inte med sin läkares hustru". Vilka stormsteg utvecklingen sedan dess tagit framgår av det yttrande en skotsk kavalleri-överste för ett par år sedan fällde: "Kan ni tänka er, att häromdagen på en middag hade jag till granne min egen tandläkare och jag tyckte inte, att det var något egendomligt."

Vid genomläsandet av "Encyclopædia britannicas" artikel om gentlemannen, ur vilken några av de ovan anförda uppgifterna hämtats, fäster man sig särskilt vid, att den ej nämner d: r Thomas Arnolds, rektorn för Rugbyskolan, namn, och ej med ett ord

vidrör det överväldigande inflytande, han kom att ha på gentlemannatypens utveckling. (Det är visserligen sant, att den också med absolut tystnad förbigår det eventuella sammanhanget mellan gentlemann å ena sidan och riddaren eller renässansädlingen å den andra.) Det förefaller en nämligen som nära nog historiskt odisputabelt, att det just var genom Arnolds tillträde till rektoratet för en av Englands förnämsta public schools som gentlemanbegreppet fick sin på samma gång första och fasta bestämning och begränsning. Man skulle till och med — utan att därför trampa den historiska sanningen alltför hårt på liktornarna — kunna säga, att först genom honom infördes det målmedvetna *fabricerandet* av gentlemen.

Då Arnold år 1828 vid tjuguatta års ålder kallades till föreståndarskapet för Rugby, såg han som sin uppgift att mildra den råa anda som under ett par sekler varit förhärskande i de förnämre engelska internatskolorna och för vars stävjande intet annat medel än brutalitet från lärarnas sida ansågs tjänligt.

Det är på undervisningens område som på så många andra i England reformationen som betecknar det inbrytande mörkret, ur vilket det tagit århundraden att åter leta sig fram. Den trista historien är berättad i få ord. Den charmante Henrik den månggifte måste stödja sig på aristokratin för att kunna genomföra sin brytning med påven. Aristokratin fick till tack för hjälpen kyrkans tim-

liga ägodelar i ersättning. Och med dem följde också de rika fonder varmed skolorna underhållits. Med skolornas utblottande följde också ett fullkomligt förryckande av deras mål, som hitintills varit att förse stat och kyrka med kunniga yrkesmän och administratörer. Och dessa hade med ytterst få undantag rekryterats ur medelklassen.

Reformationen gjorde skolorna till aristokratinstitutioner, deras levande material hade blivit ett annat: den unge ädlingen reste icke till en skola eller ett universitet för att inhämta kunskaper utan för att idka sällskapsliv och roa sig. I mitten på sjuttonhundratalet räknade Winchester sålunda ej mera än åtta alumner av ofrälse börd. Medelklassförelärdar hade ej råd och, där sådan fanns, ej intresse av att sända sina söner till de högre skolorna i ett land som, en gång styrt av en under konungen lydande skolad byråkrati, blivit jordägarklassens privata egendom och där begåvning fått ge vika för börd, nepotism och mutor.

Då Arnold efter fjorton år lämnade Rugby hade han emellertid hunnit åstadkomma någonting helt annat, och större än att reformera och humanisera en viss internatskola: han hade utfört en handling som endast sällan utförts av *en* man: han hade skänkt sitt land — och, som vi senare skola se, hela den civiliserade världen — ett mannaideal som genom själva sin genomsnittlighet bar på möjligheter att förverkligas inom *alla* samhällsklasser i *alla* länder. Det är sant att han själv ansåg sig ha

misslyckats i den uppgift han förelagt sig: att skapa "kristna pojkar". Redan två år innan han lämnade rektoratet yttrade han sig i förtvivlade ordalag över pojknaturens inneboende ondska och förklarade sig ej vilja påtaga sig ansvaret att råda några föräldrar att skicka sina söner till en public school.

När Arnold formade eller rättare sökte utforma sitt mannaideal, skapade han det naturligtvis ej av intet. Det var ej gripet ur luften. Det var ingen studiekammarkonstruktion. Med en genialitet, till ytterlighet sällsynt när det, som här var fallet, gällde att arbeta i levande material, hade han fattat den engelska överklassjälen, dess fel likaväl som dess förtjänster, sådana de framträdde i historien och samtiden, dess innersta väsen, dess djupa likaväl som dess dagliga behov, dess samhällliga uppgift. Han var ingen puritan med kniven ständigt till hands för att avskära lemmar som voro till förgelse. Också den förgelseväckande lemman var en vilje- och kraftkälla, vars energi borde och skulle kunna stämmas i harmoni med personligheten som helhet. Till och med för brutaliteten, som, självbehärskningen till trots, vilar som ett kedjat rovdjur djupt nere i engelsmannens väsen, fanns det användning, bara den gjordes till villig och lydig tjänare åt ett för individen och samhället helst ideellt, i varje fall nyttigt mål. Han var inte heller någon klemare som drömde rousseauanska drömmar om barnasinnetns änglarenhet. Karbasen låg lika löst i hans profosslåda som värjan i någon karolins skida.

A7

Han var inte heller någon doktrinär, utan öppen för de flesta vetenskapens, litteraturens och konstens yttringar, samtidigt som han i sin egenskap av engelsman naturligtvis ej kunnat undgå att redan i sina tidigaste år komma till en slutsats som människor av andra folkslag understundom tvingas till att draga först efter många och långa år, nämligen den, att *handlingen* är människans i längden sundaste sysselsättning och att fördenskull hennes själsförmögenheter och kroppskrafter böra utvecklas på ett sätt som bäst befrämjar handlingslivet. Mens sana in corpore sano — inte för att i första hand kunna tänka klarare eller känna subtilare utan för att instinktivt handla bättre och rättare i de situationer, som ödet och omständigheterna ställa i ens väg.

Med andra ord, huvudvikten kom att läggas på karaktärsutvecklingen. (Redan Wykeham, grundaren av den första engelska internatskolan år 1382, hade som dess ledande princip tagit ordspråket: *Manners makyth man.*) Ty handlingen, även när den sker på eget ansvar och egen risk, är till skillnad från tanken och känslan vad man med ett enda ord skulle kunna kalla samhällelig, såtillvida som den förr eller senare på ett eller annat sätt kommer att beröra också andra individer än den handlande själv. En känsla kan förflyktigas, en tanke kan vara förflugen, men handlingen kan varken förflyktigas eller vara förflugen. Det enda som kan göras med den är att söka reducera dess verkningar, i händelse de skulle visa sig vara skadliga. Individualismens

høga C — le droit de vivre sa vie — måste förr eller senare tystas ned i eller utrotas ur en anstalt där handlingsmänniskan uppfostras till i första hand samhällsmedlem. Barnet och ynglingen måste läras att rent instinktivt anpassa sin handling efter omgivningen, samhällsklassen, nationen. Disciplin, självbehärskning och det för känsligare sinnen ofta pinsamma levandet en bloc äro för handlingsmänniskan vad kiselstenarna voro för Demosthenes: vägen till fulländning.

Hur riktigt Arnold fattat den engelska överklass-själels väsen och uppgift framgår bäst av det inflytande som, all hans pessimism över det egna verket till trots, hans korta verksamhet i Rugby fick på hela den engelska public-schoolinstitutionen. Han hade faktiskt gett en hel samhällsklass vad intet annat land ägde och vad den vita rasen under sekler saknat: en idealmänniska att leva upp till, ett ideal som stod i överensstämmelse med det verkliga livets krav, en moralisk standard, som ej var en damm mot, utan en farkost på det levande livets flöde. Arnolds verk fortsattes inte bara inom skolorna själva. Överklassen själv gjorde sina kontributioner till idealet och kom därigenom att i viss mån förgrova det. Dess "humanistiska" sida sköts alltmera åt sidan på bekostnad av de sportövningar som i högre grad än andra voro ägnade att stärka samarbetet och samhörighetskänslan och att endast släppa fram till ledarplatser sådana enskilda individer som under sådana sportövningar visat sig äga

ledarens egenskaper. Den "sweetness and light" som för Thomas Arnolds mest namnkunnige son Matt-hew stod som gentlemannens största prydnad fick väl lida rätt så många stötar på kuppen. Men överklassjälen hade ej handlat i blindo då den verkstälde förskjutningen. Den handlade tvärtom ut ur en instinkt, lika riktig och målmedveten som djurets i skogen. Den hade, tack vare förskjutningen, funnit just den typ av man, som bäst betjänade och befrämjade det växande imperiets intressen. England kunde sända en tjuguar's ung man som styresman över tusentals infödingar i en av imperiets avlägsnaste utposter med samma trygghet som det sände en av sina mest betrodda män till Indien som vicekonung, väl vetande att tjuguar'ingen och vicekonungen voro vad som i första hand krävdes av dem — handlingskraftiga och rådiga gentlemen.

För sina framgångar hade naturligtvis Arnold mäktiga medhjälpare i omständigheterna. Dels var det tidens krav: "upplysningen" låg i luften. Dels hade medelklassen tack vare ånga, kol och vävmaskiner kommit i en sådan ekonomisk ställning att antalet av de medborgare som sutto med en årlig inkomst av några tusen pund betydligt ökats. Dels hade byggandet av järnvägar minskat avståndet: det var ej längre ett äventyr att sända en son till en skola som låg några före detta dagsresor från hemmet. Dels ökade imperiets snabba tillväxt antalet av de föräldrar, som hade sin verksamhet förlagd till kolonierna och som hemma måste

finna uppfostringsanstalter för sina barn. Alla dessa omständigheter spelade Arnold i händerna. Vid sidan om de redan förefintliga sju gamla internat-skolorna uppväxte massor av andra, och de erfarenheter som gjordes under kriget ha ständigt stegrat behovet av nya.

Att i några ord ge en koncis uppfattning om vad en engelsk internatskola är, stöter på nästan oöverstigligen svårigheter. Ett utlinjerande av den yttre organisationen lämnar knappast någon upplysning eller inblick i själva skolans innersta väsen. Och detta senare är nära nog lika odefinierbart som begreppet gentleman. I fråga om kunskapsmått skiljer sig internatskolan knappast från elementarskolan i England. Schemat är så gott som detsamma, med undantag av att de klassiska språken fått en större plats i den förra än i den senare och att naturvetenskaperna fått sig mindre rum tillmätt på skolans tidigare stadium. Friheten från statlig kontroll ger emellertid lärjungen i internatskolan på ett mera avancerat stadium ett betydligt friare fält för hans individuella läggning och hans i vissa riktningar vaknande intresse. Det ringa antalet lärjungar i varje klass och den höga standard, som kräves av lärarna, bidraga naturligtvis också i mycket hög grad att göra undervisningen på samma gång personlig och inspirerande. Och det torde väl inte finnas många ämnen, liggande utanför det egentliga skolschemat, i vilka en därtill hågad lärjunge ej kan finna en utmärkt utbildning inom skolan.

II.

Vad är en gentleman? Vem är en gentleman?

Om man vänder sig till ett så noggrant verk som "Encyclopædia britannica", skrivet huvudsakligen av gentlemän för gentlemän, finner man att den sist ger upp försöket att lämna en fast och bestämd definition på ett begrepp, som för det engelska väldet haft nära nog lika stor betydelse som kolen och som dessutom under loppet av en handfull decennier blivit ett hela världens commune bonum. Det är väl antagligt att det i våra dagar är förenat med betydligt större fara till liv och lem att framhålla för en neger, att han inte är en gentleman än att påpeka att han är svart. Den på detta sätt förfördelade negern vet lika litet som den engelske gentlemannen vad en gentleman är, men han vet vad det betyder att *icke* betraktas som en gentleman. Enligt O. F. Christies "The Transition from aristocracy" ansågs Gladstone, som på gamla dar prisades som the Grand Old Man, ännu så sent som på sextioalet knappast motsvara den tidens anspråk på gentlemannaskap. "Det finns", skriver en av den tidens damer, "hos honom, liksom det fanns hos sir Robert Peel, någonting av parveny." Jag tror emellertid knappast, att en sådan upplysning skulle nämnvärt lugna den förfördelade negerns upprörda känslor. Den skulle på sin höjd ge honom ett slående exempel på, till vilken grad gentlemannabegreppet hållit

jämna steg med demokratins utveckling. Men upp-lysningen skulle knappast trubba av spetsen i det kränkande tillmålet, av den enkla anledningen att gentlemannaskapet knappast undergått någon för-
vanskning genom att anammas av allt bredare la-
ger. Det är nämligen med gentlemannaskapet som
med myntet: en krona är alltid en krona, vare sig
den skramlar tillsammans med ett otal andra i högra
byxfickan på en millionär eller ligger i ensamt maje-
stät i fattigmans portmonnä.

Det faller av sig självt, att så länge som icke blott
karaktären och den etiska standarden, utan också
det yttre uppträdandet ingick som nödvändigt ele-
ment i en gentlemans utrustning, det fanns lika
många olika gentlemannatyper som det fanns lager
och klickar inom de olika samhällsklasserna. Här få
nyanserna ett fritt spelrum, snobberiet och över-
sitteriet likaså. Det finns kretsar, där bärandet av
gula eller bruna skor till en blå eller mörk kavaj-
kostym eo ipso skulle beröva bäraren varje som
helst anspråk på att räknas som gentleman. Det är
väl också antagligt, att den herre som gått i en av
de sju eller åtta förnämsta public schools innerst
inne känner sig en smula överlägsen den herre, som
fått nöja sig med en vanlig elementarskoleunder-
byggnad. Men alla dessa nyanser till trots kvarstår
dock den stora skillnaden mellan gentlemannaskapet
och kårandan, sådan denna utvecklade sig i Skandi-
navien och på kontinenten, att gentlemannaskapet i
England alltid går före kårandan. Man är i första

hand gentleman och först i andra hand officer, jurist, läkare eller vad det nu kan vara för sysselsättning åt vilken man ägnar sitt liv. I denna gentlemannaskapets allmänmänsklighet låg dess styrka, i den lågo dess utvecklingsmöjligheter.

Bortser man från nyanserna och snobberiet återstå en handfull egenskaper, vilkas frånvaro stämplar en person som en icke-gentleman.

Den första egenskapen är självbehärskningen. Anledningen varför jag nämner den före de andra är den, att det är den egenskap hos engelsmannen som först möter främlingen, vare sig han åhör en diskussion, står i kö vid en omnibushållplats, befinner sig i en folksamling eller bevittnar ett meningsutbyte på en bar. Det ligger någonting nära nog spartanskt över engelsmannens förmåga att hålla sig själv i tyglarna. Men det är en spartanism utan det element av hårdhet, som man i allmänhet förbinder med den gamla grekiska staden. I själva verket gränsar engelsmannens självbehärskning till artighet, och den har åt livet i en sådan myrstack som exempelvis London bevarat en prägel av lugn, vänlighet, värdighet och — i extrema fall, där smockan i andra städer skulle darra i luften — humor, egenskaper som man tyvärr ofta saknar till och med i en stad av det artiga Stockholms jämförelsevis ringa storlek.

Den känsla av behag engelsmannens lugn, värdighet och humor bereder främlingen stegras emellertid till beundran då man kommer underfund med

vilket mått av självbehärskning som ligger bakom dem och betänker ur vilka passionerade och krigiska element den engelska rasen uppstått: kelten, anglosachsaren, vikingen, normanden. Att passionen ännu finns kvar och ej endast existerar i det rasbiologiska museum som heter "Lärobok i Englands historia", framgår bäst av de fall, då den bryter självbehärskningens bastanta bojor. Det är, som jag på annat ställe påpekat, inte en tillfällighet eller ett utslag uteslutande av nationalhumor att engelsmannen adlat bulldoggen till ett nära nog heraldiskt djur, gjort den till symbolen för sina djupaste instinkter.

Huruvida engelsmannen-gentlemanen i sitt privatliv är sanningsenligare än personer tillhörande motsvarande samhällslager i andra kulturländer är en fråga som åtminstone undertecknad på grund av bristande erfarenhet måste lämna obesvarad. Förmodligen är det härvidlag hugget som stucket. Självbehärskningen och det starka oavhängighetskravet göra honom slutnare, även inför de allra närmaste, än någon annan vit man, och han har förden skull mindre ofta anledning att dölja sina innersta motiv bakom en lögn. Men det faktum att han indelar lögnerna i två slag, vita och svarta, tycks ge vid handen, att han betraktar dem mera från en praktisk än från en moralisk synpunkt. Det individuella sanningskravet blir för honom till sist mera en fråga om de följer det skulle medföra visavi hans ställning till den närmaste omgivningen. Med andra

ord: hans eventuella brist på uppriktighet i privatlivet är ej så mycket ett utslag av personlig feghet som av hänsyn för andra eller hävdandet av den i habeas-corporakten nedlagda principen.

Ett obestridligt faktum torde däremot vara att privatengelsmannen i sin egenskap av offentlig eller betrodd person nått nära nog det avundsvärda i fråga om ärlighet. Omutligheten och den absoluta redbarheten ha blivit en av de hörnstenar, på vilka han byggt sin personlighet. Men det är med omutligheten som med hans självbehärskning. Den är ej en gåva av en god fe; det har tagit honom sekler att nå den. Det är inte mera än tvåhundra år sedan sir Robert Walpole kunde säga om sina landsmän, att "var och en har sitt pris". Memoarerna från adertonhundralets början blotta också en korrup-tion, till vilken Sverige endast haft motstycke under frihetstiden, och långt in i den andra hälften av det förra seklet släppte parlamentsvalen lös en fullkomlig oärlighetsepidemi. (Undertecknad har själv med egna ögon sett de sista recidiven av denna pest under de allmänna valen i december 1910.)

Man behöver inte under många månader ha följt den engelska pressen för att göra den iakttagelsen, hur sällan försvinnningar, förskingningar och förfalskningar förekomma i tidningarnas domstols-spalter. Den ytterst sällsynta förekomsten av sådana brott i pressen beror inte på att de anses som betydelselösa ur nyhetsvärdessynpunkt. Engelsmannen har tvärtom ett högt utvecklat intresse för allt som

försiggår i domstolarna. Man tänker till exempel på de överflödande tillfällena till korrupcion, åt vilka ett sådant land som Indien erbjuder sig. Bland alla de tusen och åter tusen engelska ämbets- och tjänstemän som under detta århundrade haft sin verksamhet förlagda dit lär det endast vara en, säger en, som anklagats för att ha tagit mutor. Jag kan i detta sammanhang från ett tioårigt och tämligen ingående studium av engelsk press ej erinra mig ett enda fall, då en kassör eller annan betrodd inom den engelska fackföreningsvärlden förvunnits med förskingring av handhavda medel eller förfalskning av räkenskaper.

När man besinnar den hårda och bistra eklutur vilken den engelske gentlemannen som allmänprodukt framgått, förvånar man sig över den själens generositet som är en av hans kardinalegenskaper, den charm eller, i brist på charm, den taktfullhet, den vänlighet och hjälpsamhet som präglar hans uppträdande. Till denna själens generositet — Shaw har en gång definierat gentlemannen som en man som ger mera än han begär — har väl kravet på fair play mest bidragit.

Om man vore homilet skulle man kanske falla för frestelsen att kalla fair play blomman på självbehärskningens och redbarhetens taggiga kaktus, och charmen, taktfullheten eller hjälpsamheten blommans doft. Fair play har nämligen det gemensamt med självbehärskningen att det utesluter varje

form av våld utöver spelets regler, och det har det gemensamt med redligheten att det utesluter fusk.

Om man därtill har lust skulle man naturligtvis kunna härleda kravet på "rent spel" ända ned till det medeltida riddaridealet. Men som själva ordet anger har det som allmänt utbredd egenskap ännu ett par decennier kvar till sin hundraårsdag. Det blev commune bonum först med sportens utbredning via public schools till andra samhällsklasser än aristokratin och har alltså inte så värst många årtionden på nacken.

Man skulle kunna säga att fair-playismen, överförd från sportens och lekens område till det allmänna levernet, är jesuitismens motsats. Det är medlen som helga ändamålet och inte tvärtom. Man skulle också kunna säga att fair-playismen är ett av de kraftigaste bålverk vi för närvarande äga mot amerikanismens avgudadyrkan av resultatet, succén. Fair-playismens devis är icke det romerska: *Væ victis*, utan den Ovidianska hexametern: *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas*. Fair-playismen är den hand, som segraren räcker den besegrade och med den handen återskänker åt honom hans självaktning. Fair-playismen är den vind, som blåser bort segrarens övermod och den besegrades hat och hämndkänsla. Den innebär humanitet utan klemighet och sentimentalitet. Och den bär på åtskilliga drag, som komma en att räkna den i släkt med Den store Humor.

III.

Den opposition, som gjorts eller göres mot gentlemannen gäller ej så mycket den färdiga produkten, utan det sätt på vilket gentlemannaproduktionen försiggår. Den riktar sig med andra ord mot public schoolsystemet, inom vilket, som vi förut sett, massfabrikationen av gentlemen i första hand försiggår. Oppositionen kommer dels inifrån, dels utifrån.

Den kommer från enskilda individer, som utgått ur proceduren med en livstid igenom hämmande inferioritetskomplex, en från idrottsfältet och skolkasernerna medförd känsla av att man inte håller måttet eller att man alltför mycket avviker från den gängse typen. Ur denna inferioritetskomplex har det dock framvuxit många och betydande engelska skaldar och romanförfattare.

Oppositionen utifrån riktar sig ej heller mot gentlemannen som sådan. Den baserar sig helt enkelt på det faktum, att den typ som public schools fabricera ej längre motsvarar de krav livet ställer på medborgaren av i dag inom de högre samhällsklasserna. Denna kritik har på de senaste åren tilltagit i styrka.

Under de år av industriell och kommersiell depression, som England genomlevat sedan krigets slut, har bristen på initiativrika och av traditionen obundna krafter gjort sig alltmera kännbar inom de

bildade samhällslagren. För England har nämligen kriget betytt mera än för något annat av de stora demokratiska ententeländerna. Om segern som vanns till slut skall visa sig vara en Pyrrhusseger får framtiden utvisa. Så mycket är redan säkert att det genom kriget förlorade sin visserligen redan dessförinnan hotade monopolställning i världen, och frågan huruvida det skall kunna bevara sin plats som god andra i världskonkurrensen beror inte enbart på materiella faktorer, utan också på engelsmannens förmåga att, som Strindberg brukade säga, "stryka över och gå vidare", att inte bara anpassa sig efter, utan betjäna sig av och bemästra de nya förhållandena. Den nepotism, som i så hög grad karakteriserat successionen inom så många industriella och kommersiella företag och som under världsmonopolets dagar obestriddligen gav köparen av engelska varor en stark känsla av trygghet, är ej längre till fyllest. Det fordras en annan tidsenligare utbildning som skänker större konkurrensmöjligheter i den allt hårdare kampen för tillvaron. Och det är denna utbildning, gentlemannafabrikerna ej anses kunna ge i den grad de nya förhållandena påkalla.

Mot anmärkningarna på ett otidsenligt och bristfälligt curriculum i the public school har denna emellertid med fullt fog kunnat svara, att det aldrig varit denna skoltyps uppgift att förmedla kunskaper, som omedelbart efter skoltidens slut skulle kunna omsättas i en födkrok. Dess uppgift var eller rättare kom att bli en helt annan: att skapa en viss

mänskotyp, att fabricera ett visst slags karaktär, en viljestark, handlingskraftig, självbehärskad, rättrådig och (ordet taget i dess klassiska bemärkelse) vis man, om vars förmåga att leva och handla i jämnhöjd med en viss moralisk standard man inte behövde tvivla. Det är emellertid just i fråga om lösandet av denna kardinalpunkt, som kritiken mot the public school riktar ett av sina huvudangrepp. Det är enligt kritikens mening just i lösandet av denna huvuduppgift, som gentlemannaskolan gjort bankrutt. I stället för att hos gossen och ynglingen väcka och utveckla de slumrande eller mer eller mindre yrvakna anlagen för initiativkraft och moraliskt mod gör the public school motsatsen. Standardiseringen blir inte endast ett krav: det upphöjes till ideal. Varje handling, varje tanke, varje tecken på individualitet som skiljer sig från det vedertagna, det traditionella, det som anses vara god form, utrotas obarmhärtigt. Man har på det sättet säkerställt standardiseringen; men man har samtidigt också tagit död på både uppslagsrikedomen och det moraliska modet. Man har hamnat i ett intellektuellt och moraliskt kineseri. Häri skulle kanske också en av de djupaste anledningarna ligga till den för engelsmannen så speciella formen av originalitet: excentriciteten. Ty kortast skulle väl excentriciteten kunna definieras som en originalitet, som endast eller huvudsakligen gäller adiofora, en slags andlig "tic", som ingenting har med själens normala funktioner och reaktioner att skaffa, en yttre avvikelse

från mängden, i vilken man omedvetet söker kompensera bristen på en annan och djupare originalitet, ursprungligheten. Kärnan är "sund", d. v. s. standardiserad.

Å andra sidan är det väl troligt, att all kritik till trots the public schools ännu en lång tid framåt komma att sitta i jämförelsevis orubbat bo. Det är ju visserligen sant, att dessa överklasskolor endast utgöra en jämförelsevis ringa del av de högre läroanstalterna, motsvarande våra allmänna läroverks fem högsta klasser: deras antal belöper sig i närvarande stund till ett hundrafemtio i jämförelse med de övriga 1,750 av staten understödda eller erkända. Det är också likaledes sant, att dessa skolor endast räkna i runt tal sextiotusen alumner av den halva million som besöka de senare, högre undervisningsanstalterna. Men dessa siffror få en helt annan innebörd, om man tar i betraktande den ställning, som dessa ur överklasskolorna utgångna lärjungar komma att senare inta i livet. Sålunda hade till exempel under åren 1851—1929 ej mindre än sextio procent av det brittiska utrikesdepartementets personal rekryterats från enbart elva av de förnämsta public schools; över sjuttiofem procent av de senaste femtio årens domar- och advokatkårer hade fått sin uppfostran vid denna skoltyp; ättio procent av det högre prästerskapet, sjuttioen procent av ämbets- och tjänstemannakåren i Indien och kolonierna, sjuttiotvå procent av den högre personalen inom den inhemska civilförvaltningen samt

sjuttiofem procent av landets bank- och järnvägsdirektörer hade undervisats i dessa skolor.

Dessa siffror tala sitt eget språk. De visa tydligt, att det ansvar i form av samhällsställning, makt och inflytande som en public school boy nära nog automatiskt förr eller senare ikläder sig efter utträdet ur skolan knappast kan överskattas. Man förstår fördenskull också, att det inte är uteslutande snobberi eller social fåfänga som förmår föräldrarna att vidkännas de dryga kostnader — i medeltal 4,000 kronor per år och individ — en sådan skolunderbyggnad medför för att i ominskad utsträckning sända sina söner till dessa skolor. Motivet är i de allra flesta fall också ett annat: den fullkomligt naturliga omsorgen om sönerns framtid, underlättnad av deras frammarsch till köttgrytorna och den större möjligheten för dem att, väl ditkomna, fiska de fetaste styckena åt sig på sitt fat. Ty i stort sett är det the public school boy som styr England. Det är han som utövar det dominerande inflytandet på statskyrkans lära och liv. Det är han som tolkar lagarna och handhar rättvisan. Det är han som sköter det brittiska rikets utrikespolitik. Det är han som handhar dess penningväsen. Det är han som administrerar dess kolonier. Det var också han som ända till det liberala partiets seger vid valen 1906 till största delen skött dess inrikespolitik. Och ännu den dag i dag äro enbart de två förnämsta public schools i England, Eton och Harrow, representerade med ett fjortontal f. d. lärjungar i regeringen.

Det är inte bara Waterloo som vunnits på the public schools fotbollsplan: det är ett helt världsvälde, som administrerats av den "anda" som svävar över dessa överklasskolor. Englands succé på världsteatern tycktes i själva verket ända fram till världskriget vara på det intimaste förbunden med överklasskolan. Världskriget kunde i viss mån sägas ha ytterligare befäst dess ställning, såtillvida som det var ur överklasskolan den stora medborgararmén rekryterade sina officerare.

En annan fråga är, vilken inverkan en förändring av skoltypen skulle medföra visavi gentlemannatypen. Frånsett betydelsen av gentlemannens eventuella försvinnande som allmänt förekommande typ är frågan om hans framtid av ett särskilt intresse också av en annan anledning. Som jag i det föregående sökt visa är gentlemannen som allmäntyp en förhållandevis tämligen modern företeelse, knappast mera än en sextio, sjuttio år gammal. Han har till stor del framgått genom en speciell uppfostringsprocess. Skall han försvinna när denna upphör att göra sig gällande? Skall han ohjälpligt drunkna i en värld och i en tid, där allt är flytande och där — i trots av allt tal om samhörighetskänslan, kooperationstanken som tidens mest förhärskande idé — individens njutnings- och nöjeslystnad gör sig bredare än någonsin under individualismens högsomardagar?

För att besvara den frågan behöver man ej med nödvändighet axla profetens mantel. Man behöver

inte ens med mikroskop eller stjärnkikare söka utforska vad som sker i det som synes ske. Det räcker med att använda de sunda fem.

Det finns ett faktum, som på ett ganska tidigt stadium med en viss förvåning måste slå den utländske iakttagaren av engelska förhållanden. Och detta faktum är det engelska folkets *andliga* homogenitet. Detta förhållande är förvånansvärt, ej bara av den anledningen att det i engelsmannens ådror flyter ett blod som är rätt blandat. Det är förvånansvärt särskilt därför att intet civiliserat land under de senaste hundrafemtio åren haft att uppvisa en så starkt avgränsad klasskillnad som England. Utsuddandet av gränserna mellan den jordägande aristokratin och den kapitalistiska överklassen påbörjades först för en hundra år sedan. Samtidigt letar man emellertid förgäves hos den engelska kapitalistborgaren efter det klassmedvetande, som i så hög grad karakteriserar t. ex. en fransk bourgeois. Tack vare den omständigheten att England långt tidigare än andra länder uppträdde som industristat i stor skala har den engelske kroppsarbetaren varit utsatt för ett både längre och hårdare tryck än hans kamrater i andra industriländer. Samtidigt torde emellertid England vara det enda industriland i Europa, där klasshatet lyser med en relativ frånvaro. Den långsamma och gradvisa demokratiseringen i England har i själva verket gått i en helt annan riktning än i de flesta andra europeiska länder. Den har inneburit ett höjande och ej en nivellering av män-

niskotypen. Den kapitalstarke borgarens första åtgärd var att i likhet med aristokratin skaffa sig jord och, om möjligt, släppas in i överhuset eller vinna baronet- eller knightvärdigheten. Den engelske arbetarens stora strävan är, som socialistveteranen George Lansbury för något år sedan så träffande yttrade på ett valmöte i det mörkaste Eastend, inte att göra alla till proletärer, utan höja alla till borgare. Fackföreningspampen Browns upphöjelse till lord Brown of Whitechapel är knappast någon grotesk samhällelig karikatyr; den kan bli verklighet vilken dag som helst, och utnämningen kommer helt säkert att ge anledning till allmän glädje och stolthet i hela Eastend.

Chesterton har i sin uppsats "Smart novelists and the Smart set" (Heretics) givit en mera paradoxal utformning åt samma tankegång, då han skriver: "De lägre samhällsklasserna i England frukta inte överklassen det allra minsta; det ha de ingen anledning att göra. De helt enkelt dyrka den, frivilligt och sentimentalt. Aristokratins styrka har alls inte sin källa i aristokratin utan i slummen. Den är inte att söka i överhuset, inte i statsförvaltningen, inte ens i aristokratins oerhörda och oproportionerliga jordmonopol. Den är att söka i en viss anda. Den är till finnandes, när en grovarbetare skall berömma en person och han beredvilligt förklarar, att den senare har handlat som en gentleman. Från demokratisk ståndpunkt kunde han likaväl ha sagt att personen i fråga handlat som en greve. Det

oligarkiska draget i det moderna engelska stats-systemet baserar sig inte, som i så många oligarkier, på de rikes grymheter mot de fattiga. Det baserar sig inte ens på de rikes vänlighet mot de fattiga. Det baserar sig på de fattiges ständiga och osvikliga vänlighet mot de rike."

Är den djupa prägel som den engelska aristokratin satt på hela det engelska samhället endast ett tecken på borgarsnobberi och proletärslavkänsla? Främlingen är i början av sin Englandsvistelse gärna böjd att dra en sådan slutsats inför alla de mer eller mindre löjliga, ofta rentav äckliga manifestationer, respekten för aristokratin tar sig i det dagliga och stundliga livet. Men slutsatsen är inte bara förhastad: den är också till en stor del falsk. Vilka synder aristokratin i England än har på sitt samvete, inte minst i undertryckandet av den mindre jordägaren, har den, som individer betraktad, på det hela taget varit värd den respekt som ägnats den av samhällsklasserna nedanför. Även där kastens politik präglats av den hänsynslösaste egoism har den engelske aristokraten med få undantag personligen gett prov på just de egenskaper, som karakterisera gentlemanen. Det har sagts om överhuset att det aldrig givit efter för även de mest självklart berättigade medborgarkrav underifrån, utan av rädsla för en revolution. Men tagna en för en samtidigt medlemmarna av överhuset i sitt dagliga liv gjort åtskilligt för att hjälpa just den samhällsklass som de politiskt förtryckte. Greville ger i sina

memoarer ett typiskt exempel på en aristokrat, när han säger om den dåvarande hertigen av Rutland: "Vilken stor man är han inte! Men beröva honom hans makt och rikedomar, vad skulle han vara? En den mest betydelselösa bland människor. Rutland är så självisk som någon av hans samhällsklass kan vara — d. v. s. han gör vad han tycker om att göra och tillbringar sitt liv i en enda virvel av sådana nöjen som överensstämma med hans smak — men han är varken en dåraktig eller en dålig människa, och dels av plikt känsla, dels av inklination ägnar han mycken tid och möda åt deras välfärd som arbete på hans egendomar." Och Greville tillägger att denne själviske aristokrat i sin egenskap av ledamot i fattigvårdsstyrelsen personligen besöker distriktets fattiga och uppmanar dem att oförbehållsamt framställa sina klagomål. Man får heller inte glömma att aristokratin under långa tider till större delen höll den engelska sjukvården och de med dem förknippade anstalterna gående. Hjälpsamheten mot de fattiga, donationer till sjuk- och välgörenhetsanstalter ha också varit en av de två säkraste vägarna som föra borgaren in i överhuset. Radikalen Roebuck skriver om jordägararistokratin att den "på ett lysande sätt utmärkt sig för ett uppriktigt begär att uppfylla sin plikt mot de sämre lottade. De hysa en uppriktig önskan att utöva välgörenhet, ehuru de kanske inte alltid sitta inne med den nödvändiga kunskapen om de därtill bäst lämpade medlen. Deras vänlighet är sällan nedlåtenhet, utan en genomheder-

lig, aktiv önskan att göra gott". Ej ens en sådan reformivrare som Dickens hade på det hela taget någonting verkligt ont att säga om den engelska aristokratin. Efter att ha låtit Dickens aristokratyper passera revy skriver O. J. Christie i sin "The transition from aristocracy": "Det har sagts att Dickens saknade förmågan att teckna en aristokrat. I själva verket har han skapat ett helt galleri av sådana porträtt; men han tecknade dem så att säga mot sin vilja. De äro excentrici och de ha sina egendomligheter, men när allt kommer omkring äro de dårar? Där det finns takt, snabb intuition, hederskänsla och direkt ur hjärtat sprungen vänlighet måste det också finnas intelligens. Hur mänskliga och levande verka de (hans aristokrater) inte vid sidan om hans stela, konventionella medelklassgentlemen: en Arthur Clenmans, en Martin Chuzzlewits, en Nicholas Nickleby med deras skruvade tal och bombastiska åthävor."

Det var genom egenskaper som dessa: takt, hederskänsla, uppriktig, till skillnad från formell, vänlighet, hjälpsamhet, tolerans, som den engelska aristokratin satte sin prägel på samhället, och det var dessa egenskaper borgaren-puritanen både sökte och lyckades införliva med sin personlighet, då industrin och kommersen skänkt honom medlen att anse sig societetsfälig. Vissa av dessa egenskaper, framför allt hederskänslan, var han redan i besittning av, ehuru i en hårdare och snålare form, en kassakontohederlighet till skillnad från aristokra-

lychinken

tens generositet och largesse. Toleransen var väl den egenskap han som puritan hade svårast att införliva med sin personlighet, men han har lyckats rätt bra också i detta fall, ehuru på den lilla omväg som heter sentimentaliteten. Naturligtvis ingick också ett visst kvantum snobberi och social arrivism i hans beredvillighet att forma sig efter en typ som bland aristokratin var en genomsnittstyp, men för borgaren blev ett ideal. Så fort hans ekonomi därtill tillät skyndade han också att sända sina söner till någon av de public schools där garanterade gentlemen fabricerades i stor skala. Men inte nog härmed. Efter mönstret av de förnämsta bona fide-gentlemanfabrikerna uppväxte runtomkring i landet massor av public schools, där borgaren för en mindre penning kunde internera sina ätteläggar, i förvisning om att de skulle förvärva gentlemannens dygder och sociala förmåner. Småborgaren, d. v. s. affärsinnehavaren, den lägre tjänstemannen, kontoristen, hantverkaren, följer storborgaren i spåren. Han kan visserligen inte ofta skänka sina söner en public school-uppfostran. Men också i kommunernas och statens läroverk, där den manliga ungdomen inom dessa samhällskategorier får sin underbyggnad, söker man i största möjliga mån få in så mycket som möjligt av den anda som besjalar public schools. Med andra ord: hela medelklassen igenom samma ideal: gentlemann.

IV.

Då undertecknad för tjugufem år sedan gjorde sina första vandringar i Londons och Manchesters arbetarkvarter, stod det klart för honom att sådana sociala missförhållanden ej mycket längre kunde tolereras av en befolkning som räknade millioner människor. En vacker dag *måste* det braka lös. Här var ett socialt Etna, där oset av revolutionssvavlet stack en i näsan. Jag minns att jag prisade den lyckliga stjärna, som sänt mig till detta land just vid tidpunkten för utbrottet av en första klassens social omvälvning, i jämförelse med vilken kanske till och med det berömda mönstret i Frankrike skulle förblekna. Här levde millioner människor under ett så långvarigt och starkt tryck, att det vilket ögonblick som helst kunde spränga till och med det stoltaste imperium i luften.

För en tjugufyra-, tjugufemåringars otränade patos såg det också ut, som om de nödvändigaste arrangemangen för en jätteeldsvåda voro undanstökade. Den s. k. Taff Valleydomen hade fyllt fackföreningssinnena med indignation och kamplust. Liberalernas strid mot överhuset hade börjat, och med vitaliteten och rörligheten hos en amerikansk handelsresande och fantasirikedom hos en walesisk bard för Lloyd George omkring i landet och höll sina beryktade Limehousetal, i vilka han sökte blåsa upp den eventuella motviljan mot lorderna till

löje, förakt eller hat. Samtidigt sköljde en industriell depressionsvåg över världen. Det var hungerparadernas tid, då till och med den tysta förstadsgata där jag då hade min varelse upprepade gånger om dagen genljöd av de arbetslösas paradsång: "Wev'e got no work to do, our wives and children starve at home, and wev'e no work to do". Det var den tid, då Trafalgar square varje lördags- och söndags-eftermiddag var så fullpackad med magra och bleka demonstranter att polismakten stod handfallen och endast brandkårens sprutor sutto inne med tillräcklig effektivitet att skingra dem. De helt enkelt spolade bort dem.

Det blev ingen jätteeldsvåda. Det blev inte ens ett praktfullt fyrverkeri. Det stannade vid hungerparader, demonstrationer och några strejker. Tjugufemåringens sociala patos förbyttes i förakt för detta myllrande proletariat, hos vilket den sista gnistan av självkänsla och självhävdelse tycktes ha kvävts i den sophög, där det så länge levat. Men föraktet är en synnerligen ofruktbar metod för en ung man som satt sig före att i möjligaste mån söka lära känna världen och människorna. Eftersom den av honom väntade revolutionen vägrade att bryta ut, fanns det ingenting annat att göra än att söka komma underfund med anledningarna till dess uteblivande. Bekantskapen med en fattigadvokat och ett flitigt lyssnande till arbetare på de barer, varmed en givmild försyn till den nyfikne främlingens fromma så rikligt försett London, gävo mig den

första inblicken i en mentalitet, som genom sin förvånande passivitet så grymt gäckat mina förhoppningar.

Det som i första hand väckte förvåning hos en före detta medlem av föreningen Studenter och Arbetare i Lund var inte bara den så gott som fullständiga bristen hos Londonarbetaren på teoretiskt socialistiska intressen, utan också frånvaron av klasskampskänsla. Jag erinrar mig just nu en stekhet söndagseftermiddag i augusti från den tiden. Den ovannämnda advokaten hade inbjudit mig till ett socialismöte långt ute i Eastend, och i sällskap gjorde vi den långa resan dit på ett busstak. Han rynkade pannan. Vädret lovade inte gott för mötet. Kanske det senare helt och hållet måste inställas i brist på åhörare en dag som denna. När vi äntligen kommo fram, funno vi utom ett par arbetarmedlemmar av parlamentet som skulle tala, en handfull herrar, tillhörande den lokala socialistorganisationen. Det såg länge dystert ut. Man talade till och med om att stänga butiken och ge sig i väg hem var och en till sitt, då en av de lokala herrarna, som stått brandvakt utanför dörren för att söka locka åhörare, kom tillbaka upp på talartribunen, gnuggade händerna och sade: "Vi ska vänta lite till. Om en stund kommer det ett helvetiskt åskväder. Vi får folk!" Åskvädret kom. Och med det åhörarna. Inom tjugominuter var salen fullpackad med genomvåta män och kvinnor, som tålmodigt åhörde framställningen av den socialistiska staten. Jag kan ännu

känna stanken av dessa hundratals genomvåta kläder.

Under parlamentsvalen i december 1910 — det andra under det året — då striden mot överhuset nått sin kulmen, hade jag fått tillfälle att som blindpipa följa den konservative kandidaten på hans vandringar ur hus och i hus i en av södra Londons arbetarvalkretsar, där enligt hans egen uppgift läkarna och prästerna voro de enda, som höjde sig över skattestrecket. Parlamentskandidaten var en ung och mycket förmögen herre på tjugufem vårar, med bostad i Park Lane och av sin fader bestämd för den politiska banan. Hans uppgift föreföll mig inte bara hopplös, utan rentav grotesk. Vad skulle han här nere att göra med sin Rolls Royce, sin chaufför, sin persianpäls och sitt stora, tunga guldcigarrettetui? Jag frågade honom den första morgonen vi träffades inne på hans högkvarter om hans utsikter. "De är utmärkta", svarade han. "Jag kommer inte att nämna ett enda ord om överhuset. Jag skall vinna genom att förklara för dem att det är frihandeln som är skuld till arbetslösheten." En hel vecka följde jag honom eller hans agenter, och för varje dag blev det till min egen stigande indignation allt klarare, att hans uppgift inte var så grotesk. Den var inte ens hopplös. Och han blev vald med, om jag minns rätt, en fyra- à femtusen rösters majoritet. (Det bör i sanningens intresse i detta sammanhang ej fördöljas, att det vid detta tillfälle — julen stod för dörren — utdelades ej så få säckar

kol och ej så få kalkoner i detta valdistrikt. Jag har mina misstankar på varifrån dessa gåvor kommo, ehuru jag bestämt vet att den unge mannen ej förde dem med sig i sin Rolls Royce.)

Bristen hos den engelske genomsnittsarbetaren, ej blott på teoretiskt socialistiska och klassideella, utan överhuvudtaget på intellektuella intressen hade emellertid den följden med sig, att han i sin ordning blev lättare mottaglig för gentlemannaidealet. Sin fritid upptog han ej med diskussioner om eller demonstrationer mot tjuvsamhället. Hans diskussioner gällde redan från början inte samhällets omvandling, utan hans egen timpenning och arbetstid, och han demonstrerade, på samma gång villigt och hyfsat, när han fick order därom från högre ort eller när han alltför länge måst dra till svångremmen. Han kunde från början rösta liberalt eller konservativt, beroende på de fördelar det ena eller det andra partiet utlovade åt hans speciella fackförening. (Det finns ännu i dag, ehuru i ett alltmer försvinnande antal, engelska arbetare som rösta konservativt.) Hans fritid upptogs i stället av sporten, krogen och, i mindre skala, den på sällskapliga nöjen baserade s. k. arbetarklubben. Det var särskilt sporten, som i allt högre grad kom att fånga hans intressen, efter att till en början ha inskränkt sig att omfatta tuppfäktningar och kapplöpningar. Det nya *aktiva* idrottsintresset kom att koncentrera sig på fotbollen, och myndigheter likaväl som enskilda gjorde vad de kunde för att stimulera detta

intresse. En av de bärande principerna i fotbollspelet är emellertid fair play, och i fair play sammansmälta å andra sidan några av de bärande egenskaperna hos gentlemannen. Några decennier efter fotbollsintresset kom boyscoutrörelsen att verka i riktning mot samma ideal. I motsats mot i andra länder, dit rörelsen importerades, var den från början i England ej en överklassföreteelse. De första vargarna och vargungarna kommo ej från public schools, där man hade ringa behov av rörelsen. De första tropparna rekryterades från alla de "boys' och lads' brigades", som sedan långt tillbaka funnits i så gott som alla engelska industrisambällen och åt vilka lord Baden-Powell gav ett gemensamt mål och ett gemensamt ideal. Långtifrån att ytterligare militarisera dessa "brigader" har scoutrörelsen demilitariserat dem.

Gentlemannaidealet är ursprungligen ett aristokratideal. Egendomligt nog ägde emellertid den engelske arbetaren redan från början två egenskaper som gjorde honom mera i släkt med aristokraten än med borgaren-puritanen. Han ägde aristokratens tolerans och aristokratens hjälpsamhet och vänlighet. Hos aristokraten hade dessa egenskaper framvuxit ur generationers överflöd, hos arbetaren ur generationers fattigdom. Det var med den engelske arbetaren som med fattighuskvinnorna i en av Blundens dikter: *All things they have in common, being so poor*. Jag har ofta förut på annat ställe sysselsatt mig med den engelske arbetarens

vänlighet och hjälpsamhet. Den är formen för hans taktfullhet, den är formen för hans charm. Man behöver inte ta många steg i ett engelskt arbetarkvarter för att känna denna vänlighet och hjälpsamhet på samma sätt som man känner mildheten i ett öklimat. I dessa den engelske arbetarens egenskaper ligger motsvarigheten till den "sweetness and light" som Matthew Arnold, Rugbyrektorns son, prisade som kulturmänniskans högsta prydnad. Hans burleska, ofta rentav Shakespeareska humor räddar sötman från att bli alltför söt och ljuset från att bli alltför bedåriskt!

— — —

Gentlemannen är, som ovan sagts, ursprungligen en aristokrattyp. Massfabrikationen av gentlemän möjliggjordes tack vare de rikedomar, som storindustrialismen och den internationella storkommersens samlade i borgarklassens händer. Med andra ord, gentlemannen är strängt taget en engelsk lyxprodukt, men samtidigt hör den till det slags lyxprodukter, som med tiden övergå till att bli en vardagsvara. Det är med honom som med det elektriska ljuset: det kan vara konstrikt inmonterat i en sekelgammal kristallkrona i en aristokratsalong; och det kan hänga i en vanlig enkel snodd från det låga taket i en enrumslägenhet. Med varje decennium som förflutit under de senaste hundra åren har demokratin avklätt gentlemannen allt flera av hans klassattribut och därmed sammanhängande villkor och fordringar. Han har förenklats utan att hans

grundegenskaper därför förvanskats. Och dessa egenskaper stå inom varje mans räckhåll.

Den engelska gentlemannatypen har ej gått fri från kritik, vare sig från landsmän eller från främlingar. Den kritik, engelsmannen riktat mot typen har i det föregående vidrörts. Men också utlänningen har ställt sig tvivlande inför typens livsduglighet under de förhållanden, i vilka världen för närvarande och inte minst England befinner sig. André Siegfried går i sin för något år sedan i Times publicerade och senare i bokform utgivna översikt över förhållandena i våra dagars England till och med så långt i sin dom över gentlemannen att han säger: "Gentlemannaidealet förefaller att ha bidragit till förslappandet av rasens ursprungliga energi. Vi måste komma ihåg, att en gentleman aldrig anstränger sig över hövan: det anses inte comme il faut. Han utför ingenting väl; det lämnar han till yrkesmannen och champion. Sitt utsökta sätt har han tillägnat sig på bekostnad av de egenskaper, ur vilka det skapas hjältar".

Oavsett spørsmålet huruvida ett obelevat uppträdande är ett villkor för en högre grad av yrkeskicklighet och även frånsatt frågan, huruvida den engelska, till allra största delen av gentlemän i Siegfriedsk bemärkelse bestående officerskåren under kriget visade sig i högre grad än andra arméers sakna de egenskaper, ur vilka det skapas hjältar, har man med de faktiska förhållandena för ögonen svårt att inse det rättmätiga i den dom, Siegfried

fäller över typen. Den har i våra dagars England ytterst få företrädare. Lyxvarelsen är där för varje dag som går en allt sällsyntare företeelse. Gentlemanen av gamla stammen, the gentleman of independent means, "mannen som gjorde vad som föll honom in", hör snart till ett förgånget skede i Englands historia. Omständigheterna tvinga honom att söka sig ut i den fria arbetsmarknaden. Han gör det med uppvisande av samma egenskap, som överhuvudtaget karakteriserat engelsmannen: ett frejdigt mod, och utan att spilla alltför strida tårar över den lyxtillvaro, som han vänt ryggen.

Det är visserligen sant, att den engelske gentlemanen inte representerar den högsta mänskliga typen. Det har funnits och finns kulturtyper som i många stycken varit och äro honom överlägsna. Men som *allmän* kulturtyp har han näppeligen haft sin like i den vita rasens historia. Och än mera: bakom gentlemannaidealet tycker man sig skymta själva syntesen av de egenskaper, som den vita rasens båda kulturer, den klassiska och den kristna, utkristalliserat som de högsta och mest eftersträfvansvärda; de fyra grekiska kardinaldygderna: tapperhet, självbehärskning, rättskänsla, vishet, och de tre kristna: tro, hopp och kärlek.

Man skulle nära nog vara frestad att säga: Gentlemannaidealets förverkligande är den vita rasens bestämmelse.

Mrs Pankhursts staty.

Samtidigt som dessa rader skrivas försiggår i London det högtidliga avtäckandet av en staty, som tvingar en att föra handen över pannan och fråga sig: Drömmer jag? Ty så bräddad av en till sarkasm gränsande ironi, så proppfull av groteska inslag och pittoreska poänger är i själva verket denna bisarra ceremoni, för vars fulländade iscensättning det endast saknas närvaron av Historiens Gudinna i egen hög person, för tillfället döljande sin vanliga objektivet allvarliga uppsyn bakom en hänfull Voltaire-mask.

Statyn, från vilken täckelset just nu faller, föreställer mrs Emmeline Pankhurst, "Hysterikan", som ännu för knappast två decennier sedan kunde räkna sig som inte bara Englands, utan hela världens mest bekanta och oförbätterliga lagbryterska. Platsen, där statyn har rests och där den enligt statyers natur med all sannolikhet kommer att kvarstå i oöverskådliga tider framåt, är Victoria Tower Gardens, alldeles i skuggan av det parlament, hon och hennes stridbara och trosvissa skaror så ofta sökte storma och utför vars trappor de lika ofta blevo kastade. Den musikaliska underhållningen som

beledsagar högtidligheten skötes av Londonpolisen, som till och med exekverar suffragettmarschen på sina nypolerade och fanfärgglänsande bleckinstrument, och högtidstalet som bjuder det purpurvit- och grönfärgade täckelset att falla hålles av mr Baldwin, ledaren av det politiska parti vilket — som bekant — längst och ihärdigast motsatte sig kvinnans krav på fulla medborgerliga rättigheter.

Inför en sådan ceremoni, som inte utan överdrift skulle kunna kallas Hysterikans Kanonisering, torde det med viss rätt kunna sägas, att människornas vägar i fråga om underbarhet understundom uthärda en jämförelse med Herrans.

I stället för att taga den underjordiska järnvägen ned till parlamentet och med egna ögon bevittna "den av sin fanatism vilseledda stackars kvinnans" glorifiering har undertecknad roat sig med att plocka fram en bok om suffragettstridens stormigaste år och bläddra bland dess bildmaterial. Upprорssscenerna utanför parlamentet och nummer 10 Downing street, de färgrika och ofta konstnärligt arrangerade kostymprocessionerna längs Piccadilly med Historiens alla namnkunniga kvinnor i täten av det ändlösa tåget, jättedemonstrationerna i Hyde Park med dess myrstacksmyller av kvinnor och män — allt kommer här åter till liv; från den glödande offerviljan och den flammande entusiasmen till de sönderslitna blusliven och de ohjälpligt ramponerade hattarna. Och återigen tar man sig för pannan och frågar sig själv: Har jag verkligen bevittnat allt

detta? Fanns det verkligen en tid, då upptåg, upp-träden och upplopp som dessa under årtal hörde så gott som till ordningen för dagen? Har jag verkligen gång efter annan upplevat scener, i vilka sex fot långa poliskonstaplar mittpå ljusa dagen handskades med bildade — och ofta högättade — kvinnor, som om de vore stackars druckna prostituerade från bigatorna kring Leicester square? Och ligger verkligen denna tid inte mera än tjugu år tillbaka?

Det hela verkar fantastiskt. Det är på samma gång groteskt och patetiskt att åter ställas öga mot öga med alla dessa händelser. Det fyller en med ett virrvarr av känslor, som är omöjligt att analysera eller beskriva i en journalistisk handvändning, men där särskilt en känsla är den förhärskande: skammen, nära nog äcklet över de vägar och medel som mänskans rättskrav tiderna igenom nödgats använda sig av för att förverkligas. Ty suffragettoroligheterna äro endast ett mycket kort och jämförelsevis smärtfritt kapitel i raden av tusen och åter tusen andra, som stå skrivna i Medborgarens Bibel. Det är lönlöst att spekulera över huruvida de former suffragettkampen tog sig voro nödvändiga eller ej. Man kan endast fastslå dem som historiska fakta, på sin höjd med den randanmärkningen, att de största brutaliteterna och de mest groteska scenerna helt säkert kunnat undvikas, om ej vissa högt stående personer lidit av en oförklarlig tjurskallighet i sättet att från början handskas med de "hyste-

riska" element, som så småningom kommo att bli de ledande andarna i suffragetrörelsen.

Mrs Pankhurst själv var ingen hysterika. Huruvida den utveckling, rörelsen tog sig och det speciella motstånd den väckte hos henne senare, utbildade dolda anlag i "hysterisk" riktning få väl nervspecialisterna tvista om. Med allra största sannolikhet kommer en eventuell undersökning att ge negativt resultat. Mrs Pankhurst hatade upptåg, uppträden, upplopp och poliskravaller. Hon var från början helt enkelt en synnerligen klart tänkande, varmt kännande och av det sociala eländet djupt gripen kvinna, född och fostrad i en miljö, som under förra seklet utgjorde centrum för politiska och sociala rättskrav: Cobdens och Brights Manchester. Hennes blod var rikt på reformkroppar. Hennes farmor hade varit en av de första kvinnliga medlemmarna i the Anti-Corn-Law-League. Hennes farfar hade varit nära att mista livet under en av spannmålstulloroligheterna. Som barn hade hon dagligen haft till uppgift att läsa Manchester Guardian högt för sin far, och redan i sina tonår hade hon av modern tagits med till kvinnorösträttsmöten. Den man, med vilken hon vid tjuguetta års ålder ingick äktenskap, den många år äldre, högt ansedde och socialt intresserade läkaren Pankhurst, hade stått i nära personlig förbindelse med bröderna Bright och var själv författare till den motion om kvinnans politiska rösträtt, som den yngre Bright, Jacob, år 1870 framlade i parlamentet. Hon var

av födsel och uppfostran en reformkvinna och inte en petrolös, både till tradition och temperament en Manchesterliberal av renaste vatten, och hennes make och hon lämnade det liberala partiet för att ingå i the Independent Labour Party endast därför att det senare var den enda politiska organisation, som tillerkände kvinnorna inom partiet samma rättigheter som männen. Hennes tillgivenhet till och tro på the Independent Labour Party stärktes ytterligare genom de erfarenheter om det sociala eländet, hon gjorde som flerårig medlem av Manchesters fattigvårdsstyrelse.

Hur kom det sig att en kvinna som Mrs Pankhurst ställde sig i spetsen för en rörelse, vars medel för målets förverkligande måste ha stritt mot det djupaste i hennes väsen? Orsaken var tvåfaldig, och tyvärr måste det sägas att det liberala partiet eller rättare sagt ett par av dess ledare i första hand måste uppbära skulden till de groteska spektakel, som under årtal gjorde den engelska kvinnorrörelsen till en visa i världen, en hög visa i somligas öron, en nidvisa i andras.

Suffragetrörelsens utveckling gick efter kända linjer: från knappålen till silverskålen, från höjandet av en liten vit flagga, på vilken det stod Votes for Women, på ett politiskt möte, till fängelset och hungerstrejkerna. Det började i Manchester under den stora valkampanjen, då liberalerna sopade undan toryn. Sir Edward Grey stod i egen hög person på talartribunen och besvarade med aristokratisk

urbanitet alla de frågor som riktades till honom från auditoriet: alla utom en, framställd av en liten blek kvinna: Vad tänker liberalerna göra för kvinnans politiska rösträtt? Sir Edward svarade ej. En annan kvinna upprepade frågan med samma resultat. Hon vecklade då upp den lilla vita flaggan. Flaggan slets sönder av några närsittande herrar, ett litet tumult uppstod, en av kvinnorna sökte göra sig hörd, en herre placerade sitt plommonstop för hennes ansikte och ordningsmännen vräkte ut de båda damerna.

Det var så "the militant movement" började.

Liberalerna segrade i valkampanjen och trädde in i underhuset med en förkrossande majoritet, den största som, såvitt jag minns, något politiskt parti i England dittills haft till sitt förfogande sedan Cromwells dagar. Campbell-Bannerman flyttade in i 10:an Downing street, och mrs Pankhurst och hennes vapendragare följde honom dit i hopp om att få ett samtal med honom. Till en början vägrades de audiens. Men Campbell-Bannerman, som var en godmodig och vänlig gammal ungar, tog till slut emot dem. Han förklarade sig sympatisera med deras krav på rösträtt, men kunde å andra sidan ingenting lova, eftersom det fanns medlemmar i regeringen, som bestämt satte sig mot kvinnörösträtten.

Vilka dessa personer voro blev inom kort klart för världen. Bannerman avgick — han dog strax efteråt — och hans plats som premiärminister in-

togs av Asquith, vars ställning redan från början kan sammanfattas i två ord: non possumus. Han ville inte tala med dessa furier, han ville inte se dem, de kastades obarmhärtigt ut från alla politiska möten — en taktik som för övrigt praktiserats så gott som undantagslöst ända sedan Grey-mötet i Manchester. Våldsamheterna, galenskaperna, påhittigheterna att kringgå polisens säkerhetsanordningar hade börjat på allvar.

När man i tankarna sysslar med Asquith och hans liv måste man mer än en gång undra över den hållning han intog visavi suffragetterna. Varför vägrade han från början att taga emot dem?

Det ingår dock, inte minst i England, i en premiärministers plikt att mottaga deputationer. (Att han senare, då de hotade honom, om inte till liv, så åtminstone till lem, gjorde allt vad han — och Scotland Yard — kunde för att undgå ett möte, är förklarligt.) Men Asquith var en klok karl, en utomordentlig intelligens, en driven politiker och, under särskilt pressande förhållanden, understundom också en statsman. Den enda förklaring jag har kunnat finna är den som upptages i sir Wilfrid Scawen Blunts Dagboksanteckningar, där han relaterar ett samtal med Asquiths maka, den sedan världsbekanta "Margot". Hon säger: "Jag förmodar att de (rösträttskvinnorna) till slut får sin vilja fram, fastän jag inte förstår vad nytta de kan ha av det. Herbert (d. v. s. Asquith) säger, att det hela beror på regeringen, där det är en majoritet för

rösträtten, men han kan inte se, hur kvinnorna skulle kunna hållas utanför parlamentet, om de fick rösträtt, och *något sådant kan inte gå för sig.*" Var det de sista resterna av den i enkla förhållanden födde puritanen som här vägrade i vändningen inför nya tidens familje- och samhällsupplösande krav? Eller var det tvärtom den demoraliserande kapitalist- och societetsmiljön i vilken han genom sitt andra äktenskap kommit — en demoralisering, öppet beklagad av hans närmaste vänner och beundrare — som i detta fall gjorde den gamle liberalen döv för en opinion, som för varje dag växte allt starkare? Det är visserligen sant, att han under de sista åren av detta sekels första decennium hade enligt sin uppfattning viktigare järn i elden — bland annat budgetstriden med överhuset — och att han kanske ansåg kvinnorösträtten kunna anstå. Men det undras i alla fall, om han inte genom sitt hårdnackade motstånd skadade sitt parti till en grad, vars verkningar man ej hann uppskatta på grund av krigets mellankomst.

Det finns emellertid också en annan anledning till de våldsamma former, rösträttsstriden tog sig under den liberala regimen. Suffragetterna följde i själva verket gamla goda engelska traditioner i valet av sina medel. Engelsmannen är, som bekant, ingen revolutionär. Upproret i stor skala och med destruktiv innebörd är honom främmande och förhatligt. För att påkalla allmänhetens uppmärksamhet, vinna dess sympatier och så småningom dess understöd

nöjer han sig med demonstrationen och i yttersta fall särskilt med den form av demonstration som ligger i att låta fångsla sig. Den personliga frihetens förlust är en allvarlig sak, och den engelska opinionen är alldeles särskilt lyhörd, då det gäller ljudet från en fängelseport som stänges bakom en engelsk medborgare. Martyrskapet har i Englands historia mer än en gång utfört samma arbete som blodiga omvälvningar i andra länder. Suffragetterna behövde för övrigt inte gå många år tillbaka i tiden för att skaffa sig precedensfall. En av mrs Pankhursts egna döttrar har förklarat, att den taktik, som blev suffragetternas, hämtats från ett "upplopp" i Manchester ett par år tidigare i anledning av den likgiltighet, en motion om arbetslöshetens avhjälpande mött i underhuset. Tack vare arresterandet av ett par upprorsmakare och det uppseende, dessa häktningar väckte, skyndade sig Balfour att på kortast möjliga tid expediera motionen genom alla dess parlamentariska instanser.

Hur effektiv martyrskapsmetoden än visat sig både före och efter suffragetterrörelsens stormigaste dagar, är det tvivel underkastat huruvida den verkligen gjorde kvinnorösträtten någon direkt nytta. Här gällde det kvinnor och icke män och framför allt: det var här ej fråga om någon direkt lekamlig eller andlig nöd. Kravet föreföll att vara mera av principiell natur, den sprang ej ur det påtagliga, skriande behovet. Och genomsnittsengelsmannen låter sig ogärna fascinera av en teori. Lik-

som det är skillnad på äkta och falska spanjorer är det också skillnad på äkta och självgjorda martyrer. Och för den stora allmänheten, också den del därav, som i grunden sympatiserade med kvinnornas rösträttskrav, stodo suffragetterna som representanter för det senare slaget. Dessa kvinnor *ville* bli häktade. Varför inte då också villfara deras önskan? Rätten att gå i fängelse, om man därtill har åtrå, är också en frihet som ej bör förmenas en engelsk medborgare. Detta var den ställning till suffragetterna som i stort sett intogs av den engelska pressen, även den press som sympatiserade med och arbetade för kvinnornas rösträtt.

När denna rösträtt år 1918 gavs åt kvinnor över trettio år, skedde det, betecknande nog, inte av principiella skäl, utan den skänktes dem som en nådegåva, som en erkänsla för den uppoffrande medborgaranda, kvinnorna visat under kriget.

När återigen toryledaren Baldwin en tio år senare utsträckte denna rösträtt till att omfatta alla kvinnor, som fyllt tjuguet år och han därmed i en handvändning ökade Englands väljarmassor med ytterligare fem och en kvarts millioner människor, skedde detta *utan* principdebatt och med endast tio nejroster.

Det är inte hundra år sedan den engelska valreformen av 1832 mottogs med jubel av hela den civiliserade världens liberala och proletariat. Och ändock gällde det den gången endast en utökning av valmanskåren med 200,000 röster. Det är inte

femtio år sen den Gladstoneska röstreformen av år 1884, som gjorde i runt tal en och en halv million engelsmän till myndiga medborgare, av det konservativa partiet betraktades som ingenting mindre än "ett språng ut i mörkret", ett av de mest onödiga steg som hittills tagits av en engelsk regering. Det är inte mera än en tjugu år sedan tusentals kvinnor tågade i procession genom Londons gator med klingande spel och flygande fanor, upptagande namnen på alla historiens feminina berömdheter, för att söka beveka en liberal regering att medborgerligt ställa kvinnan på lika fot med männen. Det är inte mera än två decennier sedan Asquith, Lloyd George och deras kolleger svävade i daglig fara, om inte för sina liv, så i alla fall för sina välpressade kläder och fönsterrutorna i sina bostäder under anloppen av rasande och rösträttsbeslutna överklasskvinnor. Men år 1928 genomföres den kvantitativt största rösträttsreformen i Englands historia av en konservativ regering, ungefär som man lämnar in ett rekommenderat brev på posten.

Det är visserligen sant, att den yttre enigheten inom mr Baldwins parti ej fullt motsvarades av en inre. Men motståndet in camera gällde knappast principen som sådan — den var de facto etablerad genom reformen 1918 — utan snarare en teknisk detalj: borde det inte vara tillräckligt att ge kvinnan rösträtt först efter fyllda tjugufem år? Också denna opposition förstummades emellertid: Baldwin hade gett sitt löfte åt backfischarna redan för tre år se-

dan; och nu, i det sittande parlamentets tionde timme, var det på tiden att löftet infriades för att förekomma obehagliga efterräkningar vid den förestående valkampanjen!

Dagspressen ägnade mycket knapphändiga kommentarer åt händelsen. Mera allvarligt lagda periodiska publikationer, veckotidskrifter och månadsrevyer skänkte den en smula större utrymme och tog den som utgångspunkt för spekulationer över framtiden. Men också dessa voro påfallande vaga, och kontentan av dem kan sägas ha utkristalliserats av *The English Review* då den skrev: "Huruvida vårt land kan bibehålla sin ställning som en världsmakt, då regeringen blir avhängig av en permanent kvinnlig majoritet, kan endast framtiden utvisa; i detta avseende ger historien ingen ledtråd, därför att den nu inträdda situationen saknar motstycke i världens annaler; men ett ögonblicks kall eftertanke torde ge dem rätt, som betrakta experimentet som både farligt och förhastat, särskilt med tanke på våra förpliktelser i Asien och Afrika."

Dagspressens likgiltighet för de framtida följderna av de nya rösträttsrekryternas inflytande på engelsk politik och engelska sociala förhållanden avspeglade den stora allmänhetens. Och det är just denna likgiltighet som måste fånga åskådarens intresse. Vad ligger bakom den? Har det endast behövts två korta decennier för att ett bittert och hårdnackat motstånd skulle förbytas i godmodig apati? Eller har kvinnan, sedan hon år 1918 fick sin

ned till trettio år begränsade rösträtt, visat sådana egenskaper att hon genom dem för alla tider framåt säkerställt feminismens triumf? Har engelsmannen efter tio år definitivt erkänt kvinnans fullständiga likställighet med mannen på livets alla områden?

Det är knappast troligt, och tidskriften *The Nation* kan med full rätt ej underlåta att i detta sammanhang påpeka en händelse, som inträffade ungefär samtidigt med rösträttsbeslutets fattande i underhuset, då tre av Londons största utbildningskliniker för läkare vägrade mottagandet av flera kvinnliga studerande, under den förevändningen att dessa i åtskilliga avseenden utövade en hämmande inverkan på utbildandet av de manliga läkaradep-terna.

Orsaken till allmänhetens likgiltighet måste alltså sökas på annat håll, och den torde utan tvivel ligga däri, att man för varje år som går ställer sig alltmera skeptisk mot betydelsen av att äga rösträtt. Under snart ett sekel har den ena samhällsklassen efter den andra slagits och kämpat för detta mål: allmän och lika politisk rösträtt. Och när nu, äntligen, den sista stora medborgarkontingenten, kvinnorna mellan 30 och 21 år, begåvas med segerpalmen visar den sig vara — vissen! Vad betyder det att ha rösträtt? Ha vi mera att säga till om därför att det vart fjärde år stickes en valsedel i handen på oss och vi få gå in i en illaluktande lokal och stoppa pappersbiten i en urna?

Det är naturligtvis också en annan omständighet

som spelar in och som livar upp den grå likgiltigheten med välviljans och godmodighetens varmare och ljusare färger. Och det är erfarenheten om att alla de okända faktorer, som man i suffragetternas glansdagar fruktade, ha reducerat sig till quantités négligeables. Ännu efter ett decennium har det ej visat sig några som helst tecken till bildandet av *ett feministiskt politiskt parti*: kvinnorna ha viligt och lydigt inrangerat sig i männens politiska organisationer, och det är väl knappast troligt, att de unga kvinnor som nu bli medborgarmyndiga skola visa större initiativrikedom, en större stridbarhet och ett hetare rebelliskt temperament än deras några år äldre systrar inom samma samhällsklass.

Så varför i Herrans namn inte ge dem rösträtt!

Sabbat eller söndag?

I.

Jag vill minnas, att Henrik Cavling i sin år 1904 publicerade, flotta och schvungfulla skildring av London slutade det kapitel som behandlade engelsmännens söndag med ett svar han fått av innehavaren av en nattrestaurang. Han hade frågat honom vad hans kvinnliga klientel, d. v. s. demimonden, roade sig med om söndagarna, då allting var stängt.

Nattrestauratören svarade:

— De går i kyrkan.

Ehuru jag ej med någon bestämdhet kan upplysa om vad våra dagars Londonkokotter företa sig på vilodagen, är jag tämligen övertygad om att endast ett mycket ringa fåtal av dem söker sig till Guds hus. Jag till och med tvivlar på att kyrksamheten var synnerligen utbredd hos dem ens vid den tidpunkt, då Cavling ägnade sig åt engelska studier. Mycket av det som står i böckerna äger ej motsvarighet i verkligheten.

Ett obestridligt faktum är däremot, att till och med den engelska vilodagen alltmera övergått från sabbat till söndag, det vill säga från en dag ägnad

åt religiös andakt till en dag, då man vederkvicker själen och bryter vardagens monotoni förmedelst världsliga förströelser. Under den victorianska eran delades den bildade eller eljest om sitt anseende noggranne engelsmannen — och måna om sitt sociala anseende voro på den tiden alla gentlemen — i "oncer", "twicer" och "thricer", beroende på om man gick en, två eller tre gånger i gudstjänsten på söndagen, liksom samme gentleman rubricerades som en "one port-", "two port-" eller "threeportman", beroende på om han efter middagen, sedan damerna dragit sig tillbaka till salongen, förtärde en, två eller tre *flaskor* portvin.

Det finns emellertid fullt upp med tecken som otvetydigt ge vid handen, att de engelska kyrkorna åtminstone i storstäderna äro på väg att avfolkas, samtidigt som golfbanorna och biopalatsen bli fullpackade. Den som tänker ägna söndagsförmiddagen åt ett parti golf på en bana i närheten av London, gör klokast i att ge sig dit i ottan, och den som inte har lust att betala åtta kronor för att se och höra Chevalier eller Lilian Harvey får bereda sig på att stå i dubbel rotekolonn i en ändlös kö i minst en halvtimme, innan det finns tanke på att bli insläppt.

G. K. Chesterton påpekade för något år sedan att han under loppet av sin levnad sett England övergå från kristendomen till hedendomen. Klagomålen från prästerskapet av så gott som alla denominationer gå i samma tonart. Givmildheten av-

tager — kanske till en ej ringa del beroende på hårdare ekonomiska förhållanden. Men samtidigt befinner sig kyrksamheten i ett alarmerande avtagande. Esomoftast genljuder pressen av nödropet: kyrkan är på väg att förlora sitt grepp om menigheten.

Klagomålen över den avtagande kyrksamheten daterar sig emellertid inte från i dag eller i går. Den gradvisa avfolkningen av statskyrkorna beklagades och kommenterades redan under Edward den sjundes regering. Det är som om drottning Victorias bortgång i detta som i så många andra avseenden betecknade en vändpunkt; man skulle nästan kunna ledas till uppfattningen att många oförvitliga män och kvinnor under slutet av hennes regering fortsatt att bevista gudstjänsterna uteslutande av respekt för henne och hennes önskingar. Efter hennes död blev i varje fall kyrksamheten ej längre de rigueur. År 1903 kunde Daily News efter företagen undersökning konstatera att av 4 ½ millioner möjliga kyrkbesökare i London endast 1 million närvaro vid gudstjänsterna och att kyrkbesökarnas antal under de senaste femton åren minskat med 25 procent. Denna siffra gällde emellertid endast *statskyrkan i London*. Frekvensen i frikyrkorna höll sig även under kung Edwards regering på samma nivå som förut. Frikyrkorna besöktes också av en menighet, på vilken det nya, edwardiska England utövade ringa inflytande och dragningskraft.

Från skandinavisk och kontinental synpunkt sett kan det eljest tyckas, som om den engelska statskyrkan och frikyrkorna ännu så länge knappast kunde beklaga sig över att staten eller kommunerna lämna dem i sticket, då det gäller att för medborgaren påpeka det enda rätta sättet att helga vilodagen, nämligen genom kyrkbesök. Uttrycket "engelsk söndag" som inbegreppet av det i yttre mening händelselösa för att ej säga urtråkiga, äger ännu i ej oväsentlig mån sitt berättigande. Personligen älskar jag söndagen i England. Inga brev, inga skakande nyheter i tidningarna, som — åtminstone de bästa — om söndagarna behandla händelserna, om inte precis ur evighetens synvinkel, så i varje fall med en smula djupare perspektiv än den vardagliga journalistaktualitetens. Dagen ligger framför en, lång och monoton, eggande till ostört navelsbetraktande. Men jag kan också tänka mig personer som ha en annan uppfattning. Och mot dem måste det sägas, att stat och kommun i sin månhet om vilodagens helg äro lika njugga och hårda som den proverbiala styvmodern. Inga teatrar. Schweizerierna, där man, enligt min vän Rikard Lindström, alltid blir eller bör bli glad, hållas öppna endast mellan 12 och 14 samt från 19 till 22. Inga fotbolls- eller boxningsmatcher. Inga tangoteer och heller inga dansanta supéer, såvida man inte har råd att gå på nattklubbar. Till och med den zoologiska trädgården, där lärorika betraktelser över hur andra djurarter framleva ett frihetsbeskuret liv kunna anstäl-

las, är om söndagarna ett förlorat paradiset för alla andra än medlemmarna av zoologiska sällskapet, kanske av fruktan att åsynen av de fängslade djuren tack vare en invecklad psykologisk process skulle kunna uppväcka självmedlidande hos en fåkunnig söndagspublik utan sinne för de rent zoologiska poängerna i etablissemang.

Det måste emellertid till heder för kommunernas vidsynhet erkännas, att de i vissa fall blunda för en del medborgarofog, som har sina rötter i den rena, rama nöjeslystnaden. Man tillåtes, som ovan nämnt, att förmedelst en golfklubba förflytta en boll från en green till en annan. Man kan också i vissa samhällen få lov att på söndagskvällen förlusta sig på en bio, om man har råd till en dyr plats eller tid och lust att vänta på en billigare. Man skall bara inte göra sig för säker. I vissa samhällen sluter lagen aldrig ögonen: där är söndagsbion förbjuden. Det kan också hända att förflyttandet av en boll, om den inte är en golfboll, resulterar i fängelse. Sålunda blev en av staden Manchesters fäder i somras dömd till frihetsstraff emedan han spelat cricket på en söndag. Och just i dessa dagar har en annan av Manchesters stadsfullmäktige blivit varnad av magistraten, därför att han under en viss söndag underlåtit att bevista någon av dagens tre gudstjänster.

Dessa förbrytelser smaka onekligen fars. Som en fars äro de också iscensatta av brottslingarna själva, men som en mycket allvarlig fars, d. v. s. i syfte

att draga allmänhetens blickar på det absurda i gällande lagar och förordningar. I fråga om laglydighet intar som bekant engelsmannen en rangplats bland de vita folken. Men ingen kan med större glädje än han göra sig till martyr, då det gäller en lag som han anser vara absurd. Han nöjer sig inte som amerikanen med att kringgå den. Han utmanar den. Det är just denna manöver de båda ovannämnda, i alla avseenden hederliga och högaktade fäderna i Manchester velat utföra. Mannen som spelade cricket en sommarsöndag är ingen gudsförnekare. Hans kumpan har i hela sitt liv varit känd som en ivrig kyrkbesökare. Det är en viss eller rättare vissa lagar, som de önska komma till livs, i en fast övertygelse att de sedan länge förlorat den respekt, en lag i allmänhetens ögon bör äga. Bakom dem står the Sunday League of Games and Freedom, en lokal organisation som befinner sig i stark opposition till en ännu mäktigare: the Lord's Day Observance League. Med andra ord: innerst är det en strid mellan sabbaten och söndagen om herraväldet över vilodagen, den enskilde medborgaren obetaget att, om han så önskar, ägna den åt vilan i Gud. Det är det fjärde av Moses på berget Sinai utgivna bud det kämpas om på det yttersta i dessa dagar.

Detta bud är emellertid ytterligare befäst genom några av det engelska parlamentet antagna och av engelska konungar stadfästa och utfärdade lagar och förordningar, av vilka särskilt tvenne, den ena

av år 1677, den andra av år 1781, ännu trots sin höga ålder ha visat sig sitta inne med en smula av den vitalitet, som understundom är momentant till finnandes hos mycket ålderstigna personer och varigenom man kan skapa sig en ganska god föreställning om den slagkraft, de besutto i sin mandoms dagar.

Enligt lagen av år 1677 är det nämligen förenat med straff för en medlem av engelska kyrkan att underlåta beivrandet av åtminstone en av söndagens gudstjänster. Förmodligen är det många herrans år sedan någon engelsk man eller kvinna ägnade en tanke åt giltigheten av denna lag. Men den gäller fortfarande. Det behövs endast att en eller annan illasinnad eller — som i detta fall — välvillig person anmäler underlåtenhetssyndaren inför laga myndighet för att denna skall vara tvingad att i en eller annan form vidtaga åtgärder mot den tredskande. I det här ovan relaterade fallet nöjde sig magistraten med att tilldela den brottslige en varning.

Lagen av år 1781 stadgar bland annat, "att varje hus, rum eller plats som öppnas för allmänhetens underhållande eller förströelse eller för vad slag av offentlig debatt det vara månne under någon del av Vår Herres Dag, som kallas Söndag, och till vilket eller vilken personer lämnas tillträde mot avläggande av inträdesavgifter . . . skall betraktas som ett oordentligt hus eller rum eller plats, och skall hållaren av dylikt hus eller rum eller dylikt plats

för varje söndag sådant eller sådan hålles öppet för dylika ändamål dömas att *betala till stämmingsuttågaren* 200 pund sterling” . . .

Och inte nog med detta. En annan paragraf i samma förordning ådömer varje person som *annonserar* eller *mottager annonser* angående sådana sammankomster att till *angivaren* betala 50 pund sterling för varje sådan förseelse.

Att det för länge sedan ej uppträtt ett helt samhällslager av nouveaux riches som förtjänat eller åtminstone grundlagt sin förmögenhet på angiveri av ovannämnda slag måste i sanning räknas den engelska folkkaraktären till evärdlig förtjänst. Ty dessa lagar och förordningar bestå, och hur mycket det än måste bära de dömande myndigheterna emot, ha de ingen annan utväg än att upptaga saken till behandling. År 1677 års lag fick dock år 1871 ett tillägg, enligt vilket domaren var skyldig att befatta sig med angivarens anklagelse, endast i det fall att den godkänts av ortens polismyndigheter.

Det kan ju tyckas som om ett eller annat ytterligare tillägg till dessa förordningar skulle kunna beröva dem de absurda konsekvenser till vilka de ännu visa sig kunna leda. Men saken är inte fullt så enkel som den ser ut. Redan på ett så tidigt stadium av debatten i pressen skönjer man nämligen tydliga tecken på att frågan om hur en engelsman bör eller skall tillbringa vilodagen kommer att riva upp en synnerligen livlig kontrovers.

Om en sak äro givetvis alla ense, vilken ställning

de för övrigt intaga till söndagens rätta eller värdiga bruk. Och det är den, att en lag som allmänt överträdes bör för lagheligdens egen skull upphävas eller förändras. Men därmed är samstämmigheten i uppfattningen slut. Hur långt skall man gå i förändringen av den engelska söndagens karaktär? Skall man — liksom på kontinenten — släppa Barabbam lös och lämna fria tyglar åt förströelse-lustan? Skall man låta teatrarna spela, boxare boxas, kapplöpningshästar och vindhundar löpa, fotbollsspelare sparka boll och därmed också uppegga allmänhetens passioner? Äro de element som så ivrigt ropa på en förändring och modernisering av söndagen verkligen så säkra på att de ha majoriteten för sin sak, om det skulle komma till kritan? Det är den frågan sabbatarianerna ställa till sina motståndare och till allmänheten i gemen, och de göra det med en säkerhet i rösten som kommer en utomstående att undra, huruvida de inte ändå till sist ha rätt och huruvida inte engelsmannen i det stora hela taget har just den söndag som han inte endast förtjänar, utan som också passar honom bäst. Jag skulle inte hålla det för otroligt.

Bakom frågan om söndagens begående ligger nämligen en annan och djupare: frågan om engelsmannens ställning till religionen och kyrkan samt kyrkans grepp om samfundet och den enskilde individen.

Innan jag ger mig närmare in på dessa stycken kan jag emellertid inte underlåta att citera ett ut-

talande som fälldes av en åttioårig och beprövad prästman i samma tidning, där för någon tid sedan den anglikanska konferensens klagomål över kyrkans bekymrade läge refererades.

Hans uttalande lydde så här:

— Folk nuförtiden är ojämförligt mycket mera religiösa än de var på sjuttio- och åttiotalen.

Helt säkert ville den åldrige gudsmannen med detta uttalande ha påpekat, att i trots av kyrkornas avfolkande religiositeten i våra dagar befriats från konventionalismen: de, som nu besöka gudstjänst-lokalerna göra det inte av sociala skäl utan för den uppbyggelse, som de där kunna hämta eller den stämning, i vilken gudstjänsten försätter dem.

Att inte endast religiösa utan också teologiska spörsmål ännu ha ett mäktigt grepp om särskilt den engelska medelklassjälen visade inte minst den för några år sedan utkämpade striden om transubstantiationsläran och som tydligt motsade allt tal om ett slappnande intresse för kyrkliga ting bland de kompakta sociala mellanklasserna. Det var en lång historia, som rördes upp och satte sinnena i jäsnings. Den gick långt tillbaka i tiden. Den var som en repetition ända från medeltidens historia och den uppväckte skuggan av många och vitt skilda historiska personligheter: Henrik den åttonde, gossekungen Edward, Elisabeth, Maria Stuart, Cromwell, Charles II... Det var nämligen först under den senares regering, som den restaurerade engelska kyrkan fick sin kyrkohandbok färdig.

Men sedan dess hade mycket hänt. Och det som hänt, kan för den engelska statskyrkans vidkommande kortast refereras så här: Klyftan mellan den mera protestantiskt betonade "lågkyrkan" och den anglo-katolska "högkyrkan" hade ständigt vidgats. Det anglo-katolska lägret hade under tidernas lopp från den katolska kyrkan lagt sig till med en del trossatser och från den annekterat vissa ceremonier, som antingen uttryckligen eller underförstått förbjudas av 1662 års kyrkohandbok. Till dessa hörde bland annat det så kallade uppbevarandet av sakramenten. Om dessa bestämde kyrkohandboken att därest något av det för nattvarden invigda brödet och vinet bleve över, detta omedelbart skulle förtäras av prästen. Anglo-katolikerna hade emellertid tagit för vana att uppbevara resterna av den heliga måltiden och låta dem bli föremål för tillbedjan, detta av den anledningen att, även om brödet och vinet ej voro identiska med Jesu kött och blod, de dock i och genom konsakrandet voro *någonting mera* än enbart en symbol och att de tack vare detta plus sutto inne med *övernaturliga egenskaper*, som borde kunna komma menigheten till godö.

En närmare redogörelse för de olika momenten i striden mellan den allt starkare katolicerande och den protestantiska riktningen skulle taga alltför långt utrymme och dessutom ha föga av intresse utom teologiska kretsar, varest striden och dess gång helt säkert är väl känd. Det må här vara till-

räckligt att påpeka den hetta, med vilken den fördes av hög och låg, av präst och församlingsbo och det oerhörda intresse, med vilken den följdes av den stora, icke kyrksamma allmänheten, för vilken frågan om det antal meter, ett käril med bröd och vin får stå från altaret, väckte ett intresse som kom till och med möjligheten av en snart förestående parlamentsupplösning att smälta samman med den grå massan av adiafora.

II.

I min gröna ungdom bodde jag under åtskilliga år strax utanför London i ett så kallat ungarhotell, ett ord som i England ej har fullt samma betydelse som i Stan mellan broarna. Varje inackordering hade eget matrum, arbetsrum och sovrum. Man var två, högst tre om varje badrum. Endast kök och betjäning voro gemensamma. Inackorderingarna, omkring ett dussin, alla engelsmän utom undertecknad, tillhörde den borgerliga över- eller medelklassen: ett par börsmäklare, ett par herrar som gjorde ingenting, ett par advokater, en civilingenjör, två unga målare... Alla dessa herrar hade tämligen olika levnadsvanor. Det fanns de som stego upp klockan 6 på morgonen och åtminstone en, som, trots sin klassiska bildning, vid fyllda fyrtio år ännu ej fått klart för sig innebörden av det latinska ordspråket: *Carpe diem*. Han lämnade nämligen ej paulunen förrän klockan tolv på dagen.

Men de hade ett gemensamt: de gingo alla i högmässan, till och med tolvsovaren, som för den sakens skull varje söndag måste under buller och brådslande bång kliva ur sängen redan klockan tio. Tre kvart på elva lämnade samtliga dessa herrar

huset, iförda redingot eller jackedt, skinande cylinder, paraply och psalmbok. Den ende som under stundom skolkade var ingenjören. Men han var alkoholist och de söndagseftermiddagar han försummat högmässan erbjöd hans uppsyn tydliga tecken på dåligt samvete.

Första gången jag såg dessa herrars avmarsch antog jag att de skulle bevista en begravning. Men då samma manöver upprepades även följande söndagar, måste jag avfärda begravningshypotesen och i stället vända mig till en av tjänarna. Hon såg på mig med förvåning:

— Why, of course, sir, they are going to church.

Svaret var i sanning ett tankekorn för en småfågel som undertecknad.

Under de följande tre åren lärde jag så småningom känna dessa herrar ganska nära. Vi brukade nämligen då och då besöka varandra efter den ensliga middagen, svänga en pokal tillsammans och diskutera dagens frågor, teatrar, aktriser, kvinnan, politik och nästa stora europeiska krig. Religiösa spörsmål debatterades däremot aldrig.

Jag var alltså hänvisad till de slutledningar jag kunde draga ur mina egna iakttagelser av dessa män. Jag kom ej gåtans lösning nämnvärt närmare. Ingen av dem lämnade under de år jag umgicks med dem från sig något som helst annat tecken på en religiös inställning än det varje söndag upprepade kyrkbesöket. De voro alla, samt och synnerligen, utpräglat "världsliga" figurer, med en frisk och

sund aptit på livet och en bergfast övertygelse om att paradiset låg här på jorden, närmare bestämt i England, helst inom lämpligt räckhåll för Londons sport- och förströelsemöjligheter. Kyrksamheten fick väl till sist skrivas på traditionalismens och konvenansens konto.

En kväll gjorde jag emellertid ett försök med en av målarkluddarna i förhoppning om att få en inblick i hans religiösa föreställnings- och känsloliv. Vad var hans uppfattning om existensen av en personlig Gud?

Han gav mig samma förvånade blick som den ovannämnda tjänarinnan:

— Why, of course, jag är landskapsmålare. Naturligtvis tror jag på en Skapare.

Jag var just i färd med att slunga ut min motfråga:

— Men antag att ni varit porträttmålare i stället?

Men jag teg. Ty hans svar var inte endast bra turnerat. Det var också vackert tänkt och känt. Jag kom givetvis att i samma ögonblick erinra mig Wallins vers: Ack, när så mycket skönt i varje åder / av Skapelsen och Livet sig förråder / hur skön då måste själva källan vara / den evigt klara.

Men inte nog med att en sådan uppfattning som hans föreföll mig vara synnerligen fruktbringande för en landskapsmålare. Det var som om hans svar varsamt tvättat gruset ur mina ögon. Jag tyckte mig plötsligen ha fått en inblick i vissa sidor av engelsmannens väsen, för vilka jag hittills saknat

blick. Hans svar förklarade en hel del som jag förut hänfört till hyckleri, konventionalism, tankelättja och slentrian. Det öppnade ett perspektiv för en bättre förståelse av engelsk kultur- och religionshistoria. Det var en ingalunda ovälkommen påminnelse om att England — trots dess påstådda krassa materialism — dock var nyromantikens ursprungliga hemland, att det stora övervägande flertalet av dess främsta naturforskare och vetenskapsmän varit rättrogna anhängare av den kristna läran och att ingen engelsman offentligen uppträtt med tillnärmelsevis det hat mot religion och kyrka som karakteriserat agnostiker i andra länder. (På det yttersta i dessa dagar har den berömde astronomen sir James Jeans framhållit, att han bakom vårt mystiska universum tycker sig skönja Skaparens hand, den Rene Matematikerns tanke.)

Men framför allt: svaret förhjälpde mig att i någon mån göra klart för mig skillnaden mellan engelsk och protestantisk religiositet. Det förefaller nämligen, som om en ganska väsentlig sådan skulle förefinnas. Och den skulle kanske kortast kunna uttryckas så, att protestanten i sitt förhållande till sin Gud vore benägen att emfasera syndfullhets- och ovärdighetskänslan, under det att hos engelsmannen religiositeten tycks springa ur en mera glädjebetonad källa, ur känslan av livets oändliga rikedom. Med andra ord: då genomsnittsprotestanten känner och betygar sin skuld och sin otillräcklighet, ligger det engelsmannen, som i likhet med

juden besitter en från puritanerna medfödd känsla av att tillhöra guds egendomsfolk, närmast om hjärtat att betyga sin tacksamhet mot sin Herre för allt det goda och underbara som vederfarits honom. Man skulle i detta sammanhang kanske kunna nämna Kiplings namn och den lätthet, med vilken han som det brittiska imperiets skald och förhålligare svingar sig upp i den religiösa hymnens sfärer. Det finns bland hans dikter saker, som skulle kunna flyta in i en engelsk psalmbok utan att ett ord behövde ändras och utan att en enda tanke skulle stöta den religiösa känslan hos engelsmannen.

Med andra ord: medan protestantismen i dess olika former innerst inne förblir vad man skulle kunna kalla en kammarreligion, individens privatförhållande till hans Gud, och då protestanten betraktar gudstjänsten som ett i församlingssamfundet starkt uppbyggelseelement, fattar genomsnittsengelsmannen den mera som en religiös massdemonstration och önskar fördenskull en större och festligare apparat för att bringa sitt tack- och lovoffer. De frikyrkliga rörelserna i England, deras krav på ett individuellare och innerligare religiöst liv och den omfattning de fingo betraktas bäst sedda från denna bakgrund.

— — —

Det finns emellertid en annan sida av engelsmannens religiositet, som kanske lämpligast skulle kunna påpekas med utgångspunkt från Frälsningsarmén.

Steget kan förefalla långt mellan den högkyrk-
lige gentlemannen, som om söndagarna, iförd skor-
stenschatt och visitdräkt, bringade Gud sin hyllning
och sin tacksamhet, och frälsningssoldaten, som
kränger en blodröd sweater på sig och med bas-
trumma, tuba och klarinett uppsöker Djävulen i
hans högkvarter och utmanar honom till ett ärligt
nappatag.

Men jag undrar om skillnaden i grunden är så
stor. När allt kommer omkring ligger det kanske
inte en alltför stor överdrift i påståendet att det
inom varje engelsman slumrar en frälsningssoldat.
Mellan högkyrkans visitklädde gentleman och den
fältutrustade salvationisten ges det nämligen en hel
rad av övergångsformer som underlätta upptäckan-
det av sambandet mellan de båda ytterlighetsty-
perna.

Det är mycket svårt att avgöra, var puritanismen
har sina ytterlighetsgränser inom det engelska sam-
fundslivet. Puritanismen var ursprungligen en me-
delklassreligion. Såväl aristokratin som arbetaren
och proletären ansågos vara kemiskt fria från den.
Men denna indelning har sedan långliga tider till-
baka upphört att hålla streck. Rädslan hos aristo-
kratin under den första tredjedelen av förra seklet
för en omvälvning liknande den franska revolutio-
nen drev många aristokrater över till ett puritansk
tänkesätt. Och till sist: aristokratin i våra dagar ut-
göres till en betydande procent av medelklassele-
ment, och särskilt den fraktion inom burgeoasin

där de puritanska traditionerna voro starkast: affärs- och industrifraktionen. Hela överklassen kan under den victorianska eran sägas ha varit puritanskt anstucken.

Och vidare: de olika trossamfundens outtröttliga arbete under de senaste hundra åren att omvända det förvildade slumproletariatet till ett kristet eller åtminstone i yttre mening anständigt levnadssätt har inom de olika trossamfunden sugit upp allt större kontingenter av de lägsta samhällsklasserna. Metodismen var redan vid sitt framträdande den lägre medelklassens denomination: man skulle kunna kalla den en hantverkarreligion. Den tog hand om alla dem som statskyrkan lämnat åt sitt öde, liksom dess utlöpare, Frälsningsarmén, i sin ordning befattade sig med alla dem, som inte kunde nås av metodismen.

Det drag som förenar den högkyrkliga gentlemanen med frälsningssoldaten är framför allt kravet på och behovet av en slagkraftig religiös organisation, enligt det gamla ordspråket som säger: *en* engelsman ett original eller en idiot, *två* engelsmän ett bollspel, *tre* engelsmän ett imperium.

Men härvidlag är att märka att detta samfund inte bygges ur försvarssynpunkt som ett skydd för den enskilde mot världens ondska och övermaktens förföljelser. Engelsmannens starkt utvecklade politiska sinne, hans utvidgningsbegär, hans infiltrationsaggressivitet kommer till fullt lika starkt ut-

tryck inom hans religiösa organisationer som i hans världsliga. Ett engelskt trossamfund etablerar sig med tanken på offensiven, på erövringen. Rent dogmatiskt är engelsmannen tolerant och konciliant. Vad han lägger huvudvikten på är inte teorin, utan praktiken. Parollen lyder: Onward, christian soldiers! En kamp inte bara på den geografiska längden och bredden, sådan den tagit sig uttryck i de engelska trossamfundens missionsverksamhet ute i världen, utan också en kamp på det samhälleliga djupet, sådan den med outtröttlig iver föres inom samfundet.

Engelsmannens religiositet är social. Hans kyrka, vilken sekt han med undantag av kväkaren än tillhör, är en ecclesia militans. Och han bär ännu i dag på drag som komma en att tänka på korstågsfararna.

Det Gud haver sammanfogat . . .

I.

Av skäl som det i detta sammanhang skulle ta alltför stort utrymme att närmare utreda ha under utvecklingens lopp äktenskapsskillnadsmålen — liksom arvstvister — kommit att i England sammanföras under samma domstol som sjöfartsmålen, The Probate, Divorce and Admiralty Division of the High Courts of Justice. En av följderna av denna sammanslagning är den, att man på väggen över skilsmässodomarens tunga och mäktiga stol finner en avbildning icke av en skadskjuten eller genom annan åverkan illa åtgången Eros, utan ett ankare i relief och av ungefär samma storlek som "kroken" på en sjuttifemman. Kanske ligger det, när allt kommer omkring, en visserligen omedveten, men icke förtydjup mening i denna domstolens enda väggprydnad, eftersom ankaret är, om icke alltid trygghetens, i varje fall hoppets vedertagna symbol: ty hoppet — hoppet om en lycklig utgång — är, som i denna artikelserie skall påvisas, en av de nödvändiga sinnesförfattningarna hos var och en som i England indras i en skilsmässoprocess.

Undertecknad känner sig alltid en smula skamsen, då han går uppför trapporna till en av de tre avdelningar, på vilka the Divorce Court arbetar, för att lyssna till rättsförhandlingarna. När man uppe i den kala och ogästvänliga korridoren frågar vaktmästaren till råds om, vilken av de tre avdelningarna det är som för tillfället ger det största utbytet, läser man i hans ögon, att han ögonblickligen stämplat en som hyena, pervers, arbetslös eller av en eller annan anledning för tillfället i avsaknad av pengarna till en biografbiljett. Ens försäkran om att man letts hit uteslutande av psykologiska och sociologiska studieskäl besvarar han med ett voltaireskt leende.

— Vad har ni för godsaker att bjuda på i dag? frågar man.

— I dag skall ni titta in till lord Merrivales, domstolspresidenten, avdelning. Där håller dom på med en saftig bit.

Det är som om det vore fråga om en rumpsteak eller en rostbiff och inte om människoöden och människoolyckor.

Åhörarläktaren — rymmande ett femtiotal personer — är redan fullsatt. Kvinnor i alla åldrar, från flickor på sexton till fastrar och mostrar upp till de sextio, välklädda, med öron på spänn och ögon på skaft, då och då fortifierande sig med en godbit ur en medhavd chokladask. Män, huvudsakligen i medelåldern, de flesta med den arbetslöses oklippta hår, solkiga krage och tomma blick. Framför mig

har jag till och med ett ungt och förlovat eller i varje fall förälskat par, spänt lyssnande till tragedin nere i rättssalen, tätt tryckta mot varandra, delande ljuvt ur en påse karameller. Vaktmästaren förklarar för mig senare under en liten intervju, att olyckliga äktenskap tydligen i alldeles särskilt hög grad intressera lyckliga unga älskande. Någon förklaring på detta faktum kan han ej ge. Han säger: "Som ni vet, sir, på den tiden då tjuvnadsbrott var belagt med dödsstraff här i landet, begicks det en massa fickstölder just i folksamlingen kring galgen, där tjuven just höll på att hängas". Och så ler han, ett leende som säger: människorna är såna.

Det är nuförtiden inte alla äktenskapsskillnads-mål som ta lika lång tid som det, till vilket den världskloke och erfarenhetsrike vaktmästaren i dag inbjudit mig. Det finns dagar, då de tre domstols-avdelningarna kunna arbeta med snabbheten och precisionen hos revolutionsgiljotinen: en skilsmässa var femte minut. Dagen innan det besök, varom det här är fråga, hade lord Merrivale upplöst 30 äkten-skap på $2\frac{1}{2}$ timmar, och sammanlagt hade de tre domarna på två dagar avverkat 150 mål. Detta gäller emellertid endast de enkla, med andra ord icke försvarade fallen. Men alltsomoftast kan det före-komma ett mål som drar ut i dagar. Det är just ett sådant den välvillige vaktmästaren anvisat mig.

Jag kommer mitt upp i rättsförhandlingarna. Målet tog sin början redan på morgonen, och nu är det efter lunch. Uppe på estraden under lustyachts-

ankaret sitter domaren vid det väldiga bordet, slät-rakad, silvergrå peruk och svart kåpa, för tillfället i anledning av hovsorg efter presidenten Doumer iförd vita spetsmanschetter — domarens krusflor. På plattformen några trappsteg under honom de två protokollförarna, av vilka den ene stenograferar, medan den andre fördriver tiden med att läsa en tydlig synnerligen spännande roman, att döma av den snabbhet med vilken han vänder bladen. Bakom dem, nere i salen, advokaterna i peruker och kåpor och till sist, ännu längre bort, parterna i målet med sina solicitors och ett par bänkar vittnen.

Det står en ung flicka i aderton—tjuguårsåldern uppe under vittnesbaldakinen och avger sitt vittnesmål. Hon är blyg och lågmält, och i likhet med flickan som serverade Cellini kruset med vin i "blir hon blek och blir röd igen". Och det är inte att undra över. Det är under inga förhållanden ett nöje att uppträda som vittne i en engelsk domstol: det har till och med sagts, att den anklagade har det lättare än vittnena. Och i detta speciella fall måste det vara alldeles särskilt pinsamt, eftersom det visar sig att den unga damen just håller på att snärjas av kärandeadvokaten angående sin egen mor.

Kärandeombudets frågor bli alltmera intima. Det är fråga om ett kalas som hållits i januari 1927 hos en viss mr Jenkins. När slutade det och hur slutade det? Såg hon någonting otillbörligt äga rum mellan mr Jenkins och mrs Wren (hennes mor)? Såg hon dem kyssas? Vad hade de för sig, när hon vid ett-

tiden på natten överraskade dem ute i köket, dit hon gått för att hämta mera pilsner? Det gäller vidare en madrass, tillhörig mr Jenkins bädd. Vill hon vara så snäll att berätta vad hon vet om den och dess utseende vid ett visst tillfälle, närmare bestämt på morgonen efter det skickensedigra kalaset i januari 1927. Flickan har nu blivit alldeles blodröd i ansiktet. Hon stöder sig mot vittnesskrancket, man ser hur hon skakar i hela kroppen, och slutligen sätter hon händerna — något röda händer — för ansiktet.

Domaren, som hela tiden suttit och gjort sina egna anteckningar och reflexioner över vittnesmålen i en bok med blå pärmar, griper in:

— Mr Atkinson (kärandeombudet), ni får inte vara för hård mot vittnet.

— Milord, jag önskar bara ett bestämt svar: ja eller nej.

— Miss Wren, säger domaren med varm och farbroderlig barytonröst: Vi förstår att detta är synnerligen obehagligt för er. Men svara mig nu: såg ni några misstänkta fläckar på mr Jenkins madrass, då ni morgonen efter kalaset bäddade hans säng?

— Nej, milord.

— All right then! Var inte rädd eller nervös! Och så, med en blick på mr Atkinson: Go on!

— Milord, jag tror inte detta vittne är av något värde för mig. Jag önskar kalla nästa vittne.

Nästa vittne är en ung man i tjugufemårsåldern,

mr Jenkins' son. Han har sett och hört betydligt mer än mrs Wrens dotter. Han har upprepade gånger under söndagseftermiddagarna, på den tiden han bodde hemma hos sina dagars upphov, sett honom och mrs Wren tillsammans.

— På vad sätt tillsammans?

— På sängen.

— Inte i sängen?

— Nej, på den.

— Hur var de klädda?

— I underkläderna. De var halvklädda.

— På samma säng?

— Ja.

Det ena vittnet följer det andra. Så småningom blir det klart för en, att man här står inför en tragedi som splittrat familjen Jenkins i fullkomlig anslutning till ett freudianskt oedipuskomplex. Mr Jenkins döttrar ha ingenting otillbörligt sett eller förnummit. Sönerna däremot anklaga honom för upprepade otrohetsbrott med mrs Wren. Grannar, släktingar och vänner ha delade meningar, men alla tyckas vara av den åsikten, att mrs Wren är ett förföriskt stycke, som ända sedan hon gjorde familjen Jenkins' bekantskap år 1924 arbetat på att driva mrs Jenkins ur huset, ett uppsåt vari hon också lyckats: sedan tre år tillbaka bor mrs Jenkins tillsammans med sina söner, separerad från sin make, medan sirenen Wren sköter hans hushåll. Det är hustrun som nu söker upplösning av äktenskapet efter år av lidanden och förödmjukelser.

Det är därför med en chock man, sedan alla vittnen hörts, ser den förföriska mrs Wren inta sin plats vid vittnesskranket. Det är en stor, fet kvinna i femtio-, sextioårsåldern, med stor pincenébeväpnad näsa, grova drag och skurmadamshänder. Denna sköna Helena, som i sin sociala sfär tydligen åstadkommit lika mycken tvedräkt som Menelai maka, ser till och med så grotesk ut, att hennes uppträdande på den tragiska scenen väcker fnitter bland åhörarna. De unga älskande trycka sig närmare mot varandra, chokladbitar stoppas i munnen, och till och med de arbetslösa männen glömma för några ögonblick sina sorger inför mr Jenkins' underliga smak. Domaren varnar publiken: här ska vara tyst! Den stackars förföriska mrs Wren står där som en makaber karikatyr av de mäktiga passioner, hon förmått uppväcka. Hon får redogöra för sitt eget liv: frånskild på grund av mr Wrens otrohet, två barn i äktenskapet. Men har hon inte själv varit otrogen? Aldrig, aldrig i livet! Hur kan milord bara tro nåt sånt, som att hon skulle... Historien om det ominösa kalaset genomlevs åter i detalj, den mystiska madrassen vädras på nytt. Hon bondnekar. Hon har varit mr Jenkins' tillfälliga hushållerska under flera perioder, då hans hustru lämnat honom. Det är inte hon och hennes mellanhavanden som föranlett mrs Jenkins att lämna den husliga härden. Aldrig i livet! Har hon aldrig ens kysst mr Jenkins? (Nytt skratt från publiken. Ny varning från domaren.) Jo, det har hon — om

jularna, när de händelsevis stött på varandra under misteln. Aldrig annars? *Aldrig i livet!* Kan nån tänka sig nåt sånt! Har ni aldrig delat samma rum eller samma säng? Aldrig, det fattas bara det! Har ni aldrig hållit varandra om livet? Jo, när vi varit ute och dansat tillsammans. (Nytt skratt från publiken. Nya och stränga varningar från domaren.) Ni var road av att dansa med mr Jenkins? Ja. Ni går ännu ofta ut på offentliga danslokaler tillsammans? Ja. Ni säger att ni aldrig delat rum med mr Jenkins? Aldrig! Tänk nu noga på vad ni säger. Vi har inte bråttom. Tänk er noga för! Då ni och mr Jenkins den 28 juli 1928 en söndag besökte Brighton och stannade över natten, tog ni då två rum på hotellet? Det blir en lång paus. Jo, det är sant, det hade hon glömt. Se saken var den, att de kom för sent till sista tåget. Det fanns bara ett rum ledigt på hotellet. Men det fanns två sängar i rummet och en skärm, som de satte mellan sängarna. Det var i juli 1928 detta hände? Ja. Är ni säker på det? Ja.

Nu vänder sig kärkeombudet till domaren:

— Milord, jag måste göra ers lordship uppmärksam på att mrs Wren då hon 1929 erhöil skilsmässa från mr Wren på grund av dennes otrohet, själv begått horsbrott utan att uppgge detta faktum för rätten.

Lord Merrivale nickar och gör en lång anteckning i sin privata liggare: Go on, mr Atkinson!

Advokaten snärjer henne med ännu en fråga: Det var bara en natt, som ni och mr Jenkins tillbragte på samma rum i Brighton? Ja. Bara en? Ja.

Nästa man i rampljuset är mr Jenkins själv. Skrattet är, trots domarens sista stränga varning, nära att bryta ut på nytt, men bromsas in till ett fnitter. Mr Jenkins, kring vilken så mycken strid stått, visar sig nämligen vara en liten förtorkad, skallig herre i sextioårsåldern med en blick av gammal strykrädd hund bakom hornbrillorna. Gud vet vad han kan vara "i det civila". Kanske den äldste pulpetstolsslitne, ständigt förbigångne kontoristen på ett kontor i City; kanske en till åren kommen handelsresande eller en av dessa otaliga herrar, som gå från hus till hus med en väska med prover och avsnäsas med ett nej och en dörr som slår igen framför näsan på honom. Man hade svårt att förstå honom, när man såg hans sköna Helena. Man har ännu svårare att förstå honom nu, där han står, trött, sliten, nervös och rädd, kastande ut sina svar med en gäll röst som det höga skallet från en skrämnd hund. Han använder sig av samma taktik som mrs Wren. Han bondnekar. Den glada festen går åter genom i detalj. Madrassen underkastas en tredje granskning. Var låg han natten efter festen? Han låg inte alls. Hur dags slutade tillställningen? Klockan nio på morgonen. (Det var en lördagshippa.) Nå, men Brighton då? Samma svar som mrs Wrens. Hur många nätter tillbragte ni där? En. Varför reste ni inte tillbaka på kvällen? Vi

kom för sent till sista tåget, och vi kunde ju inte gå brandvakt hela natten.

— Nästa vittne!

Det är en fet och nästan klotrund herre. Han kommer atmosfären i domstolen att ytterligare laddas. Han är nämligen ägare till hotellet i Brighton, och han har resandeboken med sig. Med ledning av den kan han intyga, att en man och en kvinna, vilka han nu identifierar som mr Jenkins och mrs Wren, vid angiven tidpunkt tillbragt *två* nätter på hans hotell i ett rum innehållande en *dubbelsäng*. De vistades på hotellet under namnen mr och mrs John Smith.

Nu inskjuter domaren, som om han endast tänkte högt för sig själv: — De tycks ha svårt att komma till tåget i tid, dessa människor.

— Yes, milord, svarar advokaten, och jag hemställer till ers lordship, huruvida mr Jenkins och mrs Wren ej böra varnas angående edens betydelse.

— Jag ska ta mig en funderare på saken, mr Atkinson. Go on!

Klockan har nu hunnit fram till halv sex. Under normala förhållanden bör tiden ha kommit för de båda advokaternas avslutningsanföranden. Men den trassliga härvan är ännu inte fullt utredd. Plötsligen står nämligen en solicitor vid vittnesskranket och anmäler, att en av hans klienter, en dotter till mr Jenkins, ber att få återta sitt eget vittnesmål. Det är på hennes fars enträgna böner, som hon inför rätten förklarar, att hon ingenting otillbörligt sett

mellan mr Jenkins och mrs Wren. Hon har, efter hotellägarens vittnesmål, erkänt detta för honom, solicitorn, och hon är villig att avlägga nytt vittnesmål. Det blir en lång diskussion mellan de båda parternas advokater, som slutar med att de båda be om uppskov till följande dag, sedan de haft tillfälle att närmare diskutera saken med sina respektive solicitors och deras klienter.

Domaren tar sig en stunds funderare. Han mumlar någonting för sig själv, slår i sin anteckningsbok, stryker sig om hakan och säger:

— Klockan tio i morgon.

— Thank you, milord, svara båda advokaterna under en djup bugning.

— — —

Personligen vet jag inte hur det gick för mrs Jenkins, mr Jenkins och mrs Wren. Jag har endast tagit denna domstolsförhandling som ett exempel ur livet och som en ingress till en något utförligare redogörelse för den engelska äktenskapsskillnads-lagen och dess historiska utveckling.

II.

Jag vet icke, om någon freudianskt inställd historiker undersökt i vilken mån doktor Mårten Luthers sexuella anfäktelser inverkade på hans brytning med påven och därigenom medverkade till reformationens genomförande i Tyskland. Så mycket är emellertid vittnat och bevisat, att reformationen i England i icke oväsentlig grad påskyndades tack vare Henrik den åttondes otillfredsställelse med sin första hustru, Katharina av Aragonien, och hans försök att övertyga påven om sin rättighet att få äktenskapet med henne annullerat. Lärda herrar påstå, att detta äktenskap ur kanonisk rättssynpunkt var olagligt, och det egendomliga är att, om Henrik den åttonde ingått sitt första äktenskap enligt engelsk lag, skulle han ha fått vänta ända till år 1921 för att kunna gifta sig med Katharina. Det var nämligen först då engelsk lag tillstodde en man att gifta sig med sin broders änka. Påven satte sig emellertid på tvären, mera av politiska skäl än av moraliska och kanoniska betänkligheter, varför Henrik den åttonde tog saken i egna händer: han bröt med påven; och det som i England kallas reformationen var en *fait accompli*.

Det kan — i varje fall ur kuriositetssynpunkt — ha sitt intresse att anföra detta faktum. Det skulle nämligen kunna tyckas, att en reformation, vars genomförande påskyndades av privat äktenskapstrassel, också skulle ha medfört en omedelbar och radikal revidering av de i den katolska kyrkan gällande äktenskapslagarna. Så blev emellertid ingalunda fallet. Medan utvecklingen i det reformerta Tyskland tenderade att alltmera söka sig bort från den kanoniska rätten, blev England det land där den, särskilt på det äktenskapliga området, kom att sitta i så gott som orubbat bo århundraden framåt i tiden. Det var först år 1857 — alltså trehundra-tjugufyra år efter Henrik den åttondes ingående i hans andra äktenskap — som det engelska parlamentet frångick den kanoniska rättens uppfattning om äktenskapets ouplöslighet.

Det är visserligen sant, att mellan år 1533, då Anne Boleyn kröntes till Englands drottning, och året 1857, då parlamentet antog en ny lag om äktenskapsskillnad, mera än ett äktenskap lagligen upplöstes. Men de voro inte många. Under de första femtio åren av det adertonde århundradet inskränkte de sig sålunda till ett trettiotal. Förhållandet var nämligen det, att medan skillnad till säng och säte — alltså utan rättighet att ingå nytt äktenskap — blev en med tiden "jämförelsevis" enkel sak, upplösningen av äktenskapet kvarstod som en synnerligen invecklad, vidlyftig och kostsam affär. Proceduren innefattade först en ansökan hos the

Ecclesiastical Court (den andliga domstolen) om separation, vilken icke blott icke tillstodde makarna att ingå nytt äktenskap, utan också tvingade dem till avgivandet av en försäkran i denna riktning. Separationen väl en gång överstökad, glömde man emellertid denna försäkran, när man så hava kunde. Man sökte genom en särskild parlamentsakt tillstånd att gifta sig på nytt, en apparat som naturligtvis kostade oerhörda summor. Bland listan av dem som från Henrik den åttondes tid till den nya äktenskapsskillnadslagens införande på så sätt skaffat sig parlamentets tillstånd finner man fördenskull mest representanter inom högadeln.

Det är en given sak, att så pass rigorösa bestämmelser måste på ett eller annat sätt kringgås, särskilt med hänsyn till den mänskliga naturen i allmänhet och den engelska i synnerhet. Den kanoniska rätten var, som så mycket annat i England, en importartikel, införd av Vilhelm Erövraren, och den passade illa i stycket med engelsmannens frihet från dogmatism och principrytteri å ena sidan och hans innerst inne emotionella och romantiska läggning å den andra. Härtill kan kanske också läggas den omständigheten, att den romerska andan enligt nyare forskningar — och för övrigt av lätt förklarliga skäl — höll sig starkare levande på de brittiska öarna än på kontinenten under den mörkare delen av medeltiden. Ända upp till Vilhelm Erövrarens dagar — och möjligen ännu längre — tycks sålunda engelsmannen ha betraktat äktenska-

pets ingående, bestånd och upplösning med samma ögon som romaren under de första århundradena av vår tideräkning, d. v. s. ända fram till den kanoniska rättens statliga giltighet: *nuptias non concubitus sed consensus facit*: det är samtycket och icke samlaget, som konstituerar äktenskapet. En ståndpunkt som, *mutatis mutandis*, icke nämnvärt skiljer sig från den Ellen Keyska, eftersom *consensus* betyder icke blott samtycke utan också samstämmighet.

Mot alla dessa faktorer kämpade emellertid kyrkan segerrikt även efter reformationens genomförande. Prästerskapet hade efter indragningen av kyrkogodsens och deras utportionerande på högadeln fått en — för att använda ett odhnerskt uttryck — mäktig bundsförvant i den senare. Ja, man skulle kunna gå ännu längre och säga, att prästerskapet — åtminstone det högre — alltmer kom att identifieras med hög- och lågadeln, eftersom det i allt större utsträckning rekryterades ur dessa samhällsklasser.

Till detta kom, på ett något senare stadium och med allt större succé, puritanismen, som med all geweld sökte ta död på just de egenskaper som utmärkt engelsmannen och som vi känna från Chaucer och Shakespeare: livsglädjen, omedelbarheten, emotionalismen, friheten från principrytteri och dogmatism, kort sagt *mänskligheten* hos honom. Puritanismen förde — med många och ovedersägliga goda resultat — också det mindre goda med sig, att den

lyckades av medelklassengelsmannen göra den inbundna, avvisande och om sina privatförhållanden till och med hemlighetsfulla typ, man känner igen ännu den dag i dag är. I de fall där den äktenskapliga sammanlevnaden blev alltför outhärdlig, fick man ta sig fram på smygvägar, alltefter råd och lägenhet. Man levde, som den engelska termen ännu i dag lyder, "i synd"; eller man ingick, trots myndigheternas försök att sätta stopp för trafiken, så kallade hemliga äktenskap.

Med andra ord och i all korthet: den kanoniska rätten och kyrkan, som "kontrollerade" äktenskapen, förbjödo äktenskapets upplösning, samtidigt som parlamentet var villigt att träda emellan och tillåta ingående av nytt äktenskap till förmån för vissa personer — som till exempel Henrik VIII — eller en viss ekonomiskt privilegierad samhällsklass — som till exempel högadeln. En för varje enskilt fall genomförd parlamentslag förblev emellertid den enda formen för äktenskapets upphävande i England ända fram till år 1857.

Den "nyare" puritanismen, med andra ord victorianismen, hade vid mitten av förra århundradet blivit en mäktig faktor i det engelska samhället. I olikhet med den "äldre" puritanismen hade den sin högborg icke endast inom medelklassen, utan också i hovkretsarna, där prinsen-gemålen, på sistone — och helt säkert med rätta — upphöjd till Albert den gode, gjorde tysk grundlighet, plikt känsla och krav på moralisk integritet alltmera gällande. Tack

vare högadelns fruktan för de franska revolutions-spökerna blev den alltmera villig att anamma den något trånga, uppriktigt religiösa, djupt moraliska, men på samma gång mera känslobetonade, i sina ytterligheter till och med sentimentala syn på livet, som karakteriserar victorianismen till skillnad från den gamla puritanismens benhårda okänslighet. Victorianismen hade givetvis intet som helst intresse av att äventyra äktenskapets helgd. Det var tvärtom för att återskänka åt äktenskapet dess sakramentala innebörd, som allmänna opinionen alltmera kom till uppfattningen, att en snar förändring var av nöden för att återställa eller kanske rättare införa moral och renlighet i äktenskapet. Memoarlitteraturen från Pepys ända fram till Greville ger en ganska skrämmande inblick i den hypokrisi, det libertinage och det konkubinatsystem som varit rådande under långa tider. Situationen påminner till en icke ringa grad om förhållandena inom vissa av våra dagars förbudsländer. Äktenskapsskillnadsrestriktionerna hade framkallat ett tillstånd liknande det som skapats av förbudet. Aktningen för äktenskapet framvingade i förra fallet — liksom aktningen för lagen i det senare — kravet på en förändring. Det var med andra ord i första hand moralen som skulle räddas och icke de olyckligt gifta. Denna princip är av särskild vikt att framhålla för den, som icke nöjer sig med endast en axelryckning inför de labyrinter som den engelska äktenskapsskillnadslagen ännu den dag i dag är er-

bjuder, och den rigorism, som står i avgjord motsats till den koncilians och det kompromissande, som i allmänhet utmärka engelsmannen i hans ordnande av förhållandena människor emellan.

Den år 1857 genomförda äktenskapsskillnads-lagen bröt såtillvida radikalt med det gamla systemet, att skillnadsmålen en gång för alla sekulariserades: de fråntogos kyrkan och överlämnades till civil domstol. I fråga om själva huvudsaken, det vill säga lättnaden i äktenskapsskillnadsrestriktionen, gick man däremot så mycket försiktigare fram. Mannen tilldelades sålunda rätt till äktenskapsskillnad på grund av kvinnans otrohet. Äktenskapsbrott å mannens sida var däremot ej tillräcklig orsak för kvinnans rätt att påfordra äktenskapets upplösning. Det krävdes ytterligare förseelser å makens sida. Horsbrott å makens sida måste vara förenat antingen med grymhet, varmed menades en sådan behandling av hustrun, att skäl skulle ha förelegat för separation, därest otrohet ej tillkommit; samt horsbrott i förbindelse med minst två års egenvilligt förlöpande. För att enbart otrohet å makens sida skulle betraktas som giltig skillnadsgrund måste den ha varit av särskilt allvarlig art: t. ex. våldtäkt eller incest, vilket innefattar ej endast blodskam i inskränkt bemärkelse, utan också horsbrott med sådan kvinna, som maken ej skulle ha rätt att äkta i händelse han redan var skild eller hustrun avlidit: t. ex. frånskild hustrus syster, frånskild broders änka, avliden hustrus syster eller avliden broders

änka. Sodom och bestialitet å mannens sida ansågos också vara giltiga anledningar till skilsmässa.

Lagen innehöll som synes åtskilliga anomalier. Sålunda kunde visserligen maken söka skilsmässa uteslutande på grund av makans otrohet. Men detta var å andra sidan *den enda grund*, på vilken han kunde stödja sin ansökan. Inför onaturliga böjelser å hustruns sida stod han maktlös inför lagen. Den victorianska erans lagkunniga tycktes sålunda ha svävat i okunnighet om sapphismens förekomst eller kanske snarare: victorianismens uppfattning av kvinnan var den, att *hon* ansågs vara eller böra vara okunnig om förekomsten av sådana böjelser. Kvinnan å sin sida hade all rätt att känna sig styvmoderligt behandlad, då hon utom bevis på äktenskapsbrott måste styrka förekomsten av antingen grymhet eller övergivande av den husliga härden, såvida otroheten ej kunde falla under någon av ovan nämnda grava typer eller onaturliga böjelser förelågo.

Mera anmärkningsvärt än denna brist på likstälighet mellan könen är emellertid det faktum, att ett brott hos endera parten måste föreligga och att brottslighetsmomentet allt fortfarande alltså, liksom under de föregående tre århundradena, utgjorde *den enda grunden* för äktenskapets upplösning. Den victorianska ömsinetheten om de betryckta och förtryckta i samhället, föregångaren till den av liberalismen mera rationellt organiserade humanitarismen, hade utträttat mycket gott; men så långt som till

äktenskapet sträckte den sig inte. Den kanoniska rättens absoluta veto mot lösning av äktenskapet hävdades fortfarande i princip, och undantag från regeln beviljades endast i extrema fall. Brottslighetsmomentet poängterades ytterligare också på annat sätt. Sålunda hade den förfördelade maken rätt att utkräva skadestånd av den man med vilken hustrun förövat horsbrott. (Förfördelad maka kunde däremot ej utkräva liknande skadestånd av den kvinna med vilken maken förövat horsbrott, såvida hon ej kunde framlägga bevis på att damen i fråga lockat, tubbat eller dragit mannen.) Vidare: domstolsförhandlingarna, under vilka skillnadsmålen handlades, voro som varje annan rättsförhandling offentliga och återgavos med de mest härresande detaljer, inte endast i smutspressen, utan — av journalistisk plikt känsla — också i sådana tidningar som the Times, the Morning Post och the Daily Telegraph. En skilsmässoprocess hade med andra ord från det *relativa* skyddet av andlig domstol och parlament flyttats nära nog i ordets bokstavliga bemärkelse rakt ut på gatan, där de inblandade, käranden, svarandena och vittnena, schavotterade ungefär som i något äldre tider den dödsdömde vid den offentliga avrättningen.

Människan är emellertid en påhittig varelse, inte minst då det gäller att komma ut ur förhållanden, som av en eller annan anledning inte passa henne. Nödvändigheten av att förebringa bevis på horsbrott ledde så småningom till en praxis, som mig

veterligen var och är unik för England och som i dagligt tal — även i juristkretsar — går under benämningen "hotel evidence", d. v. s. hotellbeviset. Enklast kan denna praxis illustreras genom ett par konkreta exempel. Antag till exempel, att mitt äktenskap ej är lyckligt och att jag på annat håll sökt och funnit löften eller till och med garantier för en lyckligare förening. I syfte att, om jag är man, ej utsetta denna dam för den skandal, som den rättsliga proceduren vid ett skillnadsmål innebär för henne, med andra ord för att i största möjliga mån skydda hennes goda namn och rykte, går jag så till väga, att jag för en natt tar in på ett hotell i sällskap med en dam, som är villig att med mig tillbringa natten på mitt rum och fördriva de långa timmarna med att lägga patiens, spela bondtolva, schack eller piké eller med romanläsning. Sådana damer kunna hyras för en rund summa. Morgonen efter återvänder jag till min hustru med hotellräkningen, som ger vid handen, att jag den och den datum tillbragt natten med en kvinna och alltså begått horsbrott (vilket jag *icke* gjort; i varje fall icke med *den* damen). Min hustru går omedelbart till sin advokat och förebringar bevis för min otrohet. Skilsmässoprocessen kan ta sin början. Eller låt oss ta ett annat exempel. Något brott mot den äktenskapliga troheten har ej förekommit å vare sig mannens eller hustruns sida, men förhållandena dem emellan äro dock sådana att bådadera önska en upplösning av äktenskapet. Man handlar då på samma sätt: man skaffar

"hotellbevis" åt sin hustru och har i båda fallen skyddat de ömtåligaste delarna av sitt privatliv. Bevisen på brutalitet å mannens sida äro i allmänhet lätta att frambringa, tack vare tjänstvilliga tjänare, som kunna ge intyg om våldshandlingar av ett eller annat slag.

Den enkla metod att uppfylla lagens fordringar på begånget brott som hotellbeviset innebar fick emellertid med åren en sådan utsträckning, att domarna själva, med tanke på den helgd de voro skyldiga lagens andemening, till sist vägrade att godtaga sådana bevis. Så har på de senaste åren — noga räknat sedan år 1928 — varit fallet med domstolens nuvarande president, lord Merrivale; vid åtskilliga tillfällen har han vägrat den "förfördelade" parten skilsmässa på sådana grunder och därigenom tvingat den "brottslige" maken att åt offentligheten prisge namnet på den kvinna, med vilken han "levat i synd".

III.

Lagen om äktenskapsskillnad av år 1857 förorsakade ingen rusning till skilsmässodomstolen. Anledningen till den ringa förekomsten av skillnads-mål var tvåfaldig. Dels var det en synnerligen dyrbar historia att bli skild. Det fanns för hela landet, d. v. s. England och Wales (Skottland intager i hithörande fråga en särskild ställning), endast *en* domstol berättigad att handlägga och avdöma dessa mål, the Probate, Divorce and Admiralty Divisions of the High Court of Justice i London. Oavsett honorar till advokater (solicitors och barristers), som alltid i England belöpa sig till avsevärda, understundom svindlande summor, innebar rättsförhandlingarnas läggande till en enda plats i riket betydande kostnader i form av ersättning och resor åt vittnen. I billigaste fall kostade en skilsmässa endera parten eller, där domaren ansåg en delning av kostnaderna berättigad, båda parterna tillsammans minst ett par hundra pund. Dels utgjorde åtminstone under de första fyra, fem decennierna efter lagens ikraftträdande victorianismen en hämsko på frekvensen av skilsmässomålen. Hovmoral, medelklasspuritanism och medelklassnobberi verkade tillsammans med själva processproceduren i högsta grad avkylande. Drottning Victoria gick själv så långt, att hon förbjöd *omgifta änkor* tillträde till

hovet. Det var överhuvudtaget ej förenat med "god ton" att söka skilsmässa. Också den förfördelade parten vidlådde ett socialt stigma, som endast många och långa år kunde utplåna.

Även drottning Victoria måste emellertid följa naturens lag och mätt på ålder, levnad och ära gå i graven. Hennes efterträdare och son, som under en hel mansålder gjort vad han kunnat för att frigöra sig från trycket av föräldrarnas puritanism, hade en något mänskligare syn på hithörande förhållanden. (Han hade själv måst uppträda som vittne i ett skillnadsmål.) Tonen inom de allra högsta kretsarna förlorade sin rigueur, vilket givetvis ej var utan betydelse i ett land där hovets göranden och låtanden inverka på allmänna opinionen till den grad som i England.

Men starkare än denna uppmjukning av rigorismen verkade dock i början av detta århundrade dels kvinnorörelsen, dels exemplen från andra länder, där en humanare syn på äktenskapets raison d'être gjorde sig alltmera gällande. Ett eller annat tillägg till 1857-årslagen hade under årens lopp tillkommit, beredande den förfördelade hustrun vissa lättnader. Det tog emellertid närmare femtio år, innan man återigen ansåg tiden vara mogen för nya bestämmelser i fråga om erhållandet av skilsmässa. År 1923 antogs den andra — och hittills sista — äktenskapsskillnadslagen av parlamentet.

Den nya lagen lättade på en del av de stora svårigheterna att erhålla skilsmässa, såtillvida som den gav

även andra, i landsorten periodvis sittande ambulerande domstolar rätt att döma i skillnadsmål. De dryga kostnaderna reducerades därigenom högst väsentligt för i landsorten boende personer, som önskade upplösning av äktenskap. Den nya lagen införde också jämlikhet mellan könen såtillvida som horsbrott, d. v. s. *utan* förbindelse med våldtäkt, incest, grymhet eller egenvilligt förlöpande, bestämdes som tillräcklig grund för hustrun att söka skilsmässa från maken. Schavotteringen av kärande, svaranden och vittnen mildrades samtidigt på så sätt att tidningarna förbjödos meddela sådana detaljer från rättsförhandlingarna som kunde anses såra anständigheten.

Själva kardinalpunkten i den gamla, från den kanoniska rätten ärvda lagen lämnade man däremot oberörd. Brottsligheten som konstitutivt moment i skilsmässogrunderna står fortfarande kvar. Horsbrott är ännu — tillsammans med å mannens sida begången våldtäkt eller sodomi eller bestialitet — den enda grund för äktenskaps upplösning i England. Den rent fysiska antagonismen makarna emellan är härvidlag det enda avgörande. Då det nya lagförslaget debatterades i överhuset höll lord Birkenhead, alias sir F. E. Smith, ett anförande som är värt att bitvis citera, eftersom det kastar ett skarpt ljus på de fraktioner inom det engelska samhället, som på alla villkor ville låta den fysiska sidan av äktenskapet vara avgörande för dess moraliska eller i varje fall samhälleliga bestånd. Han yttrade bland annat följande:

”Jag kan, my lords, endast uttrycka min häpnad över att djupt religiösa män, män med erfarenhet, vilkas åsikter och omdöme vi acceptera och respektera, skola ha fastnat för horsbrott som den enda omständigheten ledande till ett upplösande av äktenskapet. Horsbrott är ett brytande av äktenskapets köttliga gemenskap. Ett fasthållande vid återhållsamhet och kyskhet är av stor vikt. Det är av vital betydelse för samhället. Men jag har alltid hyllat den uppfattningen, att denna synpunkt på äktenskapet har överdrivits, till och med grovt överdrivits i vigselformuläret. Jag vill här i dag inskränka mig till att framhålla, att den andliga och moraliska sidan av samlevnaden är av oerhört större betydelse än den fysiska . . . Jag vill icke tro, att hans högvördighet, engelska kyrkans primas, ärkebiskopen av Canterbury, vars anförande i debatten lär skola följa efter mitt, skulle för ett ögonblick, därest han hade fria händer, låna sin auktoritet åt den uppfattningen, att den fysiska gemenskapen i äktenskapet vore den högsta. Icke desto mindre måste det framhållas, att de som nu ställa sig som motståndare till detta lagförslag fota sitt motstånd på just denna principen: ty om de säga att den fysiska sidan av äktenskapet ej är det högsta, ha de gjort sig skyldiga till den monstuösa, medeltidsaktiga paradoxen, att de ge sin tillåtelse till äktenskapets upplösning för brott mot de mindre betydelsefulla förpliktelserna som äktenskapet innebär, men däremot vägra äktenskapsskillnad för brott mot de

mera betydelsefulla förpliktelseerna. Jag kan ej betrakta denna ståndpunkt som annat än ett hån mot en andlig och sakramental uppfattning av äktenskapet, och det är just emedan jag sätter andra element i äktenskapet oändligt mycket högre än den fysiska gemenskapen, som jag vill ha fastslagit detta som det fundamentala i min argumentering."

Lord Birkenheads försök att inrymma även åt andra orsaker till ett äktenskaps ohållbarhet, som i åtskilliga andra kulturländer betraktas som fullgoda skäl för äktenskapets upplösning, en plats i den nya lagen i England misslyckades emellertid. Kronisk alkoholism, mångårig sinnessjukdom, omänsklig behandling, desertation — utan bevisligt horsbrott — gemensam överenskommelse föranleda endast till *skillnad till säng och säte* och ge alltså ingen rätt till ingående av nytt äktenskap.

Hur djupt rotad brottslighetssynpunkten ännu i den nya lagen är framgår bland annat av det faktum som av Havelock Ellis koncentrerats i följande paradox: "*Det säkraste sättet i England att göra ett äktenskap absolut oupplösligt är, att båda parterna begå äktenskapsbrott*". Förhållandet var nämligen enligt den gamla lagen det, att i de fall där det kunde bevisas att både käranden och svaranden gjort sig skyldiga till horsbrott tillåtelse ej kunde ges till äktenskapets upplösning. Antag t. ex. att jag som make under längre eller kortare tid haft sexuell förbindelse med en kvinna, med vilken jag önskar ingå äktenskap, och att min hustru under

samma tid haft förhållande med en man med vilken hon å sin sida önskar ingå äktenskap, så förklarades en ansökan å endera partens sida om skilsmässa som ogrundad. *Båda voro nämligen lika brottsliga.* Den underliggande principen för en sådan, humant sett uppenbar absurditet är nämligen kortast den, att ingen lindring i odrägliga förhållanden bör medgivas åt bovar. I ett skilsmässomål där ingendera parten är oskyldig och förfördelad finns ingen dygd att belöna.

För att tillförsäkra sig om att intet smussel härvidlag skulle förekomma och att alla papper och alla fakta i fråga om båda parternas privatliv skulle komma till domstolens kännedom inrättade man några år efter den gamla lagens genomförande ett särskilt institut, den s. k. Kings Proctor, med uppgift att noga tillse att alla fakta i fråga om båda parternas privatliv skulle komma till domstolens kännedom, innan upplösningen av ett äktenskap förklarades laglig. The Kings Proctor är med andra ord ett slags spion med åliggande att i de fall, som han av en eller annan anledning anser vara tvivelaktiga, eller därest vissa upplysningar kommit till hans kännedom om parternas levnadsvandel ögonblickligen och allra senast sex månader efter den preliminära domens avkunnande framlägga resultatet av sina undersökningar för domstolen. Först då Kings Proctor, sex månader efter domstolens beslut avkunnats, ej låtit höra av sig äger domslutet laga kraft. Förmodligen är det ingen avundsvärd syssel-

sättning att bekläda posten som Kings Proctor. Men som lagen står, är han ett nödvändigt instrument för lagens efterlevnad. Icke nog med att de metoder varav han måste betjäna sig äro i sig själva synnerligen osympatiska: hans verksamhet utgör i många fall också en samhällelig orättvisa, såtillvida som ekonomiskt välsituerade personer ha större möjlighet att hemlighålla sitt privatliv än mindre bemedlade och därför mera stationära medborgare. Det är visserligen sant, att the Kings Proctor vid mera än ett tillfälle — genom agenter — följt misstänkta skilsmässokandidater utomlands för att göra sig underättad om deras privata göranden och låtanden på utländsk botten. Men lättheten för honom att granska mindre bemedlades liv och leverne är givetvis betydligt lättare, eftersom dessa i de flesta fall röra sig på ett geografiskt mera begränsat och kontrollerbart område. Orättvisan i fråga om bristande jämlikhet inför lagen ligger med andra ord ej däri att de mindre bemedlade syndarna borde lämnas mera ostörda av the Kings Proctor, utan däri att de rika filurerna ha större möjligheter att undgå hans argusögon.

I den nya lagen av år 1923 fick the Kings Proctor sitta i orubbat bo, trots alla opinionsyttringar mot hans uppgift och metoder. Principiellt torde väl ej heller några invändningar kunna resas mot detta beslut. Så länge lagen kräver, att den ena parten måste inställa sig inför rätta "with clean hands", d. v. s. med rent samvete, följer Proctorsinstitutionen som ett korollarium.

Drakonismen i såväl Proctorns verksamhet som de ömsesidiga horsbrottens beklagliga följder för parterna mildrades emellertid med åren, även under den sista tiden före den nya lagens antagande, genom den praxis som i England fått benämningen: the Courts discretion, d. v. s. domstolens diskretionära prövning i det enskilda fallet. Denna praxis innebär med andra ord att domstolen kan, även i de fall där äktenskapsskillnad lagenligt ej bort beviljas, låta nåd gå för rätt av rent humana hänsyn, till exempel för barnens bästa eller för att bereda den kvinna, med vilken maken varit otrogen tillfälle att legalisera *sin* förbindelse med honom (alltså inte för att ge *honom* tillfälle att legalisera sin förbindelse med *henne*) eller av den anledningen att vägran till skilsmässa ej skulle bidra till att återförening de brottsliga makarna eller i de fall, som på senare år blivit allt vanligare, då käranden som — utan svarandens vetskap — själv gjort sig skyldig till horsbrott anmäler detta faktum direkt till domaren, utan att Proctorn behövt lägga sig i saken. Domstolen använde sig med yttersta sparsamhet av sin diskretionära prövning ända fram till 1920, då denna praxis blev allt vanligare. Under de första sjuttio åren av den gamla lagen förekom sålunda endast ungefär sextio fall av domstolens "discretion", medan under de tio åren från 1920 till 1930 icke mindre än sjuhundra sådana fall förekommit. Domstolens "gottfinnande" lider emellertid, även där den kommer till riklig

användning, efter en vanlig dödligs förmåga att döma av den mycket stora olägenheten att den ställer litiganterna i ett alltför stort beroende av domarens personliga uppfattning, religiösa inställning till eller moraliska syn på de komplicerade förhållanden som kunna uppkomma mellan man och kvinna. "Gottfinnandet" kan åtminstone för lekmannen ofta få sken av godtycke. Därmed har ingen som helst misstanke om partiskhet från domarens sida riktats mot denne. Han är emellertid icke mer än människa och enbart på denna grund utsatt för frestelsen att i fall där hans eget gottfinnande och ej lagparagrafen bestämmer utslaget låta sitt temperament och sin livsåskådning färga beslutet. En person som söker skilsmässa, då *båda* parterna gjort sig skyldiga till horsbrott, kan aldrig vara riktigt säker på resultatet av ansökan.

Även där ömsesidigt horsbrott ej förekommit och alltså en förfördelad part verkligen finnes är utgången av skilsmässoprocessen emellertid ej alltid given. Lagen föreskriver nämligen att skilsmässa bör förvägras i de fall, där det kan antingen genom direkt vittnesmål eller genom Proctors anmälan påvisas, att käranden gjort sig skyldig antingen till efterlåtenhet, tillgift eller hemligt samförstånd i fråga om den andra partens horsbrott. Det vill med andra ord säga: upplösning av äktenskap vägras i sådana fall, där den sökande parten antingen uppsåtligt bidragit till andra partens otrohet eller där den sökande parten i ord och handling

förlåtit den felande parten på villkor att felsteget ej upprepas eller där en överenskommelse mellan båda parterna om den enas begående av horsbrott förekommit. Även i dessa fall kan emellertid domstolen göra bruk av sin diskretionära prövning.

Allt som allt kan det sägas, att den nu gällande äktenskapsskillnadslagen i England endast avser vad man skulle kunna kalla "rätliniga" fall, d. v. s. sådana där den sökandes absolut rena samvete står i direkt motsats till andra partens skuld. Den tillfredsställer sådana fall, där ena parten har klara bevis på den andras otrohet och där den sökande parten sig veterligen ej givit den andra anledning att begå horsbrott eller på intet sätt överenskommit med andra parten om begäendet av ett sådant brott eller förlåtit den felande parten ett begånget "felsteg". Sådana fall höra givetvis till minoriteten av olyckliga eller outhärdliga äktenskap. För alla andra fall, varaktig och djup osämja, kronisk alkoholism, långvarig sinnessjukdom eller ömsesidig överenskommelse, känner lagen ingen utväg till skilsmässa än ena partens begående av horsbrott. Men, som i en föregående avdelning visats, ställer sig domstolen eller kanske rättare vissa domare alltmera tvivlande inför det slag av artificiell otrohet som går under den dagliga benämningen av hotellbevis. Brottslighetsmomentet kan fördenskull sägas stå orubbat kvar i den engelska äktenskapsskillnadslagstiftningen, mildrat av domarens gottfinnande, i fall där moralen — den samhälleliga likaväl som den indivi-

duella — kan anses betjänad av ett blundande för det individuella brottet.

Att den nya äktenskapslagen trots sin konservatism dock beredde olyckliga äkta makar stora lättnader för erhållande av en efterlängtd frihet framgår med all tydlighet av tillgängliga statistiska uppgifter. Det första året efter lagens ikraftträdande steg sålunda antalet anhängiggjorda äktenskapsmål från ett par hundra årligen till över femtusen. En minskning i antalet förekommer för de närmast följande åren för att senare sakta, men säkert närma sig rekordsiffran femtusen. Året 1930 kunde sålunda inregistrera 4,476 upplösta äktenskap, vilket innebär en ökning från föregående år med 342 eller något över 8 procent. År 1931, för vilket exakta siffror bli tillgängliga först i november innevarande år, torde komma att visa en ytterligare och våldsamt stegring. Härtill ha icke minst de billigare kostnaderna bidragit. Medellösa kunna, enligt särskilda bestämmelser, erhålla skilsmässa för en kostnad av ett eller annat pund. En "vanlig", d. v. s. oförsvrad, skilsmässa, där den brottsliga parten oförbehållsamt erkänner sin syndfullhet, där inga vittnen behöva kallas och där King's Proctor ej anser sig ha någon anledning att ingripa, torde numera kunna erhållas för en 900 à 1,000 kronor. Även i depressionstider som dessa torde förmodligen, åtminstone i de flesta av dessa fall, förlusten av en tusenlapp för ett sådant ändamål kunna betraktas som väl använda pengar.

England och alkoholen.

I.

Ehuru den organiserade nykterhetsrörelsen redan så tidigt som i början på 1830-talet fick fast fot i England, var ända till för en femton år sedan den allmänna opinionens inställning till såväl alkoholbruket som alkoholmissbruket ungefär densamma som för femtio år sedan formulerades av en engelsk biskop: "Better England free than England sober". (Hellre ett fritt än ett nyktert England.)

Man har väl all anledning förmoda, att denne högt uppsatte gudsman ej stod helt och hållet främmande för de individuella och sociala olyckor till vilka alkoholmissbruket kan leda. Han var troligen, genom erfarenheter från sin ungdom, ej heller alldeles okunnig om hur det, när det ville sig som bäst eller rättare som värst, kunde se ut på en engelsk krog. I valet mellan individuellt förfall och sociala olyckor å ena sidan och individens frihet å den andra röstade han emellertid obetingat för den senare. Det är ju möjligt, att han betraktade problemet ur en högre etiks synpunkt och höll det moraliska likaväl som det sociala värdet i tvångsavhållsamhet

för ringa i jämförelse med vådorna av att beskära den enskildes självbestämmanderätt. Men det är också mycket möjligt, att hans uppfattning endast speglade den allmänna uppfattning om statens och individens inbördes förhållande som präglade hans tid, under vilken till och med en man som Gladstone betraktade inkomstskatten som ett av staten oberättigat intrång på individen, vilket det låg i varje regeringens uppgift att snarast möjligt avskaffa.

Tiderna ha emellertid förändrats. Också i England kämpa numera individualismens ståndaktiga tennsoldater en förtvivlad kamp för sina principers tillvaro. Den snabbhet med vilken den engelske individualisten inrymt åt staten en allt större rätt till inblandning i sina privataffärer hör till de mera intressanta kapitlen i Englands nyare historia och får innerst sin förklaring i den speciella form av individualism engelsmannen hyllade: han erkände visserligen ingen annan måttstock för sitt handlande än sitt eget omdöme; men hans eget omdöme var i nio fall av tio baserat på en klassuppfattning, eller en klickfördom. Han satte en ära i att själv bestämma över sina handlingar; men han hade — utom i undantagsfall — ingen som helst önskan att handla annorlunda än majoriteten av sin klass, sin klick, sin bygd. Det mest individualistiska av Europas folk kom fördenskull att bli det mest uniformerade, och ända till Mussolinis uppträdande på arenan har det väl i nyare tid ej funnits något land i

Västeuropa där undantagsmänniskan utsatts för en så hård behandling som i England.

Den engelske individualisten är i själva verket mycket lätt att fånga i en massrörelse, och hans individualism har — ända till de senaste tio, femton åren — huvudsakligen manifesterat sig som tjurens retlighet inför det röda skynket staten, varje gång denna uppträtt med förnyade och ökade anspråk: med ett frustande "to hell with them" har han kastat sig över statens pica-, mata- och toreadorer och kastat dem, d. v. s. den sittande regeringen, över ända.

Engelsmannens individualism, den lätthet med vilken den numera inordnar sig och dess gradvisa medgivande av statens rätt till intrång i det enskilda görandet och låtandet, avspeglar sig på ett synnerligen instruktivt sätt i hans förändrade inställning till alkoholbruket och alkoholmissbruket. Denna förändring i uppfattningen kan kortast uttryckas så, att den gamle, ovan citerade biskopens paroll modifierats därhän, att en individ numera ej längre anses ha obesuren rätt att suppa sig så full som han eventuellt önskar eller orkar.

Omfattningen av det inflytande som för denna förändrings åstadkommande utövats av den organiserade nykterhetsrörelsen är svår att uppskatta. Enligt min egen — av siffror och andra uppgifter obestyrkta — mening torde det *direkta* inflytandet ha varit jämförelsevis ringa. Det är andra faktorer som härvid spelat en mera dominerande roll, främst den s. k. "tidsandan".

Tillgängliga statistiska uppgifter från de senaste femtio åren tala i fråga om nykterhetssträvandenas framgång ett nära nog spektakulärt språk. Under det förflutna seklets två sista decennier kunde en långsam, men säker ökning konstateras i den förut stora öl- och spritkonsumtionen. Vid sekelskiftet inträdde däremot en märkbar förändring. År 1899 belöpte sig ölförbrukningen till ungefär 150 liter per år och individ. Trettio år senare hade den sjunkit till under 75 liter. Viskykonsumtionen, som år 1899 utgjorde närmare fem liter per år och individ, hade strax före världskrigets utbrott minskats till $2\frac{1}{2}$ liter, för att femton år senare ytterligare ha sjunkit till något över *en* liter. Härtill torde kanske också behöva tilläggas, att både öl och visky numera äro betydligt mindre sprithaltiga än vad de voro före kriget, och att alltså den alkoholmängd varje individ förtär per glas är avsevärt mindre.

Det ligger i sakens natur att siffror som dessa skola avspegla sig också i polisannalerna och domstolsprotokollen, ehuru man vid bedömandet av deras uppgifter måste iakttaga en viss försiktighet, eftersom en berusad person av åtskilliga anledningar år 1929 uppträdde på ett betydligt stillsammare och blygsammare sätt än en fyllerist anno domini 1899. Men även med hänsyn tagen till dessa personers starkare känsla för dekorum nu än förr kan man inte helt och hållet stoppa bomull i öronen för det språk som härvid talas av officiella rapporter. Under det förra seklets sista år dömdes i England 189,000

personer för fylleriförseelser. Motsvarande siffror för år 1929 belöpa sig till — 52,000.

Alla dessa siffror äro av ett synnerligen stort intresse, inte minst ur den synpunkten att de i viss mån ställa på huvudet de förmodanden, som man i allmänhet hittills gjort i fråga om orsakerna till den ökade nykterheten. Man hade skrivit dem på den efter kriget förändrade mentaliteten, på de okristliga krono- och municipalskatterna, på de förkortade utskänkningstiderna, på de "hårda tiderna" i allmänhet och den ökade spritskatten, som under kriget höjde till exempel priset på en butelj visky från tre shillings sex pence till tolv shillings sex pence. Utan tvivel har var och en av dessa faktorer spelat en roll vid förminskandet av öl- och spritkonsumtionen. Men siffrorna från seklets *första femton år* visa, att minskningen redan då var i full färd och att kriget och alla de andra här upprepade faktorerna endast ytterligare accentuerat den.

Nu förhåller det sig emellertid så, att dessa första femton år med undantag av "hungerparaderna" och arbetslösheten åren 1908—09 skulle kunna betecknas som hörande till de avgjort fetare. Skatterna voro också små, spriten och ölet både billigare och starkare och utskänkningstiden oavkortad. Biografierna — utan öl- och spritservering — hade ännu inte blivit de betydande förströelsefaktorer som de efter kriget blevo. Den gamla öl- och viskystinkande varietén stod ännu i sin fulla och pussiga kraft. Och dock sjönk under dessa femton goda år visky-

konsumtionen med ungefär hälften! Här har alltså någonting inträffat. Här har en förändring i mentaliteten manifesterat sig till synes så gott som oberoende av ekonomiska faktorer. Ett helt folk, från lorden till proletären, har på några korta år, utan ekonomisk nödvändighet och utan lagligt tvång, undergått en förändring så stor, att man är frestad rubricera den som en omvändelse samtidigt som det egendomliga inträffat att, allteftersom nykterheten ökats, förbudsprincipen kommit att framstå i en allt tvivelaktigare dager. Man har känslan av att allteftersom menig man genom spridandet av darwinismen fick klart för sig, att han inte längre hade biskopen utan gorillan till morbror, han bemödade sig om ett värdigare uppförande och ett med gudsbelätet mera överensstämmande levnadssätt, en hygienisk, individuellt etisk och socialmoralisk protest alltså mot den av evolutionsläran lanserade släktskapen, ett uppsägande av du- och släktskapet med antropoiderna inte genom att krossa glaset mot väggen, utan genom att tömma det med sansen och måttan hos en homo sapiens.

Vad var det egentligen som hade skett?

Vilken djurtämjare som helst kan intyga svårigheten i att lära gamla hundar sitta. Det är väl också knappast antagligt att de herrar och damer som under det förra seklets två sista decennier årligen konsumerat 450 buteljer öl och fem buteljer visky plötsligen vid tolvslaget till det nya seklets inträdande fyllts av en sådan vördnad eller skräck att de ome-

delbart inskränkt tillfredsställandet av sin törst med femtio procent. Det torde vara antagligare att förmoda, att åtminstone en stor del av dem också under det nya seklet framhärdade i sina gamla vanor. Minskningen i öl- och spritkonsumtionen under detta århundrades första decennium får väl i stället tillskrivas den förändrade mentaliteten hos den *unga* generationen, som nu hade nått den ålder, då den hade rätt att släppas fram till bardisken eller in i restaurangen. Denna nya generation var född omkring år 1880, ett årtal som helt säkert för framtida historici och sociologer kommer att framstå som begynnelsen av den hittills allra nyaste epoken i nyare tiden och som för korthetens skull möjligen skulle kunna kallas den ökade rörlighetens, den kroppsliga likaväl som den andliga. Individens — från lorden till proletären — intressen hade ej blivit djupare; men de hade — av en massa anledningar — blivit vidare. Den unga generationen hade gjort en upptäckt som varit den föregående förborgad eller i varje fall ej hunnit gå den riktigt i blodet: att det mellan arbetet och sömnen fanns andra övergångar än omtöckningen och berusningen. Det gamla klassiska uttrycket: "Vi hade så roligt, så roligt, vi var så fulla, så fulla", hade moderniserats till: "Vi hade så roligt, så roligt, vi hade bara druckit ett par glas öl". Denna förskjutning i inställningen till det synnerligen vanskliga *förströelseproblemet* hör säkerligen till en av de mera anmärkningsvärda i den engelska civilisationens historia.

— — —

Med dylika glädjande fakta för ögonen skulle det kunna tyckas, som om samhället med förtröstan kunde blicka en ännu nyktrare framtid till mötes, och att dess ingripande i den enskilde medborgarens göranden och låtanden kunde rikta sig åt andra områden. Så är emellertid ingalunda fallet. Särskilt under det senaste decenniet har den enskilde medborgarens uppfattning om statens förhållande till individen undergått en sådan förskjutning, att en sociolog för några dagar sedan ansåg sig berättigad att fälla följande omdöme om förändringen: "De flesta högermän skulle bli till ytterlighet förvånade, om de uppmärksamgjordes på det faktum, att nästan hela deras politik och det mesta av det de yttra i talarstolen eller i pressen och den politiska litteraturen syftar att fullständigt dränka individen i staten". Samtidigt som den allmänna opinionen av staten fordrar ett allt större socialt ansvar för samhället inrymmer den också dess rätt att allt bestämdare ingripa i den enskilde medborgarens förehavanden. Personligen hyser jag en stark misstanke att världskriget härvidlag för engelsmannens vidkommande varit av en synnerligen stor betydelse. Det gjorde honom till en kugg i det stora maskineriet på ett sätt han förut aldrig erfarit och upplevat. Kortast sagt: det disciplinerade honom. Det tvingade honom att ställa plikten (under några år till och med värnplikten) över frivilligheten och det egna omdömet. Det har säkerligen också förvånat mera än en utlänning till vilken grad denna "krigsmentalitet",

denna under morrande protester dock på det hela taget tålmodiga underkastelse under polisförordningar och restriktioner ännu sitter kvar hos den enligt legenden om sin habeas corpus svartsjuka engelsmannen. (Jag syftar på de restriktioner i fråga om utskänkningstider av alkohol som genomfördes under kriget, men som för länge sedan upphört att vara av någon större positiv betydelse. De bestå som bekant ännu, och de åtlydas också såvitt min erfarenhet sträcker sig rigoröst, med undantag för nattklubbarna och vissa krogar i Eastend, där på de senare pokulerandet gärna fortsattes efter stängningstid, ej sällan i närvaro och under deltagande av patrullerande poliskonstaplar.)

Den förhärskande allmänna opinionen i England kan kortast uttryckas så: En medborgare har rätt att förtära öl och alkohol, om han så önskar. Det är hans egen affär. Det må vara till hans gagn eller skada. Staten bör i varje fall ej onödigt blanda sig i hans personliga tycke och smak. Men om förtärandet av bryggda, brända och destillerade drycker är den enskilde medborgarens ensak, så är däremot *dryckenskapen* det ej. Därtill har samhället blivit alltför komplicerat och dess ansvar för den enskilde medborgaren alltför ekonomiskt kännbart.

Trots de fenomenala framsteg nykterheten vunnit i England under de sista trettio åren är nämligen ännu ej allt "bra som det är". Det finns på den engelska kartan åtskilliga svarta fläckar, som ropa på att bli borttvättade eller vitmenade. Det finns

distrikt i England där *tredjedelen* och mera av veckolönen användes på alkohol och öl. Bermondsey, ett fattigdistrikt i London, förbrukar årligen över *tjugu millioner kronor* på öl och sprithaltiga drycker. Det finns, för att ta ett annat exempel, de sjutusen män (år 1929 belöpte de sig noga räknat till 6,879) som under längre eller kortare tid befolka fängelserna för uraktlåtenhet att ha betalat underhåll till sin från säng och säte separerade hustru och deras barn och där anledningen till separationen i de allra flesta fall är mannens dryckenskap. Det finns vidare alkoholens inflytande på arbetseffektiviteten, vilken hur mycket meningarna därom än varit delade, dock blivit ett verkligt samhällsproblem tack vare den oerhörda ökningen i biltrafiken.

Tiden var alltså både individuellt, psykologiskt och samhälleligt moraliskt mogen för en ingående undersökning om de åtgärder som av staten borde vidtagas för ett balanserande av individens frihet och samhällets rätt på detta område. Då MacDonal på våren 1929 bildade sin andra arbetarregering, dröjde det heller inte länge förrän han tillsatte en kommitté för frågans utredning. Denna kommitté, som under sin tvååriga verksamhet till de individualistiska diehards stora förtrytelse kostat de betungade skattebetalarna 320,000 kr., har för några månader sedan framlagt sitt betänkande. Tiderna äro visserligen sådana, att man i England för tillfället anser sig ha viktigare och nödvändigare ting att tänka på än konsumtionen av öl, visky och gin.

Sannolikt kommer väl också kommittébetänkandets närmaste öde att gestalta sig som en vila på en eller annan departementshylla. Men som det å andra sidan lika säkert i närmare eller fjärmare framtid kommer att läggas till grund för en ny lagstiftning på området, kan det vara av intresse att redan nu något mera ingående skänka det sitt öra. Och detta så mycket mera som det, i den händelse det skulle få laga kraft, samtidigt helt säkert också kommer att omgestalta vissa, hittills karakteristiska drag i det engelska sam- och sällskapslivet.

II.

Det skulle väl kunna uppställas nära nog som en regel att, när i England en individ eller en grupp individer tar sig den uppgiften före att uppställa en fråga av allmänmänskligt och samhälleligt intresse, svaret i allmänhet lämnas öppet. Härvidlag skiljer sig engelsmannen i påfallande grad från fransmannen, tysken, skandinav och framför allt från den moderne amerikanen. Engelsmannen önskar att hålla marginalen så bred som möjligt. Detta beror ej — som man utom England så ofta vill tro — på hans oförmåga eller lättja att gå till grund med problemen. Men han vet, att det finns många olika djur i vår herres hage och att man bör akta sig för att skära alla över en kam. Han är de breda latitudernas man. Men inte av slapphet, utan därför att han vill vara på samma gång överseende och sträng, alltefter de individuella fall som presentera sig inom frågans ram. De engelska myndigheternas handlingsfrihet, som i vissa fall för den icke initierade närmar sig godtycke, utgör ett talande exempel på denna allmänna princip, som ger en ibland den trygga och ibland också den kusliga

förnimmelsen av ett direkt och personligt förhållande till sådana höga herrar som domare och polis-konstaplar. Engelsmannen har respekt för lagen, inte minst i den mening, att han har en hälsosam skräck för att stifta en ny.

När McDonald fördenskull offentliggjorde sitt beslut att tillsätta sin kommitté för utredandet av nykterhetsfrågan, kunde engelsmannen känna sig ganska säker på att dess betänkande, när det en gång förelåg, ej skulle innehålla alltför drastiska eller radikala förslag. Själva kommitténs sammansättning gav ingen anledning att rubba denna säkerhetskänsla. Den var väl avvägd. Här sutto representerer för de tre politiska partierna sida vid sida; här stirrade viskydestillatören och ölbryggaren förbudsmannen i vitögat; och här var också det vanliga sunda lekmannaförnuftet företrätt.

Icke desto mindre kan det sägas, att offentliggörandet av kommitténs betänkande kom som en glad överraskning för allmänheten. Och detta av två anledningar.

Läsarens första anledning till glädje bestod i underrättelsen om den brett mänskliga inställning betänkandet intog visavi problemet i dess helhet. Kommittén ansåg sig först och främst böra fastslå, att det moraliska stigma som under decennier inom vissa kretsar, religionssamfund och världsliga organisationer, vidlått ölet och alkoholen var oberättigat och falskt. Med fastställandet av denna grundåskådning avfärdades också förbudsreolsernas ytterlig-

hetskrav likaväl som det på vissa håll lanserade förslaget om införande av lokalt veto. Över den kommunala majoritetens vilja sattes den enskilde medborgarens handlingsfrihet. Med fastslåendet av grundåskådningen — gendrivan det av uppfattningen om alkoholbrukets och alkoholförsäljningens moraliska stigma — följde också en annan och synnerligen viktig slutsats: staten har ingen som helst anledning att anse sig moraliskt tvetydig, om den i en eller annan form själv övertar tillverkningen, distributionen och försäljningen av öl- och spritdrycker.

Med premisserna fastslagna övergår kommittébetänkandet till i praktiken genomförbara önskemål. Olägenheten och farorna som äro förbundna med öl- och alkoholkonsumtionen kunna enligt deras mening ej minskas genom en ytterligare åtstramning av restriktionerna, utan bland annat genom en i hastigare takt än hittills utförd indragning av överflödiga utskänkingsrättigheter. Kommitterades förslag att åstadkomma en ytterligare stegring i nykterheten kan vid första ögonkastet synas paradoxal. Kortast uttryckt lyder det så här: *Minska dryckenskapen genom att göra krogen mera tilldragande!* En förbättring av dryckesmiljön kan emellertid inte åstadkommas, så länge utskänkingsställena (de vanliga public houses, gemenligen kallade pubs) förekomma i sin nuvarande ymighet. Ju flera pubs som existera inom ett givet område, desto hårdare blir kampen för tillvaron för kroginnehavaren och därmed svårigheterna för honom att göra sin lokal till-

talande för kunden. För att under den nuvarande hårda konkurrensen kunna hålla huvudet över vatt-
net tvingas publiken att bli syndare, såtillvida som
hela hans diktan och traktan måste inriktas på den
största möjliga öl- och spritkonsumtionen. Det lig-
ger visserligen inte — för bibehållandet av hans
 eget och lokalens goda namn och rykte — i hans in-
tresse att söka göra sina kunder så berusade som
möjligt, utan att förmå dem att dricka till den gräns,
där berusningen är en nära förestående möjlighet.
Med eller utan rätta håller kommittén före, att en
förnuftigare och sparsammare distribution av ut-
skänkingsrättigheterna och ett omorganiserande av
pubbarna enligt kontinentalt kafémönster skulle i
hög grad motverka det dåliga inflytande, som det
nuvarande systemet och de nuvarande lokalerna ha
på allmänheten. Soffor, bord, bekväma stolar, en
högtalare, ljusare och luftigare utrymmen, tillhanda-
hållandet av andra drycker än öl och alkohol och
andra dylika agremanger skulle förvandla pubben
till en lokal, dit medborgaren kunde ta hustru och
barn utan känsla av att ha degraderat sig och sin
familj i egna och grannarnas ögon. (Det framgår
av denna skönmålning av ett kontinentkafé, att
ingen av de kommitterade i sin ungdom besökt Sve-
rige och därvid varit i tillfälle att tillbringa en afton
på Operakaféet under dess klang- och jubeldagar
kring sekelskiftet.) Man vill med andra ord pubbens
död och i dess ställe inrätta av särskilda offentliga
myndigheter kontrollerade, av stat eller kommun

ägda utskänknings- och förlustelokaler, där frånvaron av privata vinstintressen ej gör förtärandet av öl och alkohol till huvudsaken.

Det är emellertid inte endast the public houses man vill komma åt, utan också, och framför allt, bryggare och viskydestillatörer. Ty först när man, som vi i det senare skola se, kommit dessa in på livet kan man fullt effektivt handskas med krogarna. Det andra glädjande faktum i kommitténs utlåtande ligger nämligen däri, att kommittémajoriteten tvingats dra den slutsatsen att statens övertagande i en eller annan form av tillverkningen och försäljningen av öl och spritdrycker är den enda på samma gång logiska och rationella. Om staten numera anser det som sin plikt att sörja för individen till en utsträckning som förr ansågs åligga honom själv eller överlämnades åt den frivilliga välgörenheten, så äger den därmed också rätten tillse, att enskilda företagens eller korporationers ekonomiska intressen ej direkt motarbete, öka eller försvåra statens åligganden. Om drinkaren och hans familj numera faller det allmänna till last, bör det allmänna också förhindra privata företag från att skapa drinkare.

Logiken i detta resonemang kan möjligen ifrågasättas. Man kan nämligen — som individualismens ståndaktiga tennsoldater också mycket riktigt gjort i sin kritik av kommittéutlåtandet — framhålla, att triumviratet drinkaren-bryggaren-destillatören genom de skatter de påläggas mer än väl täcker statens omkostnader för den skada den förste åstad-

kommer och de kostnader han åsamkar samhället. De ståndaktiga tennsoldaterna ha nämligen räknat ut, att av de tjugu kronor som alkoholisten slösar bort på öl och visky åtta kronor i form av öl- och spritskatt gå till staten och att av dessa åtta kronor endast två representera de kostnader han åsamkar staten för reparerandet av de skador han gjort sig själv och sin familj. Drinkaren och hans kumpaner, bryggaren och destillatören, borde alltså strängt taget av the chancellor of the exchequer betraktas som veritabla guldgruvor och deras förehavanden på det allra livligaste uppmuntras. Så långt har emellertid ej ens bryggarintressenas representant i kommittén ansett sig böra gå. Han har nöjt sig med påpekandet att, eftersom dryckenskapen av andra orsaker ständigt minskas, restriktionerna borde proportionsvis slopas.

Kommittémajoriteten har däremot ansett sig böra fastslå att öl- och sprittillverkningens övertagande av myndigheterna är det "teoretiskt enda sunda" och att erfarenheterna från staden Carlisle, där public houses sedan kriget ägas av staten och till allmänhetens belåtenhet drivas av denna, ha visat att denna teoretiskt sunda lösning också är praktiskt tillfredsställande. De vilja visserligen inte gå så långt som till hela tillverkningens nationalisering, utan föreslå i stället en övergångsform på så sätt att Carlisesystemet skulle först ytterligare prövas på andra orter och i andra landsändar, där tycke, smak och temperament äro annorlunda än i Cum-

berlands gamla huvudstad, där Maria Stuart en gång i tiden satt fången.

Mot en sådan övergångsform opponerar sig emellertid *en* kommittéledamot med en skärpa och en logik som förefalla åtminstone undertecknad förkrossande. Denna medlem är kommitténs enda kvinna, lady Simon, och hon har avlämnat ett eget betänkande, som drar de fulla konsekvenserna av de fastställda premisserna. Då det har visat sig — så är hennes resonemang — att roten till det nuvarande, icke fullt tillfredsställande tillståndet ligger däri att bryggaren och destillatören äro affärsmän, som måste vidmakthålla eller ännu hellre öka konsumtionen av den vara han tillverkar, bör konklusionen ej vara svår att dra. "Frågan upplöser sig till sist i detta: ligger det i allmänhetens intresse att tillverkningen och försäljningen av öl och spritdrycker — handelsvaror som ha stora möjligheter att bringa skada, om de användas till överdrift — läggas i händerna på personer, vilkas huvudsakliga intresse är och bör vara att tillförsäkra sina aktieägare största möjliga utdelning? Eller borde denna tillverkning och försäljning skötas av en offentlig korporation med begränsad utdelning och enligt statuter skyldig att förbättra de villkor under vilka försäljningen äger rum, att *möta*, men icke att *stimulera* efterfrågan på rusdrycker och att slutligen uppmuntra efterfrågan på också andra drycker än öl och spritdrycker?"

Frågan torde väl knappast kunna besvaras på

mera än ett sätt. Men en annan fråga är: hur stora äro utsikterna för dess rationella lösning?

Det har redan förut framhållits att tiderna för närvarande äro sådana att regeringen säkerligen torde lägga kommittébetänkandet på hyllan. Men även när bättre tider stunda och frågan därmed också kommer upp till parlamentarisk behandling kan säkerligen ett hårt motstånd väntas. Tillverkningen och utskänkningen av öl och spritdrycker hör nämligen till en av de mera komplicerade organisationerna i England. Bryggare och destillatörer sitta inne med en politisk, ekonomisk och psykologisk makt som ännu så länge visat sig kunnat motstå mycket starka angrepp. Hur mycket de för närvarande klaga över sitt betryckta läge bilda de dock en liten stat i staten. Anledningen till deras maktställning är lätt förklarlig, om man håller i minnet att till exempel två tredjedelar av hela Englands ölproduktion ligger i händerna på *fem* bryggerifirmor och att öl- och viskyfabrikanterna så småningom gjort sig till ägare av inte mindre än *90 procent* av de i England och Wales förekommande omkring hundratusen public houses. Med andra ord: bryggaren och viskyfabrikanten inte endast tillhandahålla varan; han äger också krogen, där den utminuterar. Över krogarrendatorns huvud hänger damoklessvärdet i en mycket tunn tråd, och han känner sig också som den legendariska bofink vilken fan tar.

Mot bryggarens och viskydestillatörens öppna

motstånd och dolda inflytande ha både regeringar och enskilda organisationer hittills kunnat föga uträtta. På det hela taget kan det också sägas, att statsmakterna ända fram till den liberala regeringen år 1906 förhållit sig likgiltiga eller åtminstone overksamma i nykterhetsfrågan. År 1899 tillsatte visserligen den konservativa regeringen en kommitté, vars rekommendationer förverkligades i tvenne licensing acts av åren 1902 och 1904, av vilka särskilt den senare, det s. k. Balfoursystemet, bidrog till att inskränka krogarnas antal genom regeringens ordnande av komensationer för överflödiga utskänkningslokaler, där utskänkningsrätten utlupit. På de senaste tjugu åren ha också inte mindre än över 20,000 sådana överflödiga public houses stängts.

Det liberala partiet, som inte minst tack vare sina frikyrkliga element haft nykterheten nära hjärtat, sökte också år 1908 genomdriva en lag, som skulle ge staten ett fastare grepp om utskänkningsproblemet. Lloyd Georges förslag möttes emellertid av ett våldsamt motstånd, och det stryptes också av överhuset, där öl- och viskyintressena byggt sig en högborg. Man skulle till och med kunna säga att Lloyd George drivit the beer-barons and the whisky-viscounts för evärdliga tider över i högerpartiet.

Komensationen åt som överflödiga betraktade utskänkningsrättigheter kommer helt säkert också att vålla stora svårigheter. Den har hittills burits inom varje distrikt av de övriga utskänkningsstäl-

lena. Men i den händelse indragningen skulle försiggå i en stor skala, vilket tydligen är kommitténs mening, måste helt säkert staten komma till hjälp med betydande belopp, eftersom de public houses vilka undginge digerdöden ej skulle kunna bära de övrigas begravningskostnader, allra minst då öl- och spritkonsumtionen befinner sig på nuvarande låga nivå.

III.

Även om åtskilliga vindar ännu komma att blåsa innan *tillverkningen* av öl och spritdrycker nationaliseras, är det väl tämligen troligt att *utskänkningsen* inom en ej alltför avlägsen framtid ordnas i enlighet med den av MacDonald tillsatta kommitténs förslag, d. v. s. på lokaler som genom distriktsstyrelser stå under statens kontroll.

Den institution man framför allt vill komma till livs är the public house. Pubben har länge varit en nagel i ögat inte endast på förbudsfanatici och måttlighetssträvare, utan har också i vida kretsar utanför de organiserade nykterhetsrörelserna framstått på det hela taget i samma ofördelaktiga belysning som den numera klassiska cigarr, vilken enligt en nykterhetstalesares utsago i Uppsala för många herrans år sedan utgjorde källan eller kanske rättare begynnelsen till alla laster. Det har i det allmänna medvetandet med tiden kommit att ligga ej så litet av Hogarthstämning över pubben, ett gradvis, men oundvikligt förfall, ett sluttande plan, vars nedersta ända bestod av ett slags djävulens fall-lucka, genom vilka de, som törstiga och sorglösa inträtt i lokalen, slutligen försvunno. Jag kan ur min egen erfarenhet

berätta om ett sorgligt livsöde i den stadsdel där jag under ett par år vistats: en man i fyrtioårs-åldern, som för ett par år sedan var välbeställd organist i en av de största kyrkorna i Hampstead, London N. W. 3. Denne man är sedan ett år tillbaka förfallen och utfattig. En dag för ungefär två år sedan var han i färd med att inträda på krogen "En fågel i handen" (vilket genialiskt namn på en sådan lokal!) då han observerades av en av sina församlingsbor, en äldre och ogift dam. Djupt bedrövad över att se den man, till vars ackompanjemang på orgeln hon så ofta sjungit sina psalmer, inträda på ett sådant ställe, anmälde hon honom för kyrkoherden och kyrkorådet, med den påföljd att organisten avskedades från sin befattning och nu frestar tillvaron som en utfattig privatlärare i pianospelning. Denna sorgliga episod ur småstadslivet i en mångmillionstad bör lära var och en om inte något annat åtminstone att noga se sig om, innan han träder in på en pub. Det är väl också antagligt att därest pubben — såsom kommittén föreslår — anordnats efter kontinentalt kafémönster den olycklige organisten skulle kunna ha försvarat sig med att endast ha förtärt en kopp kaffe eller en kopp te. Sorgligt nog var under nuvarande förhållanden ett sådant försvar omöjligt.

Rent objektivt sett är det väl i grunden mycket litet som kan framdras till pubbens försvar. Den har otvivelaktigt under de tider, då dryckenskapen var inte blott på modet utan också ett tecken på

manlighet och — inom vissa kretsar — också på kvinnlig frigjordhet utövat ett synnerligen dåligt inflytande, socialt likaväl som individuellt. Det var på det hela taget med den som med vissa spritdrycker, vilka icke omedelbart tilltala gommen, t. ex. visky: man måste vänja sig vid den för att kunna tycka om den. Man skulle till och med kunna säga att, åtminstone till en början, själva namnet på the public house var det mest tilltalande: som t. ex. Drottningens huvud, Stallknekten och hästen, Råbocken, Kronhjorten, Elefanten och borgen (Elephant and Castle: en förvrängning av Infanta de Castile), Katten och felan (The Cat and the Fiddle: en förvrängning av le chat fidèle), som förde tanken sekler tillbaka i tiden och kom en att känna sambandet med gångna släkten sällsynt starkt och personligt levande.

Nu kan det visserligen ingalunda påstås, att sambandet med längesedan förflutna tider bröts vid inträdet på en av dessa lokaler. Tvärtom! Det förhöll sig snarare så att detta samband föreföll en alltför starkt och förbryllande. Hans Alienus sjunger i sin Pilgrimssång: "Lyss jag till suset i musslans skal, brusar Arkipelagen". Det var inte bruset från ett homeriskt hav som smekte ens öra på Drottningens huvud eller på The Cat and the Fiddle. Men det var ekot av århundradens engelskt folkliv och engelsk folkhumor som bullrade mot trumhinnan, det animaliskt livslustiga skrattet från Elisabeths dagar, det drastiskt komiska skämtet från restaura-

tionens tid, de ekivoka historierna från 1700-talet. Man befann sig plötsligt mitt uppe i "Merrie old England", med dess burleska lössläpplighet, dess godmodiga buffoneri, dess handfasta vänlighet och — understundom — dess knytnävshårda hetsighet. Det var aldrig så att den Engströmska smockan ständigt darrade i luften. Den fanns visserligen i djupet av varje manlig byxficka eller i naglarna på varje kvinnlig hand, som boyscouten alltid redo, då nödvändigheten så krävde. Men det lömska tittandet under lugg, det av mulbänken sordinbelagda hotet, den undanstuckna slidkniven, de lömska capa e di spada-viskningarna i de skumma hörnen hade ingen plats här. Det var rent spel av smutsiga nävar, klara blickar ur rödögda ögon. Tjuvnyp, utdelade medan motståndaren vände ryggen till, var tabu. Skulle det slåss, måste det ske efter konstens regler, i en "ring" på golvet och under kontroll. Det var brutalt. Men det var ärligt, liksom skrattet och skämtet.

Kroginteriören svor på intet sätt mot den andliga atmosfären. Bardisken, vid vilken man stod upp-
radad som hästar vid vattenhon, tennstopen med det fragande ölet, flaskorna i rad på sina hyllor, de muskulösa männen bakom disken i uppkavlade skjortärmar och händerna drypande av porter och bier, den snabba och något brutala serveringen — allt talade om ett från gångna tider nedärvt och obändigt tillfredsställande av enkel och stark törst.

Sådan var för en tjuvu år sedan den billigare delen av krogen, den s. k. public bar. Men liksom i

vår Herres hus fanns det — och finns ännu — också i the public house många boningar. Där är "the private bar" för den lägre medelklassen, "the ladies bar" uteslutande för kvinnor och "the saloon bar" för mer eller mindre autentiska gentlemän och dit forna tiders kvinnor med självaktning — till gentlemännens stora tillfredsställelse — aldrig stucko in näsan. Här sköttes serveringen av högbarmade, midjesmärta, konstkoafferade, vittandade, myskdof-tande, homeriskt koögda och kallipyga barmaids med blixtrande ringar på fingrarna och i örsnibbarna och ett huldreleende på läpparna. Det påstods — om med rätt eller orätt är jag icke mannen att bedöma — att det var comme ci comme ça med deras dygd. Det enda, jag härvidlag kan vittna sant och visst vara, är att år 1909 en sportreferent jag kände berövade sig livet i förtvivlan över att en barmaid ej ville med honom knyta hymens band. Inrymmas måste emellertid, att dessa damer ej åtnjöto ett alltför högt socialt anseende, samtidigt som det också måste framhållas, att så långt min erfarenhet sträcker sig någon flirt utöver det lågmåla ordet ej förekom. Jag tror att man skulle komma sanningen närmast, om man misstänkte dessa damer för att vara inblandade i det slags förbindelse som i våra dagar går under benämningen kamratäktenskap och av den upplysta opinionen betraktas som rationell och på den grund också moralisk. Man skulle till och med kunna våga det påståendet att det sätt på vilket dessa damer behandlades av det

talrika manliga klientelet utgjorde ett skolexempel på engelsmannens blyghet, tafatthet, sentimentalitet och chevalereskhet.

Tonen i the private, the ladies och the saloon bars var inte blott mindre bullrande än i the public bar — kanske med undantag av vissa festdagar, sådana som Oxford- och Cambridgekapprodden, en av de större kapplopningsdagarna eller efter en fotbollsfinal. Över dessa delar av krogen svävade också två till tidsepoken skilda andar, som här på ett fullt naturligt sätt flöto samman: Jag menar puritanismen och medelklassvictorianismen, båda som bekant de två typiska burgeoasirörelserna i England. Det låg i själva dessa barers skrankkonstruktion, de ljuddämpande röda plyschförlängena, de över baren i ansiktshöjd placerade små vridbara, med matta rutor försedda fönstren, tack vare vilka man kunde se utan att behöva ses av andra än sina likar, ej så litet av puritanismens dåliga samvete och victorianismens skenhelighet. Man kunde från the saloon bar glädja sig åt Renässansen, Restaurationen och — den förgrovade — 1700-talsfrivoliteten i the public bar. Men man undgick att komma den in på livet eller åtminstone ertappas med att kroppsligen beblanda sig med den. The saloon och the ladies bar representerade ett annat, mycket viktigt drag i den engelska karaktären: den förkrympta livsglädjen, den samvetssjuka törsten, den skamsna respektabiliteten. De synbart berusade hörde till de ytterst få undantagen. Men man hade alltid en smittsam och

deprimerande känsla av att luften var bemängd med moraliska kopparslagare.

Denna obehagliga känsla av att ha brutit både mot det väluppfostrade samvetets röst och respektabilitetens stränga lagar skapade emellertid mellan kunderna ett säreget samförstånd, en subtil förståelse för samhälls- och familjelivets vanskligheter och lade i många fall grunden till ett brödraskap i synden. En respektabel herre i hög hatt, redingot eller jackett — vilket på den tiden utgjorde det yttre tecknet på en respektabel herre — kunde sålunda tack vare frekventerandet av en saloon bar äga ett utbrett och intimt umgänge med personer, om vilka hans närmaste och hans övriga umgänge ingen aning hade och om vilkas borgerliga namn och yrke han själv kunde sväva i djupaste okunnighet. Etiketten på en saloon bar fordrade nämligen — och fordrar det ännu i dag — att barägaren, i den händelse han skulle känna kundens namn, aldrig tilltalade honom med annat än initialerna. Ville han till exempel hälsa mr Brown välkommen sade han: Good morning, mr B. Ville han önska mr Smith en god natt och en ostörd sömn sade han: Good night, mr S. Här var diskretion hederssak, såvida den inte bröts av kunden själv. På klubben var det — och är det — sekreterarens och betjäningens skyldighet att känna alla till namnet. På pubben var det ägarens skyldighet att låtsa, som om han ej kände kundens namn.

Det kvasihemliga brödraskap som på så sätt upp-

stod på baren medförde vissa nackdelar, av vilka särskilt en bör eftertryckligt framhållas: bildandet av dryckeslag. Antag till exempel att mr B. befinner sig vid disken på saloon baren i "En fågel i handen", då mr S. inträder. Etiketten — sprungen ur engelsmannens naturliga vänlighet och generositet — fordrar att mr B. till mr S. framställer frågan: What is yours? Med andra ord: mr B. uppträder som mr S:s värd och betalar hans dryck. Men härmed har han också försatt mr S. i belägenheten att omedelbart nödgas retaliera. Med andra ord: mr B. måste i sin ordning bli mr S:s gäst och alltså förtära två drinkar. Han kan naturligtvis vägra en eller annan gång, under förevändning av att inte må riktigt väl. Men i längden kan han det inte utan att därmed också ha på det djupaste förolämpat mr S., låtit denne veta att han är mr B. socialt underlägsen. Antag vidare att, medan mr B. och mr S. på detta sätt pokulera, mr G. inträder. Det är då antingen mr B:s eller mr S:s skyldighet att till mr G. utropa: What is yours? Detta betyder med andra ord för mr B:s vidkommande tre drinkar i stället för den enda, han eventuellt tänkt att nöja sig med. Antag vidare att, medan mr B., mr S. och mr G. äro inbegripna i tömmandet av sina glas, mr D. inträder... Och strax efter honom mr Y.... Men låtom oss dra en slöja över följderna av detta i sig själv sympatiska, men praktiskt beklagliga bruk...

Det kvasihemliga brödrskapet medförde emellertid inte uteslutande nackdelar. Engelsmannen har

som bekant rykte om sig att vara en dålig sällskaps-
människa men en god karaktär. Han är det slags
människa man vill hålla sig i närheten av hellre
ombord på ett sjunkande fartyg än vid ett dignande
middagsbord. Huruvida han motsvarar sitt goda
rykte är mig omöjligt att bedöma: jag har aldrig
befunnit mig ombord på ett sjunkande fartyg. Där-
emot kan jag intyga, att han är vida bättre än sitt
dåliga rykte. Konversationskonsten står ingalunda
så lågt i England som man i allmänhet föreställer
sig och under alla omständigheter vida över den
svenska. Däremot skulle det med ett visst fog kunna
sägas, att han i allmänhet behöver en starkare sti-
mulus för att förmås krypa ur sitt skal än de flesta
andra vita män. Den starkaste hämningen han har
att övervinna är blygheten, den näst starkaste att
förefalla påträngande eller besvärlig. Han sitter vis-
serligen inne med en ganska stark känsla av sitt
 eget värde — i sin egenskap av engelsman — men
underskattar gärna sig själv som individ. Han äger
den synnerligen sympatiska egenskapen att så länge
inga handfasta bevis på motsatsen kommit i dagen
tillskriva grannen större förmåga i en eller annan
riktning än han själv. Till och med när han tydligt
lagt i dagen sin egen överlägsenhet tillskriver han
den gärna slumpen eller turen.

Baren skänkte den blygsamme engelsmannen i
betydligt högre grad än klubben den befrielse från
hämningar av vilken han är i behov för att "finna
sin form". Det var härvidlag inte antalet av för-

tärda drycker som spelade den avgörande rollen, utan den anonymitetens slöja, de fria former under vilka umgänget försiggick. Här kunde han lätta sitt hjärta. Här kunde han sjunga ut, liksom man i en järnvägskupé under en dags resa kan för den obekante medresenären anförtro ting, man ej vågat ens viska i sina närmastes öron. Baren kunde bli ena dagen en biktstol, den andra en predikstol. Man kunde till och med få råd av personer som betraktade ens bekymmer med oförvillade ögon, ofta kanske dåliga råd, men understundom också goda: i varje fall lyftes man ur sitt av en eller annan anledning isolerade läge.

Och en annan sak. Genomsnittsens engelsmannens liv — till och med i en mångmillionstad som London — är synnerligen monotont. År ut och år in träffar han samma människor. Hans dag förflyter enahanda: resa in till arbetet, arbete, resa tillbaka, familjeliv, då och då avbrutet av en eftermiddags sport, en teaterföreställning, ett biografbesök, ett politiskt möte. För honom var baren vad romanen var och är för engelskan: ett genombrytande av rutinens och monotonins fängelsegaller. Här träffade han personer av andra yrken, andra samhällsställningar, andra åsikter och andra intressen. Här armbågades han med hög och låg, med rättfärdig och orättfärdig, med renlevnadsman och libertin, med självbelåtenheten och den gnagande oron, med den ekonomiska sorglösheten och den sista slanten i byxfickan. Här stod han mitt framför livets skif-

tande kalejdoskop. Vidgandet av hans människokännedom och hans livserfarenhet stod honom gratis till buds, om han ville använda sig av möjligheterna. Det var visserligen inte ur livets allra klaraste källa han drack, och filtreringen fick han själv utföra. Men han kunde inte klaga på bristande tillflöde.

Den engelska pubben är ej längre vad den var ännu för en tjuvärt år sedan. Som i föregående avdelning påpekats, hade redan då tonen i den mildrats av "tidsandan". Det minst demokratiska av alla måttlighetssystem, beläggandet av en så hög skatt på spritdrycker att de stå utom räckhåll för andra än de relativt välsituerade medborgarna, har ytterligare dämpat den. Den nuvarande depressionen har gjort klientelet ännu mera tunnsått. Och nu föreslår den MacDonaldiska kommittén pubbens avskaffande och i dess ställe av staten kontrollerade utskänkingsställen à la kontinentalkaféet. En sådan åtgärd kommer utan tvivel att förändra umgängesvanorna i England. Genomsnittsensengelsmannen är sällan à son aise när han uppträder offentligen med maka och barn. Han är alltför blyg att öppet visa sin kärlek, sin ömhet och sin fadersstolthet. De känslorna höra hemmet till. Det kommer något uppskruvat och stelt över hans hållning och gester. Han får ofta över sig något av det besvärade utseende, som i så hög grad präglar en hund då den konfronteras med sina valpar och dess moder. Han har

med andra ord ytterst små utsikter att trivas på ett "familjekafé".

Utan tvivel kommer en sådan vantrevnad att ytterligare minska öl- och alkoholkonsumtionen på offentliga lokaler. För det fria umgängets befrämjande skall avskaffandet av the public house däremot helt säkert betyda ett avsevärt avbräck. Inte minst torde främlingen komma att beklaga pubbens försvinnande. Den gav honom icke blott möjligheter att utan formaliteter göra bekantskaper till höger och vänster. Den lämnade honom också rikliga tillfällen att studera den engelska karaktären, det engelska folklynnnet på ett sätt som varken ett vidlyftigt umgängesliv eller ett intensivt klubbiv kunde skänka honom. Om the public house skulle det med full rätt kunna sägas med en travestering av en versrad i en Kiplingsdikt:

What does he know of England,
who has not known its pubs?

Eastend förr och nu.

I.

I dag skiner solen över Eastend. Det är inte en sådan sol som Tegnér sjöng sin sång till. Den är inte högtstrålande. Den bländar inte heller: man kan ställa sig och stirra den rakt i ansiktet, hur länge man vill, utan att ens få tårar i ögonen. Den är som en fullmåne strax efter gryningen, en rund, vit sten, infattad i en himmel av bly. Det ligger någonting rörande symboliskt över den. Det är som om den vore Eastends privata sol: man har inte råd att hålla sig med en annan, och dess ringa strålgans är som en återspegling av det liv som levas där nere av över en million människor.

Medan jag går öster ut från Aldgate och ser på människovimlet och butiksfönstrens lockelser, tänker jag på min ungdoms Eastend för tjugufem år sedan. Är det jag eller Eastend som förändrats? Gatorna äro desamma, den breda avenyn, som från att heta Whitechapel road grenar ut sig i de ändlösa Commercial och Mile end roads är densamma, kanske inte fullt så öronbedövande som förr, sedan hästrafiken försvunnit. Jag läser namnen på bi-

gatorna och kommer ögonblickligen ihåg dem som man minns namnen i kungalängder man pluggade in som barn. Jag kan se på många av husen att de böra ha varit lastgamla redan för två decennier sedan, och jag erinrar mig krogar som ännu bära samma ironiskt hoppfulla namn som då: där ligger "Hoppet" — för de hopplösa, och där borta "Ankaret" — för de skeppsbrutna. Och ändock har jag känslan av att detta är en främmande stadsdel jag aldrig förut sett. Själva livsrytmen är en annan. Har Eastend, den stora, svarta fläcken på Londons karta, blivit ljusare och grånat? Har en av tusentals hästkrafter driven jättekvast gått genom Augiasstallet och sopat undan den värsta smutsen, den mest skriande nöden och de mest stinkande sjukdomarna?

Med andra ord: Är det sant vad människor sade mig, innan jag flyttade hit ned på några veckor efter ett kvarts sekels bortovaro: att jag skulle finna Eastend mycket förändrat? Eller är det jag och de andra som nu, sedan vi hunnit upp i medelåldern, ej längre *orka* se tingen i vitögat, utan förskansa oss bakom en förmodan att det stora världsberömda fattigkvarteret på ett eller annat sätt fått en släng av det allmänna materiella framåtskridandets stora slev?

Är det jag själv som förändrats? Är det åren som förhärdat mitt hjärta och gjort min blick skum för allt det som för tjugu år sedan under långa tider kom mig att knyta händerna om dagarna i maktlös förtvivlan och att ligga sömlös om nätterna med en

enda fråga surrande som en vinterfluga i en tröttkörd och tommalen hjärna: *Måste* det vara så? Ligger det i det mänskliga livets eget inneboende brutala väsen att kontrasterna mellan East och West *måste* vara så härresande, så hjärtsprängande.

Eastend är visserligen — och tyvärr — inte det enda fattigkvarteret i England eller ens London och inte heller det värsta och mest tröstlöst skriande. Men av olika anledningar har det blivit det mest beryktade för att inte rentav säga det mest berömda. Vissa kvarter därav ha blivit sevärdheter för turisten och dela numera äran med parlamentsbyggnaderna, National Gallery, Wallace Collection, Towner, Hyde Park och Kew Gardens att i Baedekern smyckas med lika många stjärnor som en verkligt fin konjak. Läderfåtölmöblerade lyxautomobiler föra under säsongen varje afton blixtturister ned till kvarteren vid dockorna. En herre med en megafon för den skönt viskydoftande munnen förklarar sevärdheternas bottenlösa elände och fattigdom, medan passagerarna lyssna och glo och kalla kårar knottra skinnet på deras ryggrad.

Det har, som var man vet, också spillts mycket bläck och ödslats med mycken trycksvärta på Eastend, både av engelsmännen själva och turistande utlänningar. Eastend har blivit ett *J'accuse*, som man hånfullt eller med skälvande socialt patos slungar i ansiktet på den engelska skenheligheten med dess självbelåtna moraliserande. Man skulle till och med kunna tala om två olika litterära Eastendskolor.

Man skulle kunna kalla den ena realistisk, den andra romantisk, eller kanske ännu rättare romantisk-sensationell, ehuru de båda äro — eller åtminstone utge sig för att vara — trogna verklighetsskildringar. Den förra odlas mest av engelsmän, den senare huvudsakligast av utlänningar. Utan att i något som helst avseende hänge sig åt någon som helst skönmålning besitter den realistiska skildringen vissa egenskaper, som så gott som redan på första sidan träda i dagen och skilja den från den romantiskt-sensationella: objektiviteten, förtrogenheten med sociala missförhållanden på andra orter och i andra länder, det psykologiska perspektivet, det historiska sammanhanget. För den romantiskt-sensationella riktningen åter är Eastend — som representant för de engelska fattigkvarteren — någonting lösryckt, en undre värld utan sammanhang eller förbindelser med det övriga samhället, någonting utanför detta stående och bortglömt, de förskjutnas, vanlottades och utsagnas värld, befolkad av individer, som av umbäranden, laster och brott sjunkit ända därhän, att man endast med yttersta svårighet kan i deras svultna, i förtid åldrade och förhärjade anletsdrag läsa mänsklighetens och kulturens inskrift. Man glömmmer, vad Chesterton en gång för många år sedan ansåg sig föranlåten att påpeka för dessa romantici: att deras arbeten väl kunna försvara sig som skönlitterär "fiction", men inte som skildringar av "spiritual facts". Det egendomliga inträffar nämligen att, när det gäller Eastend, det är romantikern

och inte realisten, som uppträder som svartmålar och berövar fattigkvarteret och dess invånare de sista dragen av mänsklighet och människovärdighet. Själv en romantiker, och därtill en kristen romantiker, som knappast kan misstänkas för någon cynism eller hjärtlöshet när det gäller det i samhället olyckligt lottade anser han det som sin plikt att varna romantikerna för det fatala misstag de begå, då de i skildringen av fattigkvarteren glömma ett av dessas essentiella psykologiska karakteristika: den nära nog rent melodramatiska romantik, som besjälar invånarna. Med andra ord: den föreställning den utifrån kommande iakttagaren gör sig av fattigkvarteret: en hopplös existens, en tröstlös monotoni, ett andligt och lekamligt elände utan gränser, en aldrig lättande förtvivlan, är en ur ett mer eller mindre djupt känt socialt patos och ur en kränkt rättskänsla sprungen vrångbild av en tillvaro, fylld inte bara av den spänning och äventyrlighet, som i form av tillfällighet, tur eller otur följer fattigdomen i spåren utan också av den gemensamhetskänsla och den hjälpsamhet, som fattigdomen alstrar minst lika ofta som den alstrar hatet eller känslolösheten.

— — —

Det vore naturligtvis ingenting annat än en romantisk överdrift om man bedömde livet i Eastend för en tjugu år sedan, sådant det tedde sig på gatorna och krogarna, som en enda jättemålning av nöd, elände och smuts. Eastend hade även på den

tiden sina små oaser, inte bara i form av en eller annan öppen och planterad plats: det hade också sina "aristokratkvarter", där den medelklass som är nödvändig också i fattigkvarter hade slagit ned sina bopålar: läkare, stats- och municipalanställda, handlanden. Det fanns dessutom hela stadsdelar i denna stad i staden, som till den övervägande procenten beboddes av tämligen välsituerade hantverkare och där de små gatorna fingo sin prägel av invånarnas småborgerligt lugna liv. Till exempel Hackney, delar av Poplar och Bethnal Green.

Men inte nog med detta. Också de verkliga fattigkvarteren hade, åtminstone de första gångerna man strövade genom dem, en egendomlig charm. Det enda undantaget var S:t Georges-in-the-East, av en eller annan anledning det mest uppsökta tillhålllet för tillfälliga grovarbetare och deras familjer, där allting, människor, gator och hus endast tycktes kunna tala ett språk: förödelsens och tröstlöshetens. Men vad de övriga distrikten i denna miljonstadsdel beträffar, Whitechapel, Stepney, Shoreditch, dockkvarteren, alla gävo de vid den första anblicken en egendomlig känsla av att ge de primitivaste livsinstinkterna i en dramatisk kamp mot varandra, ett slags bisarr konkurrens mellan fattigdom, brott och laster, som plötsligt medan man vandrade gatan fram, kunde blossa upp alldeles inför näsan på en, som om en ridå rullats upp och man stod mitt uppe i ett drama eller en tragikomedi, handlande om spelet om den Envar, som bor dju-

past nere inom oss alla. Alltid var det någonting som hände under loppet av några timmar. Det låg i själva luften en dramatisk spänning, som vilket ögonblick som helst kunde explodera i scener. Och blev gatulivet en för monotont, behövde man inte vandra många steg för att träffa på en krog, där man mot en avgift av two pence för ett glas bitteröl — det kostar nu fyra och en halv pence — kunde slå sig ned i den vissa förhoppningen att ha försäkrat sig om en helaftonpjäs i den verkligt folkliga stilen med fars, komedi och tragedi i snabba, men pregnanta växlingar. Det är visserligen sant: regissören var på alla dessa småteatrar för det mesta densamma: spriten. Men så många strängar har denna underliga kraft att spela på, ett sådant myller av mänskliga figurer har den förmåga att framkalla att föreställningarna aldrig hunno bli enahanda, även när de, efter ett par kvällar, förlorat nyhetens behag, och i jämförelse med vilka den på den tiden världsberömda "kyrkparaden" i Hyde Park en söndag under högsåsongen med blomman av engelsk aristokrati passerande revy var som en mannekänguppvisning i jämförelse med ett väckelsemöte hos frälsningsarmén en lördagskväll. I allt det brutala, det vidriga, det lastbara, det brottsliga, det utarmade fanns det dock där det enda som gör livet berättigat: reaktion. Under dessa trasor pumpade dock hjärtat under högtryck, låt vara att bränslet till maskinen var sprit.

Det fanns också en annan omständighet, som

gjorde denna millionstadsdel till en av de mest omväxlingsrika i London, och kanske i världen. Varje distrikt hade sin egen karaktär, sin egen både fysiska och psykiska bouquet. Saken var nämligen den: i varje distrikt fanns det en stor procent invånare som tillhörde ett och samma yrke — av vilken anledning vet jag inte — och det var som om utövningen av detta yrke satt sin prägel på hela distriktet. Man kunde sätta sitt liv i pant på att den jude i Whitechapel, som inte var skräddare eller skomakare, arbetade på en tobaksfabrik. Stepney och S:t Georges-in-the-East var grovarbetarnas stadsdel, södra delen av Poplar och hela Limehouse dockarbetarnas med ett måleriskt inslag av kineser i piska och nationaldräkt, negrer och lascars o. s. v.

Av dem alla var utan tvivel Whitechapel det mest pittoreska distriktet med dess övervägande judiska befolkning. Det låg — och ligger ännu i dag — något av österländsk basar i Middlesex street, mera bekant under smeknamnet Petticoat lane, de fattiga ghettojudarnas börs, där de gjorde sig några slantar rikare på ännu fattigare kristnas bekostnad och där man en söndagsmorgon kunde, oförklarligt som på en trolleriföreställning, bli av med sin klocka i ena ändan av gatan för att se den auktioneras bort, när man trängt sig en tjugumeter längre norr ut i folkmassan. Fattigdomen i Whitechapeldistriktet — omkring sekelskiftet levde fyrtio procent av dess invånare under nödgränsen — hade inte samma förmåga i Ghetton som i de rent engelska kvarteren

att förkväva det pittoreska. Gamla gråskäggiga män med allvarliga ansikten, klädda i alltför långa bonjourer, med ärmor så långa att de tjänstgjorde som muffar. Unga flickor och män, som vandrade leende fram arm i arm, kvinnorna pråligt klädda, med ett snöre glasbitar kring halsen i väntan på kommande generationers pärlkoljé och med det stora höftpartiet och de korta kobenen förlänande åt hela figuren ett intryck av välfödd mullighet, som kanske inte motsvarades av verkligheten. Men det var framför allt genom glimten i ögat de skilde sig från nödens gränsridare i andra distrikt. Den fanns där, hos de gamla allvarliga gråhårsmännen likaväl som hos de unga flickorna, en glimt av hopp, en strimma av ambition, en viss livsfilosofi, en bestämd inställning till tillvaron, en viss förmåga att trots allt hålla själen vid liv, oberoende av omgivningen. Där om vittnade, vad de unga judinnorna beträffar, också det faktum att de räknades som en ytterlig sällsynthet bland de prostituerade, då däremot de kvinnliga urinvånarna hade lättare att lämna sin kropp i utbyte mot en liggplats. Jag kan i närvarande stund endast erinra mig att ha träffat en enda judinna som erbjöd sina tjänster.

Alldeles norr och söder om Ghetton lågo två distrikt, som på Londons "sociala" kartor tecknades helt i svart. Jag har redan med några ord talat om det södra distriktet: S:t Georges-in-the-East, och mycket mera är det ej heller att säga därom: den absoluta tröstlösheten, ett tungt och kolmängtt

damm, som sedan generationer tycktes ha fallit över människor och hus och höljt dem som i svart snö. Distriktet norr om Ghetton var de legaliserade eller privata natthärbärgenas och de "möblerade" rummens kvarter: trånga, mörka gator, ofta med rännstenen mittpå gatan och luften tung av den olidliga söta stank som kommer från fysiskt snusk, människosvett och gamla klädestrasor. Krog avlöste krog, utanför var och en en klunga män och kvinnor i alla åldrar, utmärglade och tandlösa redan i tjugårsåldern. Här uppe låg en varieté med det stolt klingande namnet Britannia, där man kunde få en logeplats för en shilling och där, i motsats till kutymen på andra förlusteställen, belysningen minskades under mellanakterna för att ge de unga mödrarna tillfälle att mera diskret kunna ge sina dibarn bröstet, medan deras män eller kavaljerer gingo upp i baren för att hämta ned en visky till dem. Jag har aldrig, varken förr eller senare, hört ett sådant ljud som detta under mellanakterna på Britannia: hundratals i trasor inlindade ungar, som girigt sögo de sinade bröstet. Ett barn, som skrek för våldsamt, tystades effektivt ned med en klunk ur moderns viskygrogg. Inga hotell i en världsutställningsstad kunde vara mera belagda än natthärbärgena här. Gick man förbi en natt och tittade in i den med en sömnig gaslåga belysta "hallen", fann man till och med trapporna upptagna av människor som somnat i ställningar förvridna som en gammal skärgårdsmartall.

Det var särskilt två typer som för resten av ens liv brände sig in i ens minne, barnungarna, skrikande, svärande, ständigt i håret på varandra, smutsiga, bleka, hungriga, avtärda. Efter att ha kastat en kopparslant in i klungan, hade man inte längre något behov av att resa till Konstantinopel för att se dess hundliv. Den andra typen var den försupna kvinnan, lik en skabbig råtta, som just listat sig upp ur en soptunna och kilat ut på gatan, natten och mörkret. Ett blåsupet ansikte, en tandlös mun, ett hår, där ohyran krälade, en tård kropp, hölj d i trasor, trasiga skor, ofta mans-dito, och en gång, av vilken man förstod att hon hade ständigt öppna och blödande skavsår på fötterna. En kvinna, som vandrat, svultit och supit sig fram i Eastend och som under årens lopp givit livet åt ett halvt dussin andra existenser, levande under samma betingelser som hon . . .

Sådant var, i de allra kortaste drag, Eastend då, för en tjuu år sedan. Eller rättare: sådant tedde det sig utifrån. Hur såg det ut inne i husen? Under vilka ekonomiska förhållanden levde alla dessa människor?

II.

År 1904 utkom på ett Londonförlag ett arbete av inte bara dittills utan också ännu i dag enastående slag. Det bar den blygsamma titeln: *Life and Labour of the people in London*. Men som ersättning för försyntheten i titeln, utgjorde verket, som omfattade icke mindre än sexton volymer, resultatet av ett aderton års långt arbete, utfört av en kommitté, som tillkommit genom privat initiativ och finansierats av en enda person. Initiativtagaren till och finansören av företaget var en viss skeppsredare vid namn Charles Booth, som offrade närmare två decennier och en stor del av sin förmögenhet på en undersökning av de rådande sociala och ekonomiska förhållandena i Londons fattigdistrikt, särskilt East-end och det söder om Themsen belägna Bermondsey.

Charles Booth kunde ej ens av den societet han själv tillhörde anklagas för att vara anstucken av några fördärvliga och statsupplösande socialistiska irrläror. George Lansbury — den gamle socialistiske stridsmannen från Poplar, f. d. medlemmen av MacDonalds andra ministär — berättar i sina nyligen utkomna memoarer att den ursprungliga avsikten med hans undersökning var just att uppvisa

falskheten i socialismen. Härmed må nu förhålla sig hur det vill — faktum är, och varje sida i det digra arbetet bär vittne därom, att han gick till verket inte bara utrustad med de ekonomiska medlen att föra jättearbetet till ett slut utan också begåvad med en objektivitet, en rättskänsla och en ärlighet som söker sin like.

I sin egenskap av skeppsredare hade han via stuveriarbetarna fått mer än en glimt i förhållandena nere i Eastend och i stället för att sluta sig till skaran av överklass-sentimentalister, som sökte lappa upp trasorna genom utövande av en mer eller mindre lyckad och välbetänkt välgörenhet, insåg han som praktisk man att framför allt något annat var av nöden. Fanns det där nere i Eastend all den tröstlöst kämpande fattigdom, det talades om, all den nöd, hunger, dryckenskap, råhet och brottslighet som skildrades av välgörenhetsivrarna och de sociala sentimentalisterna, så gällde det i första hand att genom en grundlig undersökning komma underfund med hur stor utsträckning detta nödtillstånd tagit sig och i vilken relation det stod till reguljärt arbete och relativt välstånd inom dessa distrikt. Det var enligt hans mening från det hållet man borde intränga i slummen med förhoppning att så småningom kunna rationellt sanera den.

Undersökningen kom, som ovan nämnt, att taga honom själv och en stor kommitté närmare tjugu år, och först 1904 kunde resultatet framläggas av ett arbete som tagit sin början 1886 och oavbrutet

fortgått sedan dess. När allt var färdigt hade, säger och skriver, 3,400 gator undersökts: hus efter hus, varje familj hade besökts och intervjuats, familjens ekonomiska ställning hade undersökts, de olika familjemedlemmarnas yrken, allmänna läggning och speciella egenheter hade studerats och annoterats. Denna del av arbetet hade till största delen utförts av skolinspektörer och deras medhjälpare som, redan innan undersökningen tog sin början, ägde i de flesta fall en mångårig inblick i de familjeförhållanden som upptecknades och alltså kunde borga för den relativa sanningsenligheten i de uppgifter som lämnades. På detta sätt inregistrerades ej mindre än närmare två tredjedelar av den million människoöden som mer eller mindre dramatiskt eller monotont framlevedes i det stora fattig- och nöddistriktet.

Den speciella svårigheten att ge en noggrann framställning av en ständigt så skiftande tavla som fattigmans liv skulle kunna tyckas vara förenad med hart när oöverstigliga svårigheter. Men mr Booth och hans medhjälpare funno snart att svårigheten ej var så stor som den skulle kunna förefalla. Det var visserligen sant att bilden ständigt växlade. Men det allmänna intrycket blev dock i stort sett detsamma, vilket ögonblick man än valde för uppdragandet av bilden. Ehuru i vissa fattigdistrikt familjerna befunno sig så gott som ständigt på flyttande fot, uppvägdes deras rörlighet av den omständigheten, att de endast i undantagsfall lämnade distriktet. Efter en tid fann man dem dyka upp ett

stycke ifrån deras gamla kvarter, prövande lyckan på nytt, kanske i hopp om bättre framgång. Samtidigt härmed gavs det otaliga exempel på familjer, som generation efter generation klängde sig fast vid samma gata eller i närmaste grannskap till den gata, där "stamfadern" råkat födas, nästan som om denna lilla plätt i London vore en by långt borta i ödemarken, omgiven av hundramilaskogar.

Mr Booth indelar i sitt arbete Eastends en million invånare i två grupper, med fyra klasser i varje grupp. Till den första gruppen höra de som han räknar in under rubriken "mycket fattiga" och "fattiga", till den andra gruppen familjer, där en eller flera av familjemedlemmarna åtnjoto regelbundet arbete med en arbetslön över nödgränsen, samt yrkesutbildade arbetare och lägre och högre medelklass.

Det ligger i sakens natur att en sådan indelning i grupper och klasser måste bli mer eller mindre godtycklig. Då svårigheterna för uppdragande av bestämda gränser mellan de olika klasserna i den lyckligare lottade gruppen voro med tämligen stor lätthet överkomliga, visade de sig i fråga om den första vara betydligt krångligare att handskas med. Gränsen mellan "fattig" och "mycket fattig" måste bli ytterligt elastisk, och kommittén beslutade sig till sist att draga den mellan den kategori, som i medeltal förtjänade sjutton kronor i veckan för en icke alltför stort tilltagen familj, och den kategori som föll betydligt under den standard som kunde uppnå

de sjutton kronorna i veckan. "Fattig" är alltså enligt denna definition den familj som äger medel, vilka under lyckliga inre förhållanden *möjligen kunna* vara tillräckliga, men knappast äro det för upprätthållandet av livets nödtorft; "mycket fattiga" däremot den som ej förtjänar tillräckligt mycket för sådana nödvändighetsartiklar som mat för dagen och tak över huvudet för natten. Allt som allt uppgick antalet av de fattiga och mycket fattiga i Eastend till närmare fyrtio procent av befolkningen. I somliga distrikt, som Whitechapel och S:t Georges-in-the-Eastend steg procenttalet ända upp till respektive fyrtiofem och fyrtionio för att i sådana "överklassdistrikt" som Hackney sjunka till tjugufyra procent. Med andra ord: av Eastends en million människor levde omkring sekelskiftet fyrahundratusen vid och under nödgränsen. Man torde utan överdrift kunna säga: ända fram till kriget, ty de dåliga arbetstiderna åren närmast efter det, då det här berörda arbetet publicerades, förbättrades helt säkert icke fattigkvarterens ekonomiska förhållanden.

Dessa fyrahundratusen nödens gränsridare framstå emellertid i en om möjligt ännu makabrare relief, om man tager ett annat förhållande i betraktande: hur liten procent av dessa fyrahundratusen som verkligen kunde sägas tillhöra de arbetsodugliga, de ohjälpliga. Ehuru denna kategori till exempel i Whitechapel steg till något över tre procent av hela befolkningen, höll den sig i alla de övriga distrikten till en procent eller något däröver.

Den gamla sagan om att de socialt skandalösa förhållandena i Eastend vore till en icke ringa grad ett resultat av befolkningens mindervärdighet, dess alkoholism, dess lastbarhet, dess brottslighet, dess fullständiga brist på samhällskänsla, fick i och med dessa uppgifter sin vederbörliga vederläggning. Av fyrahundratusen "fattiga" och "mycket fattiga" — däri naturligtvis också inberäknade minderåriga — kunde endast tolv tusen räknas till de ur mänsklig synpunkt absolut hopplösa skara. De återstående trehundraåttioåttatusen individerna, som för en tjugu år sedan brukade omtalas under det gemensamma namnet unemployables, voro alltså mer eller mindre offer för rådande konstanta sociala missförhållanden och mer eller mindre långvariga tillfälliga konjunkturen på arbetsmarknaden.

Denna mr Booths vederläggning i torra siffror av den gängse föreställningen om människomaterialet i fattigdistrikten fick också sin konkreta bekräftelse vid krigets utbrott, då hela detta samhällselement av "arbetsodugliga" krafter togs i anspråk av staten, i armén, vid fabrikerna, i hamnarna. Det är i detta sammanhang egendomligt att konstatera huru som nu, tjugu år efter krigets början, själva ordet "unemployable" fullständigt försvunnit från engelsk konversation och engelsk press. Det är som ordet självt och allt vad det innebar stupat vid fronten.

Under vilka förhållanden släpade då dessa fyrahundratusen fram sin tillvaro?

Där var först och främst den allra lägsta klassen,

de tolv tusen tecknade, om man med tecknade menar de ohjälpligt brännmärkta, tiggare, skobands- och tändsticksförsäljare, dagdrivare, konstanta brottslingar och tillfälliga förbrytare. Deras liv är vildens och står i ett avseende ännu lägre, såtillvida som familjebandet så gott som upphört att existera, ett liv fullt av den primitiva människans växlingar, med hungern och umbäranden, då och då, när lyckan varit god, avbrutna av överdrift och utsvävningar. Födan är av det allra grövsta slag och alkoholen det stora, så gott som det enda, glädjeämnet. Hur de egentligen dra sig fram är hart när omöjligt att säga. De som vid kvällens inbrott ej lyckats skrapa samman de nödvändiga pennen till en brits på en natt-asyl, få nöja sig med en portgång, trappstegen till ett hus, överhuvudtaget vad som helst som kan ge stöd åt en människorygg, så länge den patrullerande poliskonstapeln och — om vintern — kölden lämna dem i fred.

De voro, som ovan nämnt, ej så värst många vid sekelskiftet: med kvinnor och barn räknade de "endast" en tolv tusen. Men de hade — utom sina medfödda eller förvärvade brottsliga tendenser — en för distriktet synnerligen beklaglig egenskap, den stora förmågan att föröka sig. Myndigheterna och de välgörande institutionernas försök att ingripa och ta hand om dessa i svält och alla slags umbäranden uppfödda barn hade endast partiell framgång, och även i de fall där man lyckades försätta dem i en annan miljö hände det ofta att de åter

drevo tillbaka till vildeståndet: de unga männen som dagdrivare och brottslingar, de unga flickorna till prostitutionen. Till denna klass sällade sig också individer från klasserna närmast högre på rangskalan, som av en eller annan anledning sjunkit steg för steg, till dess de äntligen funno fotfäste allra längst nere i samhällsdyn.

En smula högre upp på det sociala planet stod en armé på hundratusen personer. Ekonomiskt sett voro dessa hundratusen ej lyckligare lottade än de förut nämnda tolv tusen. Också de levde under nödgränsen, d. v. s. under sjutton kronor i veckan per genomsnittligt stor familj. Men psykologiskt skilde de sig så mycket mera från den underliggande klassen. Om också deras intelligens, deras karaktärsstyrka och initiativkraft ej voro tillräckligt stora för att under gynnsamma eller ens normala förhållanden tillförsäkra dem framgång i kampen för tillvaron, kunde de med rätta skjuta en betydande del av skulden för sin ömkliga belägenhet på arbetets konto. Familjeförsörjarna inom denna klass utgjordes till det stora överväldigande flertalet av tillfällighetsarbetare. En stor procent av dem skaffade sig sitt uppehälle som stuveriarbetare nere vid dockorna, och som sådana kunde de i runt tal räkna på en hundra à hundrafemtio arbetsdagar om året. Också om dem brukade det för en tjuvu år sedan sägas att de till hela sin andliga konstruktion voro asociala, oförmögna att uthärda civilisationens disciplin och monotona tillvaro. De kunde, när det gällde, spänna

musklerna till bristningsgränsen för några timmar eller någon dag i sänder, men till ett ordnat och regelrätt familjeliv sträckte sig icke deras förmåga. Alkoholens spelade egendomligt nog ej en så destruktivt avgörande roll i deras vandel som man skulle kunna tro. Det oregelbundna arbetet vid dockorna och den andel chansen spelade, då det gällde att skaffa sig ett jobb, hade gjort dem till slavar under speldjävulen. Det som gav deras liv dess verkliga innehåll var kapplöpningarna. De flesta av dem hade väl aldrig sett en kapplöpningshäst, men vadhållningen var deras passion.

Att detta stora element, tio procent av befolkningen i Eastend, ej var så asocialt, som det för två decennier sedan påstods, har visats av senare händelser. I detta samhällslager har fackföreningsrörelsen och den disciplin den manliga delen underkastades under kriget, utfört underverk. Till de kriminella elementen ha dessa individer knappast kunnat räknas. De av dem som hade sitt arbete nere vid dockorna kunde väl någon gång göra sig skyldiga till snatteri, och några hekton te eller smör undanstuckos väl understundom i rockfickan. Men till hela sin natur voro de i grunden samhälleliga varelser. Deras hustrur sökte genom att arbeta för andra, en smula mindre fattiga grannar, föra en slant till hemmet, sönerna och döttrarna skaffade sig arbete och skulle kunna ha varit sina föräldrar till en smula nytta, om de ej gift sig så tidigt som fallet är i fattigdistrikten.

Med dessa båda klasser ha vi lämnat de "mycket fattiga" och kommit fram till nödgränsen, där de "fattiga", d. v. s. de som förtjänade från sjutton till tjugu kronor i veckan, förde en livslång kamp för att hålla huvudet över vattnet och där hustruns smak för alkohol, eller sjukdom i familjen, kunde vara tillräckligt att verka som gråsten i fickorna och för alltid låta familjen sjunka ned i klasserna under dem. På det stora hela hederligt och arbetsamt folk, med ärliga försök att om möjligt göra reda och rätt för sig och med redan starkt utvecklade drag i riktning mot tanken på morgondagen. De hade själva utvecklat ett eget sparbankssystem. Under goda tider, mest sommartiden, deponerade de en viss summa varje fredagskväll hos specerihandlanden, som i gengäld gav dem varor under de hårda tiderna. Inom denna klass hade också föreningslivet börjat ta sig rudimentära former: begravningsklubbar, julgåsklubbar och allt vad de nu hette. Klubbmästare och kassör var i de flesta fall — krögaren på hörnet. Det ligger i sakens natur att både begravningshjälpen och julgåsen blevo synnerligen dyrköpta. Den smula hemtrevnad en sådan familj åtnjöt var helt och hållet beroende av hustrun, som i Eastend likaväl som i alla andra fattigdistrikt världen över är den utslagsgivande faktorn, den som bestämmer huruvida en hel familj skall gå ohjälpligt till botten eller kunna hålla sig uppe under en ständig kamp mot nöden.

III.

Den som i en hastig vändning vill söka skaffa sig en föreställning om det ungefärliga ekonomiska läget hos invånarna i en stadsdel bör fästa sin uppmärksamhet på tre ting: de i skyltfönsterna utställda varorna, de vuxnas skor och barnens kläder. De berätta naturligtvis inte på långa vägar när allt, men som utgångspunkter för närmare studier och som utvisare av genomsnittstillståndet äro de ej att förakta.

En butiksägare, vare sig han säljer möbler, underkläder eller fårkotletter, söker inte locka kunderna till sig genom att i sina fönster utställa föremål, för vilka de dels inte ha någon användning, dels ej kunna betala det åsatta priset, vilket affärsinnehavaren av helt naturliga skäl givetvis satt så lågt som möjligt. Vidare: uttrycket att kläderna göra mannen, skulle i fråga om ett fattigdistrikt som Eastend kunna förändras till: det är skorna som göra mannen. Förhållandet är nämligen det, att fötterna äro fattigmans och fattigkvinns ömtåligaste punkt och av större betydelse för deras framfart här i livet än hjärnan. Det är, under den ständiga jakten efter brödstycket och natthärbärget,

viktigare att kunna förflytta sig än att kunna tänka. Skorna äro så att säga dessa människors sista kapitaltillgång, de äro den klippa på vilken til syvende og sidst deras existens är byggd, och dåliga och trasiga skor som ge ständigt blödande skavsår är en dålig grund att bygga sin existens på och ett svårt handikap i kampen för tillvaron. Fattigman kan gå i trasiga kläder och uppträda fysiskt smutsig utan att fördenskull behöva på ett för sig själv obehagligt sätt sticka av från miljön i fattigkvarteret. Men de trasiga skorna döma honom, och han vårdar sig om sin fotbeklädning in i det allra sista. Barnens kläder tjänstgöra också som en god indikator på det allmänna tillståndet i ett kvarter, kanske inte så mycket på familjens ekonomiska bärkraft, men så mycket mera på förekomsten av de moraliska faktorer man med ett gemensamt namn brukar kalla *andan* i det hem i vilka barnen fötts och växa upp. En stor lapp i stjärten på ett par pojkbuxor, även om de skulle vara gamla och alldeles för stora och vida för bäraren, en liten färgglad bandstump på en flickklänning tala ett språk som inte kan misslydas, omvårdnadens, det sega modets och hoppets språk.

Det är i dessa tre avseenden som man under de första timmarnas promenad i våra dagars Eastend får den starka känslan av att det stora fattigdistriktet blivit ett annat än vad det var för ett par decennier sedan, att Eastend med andra ord flyttat närmare Westend. Stannar man till exempel utanför en

möbelaffär i Whitechapel eller Mile end roads och studerar möblerna i fönstren och deras pris, måste man fråga sig huruvida det verkligen finns köpare i detta distrikt för de matrums- och sängkammarmöblemang som utställas. Här mötes ens blick av sängkammarrutstyslar, så raffinerade att borgmästaren i Grönköping helt säkert skulle uppleva en ny smekmånad om han vore ägare till en av dem. De djupa läderfåtöljerna i fönstret bredvid skulle komma förrädaren Peterzohn att mumla hotfulla ord om "den förbannade kapitalistklass som holler folket i mörkret" och anblicken av matrumsmöblemanget skulle tvinga Grönköpings skald att i sina dikter om kojan och hjärtat söka finna ett ord som rimmar på side-board. Det är inte bara *en* sådan affär man passerar på väg öster ut från Aldgate: det finns många, och då jag, efter att ha räknat till den femte eller sjätte, går in i butiken och frågar om de ha någon avsättning för dessa varor, svarar den kvinnliga judiska expeditrisen med ett kort och förnärligt: "Tror ni vi skyltar med dem för vårt nöjes skull?" Affärerna för mans- och damkläder skilja sig inte heller märkbart från dem som trängas vid sidan om varandra längs Strand. Prisen äro en smula lägre, stoffet antagligen också av sämre kvalitet, men utifrån sett finns det ingen anledning, varför man inte skulle med glädje kunna kläda både sin hustru och sig själv i dessa créations. Juvelerarebutikernas antal har ökats betydligt. Det är naturligtvis mest billigt kram som säljes: pläte-

rade armbandsur, halsband som blända, brinna och gnistra i det starka elektriska ljuset, "klackringar" av guld, där man kan få sina initialer inristade för att använda ringen som sigill då man skriver brev till sin älskade. Till vilken grad omsättningen ökats här nere kan man också få en föreställning om genom den talrika förekomsten av till synes nyöppnade bankkontor.

Den andra angenäma överraskningen beredes en av — silkesstrumporna. Så gott som varenda kvinna under fyrtioårsåldern har sina ben omspända av merceriserat silke. Gult är färgen på modet här nere, och dessa tusentals gula kvinnoben som trampa gatan fram bokstavligen sticka en i ögonen. Man kan, när man kommer en av dessa damer närmare in på livet, få en chock vid anblicken av ansiktet, där det tjockt påspacklade puderlagret ej förmår dölja den underliggande smutsen och där odören, när man passerar dem, talar ett tydligt slumspråk, men benen äro i merceriserat gult och skorna av lack. Det är som om man lyckats utrota det kvinnliga trasbyltet från tjugu år tillbaka. Då och då kan man ännu upptäcka ett eller annat exemplar, släpande sig och sin ohyra trottoaren fram. Men de verka redan som specimina av en lyckligt övervunnen nedlusningsperiod och framför allt: de äro gamla. Det manliga avfallet kantar i något större utsträckning än det kvinnliga trottoarkanterna med sina tändsticksaskar och skosnören. Men klungorna utanför krogarna, som för övrigt minskats i antal,

ha smultit samman till en tre, fyra stycken, där de förr räknades till dussinnet och tjoget och det på samma gång slöa och sinistra i deras fysionomier har förmänskligats. De stora klungorna av män i alla åldrar finner man i stället utanför arbetsministeriets arbetsförmedlingsbyråer. Att dryckenskapen avsevärt förminskats i Eastend under de sista tio åren, därpå ge krogarna ett övertygande bevis. Det är numera, utom i själva dockdistriktet, gott om utrymme i dem, man behöver inte längre tränga sig fram till disken genom fyrdubbla täta led av män och kvinnor, och under de veckor jag vistades i Eastend såg jag inga andra berusade personer än sjömän. Jag var icke heller vittne till ett enda slagsmål eller ett enda överfall. Den tiden torde ej vara så långt avlägsen, då polisen ej längre behöver patrullera parvis på Eastends gator. (Inom parentes bör det kanske nämnas att dryckenskapen ej ens i gamla tider tog sig den utsträckning här nere som man i allmänhet föreställer sig. Sålunda beräknar Charles Booth i sitt förut omtalade arbete, att i de tusentals familjer, vilkas privatförhållanden han undersökte, dryckenskapen var orsaken till eländet och nöden endast i fjorton fall på hundra. I själva Whitechapel, där det judiska elementet var det förhärskande, sjönk siffran ända ned till tre fall på hundra.)

Och så är det barnen. Jag fattade ett par eftermiddagar postö utanför ett par skolor vid den tid, då undervisningen slutar för dagen. Och kanske var

det här, utanför skolgrindarna, där polisen stod som en skyddande ängel med sträckta armar för att stoppa trafiken på gatan, som skillnaden mellan förr och nu fick sina pregnantaste uttryck. Det var naturligtvis inga prinsar eller prinsessor som trippade parvis ut från skolgården. Men när man bland ett halvt tusen barn endast kan upptäcka ett mindretal som bära tydliga spår av förfall och umbäranden, och man samtidigt låter tanken gå tillbaka till de små gatuvaraberna från seklets första decennium, måste man säga sig att en förbättring av monumentala mått åstadkommits.

— — —
Anledningarna till den vid första anblicken iögonfallande förändringen i Eastend äro naturligtvis många. Det är en massa krafter från vitt skilda håll som här samverkat för att göra de svarta fläckarna en smula ljusare.

Där är till exempel först och främst stat och kommuner, som sökt undanröja de allra värsta andliga och lekamliga smitthärdarna genom en byggnadsverksamhet, till vilken jag senare får tillfälle att återkomma.

Ålderdomspensioneringen, fattig- och arbetslöshetsunderstöden återspegla sig alla tre i fattigkvarterens yttre habitus. Biografen och långdistansbussarna ha vidgat fattigmans intressen och berövat alkoholen dess dominerande ställning som glädjespridare och förströelsekälla. Fackföreningarna ha också utfört ett jättearbete, som inte kan under-

skattas. Man behöver endast hålla till ett par dagar nere vid dockorna för att se resultatet därav. Det är inte nog med att stuveriarbetarnas löner och arbetsförhållanden förbättrats. Den stuvare som före kriget hörde till "de fattigas" kategori och sökte hålla sitt eget och sin familjs huvuden över vattnet på en aderton shillings i veckan förtjänar nu över tre pund. Men hela hans andliga resning har också blivit en annan. Han "hör till", han är medlem av ett samhälle i samhället och inte längre det slumpens barn hans yrke förut gjort honom till, innan det fick sin fasta organisation. Det är få av dem som nu vid arbetets slut ta raka vägen till närmaste krog. Jag har sett dem i hundratal passera den ena baren efter den andra och försvinna upp en tvärgata till sina hem. En minutiös tillsyn från skolinspektörers och deras medhjälparens sida har ringat in barnen och fört dem till skolorna. Den höga skatten på alkohol, som kriget nödvändiggjorde — en flaska visky, som förr kostade tre shillings sex pence, betingar nu ett pris av tolv och sex — har ställt visky och gin utanför arbetarens ekonomiska räckhåll, och hur odemokratiskt detta system än i grund och botten är, äro följderna därav påtagliga. Spritskattens inverkan på förhållandena i Eastend kan bäst belysas genom en liten historia. För någon vecka sedan stod jag inne på en bar och talade med krögaren. Jag nämnde någonting om den oerhörda förändring hela distriktet undergått under de senaste tjugu åren. Han gav mig en sur blick, tog

tandpetaren ur munnen och sade: "Well, jag vet inte hur det såg ut i de här trakterna för tjugu år sedan. Jag har bara varit här i femton. Men så mycket kan jag säga att på den tiden var det här en bra plats". Så stoppade han åter tandpetaren mellan två framtänder och kastade en tjurblick kring sin för tillfället glest befolkade domän.

Det finns emellertid *en* händelse som, i motsats till vad man skulle kunna förmoda, utövat ett oerhört inflytande till det bättre på befolkningen i slumdistrikten. Och den händelsen är — världskriget. De ord som för någon tid sedan fälldes till mig av en känd engelsk sociolog må stå för hans egen räkning. Men efter några veckor i Eastend är jag böjd att sätta större tilltro till hans yttrande än jag då gjorde. Han sade nämligen: Kriget har löst tre fjärdedelar av vårt fattigproblem. Yttrandet får naturligtvis icke tydas, så som skulle förhållandena på arbetsmarknaden tack vare millionen döda och antalet ohjälpliga konvalescenter ha gett ett större antal människor arbete och människovärdig utkomst. De statistiska uppgifterna tala härvidlag ett helt annat språk. Den inverkan till det bättre som kriget utövat i slumdistrikten ligger på ett annat område: det andliga. Kriget gjorde dessa människor till samhällsmedlemmar. Det lärde dem ordning och disciplin. Det sög dem upp i en högre enhet, om vars existens de hittills haft ringa, för att inte säga ingen kännning. Det samlade in *alla* kategorier och födde till liv medborgarsinnet hos tusen sinom tusen

individer, vilka dittills stått utanför allt förenings- och samhällsarbete. För varje engelsman som stupade på slagfältet skapades det därhemma tre eller fyra individer som för första gången i sitt liv sattes i tillfälle att känna och handla *som engelsmän*. Må så vara att specialisterna på de engelska slumdistrikten beklaga sig över att i många fall den individ, vilken som soldat lärt sig ordning och disciplin, en tid efter sin återkomst till slumkvarteren sjunkit tillbaka till sin forna slöhet — säkert är att det stora flertalet ännu står under starkt inflytande av den samhörighetskänsla kriget skapade. Därpå lämnar livet i Eastend av i dag ovedersägliga bevis. Det är som om man vandrade bland ett nytt folk, en ny ras. Det blir samhällets uppgift att på det allvarligaste omhänderta och vårda denna oskattbara tillgång.

Det verk som särskilt sedan 1919 utförts i Eastend — och varje engelskt fabriksamhälle, ja, till och med landsbygden, har sitt Eastend — är emellertid endast början till ett jättearbete, som kommer att ta decennier innan det fullbordats. England i dag lider för sina förfäders missgärningar sedan åtskilliga led tillbaka, tack vare den individualism, vars sociala konsekvens blev den att var och en tar sitt och djävulen får resten. Arbetet är så mycket svårare som det i vissa avseenden är ett Sisifyosarbete. Slummen är inte bara ett resultat av säregna industriella och jordäganderättsförhållanden. Den har också en psykisk sida, och det gäller också att utrota själva slumnaturen.

IV.

Vad är en slum? Och hur har den uppkommit?

En specialist på området, George Duckworth, gav för några år sedan inför The royal institute of architects ett svar på den första frågan. En slum är enligt hans definition ett kvarter, en gata eller en gränd, som avspeglar det sociala tillståndet hos en fattig, slösaktig, oregelbundet arbetande, i sitt uppträdande "rå" befolkning. Definitionen torde vid en närmare granskning knappast hålla riktigt streck. Han medger också själv, att sluminvånarna inte nödvändigtvis behöva vara "rå", brutala eller ens moraliskt underhaltiga individer, ehuru deras fattigdom oftast har sin grund i bristande ekonomiskt sinne. Faktum skulle helt säkert visa, att man i slumdistrikten ofta finner familjer som slagit sig ned där på grund av mannens arbete och nödvändigheten för honom att ständigt befinna sig i närheten av den plats, där tillfälle till arbete ges. Man kan i allmänhet utan fruktan för efterräkningar för mened svära på att finna en slum till exempel i närheten av en järnvägsdepå eller en docka, där arbetet ej är reguljärt och där det gäller att antingen stå och hänga i gathörnen i väntan på ett jobb eller

också bo så pass nära, att man utan större tidsutdräkt kan infinna sig på platsen, då arbete plötsligen bjudes.

Slummen behöver i vanliga fall ingen guide för att ge sig till känna. Den annonserar sig oftast redan på avstånd för vandraren genom sin lukt eller rättare sin stank. Och även om luktsinnet skulle bedra — det finns ju prinsessor på ärten även i fråga om näsan — behöver man vid ankomsten till slumkvarteret i regel inte sväva i tvivelsmål, huruvida man funnit "the real thing". Ovan anförda auktoritet ger följande korta och pregnanta skildring av en slums utseende: "Bröd och hushållsavfall på gatorna; smutsiga fönster med trasiga rutor, där hålen stoppats till med gamla tidningar; smutsiga gardintrasor; trasiga rullgardiner, till hälften nedfällda och oftast hängande snett; dörrarna till gatan oftast öppna, visande mörka, tomma korridorer och trappuppgångar med sönderbrutna ledstänger; högar av gammal smuts i alla vinklar och vrår. Katterna äro sällan magra: egendomligt nog äro magra katter i ett arbetarkvarter snarare ett tecken på invånarnas lastbara eller kriminella yrken än på verklig fattigdom".

Men ej heller denna på samma gång målande och koncisa skildring av slummens yttre karaktär håller alltid streck. Man kan inte så sällan, utan någon som helst föregående varning, komma in i kvarter som till det yttre se tämligen respektabla ut, men bakom vilkas ej alltför delapiderade hus-

fasader slummen huserar; tre-, fyra våningshus, som för ett eller annat decennium sedan kanske utgjort en synnerligen aktningsvärd, ordentlig och smått förmögen borgares trygga och något tråkiga hemvist, men som av en eller annan lokalgeografisk anledning råkat på dekis och så småningom, via billigt boardinghouse, "rum till uthyrning", "nattlogi för resande", förstucken bordell o. s. v. hela utförsvägen utför, slutat som slum. En sådan utvecklingshistoria för ett par, tre hus på en gata kan inom en synnerligen kort tid förvandla ett helt kvarter till en slum, enligt samma lagar som gjort Harlem i New York obeboeligt för vita, utan att man i första ögonkastet på husens yttre kan bestämma deras verkliga karaktär.

Frågan hur en slum uppkommit vållar inte några större svårigheter att besvara. Man kommer väl sanningen tämligen nära, om man vältrar en stor del av skulden för slummen på den kommersiella individualism som efter slaget vid Waterloo så mäktigt bidrog till Englands rikedom och makt under den victorianska eran och som så småningom utkristalliserades och förädlades i den s. k. Manchesterdoktrinen. Ångmaskinerna kommo i gång på riktigt allvar. Landsbygdens fattiga befolkning strömmade till städerna och inhystes så gott man kunde. Fabriksägare och fideikommissprivilegierade tomtägare skapade sig jätteförmögenheter, medan arbetarna slavade i fabrikerna — det tog ett kvarts sekels agitation att förmå parlamentet förbjuda ett

barn på nio år att arbeta mer än sextionio timmar i veckan — och dogo av tyfus i de ömkliga bostäderna, till dess verkningarna av juli- och februari-revolutionerna i Frankrike började göra sig kännbara också på andra sidan Kanalen och gävo det sociala samvetet ett par ordentliga tankeställare. Det var med andra ord först på adertonhundrafyrtio-talet som slumkvarteren började i England bli ett problem, vars fysiska, psykiska och sociala faror klart insågos, åtminstone av en ej alltför individualistiskt-egoistiskt okänslig minoritet. År 1851 var man färdig med de två första parlamentslagarna, som gävo kommunalfullmäktige rätt till byggandet av arbetarbostäder genom upptagande av extra kommunalskatter. Dessa lagar fingo emellertid ingen praktisk betydelse. Men början var gjord. Kanske var det Disraelis judiska börd, som gjorde honom särskilt känslig för slumproblemet och de sociala orättvisor som dolde sig där bakom. I varje fall tog han sig särskilt an frågan, både i skrift (Sibyl) och i handling (genom "slumlagar" åren 1866 och 1875). Å andra sidan bör det framhållas, att intetdera av de två stora och ända till efter världskriget alternerande politiska partierna kan tillskansa sig en större ära än det andra, då det gällt lösandet av slumproblemet. Högern har därvid utträttat lika mycket eller — som vi i det följande skola se — lika litet som de liberala, och ofta har initiativet till de olika slumlagarna kommit från enskilda parlamentsledamöter av ettdera partiet.

Det skulle i detta sammanhang föra alldeles för långt och dessutom vara förbundet med synnerligen ringa allmänt intresse att ens i kortaste drag ge en historik över de åtgärder som under decenniernas lopp — med undantag för krigsåren — vidtagits för slumkvarterens avskaffande, förbättrande och sanering. Det är inte småsummor som staten, kommunerna och enskilda byggnadsföreningar ställt till förfogande för frågans lösande sedan kriget, för att nu endast hålla oss till vår egen tid. Mellan åren 1919 och 1928 utanordnade enbart London county council 25,000,000 pund för upprättandet och iordningställandet av arbetarbostäder, och sedan dess ha ytterligare 17,000,000 pund använts för samma ändamål. Under budgetåret 1927—1928 upprättade London county council inte mindre än 10,000 arbetarbostäder, samma antal som det tog municipalmyndigheterna i London att bygga *under de tjugu åren* närmast före kriget. Manchester, Liverpool, Birmingham och snart sagt alla de stora industristäderna ha vidtagit liknande åtgärder. Landsbygden, där bostadsförhållandena för den sämre lottade befolkningen knappast skilde sig från storstädernas, sattes genom den s. k. Wheatleylagens av år 1924 statsunderstöd i tillfälle att i någon mån förbättra trångboddheten och den bristande bostadshygienen bland jordbruksarbetarna.

Inte desto mindre har det, för varje gång effekten av en ny slumlag kunnat avläsas, visat sig att man ej lyckats nå problemets kärna. Ännu så sent som

i december i fjol framhöll den nuvarande hälsovårdsministern, sir Hilton Young, då han framlade sin nya slumproposition, att man blott befann sig "on the fringe of the problem". Ännu så sent som för några år sedan fanns det i England och Wales 317,000 familjer som voro inhysta i *ett* rum. I en artikel i ett av The New Statesmans februarinum-mer framhåller professor Keynes, att det för närvarande förefinns ett trängande behov av i runt tal 1,000,000 arbetarbostäder, därvid stödjande sina beräkningar på överslag gjorda av landets yppersta auktoriteter på området.

Svårigheterna att verkligen komma till roten av problemet skulle möjligen i ett annat land ej visa sig vara fullt så komplicerade som i England. De största hindren för ett rationellt grepp på problemet tyckas förnämligast ligga i de gällande jordäganderättslagarna, svårigheten att fixera en skälig kom- pensation för expropriering, kostnaderna för upp- förandet av nya bostäder samt de psykologiska egenheter, som generationers slumliv framkallat hos en del av befolkningen och som äro svåra att utrota på grund av växelverkan mellan miljön och män- niskan: slummen skapar, förr eller senare, en slum- människa; slummänniskan i sin ordning skapar, om hon lämnas åt sig själv, förr eller senare slummen.

Vad särskilt rivandet av som reparationsodugliga dömda slumkvarter eller iståndsättandet av slum- bostäder beträffar har, vare sig stat, kommun eller enskilda företag varit byggherren, så gott som utan

undantag resultatet blivit det att dessa bostäder tagits i besittning av en samhällsklass eller ett skikt inom en samhällsklass, för vilka de ej varit avsedda. Inköp av tomt, kompensation till hyresvärd, prisläget på byggnadsmarknaden och arbetslönerna ha i förening krävt så stora kostnader att hyran befunnit sig utom räckhåll för den sluminvånare, som man ville förhjälpa till en människovärdigare existens. I ett på gammal slumgrund nybyggt kvarter inflyttar den klass, som står ett ekonomiskt pinnhål över slummänniskan. Hyran för en sådan nyuppförd — eller reparerad — bostad belöper sig, utom kommunalskatter, till i regel en tio shilling i veckan. Den högsta hyra sluminvånaren är i stånd att betala når endast hälften av denna summa. Det egendomliga har till och med visat sig, att bland sluminvånare som tagit bostad i de nya bostäderna, dödligheten bland barnen företett en oroande stegring i jämförelse med de verkliga slumkvarterens. En av hälsovårdsmyndigheterna företagen undersökning ledde till en förklaring av detta bisarra förhållande: för att kunna betala den högre hyran måste hyresgästerna göra sådana inskränkningar i dieten, att barnens hälsa undergrävdes. Den oundvikliga följderna av detta sätt att "avskaffa" slummen har naturligtvis blivit den, att i samma ögonblick ett slumkvarter rives ett annat uppstår i en trakt, där de ovan berörda lokala geografiska förhållandena gynna slumbildning. Så hände till exempel för

ett tjugotal år sedan, då den nya stora stråkvägen Kingsway byggdes och skar rakt genom fattigkvarteren mellan Strand och High Holborn. Likt en armé av råttor flydde sluminvånarna och slogo sig ned i kvarteren norr om Notting hill, i det s. k. Notting dale, ännu i dag ett av de ruskigaste slumdistrikten i London.

Kanske skulle det vara på sin plats att som avslutning på denna lilla snabbskildring av Eastend, sådant det tedde sig för tjugufem år sedan och sådant det framträder i dag, citera några rader ur ett för kort tid sedan utgivet arbete: *Down and out in Paris and London*. Bokens författare är en viss George Orwell, som under en period av sitt liv levat i allra största fattigdom i båda städerna och som därför bör anses sitta inne med en viss erfarenhet, då han gör sina jämförelser:

Han säger bland annat, just på tal om Eastend:

"Jag vandrade på gatorna hela dagen, öster ut ända till Wapping, väster ut till Whitechapel. Det var egendomligt, efter Paris: allting var så mycket renare, lugnare och tråkigare. Man saknade spår-vagnsbullret och det bullersamma, grälsjuka livet på bakgatorna. Människorna voro bättre klädda och ansiktena vackrare, mildare och mera lika varandra, utan fransmannens vildsinta individualitet och skadelystnad. Det var mindre dryckenskap här, mindre smuts, mindre gräl och mera dagdriveri. Här och där i gathörnen stod en klunga män, en smula

undernärda, men hållande sig uppe med den kopp te och de två smörgåsar, som londonbon sväljer varannan timme. Man tycktes andas en mindre feberhet luft än i Paris. Det var tekannans och arbetsförmedlingens land, liksom Paris är bistrans och sweatshopens."

Tradition och nyskapelse.

För den, som önskar förskaffa sig en levande uppfattning om samspelet mellan gammalt och nytt, mellan tradition och nyskapelse i engelskt samfundsliv och engelsk kultur, stå åtskilliga vägar öppna. Ett par månaders vistelse i England till exempel, likgiltigt i storstad, småstad eller på landsbygden skulle ge den intresserade rikliga tillfällen att iakttaga, hur gångna seklers bruk, sedvänjor och historia så gott som dagligen sticka fram i nutidslivets på samma gång mekaniserade och komplicerade varjehanda. Vid första mötet väcka de möjligen hans förvåning, men det dröjer inte länge, förrän han inte blott vänjer sig vid dem utan till och med finner behag i dem: så organiskt — eller i detta fall stiltroget — äro de nämligen förenade med och uppgå i nutidsengelsmannens allmänna liv och leverne.

Den för samspelet mellan tradition och nyskapelse intresserade, som inte har tid, lust eller råd att använda så lång tidrymd för studerandet av dessa ting, skulle kunna nöja sig med att kvista över till London på en dag, till exempel, för att bevittna parlamentets öppnande av His British Majesty. Jag har

tyvärr inte själv forskat tillräckligt djupt i hävderna för att kunna uppge precis från vilket årtal det nu använda ceremonielet daterar sig. Men vissa av de i det magnifika och färgrika tåget uppträdande personagerna tyda på att delar av processionen från Buckingham Palace till The Houses of Parliament förskriva sig ända från medeltiden. Det hela är ett festspel, där den en gång aktuella historien parade-rar i glänsande heraldik och där själva titlarna på somliga av de agerande tvinga en att kavla upp skjortärmarna långt över armbågarna för att leta reda på deras verkliga innebörd djupt nere i histo-riens gömmor. Funktionerna, som åligga en sådan hovdignitär som "Hållaren av Hans Majestäts Pri-vata Penning Pung" äro förklarliga nog ännu i den dag som är. Men vem kan på rak arm gissa sig till vad "Portcullis" en gång i tiden varit för en herre? Och vilken roll ha "The Richmond" eller "The Chester Herald" spelat i det engelska konungarikets historia? Och när och av vilken anledning fingo de båda guldsmidda herrar, som i invigningsprogram-met kallas för "Uppvaktande Guld Käpp" och "Upp-vaktande Silver Käpp", sina titlar och vari bestodo ursprungligen deras göromål? Att försvara Hans Majestät från överfall? Eller att schasa bort suppli-kanter och tiggare? Och så alla dessa hillebardiärer, biffätare, hejdukar, stallknektar och betjänter till häst, till fots eller uppkrupna på den kungliga soc-kerbagardrömskarossens hundsfott som en bisvärn

på ett fluster, iförda kóstymer som representera ett halvt ártusendes sartoriala moder och utsváningar. Och det egendomliga med hela denna festliga apparat ár, att den verkar varken cirkus eller karnevals-upptág. Den ger knappast en starkare kánsla av anakronism än drottning Marys hatt — vilken daterar sig från nittioalet . . . Áven för en utlánning ter sig det blándande spektaklet som ett helt naturligt förspel till ett trontal, som behandlar undervattensbátar, flygmaskiner och socialförsákring. Och anledningen till att den yttre historiska apparaten gör ett fullkomligt naturligt intryck på áskádaren ár givetvis den, att den motsvaras av en inre realitet eller kanske snarare av den starka kánsla áskádaren förnimmer av att denna varje ár upprepade historiska kostymfest *för engelsmännen sjálva* ár en levande verklighet, i vilken det förgångna bildar den sjálvklara bakgrunden för det dagsaktuella och smälter samman med nutiden till en för honom oerhört levande realitet: England. Inför ett sådant skádespel förstummas till och med den engelska folkhumorn.

Det finns emellertid ett tredje sätt — och det ár otvivelaktigt det billigaste — att studera traditionens plats i engelsk kultur. Och det ár att via ett lánbibliotek på lediga stunder syssla med den engelska romanens utveckling, från Samuel Richardson till Dorothy Richardson, en tidrymd alltså, som spänner över i det allra närmaste tvåhundra ár.

Frånsatt den akademiska frågan till vilken grad den burgne och välaktade boktryckaren Richardson

var influerad av Marivaux, då han vid femtio års ålder satte sig ned att skriva Pamela eller Dygdens Belöning, får det väl fastslås som ett något så när odisputabelt faktum att den borgerliga romanen har England till sitt egentliga hemland. Det var först med Richardson och efter honom Fielding, Smollet och Sterne som den fick den karaktär, den behållit ända in i våra dagar. Det karakteristiska för den engelska borgerliga romanen är allom bekant. Dess material är först och främst verkligheten, men en verklighet, med vilken du och jag och vi alla äro förtrogna, det levande liv, som levs omkring och — genom romanen — i oss. De händelser, den upprullar, stå inom det påtagligas, det sannolikas eller det möjligas ram. Fantasin rides med martingal. I stället för att uppfinna nöjer man sig hellre med att belysa och färga det råmaterial, som livet självt ger. Romanförfattarens primära uppgift är att åt läsaren förmedla ett starkt intryck av att den förre själv varit med om de händelser han upprullar eller åtminstone känt de personer han skildrar, känt dem så nära, att skildringen närmar sig biografien, och ramen, inom vilken handlingen spelar, kan utpekas på kartan. Ja, karaktärsteckningen är ofta så intim, att läsaren känner i vilken kuslig närhet författaren befinner sig till tryckfrihetslagen. Den verklighetstrohet, som karakteriserar den engelska romanen redan från dess första uppträdande och som den alltsedan bibehållit och utvecklats, gav redan Taine anledning att i sin *Histoire de la littérature anglaise*

framhålla vilken omfattande, ingående och detaljerad bild den engelska romanen — till skillnad från den franska — gav av samtida samfundsliv, olika samhällsklasser och deras levnadsförhållanden, yrken, institutioner, ekonomiska förhållanden, en bild så rik och mångsidig att intet lands litteratur kunde tillnärmelsevis uppvisa motsvarigheten.

Men det var inte det realistiska elementet i skildringen och karaktärsteckningen, som de första engelska romanförfattarna i första hand voro ute för att tjäna. Realismen hade de fått så att säga gratis. Den låg dem i blodet. Den var till och med vid deras framträdande något av en månghundraårig tradition. Redan Chaucer hade visat sig som en fullfjädrad realist och givit mästerprov på just de egenskaper, som äro utmärkande för de engelska romanförfattarna: känslan av innerlig samhörighet med medmänniskorna, den skarpa iakttagelseförmågan, den öppna blicken för det löjliga och det speciellt engelskt "excentriska", den varma känslan för det ädla och tappra, inte minst där det tar sig sina minst spektrikulära uttryck, den stora kärleken till och förtrogenheten med naturen. Den viktigaste uppgiften, som romanförfattaren ansåg åligga sig, var värdesättningen. Den engelska romanen uppträdde redan från början med ett bestämt moraliskt syfte: att hänga skurkar och belöna dygden, att döma orättfärdigheten, näpsa de hårdhjärtade, förlöjliga de högmodiga, föra de ringas talan, påpeka sociala missförhållanden, förfäktat vissa humanistiska idéer.

Men allt detta utan att — åtminstone i allmänhet — fördenskull lämna det moraliserande, tendentiösa syftet för stort svängrum på karaktärsteckningens och verklighetstrohetens bekostnad. Den engelska romanen blev redan vid sitt framträdande mera en "comédie of manners" än en tendensroman, en sedeskildring mera än en propagandaskrift. Intresset för människorna, deras dåliga likaväl som deras löjliga eller goda sidor har alltid legat engelsmannen närmare om hjärtat än teorin och doktrinen. England har aldrig behövt någon Goethe för att framhålla för författarna hur grå till sist all teori blir. Och hans uppmaning till konstnären: "Bilde, rede nicht", var onödig i ett land, där romanförfattarna — på några få men lysande undantag när — ansett som sin uppgift, att när de hade någonting särskilt på hjärtat, "säga det med människor".

Den tidiga engelska romanens intresse för människor och människoöden, de ringes likaväl som de högt uppsattas, de stilla och undanskymda likaväl som de äventyrliga och glänsande, gav den fördenskull, trots det moraliserande syftet, dess prägel av förströelseläsning. Förströelsemomentet kom emellertid att hastigt ytterligare accentueras av en annan faktor: publiken. Redan de två första borgerliga romanerna i egentlig mening: Pamela och Fieldings Joseph Andrew, hade nämligen visat, att roman-skriveriet var en sysselsättning, på vilken man kunde inte bara vinna ära och ryktbarhet långt utom det egna landets gränser utan också förtjäna pengar.

Liksom Richardsons vänner aldrig haft någon aning om, vilken fängslande skildrare det under alla dessa decennier slumrat inom den hederlige boktryckaren, förrän han på deras uppmaning slog sig ned för att författa en brevställare — som i stället blev en roman — så framstod det redan från början med all önskvärd tydlighet, att det för just detta slags litteratur fanns en publik, om vars omfattning man heller inte haft någon aning. En av anledningarna — och kanske den inte minst betydelsefulla — till den engelska romanens oerhörda blomstring och rikedom, låg väl i det faktum, att den ögonblickligen fann en stor läsekrets. Denna bestod av den stora och burgna medelklassen, vars puritanska uppfattning och leverne inte gjort den alltför bortskämd på nöjen och som i de situationer och problem, som framställdes, fann en kompensation för monotonin i sitt eget liv utan att fördenskull föras alltför fantastiskt långt bort från eller högt över den prosaiska värld, i vilken den själv levde, eller de människor, bland vilka den rörde sig och verkade. Den borgerliga romanen möttes redan vid starten av succé. Och det ligger i succéns natur att, om möjligt, vilja upprepa sig. Till grund för all tradition ligger nämligen succén eller, om han hellre så vill — livsdugligheten. Men med succén var också förströelsemomentet befastat inom denna litterära genre och med förströelsemomentet också förekomsten av kärlekshistorien och ett lyckligt slut; kärlekshistorien för att tillfredsställa den kvinnliga läsekretsen, det

lyckliga slutet för att tillfredsställa publikens kalvinistiska predestinationsvisshet; hade författaren lyckats förmå läsaren att identifiera sig med hjälten eller hjältinnan i boken, var det också hans skyldighet att inte låta honom eller henne gå åt helvete. Hemsökelse och svårigheter i stil med "En kristens resa" hade man ingenting emot, men på det bestämda villkor, att dygden — med vilken man själv identifierade sig — till sist fick sin belöning.

Härmed är det emellertid inte på långa vägar när meningen insinuera, att de tidigare romanförfattarna skulle ha sneplat alltför girigt på publiken och affärerna. Det finns nämligen en annan egenskap, som utmärker den engelska romanen. Och det är den att, på några undantag när, vara skriven av män och kvinnor, som i likhet med Anna Maria Lenngren i allra högsta grad voro i besittning av "de sunda fem". Och inte nog härmed: till och med de största — eller rättare: inte minst de — ha representerat det slag av geni, som Chesterton definierat med orden: "An extraordinary man is an ordinary man inside an extraordinary man". Det vill med andra ord säga, att de i eminent grad representerat den vanliga människans egenskaper: hennes patos, hennes humor, hennes sentimentalitet, hennes rättskänsla. De rent skönlitterära kraven ha kommit i andra hand. Och med den konstnärliga kvaliteten har det ofta varit så och så, även hos bjässarna. Den engelska romanen har varit "skolfri". Man kan överhuvudtaget knappast tala om skolor i kontinentallit-

terär bemärkelse i England: det skulle i så fall vara preraphaeliterna och den Arnold-Pater-Wildeska. Man har arbetat var och en på egen hand och ut ifrån sin speciella läggning och sina personliga erfarenheter, med andra ord begagnat det stoff, man bäst känner till, obekymrad eller okunnig om alla litterära program, estetiska riktlinjer eller mer eller mindre djupt filosofiskt förankrade proklamationer. Man har lärt av föregångarna, på samma sätt som renässansens målare i Italien och Holland lärde av sina mästare. Det är också betecknande för den engelska romanen, att man först med George Moore, Bennett och Galsworthy kan tala om ett direkt inflytande utifrån, från Frankrike och — i fråga om Galsworthy — också Ryssland (Turgenjev och Tolstoy). Och detta utan att dessa tre författare, eller åtminstone inte de två sistnämnda, kunna sägas avvika från sitt hemlands tradition: båda äro lika genuint engelska representanter för sin tids England, ja, för de sociala och geografiska miljöer, i vilka de råkade födas och uppfostras, som Dickens var för sin tid och Fielding för sin.

De egenskaper, som kännetecknade den engelska romanen vid dess framträdande, har den bibehållit genom tiderna. De framträda lika vitala och givande hos en Priestley och Cronin som hos Richardson och Fielding tvåhundra år tidigare. Det är samma ingredienser: humorn, satiren, sentimentaliteten, den levande människokarakteriseringen, miljöskildringen, detaljrikedomen, naturkänslan, den episka bredden.

Det är tradition i detta ords allra bästa bemärkelse till skillnad från epigoneri, utan några som helst krampaktiga försök att verka "annorlunda" eller med konstlade medel hävda sin egenart. Det finns hos de allra yngsta ingenting av den anemi och den förkrymphet, som kännetecknar plantor, som spirat under gamla ekars skugga. Berättarhumöret är ännu lika ungdomligt omedelbart som det var i romanens ungdom, klarögdheten lika nymornad, upptäckarglädjen lika spontan som då. Också artisteriet ligger lika fjärran som då. Dessa unga — om man nu får kalla herrar och damer som närma sig fyrtio-talet, unga — ha inte vuxit upp i en litterär skogsskola; de äro självsådda plantor i en gammal engelsk park: resningen är imponerande, grönskan frisk och saftig och rötterna djupt förankrade i verkligheten.

Styrkan i traditionen har emellertid inte hindrat nyskapandet. Den engelska romanen har ständigt levat i nivå med tiden, där den inte helt enkelt bestämt takten och varit föregångare och förebildlig, ja, ofta till och med så nyskapande att den varit omöjlig att efterbilda. Så var till exempel fallet med Meredith och så är fallet med Joyce och i någon mån Dorothy Richardson och Lawrence. Strängt taget skulle det kunna sägas att varje betydande nyuppträdande romanförfattare har varit något av en nyskapare. Man skulle kunna säga, att tillkomsten av Fieldings Joseph Andrew är symptomatisk. Den var från början avsedd som en parodi

på Richardsons Pamela. Men det dröjde inte länge, förrän berättaren kom riktigt i tagen och skapade någonting helt annat. Ja, man skulle kunna gå ännu längre och säga, att nyskapandet varit den engelske romanförfattaren lika omedvetet som följandet av traditionen. Till och med hos dem, hos vilka nyskapandet är — eller torde ha varit — medvetet stöter man på traditionen. Meredith pekar tillbaka på Thackeray. Wells metod att använda romanen som en vehikel för propaganda har djupa rötter i den engelska romanen; den är endast ett ytterligare emfaserande av dess moraliserande moment. D. H. Lawrence och Aldous Huxley ha i sin ordning lärt av Wells. Men med en åtskillnad. Hos de båda senare skjutes det direkta propagandasyttet i bakgrunden; hos Huxley för att lämna rum för en öppen och ingående diskussion av problemen, hos Lawrence för ett lidelsefullt sökande efter frälsningen: det är som om han mindre sökte övertyga läsaren än att åt sig själv skapa uttrycksmedlen för det, han med hela sin varelse känner vara sant och nödvändigt. Och det är väl antagligt, att sammanhanget mellan de så kallade super-realisterna, Joyce, Virginia Woolf, Dorothy Richardson å ena sidan och Meredith å den andra skulle kunna ledas i bevis av en därtill hågad litteraturkritiker.

Quo vadis, Britannia?

Under rubriken Quo vadis, Britannia, innehöll för ej länge sedan en av våra förnämsta tidningar en artikel, i vilken den under efterkrigs-krisen anser sig kunna konstatera en tydlig nedgångstendens i Englands ställning. Engelsmannen skulle med Dovregubben kunna säga: "Det er gaaet til agters i de senere aar". Tidningen framhåller visserligen, att engelsmannen under den envisa depressionen och de ekonomiska och politiska panikstämningar, som denna utlöst, på det hela taget visat sig som en mit-tens och måttans man. Maktförskjutningarna på kontinenten ha endast svagt återspeglats i engelsk opinion, liksom man ställt sig misstroget avvaktande inför de Rooseveltska experimenten. Men trots det förtroende, som en sådan sinnesförfattning är ägnad att inge, kan det inte desto mindre tydligt och klart konstateras att den politiska tyngdpunkten under de ständiga kriserna, som följt efter kriget, och de där-med förbundna, växlande situationerna inte varit förlagd till London. De medborgarideal och de former för politisk maktutövning, som England före-träder — så fortsätter tidningen — stå icke längre i hög kurs på den europeiska kontinenten. I den

diplomatiska världen lyser numera engelsk statskonst nästan helt med sin frånvaro. Nativitetens oerhörda sjunkande under och efter kriget har lett till en halvering av födelsetalen, och det är snart omöjligt att värja sig för ett intryck av att Englands dynamiska kraft sinar. I Europa förfogar England icke mera över någon pålitlig kontinental värja. I Asien är allt ovisst. Isoleringen sänker sig allt tätare över England. Men det är inte längre samma "splendid isolation" som under det victorianska tidevarvet. Huruvida den påtagliga försvagningen av Englands idépolitiska och maktpolitiska inflytande, som senare år inträtt, också skall följas av en motsvarande ekonomisk nedgång anser sig däremot tidningen för närvarande ej kunna yttra sig.

På denna punkt talar emellertid en annan iakttagare av engelska förhållanden ett synnerligen tydligt språk. Det är den berömde fransmannen, nationalekonomen André Siegfried, som i en för två år sedan publicerad skildring av resultatet av ett besök i England, anser sig kunna fälla ett mera kategoriskt omdöme.

André Siegfrieds arbete som ursprungligen publicerades i the Times som en artikelserie, börjar med den vanliga — och ofrånkomliga — historiska exposén över orsakerna till den kommersiella och industriella världsmaktsställning, England kom att intaga under senare hälften av förra århundradet och vilka i stort sett kunna sammanfattas i ett enda ord: Kol. Det var kolet som framför allt annat gav engelsman-

nen hans stora försprång och möjliggjorde hans oerhörda både kapital- och varuexport. Redan så tidigt som på 1860-talet fanns det emellertid en engelsman, Stanley Jevons, som påpekade den synnerligen svaga grund, på vilken den kommersiella suprematin vilade. Eftersom kol är ett kapital som förbrukas, i olikhet med till exempel odlad jord och skog, profeterade han om den dag, då antingen kolfyndigheterna sinat eller bearbetandet av kolgruvorna skulle ställa sig för dyrt. Ehuru Jevons profetia ej blivit verklighet, har inte desto mindre den situation han förutsåg inträtt. Kolfyndigheter upptäcktes i andra länder, och kring dessa gruvor uppväxte en industri som snart var färdig att konkurrera med den engelska. Men inte nog med att Förenta staterna sitta inne med kolfält som i fråga om rikedom överträffa de brittiska också Tyskland, Polen och till och med Frankrike äga gruvor i vilka England har allvarliga rivaler. Kolen ha dessutom till en stor del mist sin predominerande betydelse inom industrin, allteftersom den ersättes av den elektriserade vattenkraften. Och på detta område är det med England som enligt Runebergs uppfattning med Finland: Vårt land är fattigt, skall så bli.

Vad har England att göra? frågar monsieur Siegfried och ger själv svaret: förändra sin mentalitet. Men i och med detta svar anser han också, att man står inför en nära nog oöverkomlig svårighet. Det beklagliga med engelsmannen är att han teoretiskt inser, att *något* måste göras, att man måste ta sig

själv ordentligt i kragen. Men när teorin skall omsättas i praktiken, stranda föresatserna på den medfödda känslan av det egna landets överlägsenhet och på hans egen sällsynta oförmåga att längre än för en stund i sänder se det, som han inte vill se. En dåraktig optimism förmår honom att tro att han trots allt dock till sist skall kunna "muddle through". "Gamla England" lever i en dåres paradisiska föreställningsvärld, övertygat om att det ännu kan komma genom svårigheterna med sina förlegade adertonhundredratalsmetoder. Ingenting har åtgjorts för att omlägga och rationalisera de tre industrier på vilka hennes export och hennes rikedom vila: gruvdriften, stål- och textilindustrierna.

Det finns också en annan egenskap hos engelsmannen som gör en omläggning av mentaliteten svårutförbar: engelsmannens förkärlek för att vid uppkommande svårigheter först söka anledningen utomlands. Om bara den där skojoaren — tysken, fransmannen eller amerikanen — kunde förmås att omvända och bättra sig enligt engelska metoder, skulle allt bli bra igen. Det sätt på vilket England kan för den övriga världen lyfta pekfingeret mot den halsstarrige utlänningen skulle vara helt enkelt beundransvärt, om det inte vore löjligt. När England uppmanar ett annat land att vara mindre egoistiskt och också tänka på andra menar det alltid: Du ska tänka på mig! Machiavellism? Inte det minsta! Bara naivitet! Engelsmannens instinkt bjuder honom att försöka återställa de förhållanden som passa

honom, hellre än att revidera sin egen standard och lämpa den efter en värld där den numera är föråldrad.

Fransmannen står lamslagen inför dylika argument. Men för engelsmannen, även i ansvarsfulla ställningar, har argumentet fortfarande kvar sin gamla slagkraft. Om man framhåller att arbetslönerna i England äro för höga, svarar han: All right, då måste arbetslönerna på kontinenten höjas! Invänder man att arbetstiden i England är för kort, genmäles det: Korta av er egen! Påpekar man att engelsmannens levnadsstandard är alltför pretentiös, låter det: Sluta upp med ert småborgerliga ekonomiserande, bli i stället kulturmänniskor, bli som vi, lär er att leva livet!

Engelsmannen är stolt över sin höga levnadsstandard. Press och parlament tröttna aldrig på att framhålla Englands överlägsenhet i detta hänseende över kontinenten med dess fattigdom och småborgerlighet. Arbetslönerna på kontinenten, påstå de, äro synonyma med svält och slaveri. Den engelske kroppsarbetaren äter och bor bättre än sin kamrat i det övriga Europa. Engelsmannen är fullkomligt övertygad om att, då till exempel den franske kroppsarbetaren endast har hälften så stor lön som den engelske, den förre äter och bor endast hälften så bra som den senare, då det i själva verket endast betyder, att engelsmannens högre lön ger honom tillfälle att leva ett mindre organiserat privatliv, ett liv på måfå. Den engelske arbetarens levnadsstandard

har inte sin grund i en bona fide-ökning i nationalförmögenheten, utan åstadkommes genom en ständigt ökad distribution av kapitaltillgången. England förtjänar visserligen ännu pengar, men eftersom man insisterar på en viss levnadsstandard, är det osannolikt, att dess sparade kapital skall räcka till för bibehållandet av den roll det hittills spelat som kapitalexportör.

Här är också den sjuka punkten i hela systemet. England har aldrig betraktat sina kapitalplaceringar i utlandet som den del av innehållet i ett ymnighetshorn som flödar över. England har tvärtom alltid sett på dessa kapitalplaceringar som den essentiella delen i hela sitt ekonomiska, industriella och kommersiella system. Lån till Argentina och Brasilien — för att taga ett exempel — ha alltid betytt potentiella beställningar på lokomotiv, järnvägsskenor o. s. v. Engelska nationalekonomer kunna inte föreställa sig ett England som varuexportör utan att samtidigt också tänka sig sitt land som en internationell låneanstalt. Om nu den höga levnadsstandarden medför en ständigt ökad distribution av kapitaltillgången och hämmar kapitalbildningen, är det också fara värt, att man samtidigt förlorar de marknader som man skaffat sig tack vare kapitalexporten.

Måste England alltså resignera, sjunka ned till det "little England", som tycks föresväva bland annat Mosleyfalangen? Ett England, slutet alltmer inom sig självt, möjligen med den hjälp det kan få av sina kolonier och dominions?

England har, enligt professor Siegfrieds uppfattning, hamnat mellan två stolar; kontinenten och Förenta staterna. Det har ingen möjlighet att frigöra sig från en av dem för att sluta sig närmare till den andra. Empire free trade är en idé som i längden endast kan hysas av personer som önska bedra sig själva. Då erbjuda sig större möjligheter genom ett rationellare utnyttjande av kolonierna, men Siegfried tvivlar å andra sidan på att England någonsin kan sluta sig inom sig självt. Englands marknad har varit och måste förbli världen. Dess supremati på världsmarknaden hör till det förgångna. Frågan är, om engelsmannen vill och kan mobilisera all sin inneboende vitalitet och sin anpassningsförmåga för att med ny mentalitet och nya metoder möta en situation, som han för länge sedan borde med alla krafter ha rustat sig för.

Den relativa tystnad, med vilken Siegfrieds arbete på sin tid bemöttes i England, är förklarlig av flera anledningar. Dels har, som upprepade gånger påpekats på dessa sidor, de sista trettio åren i Englands historia betecknat en självrannsakens tid. Det är inga nyheter, monsieur Siegfried kommer med. Man har sagt sig själv samma sak om och om igen och man har, i synnerhet efter kriget, gjort vad man kunnat för att under rådande kritiska förhållanden och med till buds stående lagliga och fredliga medel bättra, där man så kunnat. Engelsmännen äro dessutom vana vid att ständigt från landsmän och främlingar få inpräntat i sig att

"England is going to the dogs" och att dess storhetssaga är all.

En engelsk romanförfattare har i en i år utgiven bok "Christianity and the crisis" samlat några yttranden av bekanta män och kvinnor, som tyda på att för jämnt hundra år sedan framstående och framsynta personer sågo lika svart på Englands framtid, som de värsta domedagsprofeterna göra nu. William Pitt, Napoleons oförsonlige motståndare, sade: "Det är nästan ingenting annat än ödeläggelse och förtvivlan, vart vi än vända blicken". Den engelska drottningen Adelaide var så övertygad om att det skulle bli revolution i England, att hennes tankar kretsade kring den stund, då hon skulle dela Marie Antoinettes öde med samma tapperhet och värdighet som hon. Wilberforce, ledaren av kampen mot slaveriet, såg så mörkt på framtiden, att han inte ansåg sig ha rätt att ingå äktenskap. Lord Shaftesbury, den berömde filantropen, var fast övertygad om att ingenting kunde rädda det engelska statsskeppet från skeppsbrott. Carlyle hyste fullkomligt samma uppfattning vid tiden för chartist- oroligheterna. Hertigen av Wellington yttrade ett par dagar före sin död: "Jag tackar Gud, att jag blir besparad från att se fullbordandet av den katastrof, som närmar sig". Disraeli fann att industrin, handeln och lantbruket med stora steg närmade sig ruinen . . .

En av dessa tusentals boksynta engelsmän som från sina ek- eller mahognyboaserade biblioteksrum

följa dagens händelser och i insändare till pressen kommentera dem med citat ur gamla utsökt inbundna böcker skrev i april i fjol följande brev till the Times:

Sir, den i dagarna infallande femtioårsdagen av den store amerikanske skalden och essayisten Emersons död lockar mig att föreslå, huruvida icke några utdrag av ett tal hållet i Manchester (vid Manchester Athenaeums årliga bankett i Free Trade Hall) hösten 1847 skulle kunna till det engelska folket överbringa ett uppmuntrans budskap i dessa dagar av svårigheter och ansträngningar.

"Därför, gentlemän, känner jag i fråga om detta åldrade England, med dess ägodelar, dess glorfyllda minnen och dess troféer och på samma gång med dess tusenåriga svagheter samlade omkring henne, oupplösligt förbundet som det är med alltför mycken gammal tradition, som ej i en handvändning kan förändras, ansatt av förändringar inom handel och industri av nya och ännu oberäknliga metoder, strukturer, maskinella anordningar och konkurrerande folk — jag finner detta England, gentlemän, icke nedslaget, icke svagt, utan väl bevarande i minnet, att det har sett mörka dagar förr, ja, med ett slags rent instinktiv känsla, att det ser en smula klarare under mulna dagar och att i stridsvimlet och olyckan det besitter kanonens hemliga kraftiga puls. Jag ser det på dess gamla folk, icke utlevat och orkeslöst, utan ungt och fortfarande våghalsigt nog att tro på sin uthållighet och sin expansionsförmåga."

Det lider intet som helst tvivel om att denne älsk-värde gamle herre slagit huvudet på spiken, då han i dessa dagar med ledning av Emersons Manchester-tal söker skaffa sig en sund och verklighetstrogen uppfattning om den nuvarande ställningen och stämningen i England. Emersons vid det här laget åttio-fem år gamla uttalande bär den allra senaste aktua-litetens stämpel: det skulle likaväl ha kunnat fällas av låt oss säga Baldwin eller MacDonald.

Det har sagts om engelsmannen, att en av hans mest osympatiska egenskaper är den att han aldrig skryter med sig och sitt. Bristen på skrytsamhet skulle nämligen hos honom inte vara en förtjänst utan ett fel, bottnande i hans bergfasta uppfattning om att *han inte behöver skryta*: hans överlägsenhet är redan tillräckligt väl och vida känd för att tarva ytterligare emfas från hans egen sida. När han då och då känt ett särskilt starkt behov av att mani-festera denna sin överlägsenhet, har det i allmänhet skett med handling och ej i ord.

Kanske när allt kommer omkring att ingenting bättre bevisar måttet av den kris och styrkan i den ängslan, engelsmannen under de senaste åren genom-levat än just detta hos honom nya behov av att fram-hålla sina egna goda egenskaper, ungefär just de egenskaper som Emerson för snart hundra år sedan framhöll och prisade. Därmed är det naturligtvis inte sagt, att han skulle till den grad ha frångått sin natur att han plötsligen brutit ut i självför-gudning och stortalighet. Men det lider intet som

helst tvivel om att han i dessa dagar med ett belåtet — och fullt berättigat — leende klappar sig själv på axeln och tillfredsställd mumlar till sig själv: stout fellow!, ett uttryck som i dagens etymologiska valuta betecknar det högsta beröm, man kan ge sig själv eller andra. Under ett kort besök i Stockholm strax efter krisen på hösten 1931 hade jag på såväl dit- som bortresan sällskap med en handfull engelsmän. Och det egendomliga och för mig dittills oupplevda var, att icke mindre än fyra av dessa herrar — privatim — frågade mig: "Nå, vad säger man om oss?". På mitt svar kom i alla fyra fallen ett visserligen svagt, men icke desto mindre belåtet och signifikativt leende: "Ja, jag tycker vi ha skött oss bra; och såvitt jag kan se ha vi det för närvarande bättre ställt än någon annan nation i världen".

I stort sett skulle man väl inte komma alltför långt från sanningen, om man jämförde engelsmannen av i dag med fransmannen efter det första Marne-slaget. Såvitt undertecknad genom studier i båda fallen på ort och ställe rätt förstått den psykologiska förändringen, är skillnaden mellan den franska stämningen då och den engelska nu endast en skillnad mellan tapperhet i krig och tapperhet i fred, medan jämförelsepunkterna däremot äro både många och slående. Det första Marneslaget betecknade för fransmannen kortast uttryckt ett: *Quand même!* Trots allt vad som sagts om oss och många av oss själva trott, ha vi visat att vi inte äro det försoffade, absintförsupna, njutningsförstörda och utlevade folk

världen — och också många av oss själva — trodde. L'esprit gaulois, som ingen hittills förnekat, har visat att den har sitt säte i en sund fransk moral och en sund fransk fysik. Det var någonting liknande med engelsmännen från förra decenniets början ända fram till förra hösten. Utländska rapportörer, i synnerhet fransmän och amerikaner, hade meddelat inte blott sina egna landsmän, utan också engelsmännen själva, att de finge antingen på allvar styra om sitt hus från källaren till takåsen och helst så snart som möjligt — eller också i högst väsentlig grad modifiera sin uppfattning om sig själva och den ställning som i en framtid tillkom dem i världsordningen.

Det var emellertid inte bara utlänningen som efter mer eller mindre ingående studier drevs till den slutsatsen att det var something rotten i Hamlets skapares land. Klarseende och klartänkande engelsmän — och deras antal är betydligt större än utlänningen tror och engelsmannen vill låta påskina — insågo själva att inte all skuld för Englands glidande utför kunde tillskrivas enbart efterkrigsförhållandena och den hårdare konkurrensen: engelsmännen själva voro ansvariga för en stor del av det läge, i vilket landet råkat. Och samtidigt som detta erkändes och insågs föreföll det å andra sidan nära nog hopplöst att återerövra den position som en gång varit deras. Det var så mycket som måste göras om, nyorganiseras, rationaliseras, ja, till och med slopas. "Little englandismen" stack åter upp huvudet, i en annan

form än den som gjort sig gällande åren närmast före och efter sekelskiftet. I sin nya form var den ekonomisk. Den frågan framställde sig — och ett av de unga politiska ljusen, sir Oswald Mosley, sökte till och med bilda ett politiskt parti på principen — om det på det hela taget icke vore bättre för England att en gång för alla inskränka sig, släppa tanken på ett vacklande och för varje år allt ohållbarare världsvälde och inrätta sig efter egna resurser och för egna behovs fyllande.

Engelsmannen under de tre åren närmast före krisen hösten 1931 skulle alltså, för att återgå till den ovan anförda jämförelsen med grannen på andra sidan Kanalen, närmast kunna liknas vid fransmannen under återtåget från Charleroi till Marne. Motståndskraften mot trycket utifrån, mot bristen på industriell organisation inom landet och den ekonomiska och moraliska tyngden från de arbetslösas sida tycktes peka hän på katastrofen eller underverket som den enda vägen ut.

Som bekant kom katastrofen. Och med den följde också underverket. Krisen sommaren och hösten 1931 var för engelsmännen vad Marneslaget var för fransmännen.

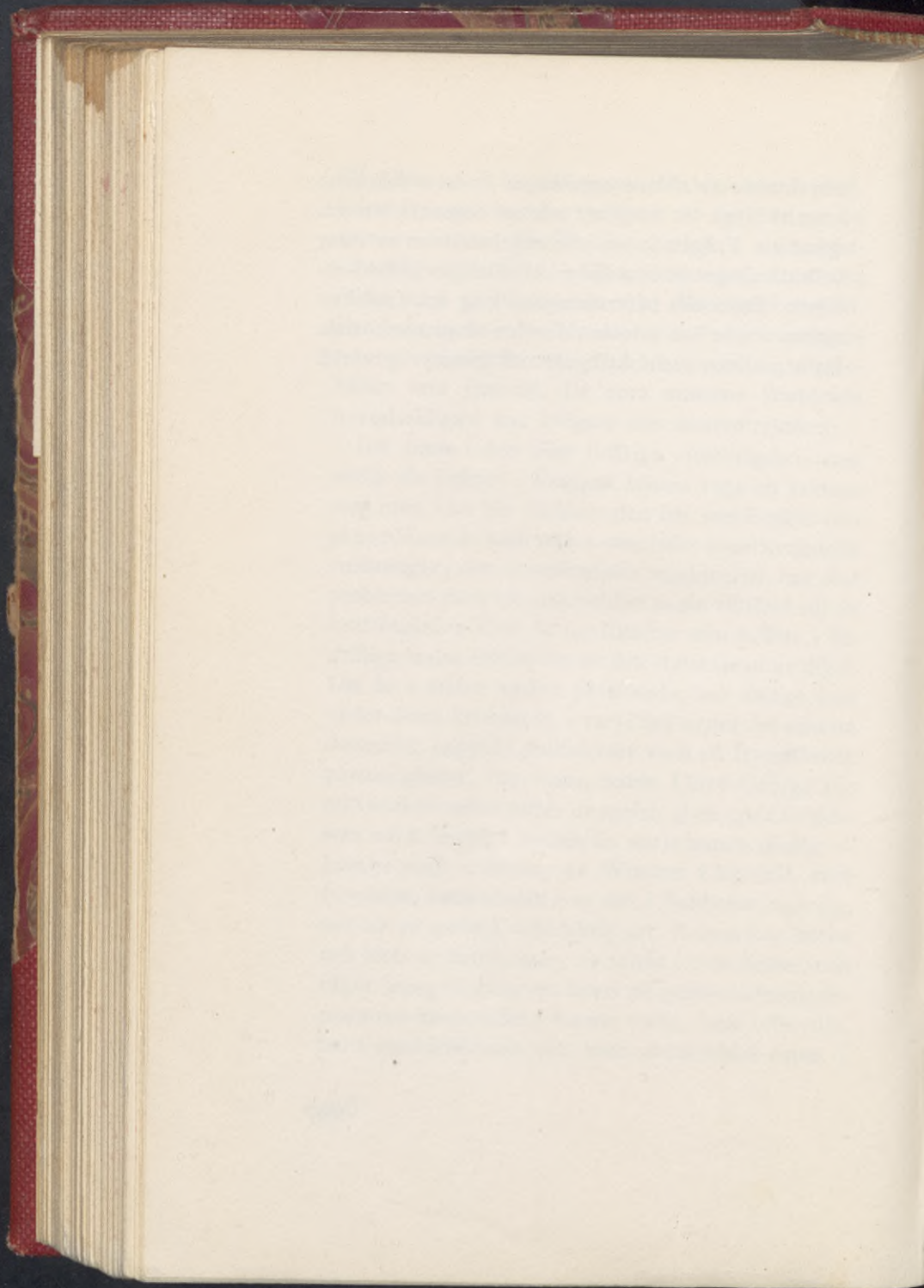
Till vilken grad denna kris var verklig och i vilken mån den var artificiellt uppskruvad, därom få väl de lärda i sinom tid tvista, då alla papper ligga på bordet och det då förevarande läget kan klarare överskådas. Likaså torde det ännu så länge vara så gott som ogörligt att uppvisa till vilken grad förhål-

landena de facto förbättrats sedan sensommar- och höstdagarna i förfjol. De medlemmar av MacDonalds arbetarregering, som vägrade att följa honom, förklara att den *akuta* krisen avhjälpes, redan innan MacDonald bildade sin nationella regering. Men oavsett vilka synpunkter som härvid kunna i en framtid bli de med verkliga förhållandet mest överensstämmande, är och förblir en sak dock viss och säker: den *psykologiska* krisen har genomkämpats; engelsmännen av våren 1932 är en annan än han var ett år tillbaka i tiden; han har genomgått skärselden och kommit ur lågorna med ny håg, nytt hopp och ny vilja; han vet vad han duger till; han vet vilka bördor han är mäktig att bära; han har prövat sin kapacitet att rätta munnen efter matsäcken och kommit underfund med att hans förmåga att dra in svångremmen är större än han eller någon annan trodde. Han har med andra ord återvunnit förtroendet till sig själv, till sina moraliska och ekonomiska resurser. Trots läget i världen ser han med förtröstan — men också utan rosenfärgad optimism — på framtiden. Ställd öga mot öga med en budgetbrist för året 1931—32 på sjuttiofem millioner pund har han under loppet av något mera än ett halvår kommit ut med ett överskott på några hundra tusen pund. Alla ha fått släppa till sitt skinn: polis och lärare, soldat och sjöman, tjänsteman och arbetslös, medan den förut hårt beträngde skattebetalaren fått skatteskruben ytterligare omvriden några varv. Ingen samhällsklass eller yrkesgren har gått fri, och

till vilken grad kapitalisterna fått kännas vid hårdtiden framgår kanske tydligast av det faktum att finansministern, Neville Chamberlain, i ett budgettal ansåg sig under de närmast kommande åren böra räkna med en högst reducerad förmögenhetsskatt. Det hela har — med undantag av några utslagnarutor — försiggått utan yttre åthävor och med bibehållen inre jämvikt. De sura minerna framträda huvudsakligast hos krögare och teaterdirektörer.

Det finns i den över tioåriga efterkrigskris som nådde sin kulmen i England hösten 1931 ett faktum som man icke bör förbise: den har genomgått och genomkämpats utan några som helst konstitutionella rubbningar; det demokratiska maskineriet har löst problemen utan att man behövt ta sin tillflykt till de kraftåtgärder eller de kraftkarlar som krävts i åtskilliga andra länder för att dra statskärnan ur diket. Det är i själva verket påfallande, hur fattigt just under dessa kritiska år, i varje fall under det senaste decenniet, engelskt politiskt liv varit på framstående personligheter. Det finns, sedan Lloyd George för ett tiotal år sedan sattes ur spelet, ej en enda av dem som varit längre i rocken än varje annan dödlig — kanske med undantag av Winston Churchill, vars betydelse, även medan han satt i Baldwins regering, var av en ganska tvivelaktig art. Krisen har burits och lösts av menig man, av folket i dess helhet, och utgör ännu en gång ett bevis på genomsnittsensgemannens klarsynthet i farans stund, hans offervilja, hans samhällskänsla och hans ekonomiska sinne. I

betraktande av sådana egenskaper är det åtminstone
ännu så länge för tidigt att tala om degeneration och
dekadans. Frågan är om icke engelsmannen av i dag
kollektivt taget är sina fäder och förfäder vida över-
lägsen. Trots alla påfrestningar i krig och fredskris
representerar han i dessa tider den så gott som enda
fasta punkten i en skiftande och äventyrlig värld.

FYRA ENGELSMÄN

NYRA ENGLISHMAN

Winston Churchill.

Ären gå. Det mesta man varit med om under ett något kringirrande liv och som ej förmått att göra djupare intryck på en alltmera hårdnande hud har sjunkit i glömskans bottenlösa träsk. Men plötsligen, medan jag en kall och blygrå söndagsförmiddag ligger i min koj på en förstklassig, men rullande båt som stävar sydväst över Nordsjön, kommer jag ihåg, att jag en gång för snart ett kvarts sekel sedan i en tidning skrev en artikel, som den dåvarande redaktionssekreteraren givit rubriken "Mannen som skall göra't". Mindre säker i sockorna än han i fråga om människors framtida öden hade jag själv nöjt mig med den visserligen mindre verkningsfulla, men också på den tiden betydligt mera intetsägande överskriften: Winston Churchill. Förmodligen är det väl min den gången ungdomliga och starkt uppflammande indignation över min överordnades förmåtenhet att gå världsutvecklingen i förväg, som gör att jag ännu överhuvudtaget har något minne kvar av artikeln. Ty redaktionssekreterarens rubrik är numera det enda jag erinrar mig av hela skriverskivan.

Om det i någon mån kan ligga en viss tillfredsställelse att så här, tjugufem år efteråt, kunna kon-

statera, att en överordnad tagit fel, så är denna tillfredsställelse nu min. Winston Churchills — och händelsernas — senare utveckling ha till full eklantans givit vid handen att rubriken över artikeln var alltför djärvt tillspetsad. Churchill har hittills inte blivit mannen som gjorde det. Hans utsikter att nu, ehuru ännu inte sextioårig, spela en avgörande eller ens en betydelsefull roll i Englands historia bli för varje dag allt mindre. Det är väl också tämligen troligt att han inte ens själv längre gör sig några illusioner i den vägen. Hans tid är förbi. Frågan är — som vi senare skola se — om hans tid överhuvudtaget funnits inom gränserna för hans eget liv, med andra ord, om han inte haft olyckan att födas ett eller ett halvt århundrade för sent för att ha kunnat skapa tillräckligt utrymme och fulla utvecklingsmöjligheter för sina många lysande egenskaper.

Å andra sidan skulle det kanske med ett visst fog kunna framkastas att rubriken "Ett lysande fiasko" innebure en väl summarisk dom över en person med ett sådant förflutet som hans. Världsberömd eller åtminstone världsbekant vid tjugufem års ålder, minister vid trettiofå, sedan dess innehavare av ett halvt dussin och bland dem några av de viktigaste portföljerna i olika regeringar och ännu vid femtioåtta års ålder i full besittning av sin dådlust, sin fysiska energi, sin andliga vitalitet, sin slagkraft i debatten, sin blixtnabba kvickhet, sin glänsande stil.

Men jag undrar ändå, om det inte till sist är under fiaskots synvinkel som han själv betraktar sin ly-

sande karriär. Det finns *en* adress han aldrig haft tillfälle att få sätta på sina brevpapper, den en gång och under decennier finaste adressen i världen: 10 Downing street. Han kom aldrig längre än till huset bredvid, elvan. Han blev aldrig ledare för någotdera av de partier, mellan vilka han ambulerade. Han blev aldrig premiärminister. Det är också ett tidens tecken så gott som något annat att hans namn under de senaste årens palatsrevolutionsförsök inom det konservativa partiet aldrig på allvar burits fram som en lämplig ersättning för Baldwins. Och vad som är ännu anmärkningsvärdare — ty hans ärelystnad är i grunden ej av den billigare sorten — han kom aldrig att spela den dominerande roll inom de regeringar han tillhörde som till exempel Joe Chamberlain gjorde under Balfours premiärskap. Man får inför Winston Churchills livsöde en obehaglig känsla av rent estetisk otillfredsställdhet. Hans saga började så aptitretande, precis som den grimme elling. Så kommer det luft under vingarna. Han stiger högre och högre. Det går i svindlande fart. Men hur det nu är, tappar den stora ödesgudinnan, som berättar hans historia, så småningom trådarna i berättelsen, och när man otåligt undrar: "Men hur gick det då till sist med den fula ankungen, som blev en sådan glänsande svan?" svarar hon: "Ja, kära barn, det kan jag egentligen inte säga; det blir visst inte något riktigt slut. Han flyger och flyger." Men detta är ju inte något svar som kan tillfredsställa sagohungriga barn. Och därför frågar man: "Vad

flyger han efter?" "Han flyger efter äventyr." "Finner han några då?" "Han finner färre och färre och mindre och mindre." Då suckar man och säger: "Men då är det ju synd om svanen?" Och på det får man till svar: "Ja, men inte om ankorna".

— — —

Då undertecknad vid en tio års ålder — på grund av en begången förbrytelse — första gången konfronterades med det engelska ordspråket: Barnet är mannens fader, var jag till en början i min djupa oskuld närmast böjd att betrakta det som en av de grövsta oanständigheter jag hittills mött på min väg. Sedan dess har det ena decenniet följt det andra, och det något djupare perspektiv jag därmed vunnit över mitt eget och en handfull andra personers liv har tvingat mig till den slutsatsen, att om man endast utbyter ordet "barnet" mot ordet "ynglingen", hör ordspråket till en av de mera stabila eviga sanningarna.

D3
A3

Denna min uppfattning har blivit ytterligare bestyrkt vid genomläsandet — kanske slukandet är ett adekvatare uttryck — av Winston Churchills för två år sedan publicerade bok: "My early life", omfattande de trettio första åren av hans liv. Tack vare denna flotta, spännande och i vissa partier mästerliga skildring har man nämligen fått ett stadigare grepp om en personlighet som inte blott var en av de mest fascinerande i det politiska livet i Europa före och under världskriget, utan också — åtminstone i undertecknads ögon — den i sin kyla och sin

hetta, sin intensitet och sitt detachment, sin brutalitet och sitt ädelmod gåtfullaste av dem alla. För en vanlig ung svensk medborgare, uppfostrad under E. G. Boströms långa regemente och med verdandisterna Staaff och Branting som politiska ledstjärnor, föreföll denne unge husarlöjtnant, krigskorrespondent och politiker hart när ofattlig i sin bländande, rikt fasetterade och lyckoomstrålade renässansapparition.

Winston Churchill var vid sitt framträdande ingalunda en odelat sympatisk figur. Han hade redan vid en tjugufem, trettio års ålder hunnit skaffa sig åtskilliga minnesgoda och pålitliga fiender. För dem, som ej haft tillfälle att ge sig på nåd och onåd för hans personliga charm, hans slagfärdighet, hans glänsande konversationstalang, hans handlingskraft, hans dödsförakt, hans fysiska och moraliska mod, måste hans mindre angenäma egenskaper träda alltför pinsamt i dagen; framfusigheten, uppnosigheten, ärelystnaden, maktbegäret, de amerikanska — hans mor var amerikanska — go-getter-tagen, den påstådda friheten från alla skrupler. "Mera begåvad än sin far och ännu mera skrupelfri än han", skriver skalden, frihetshjälten och uppfödaren av arabiska hästar, sir Wilfrid Scawen Blunt, Bt., om honom år 1903 i sina dagboksanteckningar — för att några månader därefter, redan vid deras första personliga sammanträffande, fullständigt förtrollas av hans lysande egenskaper.

I trots av dessa är det emellertid belysande för

Churchill, att han aldrig lyckats tillvinna sig vad man skulle kunna kalla en stadig publik. Ingen politisk personlighet av hans rang i England har under de senaste decennierna nödgats byta valkrets så ofta som han: Oldham, Manchester, Dundee, Epping. Till och med Lloyd George har, alla prestidigitationer till trots, fått sitta i orubbat bo i sitt gamla Carnarvon. Varför? Helt enkelt därför att man innerst inne *tror* på honom — quand même! Tror på ärligheten i hans sociala patos. Han är i alla fall en fisk, även om han understundom uppträtt som en ful fisk. Men inte så Churchill. Även frånsett det faktum, att han två gånger bytt politisk färg, ligger det över hela hans väsen en blandning av aristokratens noli-me-tangere, rebellens glöd och den otålige frondörens impulsivitet. Intet under att genomsnittsvalmannen har svårt att få ett riktigt tag om honom. Han har lätt för att blända, men svårare för att värma. Man har lätt för att applådera honom, men svårare att räcka honom handen och låta honom behålla den länge. Varför? Är det därför att han i grund och botten helt enkelt ingenting annat vill än att tillfredsställa sin äregirighet och mätta sin maktlystnad? Eller varför? På den frågan ger han omedvetet ett svar i den ovannämnda skildringen av sin barndom, ungdom och första mannaålder. Han skulle också med fullt fog ha kunnat sätta som titel på boken: Hemligheten med Winston Churchill.

Det fanns på min tid i Lund ett uttryck, ursprungligen präglad av Bengt Lidforss under en Karl den

tolftes-fest: löjtnantshjärta. Riktigheten att betrakta vår hjältekonung som ett löjtnantshjärta kan på synnerligen goda grunder dras i tvivelsmål. Men på Winston Churchill passar omdömet som en skräddarsydd frackkostym. Hemligheten med honom tycks nämligen, enligt hans memoarer att döma, vara den att han aldrig vuxit ur den ungdomliga handlingsromantiken, drömmen om livet som ett glänsande och andlöst äventyr. Han erkänner själv att hela hans liv, sedan den dag han lämnade Harrow och inträdde i militärskolan, varit "great fun, with never a moment to turn round". Ett enda långt och spännande äventyr eller, rättare sagt, en enda följd av äventyr så tätt på varandra att de ej gett honom tillfälle till en enda dags eller veckas stilla meditation. Ej ett enda ögonblick har han, som den staccars gamle mannen på Delsbo marknad, behövt sitta och gjuta bittra tårar vid åsynen av ett slagsmål, i vilket han ej själv kunnat delta. Det har bara behövt osa bränt någonstans på planeten Tellus för att han, tack vare sin energi och sina goda förbindelser, varit mitt uppe i krakelet. Hans tilltagsenhet och hans briljanta huvud ha ställt om att världen ej lämnats i okunnighet om hans deltagande i slagsmålet. Det finns ett amerikanskt slanguttryck som lyder: I'll tell the world! Churchill kunde ha gjort det till sitt valspråk. Men grundmotivet har inte varit hans reklamhunger. Reklamen och glorian ha helt enkelt inte kunnat utebli; de ha kommit av sig själva. Grundmotivet har varit en omättlig joie de

vivre, en gränslös vitalitet med en häpnadsväckande styrka i kraftutstrålningen. Och när slagsmålet väl en gång är över bör man låta udda vara jämnt, tacka motståndaren för den angenäma tid man haft tillsammans på slagfältet och i likhet med Strindberg stryka över och gå vidare — till nästa slagsmål. Det är här Churchills ädelmod så starkt träder i dagen. Hans paroll är inte *Vae victis*, utan Heder åt en sådan fiende! Han är den förste som omedelbart efter engelsmännens ett par år försenade intåg i Pretoria yrkar på boernas likställighet. Hans tidigaste barndomsår förflöto i Dublin, där hans farfar, den dåvarande hertigen av Marlborough, var generalguvernör och som sådan centrum för allt det ackumulerade hat irländarna hyste mot England. Detta hindrade emellertid inte sonsonen från att bli en övertygad och lidelsefull Home ruler. Man ska aldrig sparka på en man som ligger på marken. Hans ädelmod övergår lätt till ömhjärtenhet. Den ovan nämnde skalden Blunt relaterar i sina dagboksanteckningar ett samtal han haft med Churchill, då denne utbytt inrikesministerportföljen i Asquiths regering mot en annan, jag erinrar mig i hastigheten ej vilken. Ett av de skäl, varför Churchill önskade bli kvitt sin förra post var det, att han som inrikesminister hade de dödsdömdas liv i sina händer. Han är ingen blödig man, men det bar honom emot att understundom nödgas avslå en stackars fattig dödsdömd sates nådeansökan.

En av de icke minst egendomliga motsägelserna

i Churchills natur är hans ställning till de engelska public schools. Han hatade de år han tillbragte i Harrow som skolpojke. De äro de enda mörka strecken i hans liv. Han spelade ingen roll på sportplanen. Läxläsningen äcklade honom. Hans kunskapsbegär vaknade först på ett senare stadium och karaktéristiskt nog först, då han kommit underfund med att man ur böckerna kunde hämta upplysningar av värde för ens handlingsliv. För rent intellektuella intressen har han haft föga sinne. Matematik, filosofi, konst, litteratur lämna honom oberörd. Han hyllar principen att det är roligare att skriva än att läsa böcker, i synnerhet att skriva sådana böcker, som man själv tycker äro roliga. Och Churchill har i hela sitt liv ej gjort någonting, som han ej har tyckt vara roligt, någonting som han inte kunnat uppgå i med hela sin själ.

Men trots de dystra minnen han släpar med sig från skoltiden är det ytterligt svårt att för närvarande uppleta en mera typisk representant för the public school spirit än han. Ingen förkroppsligar bättre än han denna skolas ideal av en engelsman, sådant det så småningom utvecklade sig och enligt vilket *handlingen* är det yppersta uttrycket för människans väsen, det intellektuella livet däremot en tillvaro på ett något lägre plan.

Med detta public school-ideal förenade han emellertid av födsel och ohejdad vana också en uppfattning av livet, som närmast skulle kunna kallas den gamla engelska aristokratins och vars maxim

kortast skulle kunna uttryckas så: Livet bör vara en enda lång fest, inte minst det arbete jag företar mig, de ansträngningar jag underkastar mig, de favor jag utsätter mig för. Monotonin, släpet, det vardagligt grå, det är för brackorna, inte för oss. Som man ser: också här understrykandet av handlingen som den enda verksamhet värdig *en man*, men ytterligare förhålligad tack vare en mäktig och rik styrande klass tillgång på glans och prakt och pomp och ståt.

Det är lätt att se, hur ett sådant ideal och en sådan medfödd livinställning med nödvändighet måste komma till korta i ett till ytterlighet komplicerat och förhållandevis stabilt samhälle som det engelska, där kravet på en vidlyftig kombination och ett omsorgsfullt inpassande äro oeftergivliga villkor för planens realiserande och där även den genialaste inspiration måste genomgå hundrade eklutar innan den kan omsättas i handling. Det är inte husarlöjtnanten, inte ens kavallerigeneralen som med sin schvungfulla överraskningstaktik styr det engelska folkets öden under de senaste tre, fyra decennierna, utan bolagspromotorn, som utan att förtrötts kan sitta i dagar och nätter för att sammanjämka stridiga intressen, för att sedan, när det lyckats, gå ut på gator och torg och tjusa massorna med sin stämmas välljud och sina ords trollmakt.

Motviljan hos eller kanske rentav omöjligheten för den rikt utrustade Winston Churchill att anpassa sig efter rådande förhållanden, samtidigt som

han gjort sitt bästa — och Churchills bästa är inte kattlort — att för sina syften betjäna sig av en demokrati som i grunden måste vara honom osympatisk — däri ligger väl den djupaste förklaringen till det för en objektiv iakttagare otillfredsställande i hans karriär.

— — —

När allt kommer omkring röjer Churchill en närmare frändskap med Baudelaires albatross än med Andersens grimme elling. Han har ytterligt svårt att röra sig i demokratins marschtakt, till och med när demokratin befinner sig på världskrigsstråt. Hans lägsta fart är ett susande vilande på vingen.

Allra riktigast vore det kanske att karakterisera honom som en lysande atavism. Det är ej otroligt, att han skulle kunna spela en högst betydande roll vid en omvälvning. Men han skulle knappast vara mannen att konsolidera den. Han skulle kunna göra ilmarschen till Rom. Han skulle kunna intaga staden. Men han skulle inte kunna behålla den. Och i den senare bragden ligger det verkliga mandomsprovet i våra dagar.

Mr Scott.

Under en av de första timmarna år 1932 avled på sin egendom nära Manchester en man som för evärdliga tider framåt — och med evärdliga tider menar man väl i dessa dagar de närmaste sextio, sjuttio åren — kommer att betraktas som en av de ädlaste och helgjutnaste personligheterna i de senaste hundra årens engelska historia, den kulturella likaväl som den politiska. Hans namn var mr Scott, och till yrket var han tidningsman. Men varken namnet eller yrket lämnar — utanför initierade kretsar — i och för sig några mera ingående upplysningar om mannens verksamhet och betydelse. Det är först när man tillägger, att den mr Scott det här är fråga om under sextio år var Manchester Guardians huvudredaktör, som han för vidare kretsar framträder i sin riktiga relief. Manchester Guardian var nämligen hans verk. Det var han som från ett provinsblad höjde den till en av de få tidningar som åtnjuta på samma gång världsrykte och allmän respekt.

Det är en billig och i grunden osympatisk taktik att använda sig av *en* person för att med honom som tillhygge klubba ned *en annan*. Men när det i ett fall som detta gäller Charles Prestwich Scott

fordras det en alldeles särskild karaktärsstyrka för att man icke skall jämföra honom med en annan engelsk tidningsmatador, Alfred Harmsworth, senare lord Northcliffe. Det fanns nämligen mellan dem båda en stor och för deras verksamhet central likhet: båda uppgingo helt i sina tidningar. De levde i, med och genom dem, och de korta utflykter båda gjorde från sina redaktionslokaler till den praktiskt politiska friluftarenan — för så vitt under- och överhus kunna betraktas som buskteatrar — möttes med ungefär samma brist på succé.

Men med denna helhjärtade koncentration kring uppgiften upphör också all likhet mellan dessa herrar, som båda betraktade journalistiken icke som ett yrke och en födkrok utan som ett kall. Kortast skulle väl olikheten mellan dem kunna uttryckas så, att mr Scott var allt det som lord Northcliffe icke var, och att Manchester Guardian står som den oupphunna representanten för de egenskaper, som i den Northcliffeska pressen och dess efterföljare lysa med sin frånvaro. I den senare vulgaritet, sensationsmakeri, publikfrieri, stoffärgning och panikfiske; i den förra hjärtats och huvudets adel, absolut bortseende från allmänhetens eller läsarens önsningar och uppfattning, ett lika absolut fasthållande vid fakta, hur obehagliga de än kunde vara för huvudredaktören själv, och ett sunt och balanserat, historiskt och kulturellt skolat omdöme om dessa faktas innebörd.

Till den polära motsättningen mellan dessa

båda tidningsmatadorer bidrog väl i icke ringa mån den olika uppfostran de erhöilo och den olika miljö, i vilka de båda i sin tidiga mannaålder försattes. Mr Scott — han var och ville aldrig heller bli något annat, han vägrade till och med att mottaga den högsta civila utmärkelsen i England, the Order of Merit — kom efter privatundervisning vid unga år till Oxford. Det var vid mitten av adertonhundrasextitalet — han var född 1846 — och där studerade han med sällsynt framgång humaniora. Denna framgång i studiet av klassiska språk, estetik och filosofi ger emellertid ingen riktig uppfattning om den andliga miljö, i vilken han under dessa universitetsår levde. Denna miljö får först sin rätta belysning, om man framhåller, att just vid den tid då mr Scott kom till Oxford Matthew Arnold ännu verkade där som professor i poesi och att Matthew Arnolds anda även sedan han år 1867 lämnat Oxford svävade över Isis vatten och de vid dess stränder belägna colleges. Och denna anda återigen, denna kulturinställning, som kom att sätta sin prägel på de följande decenniernas högre intellektuella liv i England, kan kortast sammanfattas i Arnolds egen definition av kulturens uppgift och mål: "sweetness and light", en humanism som i all sin nobless och klarhet kanske led av det felet att vara alltför estetiskt finsilad, men i så fall ett fel som måste ses mot bakgrunden av de makter den ville bekämpa: viktorianismens brackiga självbelåtenhet, dess vulgära smak.

dess sentimentala brutalitet och dess moraliska kolarthro: kort sagt dess kulturkvävande filistertum.

För en man, som under hela sitt återstående liv skulle komma att ägna sig åt den bana som blev mr Scotts, kunde denna Arnoldska humanism även i dess mest finsilade feinschmäckerei ej vara annat än en fördel. En tidningsman hade nämligen även på den tiden, i likhet med kamelen, ett behov av att magasinera en så stor portion som möjligt av livets luftigare, men icke desto mindre oundgängliga värden för den långa och strävsamma vandringen genom aktualiteternas öknar. I varje fall var hans personlighet, då han i år för sextio år sedan ingick i Manchester Guardians redaktion, till stor del utformad: smaken, stilen, noblessen, klarheten, de höga kulturkraven, vilka tydligen i hans nedärvda och i hemmet uppodlade anlag funno en sällsynt gynnsam jordmån för rika skördar.

I Manchester, dit han kommer vid tjugusex års ålder — alltså 1872 — ställes han under ett nytt inflytande, som gör hans rika möjligheter mera verklighetsbefruktade. Detta inflytande kan kortast betecknas med ordet Manchesterskolan. Manchester var som bekant sedan slutet av 1830-talet Cobdens och Brights utgångspunkt för den politiska rörelse, som därifrån spred sig icke blott över England, utan över hela Europa och under de följande decennierna kom att färga hela världens liberalism. Manchester Guardian blev efter mr Scotts inträde i dess redaktion den klassiska liberalismens förnämsta och mest

auktoritativa språkrör i England, och dess röst avlyssnades långt utanför det brittiska väldets gränser. Och denna sin plats i världspressen har den behållit ända till den dag som i dag är. Ty det egendomliga med denna tidning, till skillnad från så många eller ännu hellre flertalet andra, var och är dess förmåga att "följa med sin tid". Icke i den mening att den ängsligt sökte avlyssna folkstämningen och gripa ögonblicksopportunisten i vingbenet, utan genom dess förmåga av organisk växtkraft. Sålunda var Manchester Guardian ett av de första liberala pressorgan, som tog avstånd från Manchesterdoktrinen ställning till arbetarfrågan. Den var också den första liberala tidning i England, som efter den klassiska liberalismens död gjorde sig till tolk för partiets samgående med arbetarpartiet i de stycken, där ett samarbete kunde visa sig vara till nytta för det allmännas bästa och den sociala och ekonomiska rättvisans befrämjande. Och allt detta tack vare mr Scott, hans egen förmåga av på samma gång principfast och organisk förnyelse samt hans skarpa öga vid valet av kongeniala medarbetare, som av tidningens redaktion skapade en lycklig familj, där var och en tilläts att göra sin egenart och sin från chefen avvikande mening gällande.

Ingen — åtminstone ingen huvudredaktör för en stor tidning — har å andra sidan i uttryckets alldagliga mening följt mindre med sin tid än mr Scott. Det har under det gångna halvsekleet icke funnits en enda så kallad populär rörelse, som han inte bekäm-

pat med en karaktärsstyrka och ett moraliskt mod av sällsynt osjälviskhet och fullständigt bortseende från sin älskade tidnings ekonomiska ställning. Det skulle föra alltför långt att närmare ingå på en beskrivning av alla de tillfällen, då han äventyrade både sin egen ställning och tidningens framtid. En sådan skildring skulle i själva verket bli liktydig med en överblick över de senaste femtio årens engelska historia. Det må fördenskull räcka med att endast uppräknas några av de fall, där han stod icke blott som en svuren och ståndaktig motståndare mot allmänhetens panik- eller triumfpsykoser, utan också mot de politiska demagogerna inom sitt eget parti: home rule, Jamesonkuppen, boerkriget, dreadnoughtsbyggandet, Versaillesfördraget, kvinnorösträtten . . .

Man skulle av denna lista, som kunde betydligt utökas, lätt få den föreställningen att mr Scott hörde till de behårda doktrinärerna, de vid sadeln fastgjorda principryttarna eller att han helt enkelt räknade nära släktskap med Motvalls käring. Det fanns emellertid hos honom ej ens tillstymmelsen till hårdhet, orubblighet, negativism eller kverulans. Men framför omtanken om egen prestige och omsorgen om sin tidnings vara eller icke-vara satte han självrespekten. Inför den fick till och med den hos även de starkaste och modigaste ofta välkomna kompromissens lilla sate vika. För honom var den ställning han tog och den linje han följde inte så mycket ett resultat av genomträngande tankearbete, ett vägande

av pro et contra, utan en karaktärssak, ett uttryck inte för den eller den sidan av hans rika personlighet, utan för hela personligheten: dess stora intellektuella kapacitet, dess klarsynthet, dess vidhjärtenhet, dess djupa sympati och dess krav på sig själv att inga olyckor, inga bekymmer, inga sorger, hur hårt och hur intimt de än drabbade, finge stå i vägen för pliktbudets utförande. Men väl att märka: för honom framstod ej plikten som någonting tungt och svårt: också hans starka pliktkänsla var genomstrålad av den "sweetness" och det "light" som hans mästare Arnold satt som humanismens ledstjärna. Själva hans stridbarhet var genomandad av kulturmissionärens upphöjdhet, förståelse och värme.

Trots det faktum att hans jämförelsevis korta sejour i underhuset — från 1895 till 1906 — ej infriade de lysande förhoppningar man på sina håll ställt på honom, blev han mycket snart efter övertagandet av Manchester Guardians ledning en av Englands största statsmän. Hans för den stora massan osynliga inflytande på det liberala partiets ledare och deras politik var under mer än en generation icke blott i varje fråga betydande utan i många fall också avgörande. Den engelska liberalismen och allt det den står för är oskiljaktigt förbunden med mr Scott och hans tidning. Man kan överhuvudtaget inte uttala ordet liberalism utan att i samma anddrag ha inrymt namnet Manchester Guardian i dess begreppsnehåll. Och Manchester Guardian var under sex decennier mr Scott.

Det ligger i sakens natur, att den man som av en provinstitidning — och vid hans tillträde inte ens den största tidningen i sin stad — skapade ett världsblad också måste ha varit en fulländad tidningstekniker. Han var det emellertid inte i den mening man numera inlägger i ordet. Han ställde sig inte ute på gator och torg för att med en lasso fånga in sina läsare. Han knackade inte på dörrar eller ringde på tamburklockor som en bettlare. Han stod inte med en megafon för munnen som en marktschreier för att locka publiken. Han uppträdde inte som ett vandrande ymnighetshorn, överflödande av sjuk- och livförsäkringar. Han lät inte ens, trots ivriga uppmaningar och lockande anbud, förleda sig att flytta tidningens huvudredaktion till London för att därigenom öka dess makt och dess läsekrets. Han var däremot en fulländad tidningschef och som sådan också tidningstekniker i den meningen, att han visste vid sin redaktion knyta de bästa krafter han kunde uppbringa — och sedan lämna dem fri hand. Tack vare sin smak, sin skarpa urskillningsförmåga, sin djupa psykologiska blick samlade han omkring sig en medarbetarstab som på ett sällsynt sätt förenade mångsidighet och enhet, en familj på samma gång rikt fasetterad och med ett starkt släktdrag, vars förnämsta kännetecken låg i de olika familjemedlemmarnas integritet, i fråga om kunskaper, stil och karaktär, och som alla buros av den starka känslan av ansvaret inför det tidningsefemära ordet och den i redaktionsbrådskan formulerade meningen. Det har

väl i pressens historia aldrig funnits en tidning så fri från förhastade omdömen som Manchester Guardian. Om man tänker tillbaka på dess ledare, dess kommentarer och kritiker av inrikes- och världshändelserna en tjugu, tjugufem år tillbaka i tiden, har man snarare känslan av att ha läst en profetia om vad som komma skulle än ett i rödaste rappet tillkommet nyhetsorgan.

Mr Scott var en av de allra största, om icke den största tidningschef någon tidning någonsin ägt. Men det är icke blott av den anledningen, som hans porträtt borde pryda varje huvudredaktörs rum, oberoende av dennes och tidningens politiska och kulturella uppfattning. I en tid som denna, då stora och små Northcliffar, Rothermerar och Beaverbrookar växa som svampar ur journalistikens mylla, utgör hans bild med de själsaristokratiska dragen, ljuset i blicken och värmen i uttrycket en alldeles särskilt betydelsefull avis — inte au lecteur, men au rédacteur.

Sir William Robertson, Bt.

Jag har ett svagt minne av att Goethe en gång under ett av sina samtal med Eckermann anförtrodde denne, att han inte upplevat mera än hundra lyckliga dar i sitt liv. Det är inte mycket; och miss-tanken att det har funnits många åttioåringar som fått nöja sig med ett betydligt mindre antal gör knappast saken bättre. Under sådana omständigheter är det förenat med ett särskilt behag och en sällsynt lisa att för några ögonblick vända sina blickar mot ett sådant liv som det, vilket beskärdes den i februari detta år avlidne sir William Robertson. Ingen bör prisas lycklig före sin död. Men till och med sir Williams död var lycklig. Dagen innan han dog hade han spelat golf. Den sista kvällen åt han middag med några vänner och gick i borgerlig tid till sängs. Morgonen därefter, då han höll på att klä sig, föll han omkull. Minuten senare var hans sjuttioåriga liv ändat. Våra gamla förfäder fruktade mest av allt döden på sotsängen. Engelsman-nens högsta önskan är att få "dö i stövlarna", d. v. s. mitt upp i sitt arbete. Denna nåd vederfors visser-ligen inte sir William. Men om han också inte för-unnades att dö i stövlarna, dog han i varje fall i morgontofflorna.

Det är väl tämligen säkert, att sir William Robertsons liv inom kort kommer att införlivas med de inte alltför talrika skolexemplen på, till vilka rikedomar eller samhällshöjder en okuvlig vilja, plikttrohet och karaktärsstyrka kunna föra även det från början fattigaste och okunnigaste människobarn. Sir William har utan någon som helst tvekan sin plats viken vid det runda bord, där den moderna epokens heroer sitta bänkade, Cecil Rhodes, mr Ford och allt vad de nu heta. Och jag undrar, om inte sir William, ehuru hans jordiska rikedomar aldrig nådde någon avsevärd storlek, utan tvärtom höllo sig inom synnerligen blygsamma gränser, inte kommer att inta en av de mest framskjutna platserna, för så vitt man nu kan inta en framskjuten plats vid ett runt bord. Och även om hans levnads-saga inte kastar ett nytt ljus över engelska sociala förhållanden, framställer hans liv dock dessa i en belysning, som man ofta förbiser både på kontinenten och i Amerika och är därför enbart av denna anledning värt att uppmärksammas.

Nu är det ju visserligen en allmänt känd sak, att skrankorna de olika stånden emellan ej äro så oöverstigligen som man skulle kunna tänka sig i ett aristokratiskt samhälle som det engelska och att de heller aldrig varit det. Också England har haft och har en ganska livlig ståndscirkulation, huvudsakligen i uppgående riktning. (Effekten av de mördande arvskatterna och deras inverkan på ståndscirkulationens

riktning nedåt är det ännu för tidigt att avläsa.) Det är också sant, att även inom det yrke som sir William Robertson valde till sitt, militärens, det finns många exempel på möjligheten att övervinna de sociala skrankorna. Men även med detta faktum för ögonen är sir Williams karriär ännu så länge enastående i Englands historia. Han var nämligen den förste värvade soldat i brittiska armén, som steg till dess högsta värdighet: fältmarskalkens.

När William Robertson vid sjuutton års ålder lämnade det fattiga hemmet i Lincolnshire och endast utrustad med den minimala underbyggnad som den tidens folkskola på engelska landsbygden bestod, försänkte han — och inte utan ganska goda grunder — sin moder i djup sorg. Den värvade soldatens anseende var inte det bästa, åtminstone inte hans anseende som människa. Man behöver till exempel bara läsa om "the pressgangs", tvångsvärvingen, eller lord Nelsons skildring, hur han trakterade sina sjömän med livets nödtorft, då han med sin flotta stack in i någon hamn, eller erinra sig hertigen av Wellingtons omdöme om de soldater han kommanderade i slaget vid Waterloo: "the skum of the earth", för att få en föreställning om förhållandena ett halvt sekel innan William Robertson tog värvning. Naturligtvis hade dessa förbättrats sedan den tiden; men vi veta genom Kiplings "Barrack Room Ballads" att Tommy Atkins sociala ställning inte var avundsvärd och att hans anseende inte hörde till de bästa.

Det är undan här, det är undan där, det är undan
i var vrå,
men det är var så god och gå före, när trumman
börjar gå,
när trumman börjar gå, min vän, när trumman
börjar gå,
det är var så god och före gå när trumman bör-
jar gå.

"To take the Queen's shilling", d. v. s. att ta värvning, betydde i sju fall av tio ett "goodbye to all that!"

Elva år efter det William Robertson blivit husar — eller rättare lansiär — fick han sin officersfullmakt, och som brukligt var och är i sådana fall skickades han till ett annat regemente än det, där han passerat underofficersgraderna. Han skickades till Indien utan andra medel till sitt förfogande än sin underlönslön och sina personliga egenskaper.

Kanske kan det på denna punkt i hans utveckling vara på sin plats att relatera en historia, som visserligen inte hände honom, utan en annan engelsk värvad som fått officersfullmakt. Det var hans första middag i mässen. Sköljkopparna buros in. Han förde sin till munnen och tömde den. Alla andra vid bordet sutto stela av fasa, då översten fick syn på vad som försiggick. Här gällde det att handla. Och handla snabbt! Några sekunder senare tog översten själv sin sköljkopp till munnen och tömde den; hans exempel åtyldes ögonblickligen av alla de övriga. Situationen var räddad för den nyblivne

subalternen. En historia som denna — och den lär vara sann — ger som i ett snapshot en klarare inblick i engelsk psyke, i engelsmannens spontana medkänsla, fina och snabbt handlande takt och starka solidaritetskänsla än långa psykologiska utläggningar. Och med den kännedom man med åren får om den roll, tillfälligheten spelat i mycket som blivit sekelgammal tradition i England skulle det inte förvåna mig om officerskåren vid detta regemente ännu vid högtidliga tillfällen tömmer och under århundraden framåt kommer att tömma sköljkopparna, som ett minne av den läxa i the school of snobs den denna kväll fick inpräntad i sig. Och varför inte? Likaväl som regementet the Welch Fusileers, som av någon kuriös anledning stavar welsh med c, ännu den dag i dag bär en diminutiv knutpiska fastsydd bak på uniformskragen av den enkla anledningen, att regementet, som varit stationerat utomlands medan stångpiskan avskaffats i den engelska armén, råkade bära den vid sin hemkomst.

Då underlöjtnant Robertson tilldelades tredje gardeddragonerna, då stationerade i Indien, hade han inte sina regementskamraters ekonomiska möjligheter att göra livet angenämt för sig, det liv vi känna till från Winston Churchills "My early life" och Yates-Browns "Bengal Lancers": polo och "pig-sticking". I själva verket stod han vid en vändpunkt i sitt liv. Trots sin bristfälliga skolunderbyggnad, till vilken han fogat de kunskaper och färdigheter han förvärvat sig under officersutbildningen, insåg han,

att hans största utsikter till avancemang låg i — studierna. Han lärde sig persiska, hindustani och åtskilliga andra indiska dialekter och kom därigenom in i den indiska arméns informationsavdelning. Därmed var hans framtid utstakad, men därför inte given. Robertson företer nämligen i sin egenskap av karriärist den egendomliga och sällsynta företeelsen av en man i så gott som fullständig avsaknad av smidighet. Han var ingen arrivist, vare sig i spikskor eller filttofflor. Han saknade också äregirighet i detta ords vulgära streberbetydelse. Intellektuellt skulle man väl närmast kunna hänföra honom till den klass som brukar kallas de begåvade medelmåttorna, ett klart huvud och en receptiv begåvning. Han påstås till och med ha lidit total brist på fantasi. Men han ägde, förutom sitt klara huvud, sitt i ordets ursprungliga bemärkelse sunda bondförstånd och sin stora receptivitet, en elefants styrka, en åsnas envishet och en clydesdalares uthållighet. För övrigt var han sig själv, sökte aldrig utge sig för någon annan än han var och bibehöll till och med även på äldre dagar — i synnerhet då det var bråttom — sin hemorts idiom. Sin karriär skapade han sig, steg för steg och oftast med överordnades tvekan att släppa fram honom, genom sina, man skulle nästan vilja säga tillkämpade kunskaper och sin organisatoriska duglighet. Han var den förste värvade soldat, som kom in i krigshögskolan, han blev den förste chefen för utrikesavdelningen i krigsministeriets informationsbyrå — inom parentes

den enda verkliga "tur" han haft under sin karriär — sedan han efter hemkomsten från Indien och efter något år som medlem av lord Roberts stab under boerkriget lärt sig bemästra ett par europeiska språk.

Den andra stora vändpunkten i hans liv — det fanns så många mindre — kom med skapandet av ententen med Frankrike. Det ingående studiet av den militära situationen i Europa gjorde honom allt mer och mer övertygad om att en brytning med Tyskland förr eller senare skulle komma, och med sin oerhörda energi och sin skrupulösa grundlighet satte han till verket att studera de med denna visshet uppstående problemen i hela deras vidd och komplicering, samtidigt som Asquiths krigsminister, Haldane, också han en kännare eller, rättare, beundrare av tysk kultur, organiserade den så kallade territorialarmén. År 1910 ställdes före detta lansjären, nu general, i spetsen för krigshögskolan och ingöt därmed sin anda i de unga officerare, som några år senare skulle bli stabsofficerare i Frankrike.

Hans livs två största matcher återstodo emellertid ännu, den ena mot Kitchener, den andra mot Lloyd George. I den förra vann han på poäng, den senare bröt han i en av de sista ronderna.

Efter nära ett och ett halvt år som den engelska arméns i Frankrike generalkvartermästare och — senare — generalstabschef kom han i slutet av 1915 tillbaka till London som chef för the Imperial Ge-

neral Staff. Det var här han stötte på Kitchener i dennes egenskap av krigsminister. Som bekant var inte heller Kitchener någon blödig gosse eller villig att släppa några maktområden ifrån sig. Men i striden med Robertson om generalstabens ansvar, makt och befogenhet fick han ge vika, och Robertson satte till verket med stabens omorganisation.

Sin uppfattning om de taktiska medlen för krigets vinnande hade Robertson skaffat sig i Frankrike. Den var på intet sätt originell, det var den då gängse, också inom den franska ledningen: truppernas koncentrerings på västfronten och utnötningen, eller som Joffre en gång uttryckte det för några krigskorrespondenter i Chantilly: råttgnagningen. Men den var dyrbar. Den kostade mycket folk, och general Robertsons förakt för politikstrateger och hans ovilja eller oförmåga att för krigsrådet inom regeringen ge begripliga eller antagbara förklaringar och upplysningar — de franska generalstabsofficerare som haft att göra med honom i Frankrike kallade honom *le général Non* — gjorde brytningen mellan honom och Lloyd George oundviklig. Då Lloyd George i sir Henry Wilson, en gammal vän till Foch, funnit en man som det var lättare att komma till tals med och då till slut Robertson under rättades om att Wilson utnämns till medlem av det efter Caporetto inrättade Högsta krigsrådet i Versailles och att han som sådan inte skulle stå under imperiegeneralstaben, avgick Robertson.

När en engelsk officer — armé- eller sjö- — pen-

sioneras, hör det ej till ovanligheten att han utbyter svärdet mot pennan. Hans erfarenhet har i de allra flesta fall varit vidsträckt, och i likhet med Odysseus har han sett många länder och folk, innan han till sist på allvar hamnar hos sin Penelope på ett litet ställe på landet, ej alltför långt från London, eller vid någon av badortsstäderna längs sydkusten. Återstoden av sir Williams levnadsdagar, sedan han lämnat tjänsten, upptogs av mottagande av ordnar, titlar, äreställen och andra utmärkelser, nedskrivandet av memoarer och reflexioner över statsmän och krigare samt förandet av det sunda och aktiva frihetsliv, åt vilket engelsmannen av denna typ i allmänhet brukar ägna sin långa, från alltför svåra kroppsliga och andliga krämpor befriade levnadsafton. I ett avseende skilde han sig emellertid från den gängse pensionerade engelske officeren, som gärna i ett kort och målande kasernspråk uttalar sin oförblommerade tanke om regeringens — likgiltigt vilket politiskt parti den tillhör — brottsliga åsidosättande av försvarets krav och härens och flottans för imperiets bestånd absolut nödvändiga behov. Sir Williams långa och glänsande karriär som militär hade inte förmått att förvilla hans sunda bondförstånd: han blev på gamla dagar en ivrig fredsvän; den gamle knekten, som utom sin begåvning och sin energi haft armén att tacka för sin framgång i jordelivet, frånbad sig i sitt testamente alla militära hedersbetygelser, parader och kanonsalvor vid sin

begravning; inte ens en uniform fick förekomma vid ceremonin.

Historien lider ingen brist på soldater som burit marskalkstaven i kalvskinnet. I de övervägande flesta fallen har det emellertid tagit dem betydligt kortare tid än det tog sir William att plocka fram den ur ränseln, tack vare oroliga tider och mindre stabila sociala förhållanden, som kommit deras geniala handlingskraft att göra sig snabbt gällande och omedelbart tillvaratagas och utnyttjas. Sir Williams karriär hade däremot ett vad tidrymden angår fullkomligt normalt tempo. Dels skapades den under jämförelsevis normala förhållanden och inom ett socialt jämförelsevis stabilt samhälle. Dels var Robertson inte något geni. Det är nästan — och kanske i grund och botten med rätta — som engelsmannen räknade honom bristen på genialitet till alldeles särskild förtjänst. Även om engelsmannen inte besitter den djupt rotade misstro mot genialiteten man i allmänhet föreställer sig, finns det intet land — inte ens Frankrike undantaget — där man till den grad uppskattar innehavet av vad Anna Maria Lenngren kallade "de sunda fem", bondförståndet, common sense, som i England och där man med så uppenbar glädje följer innehavarens av denna egenskap lyckliga och jämna framfart här i livet. Man skulle till och med kunna säga — och det har för resten redan Carlyle sagt — att engelsmannen inrangerar den okuvliga energin och den aldrig fumliga målmedvetenheten som enbart i och för sig ett säkert tecken

på geni, därigenom jämställande med genialiteten den egenskap som jämte fantasifullhet är engelsmannens mest utmärkande: uthålligheten och den lugna, trygga viljekraften.

Det kan väl också hända, att engelsmannen med en blick på sir Williams karriär slår sig stolt för sitt bröst och utbrister: en sådan bana hade varit omöjlig under samma tid i Tyskland, Frankrike eller något annat europeiskt land! Vad som emellertid i alldeles särskilt hög grad kommer att göra sir William till en folkhjälte är, att han vann sina framgångar utan att ändra sitt ursprungliga väsen. I detta av utlänningen som snobbarnas eldorado ansedda samhälle förblev han sin levnad igenom kemiskt fri från snobbism och all den flärd som tillhör denna snöda värld. Han visade därmed, att de egenskaper och den mentalitet som är till finnandes även inom de sämst lottade folkklasserna i England äro tillräckliga för att föra den viljekraftige och målmedvetne till samhällets högsta tinnar. Det går otaliga historier om hans rättframhet. Kanske en av dem bättre än många andra kan ge mannen och hans sätt i blixtbelysning. Det var under boerkriget, där han, som förut nämnts, tjänstgjorde i lord Roberts stab. Sir Horace Smith-Dorrien skulle avpolletteras hem som olämplig eller oduglig. Men Smith-Dorrien var en temperamentsfull herre; det fanns ingen som vågade sig på honom för att meddela honom den fruktansvärda och förödmjukande ordern. Det beslöts att skicka Robertson till hans lya. Denne löste

sin uppgift i följande ord (användande sig av sin hemtrakts idiom, där man liksom i Roslagen utelämnar h'na):

— 'Orrace, your'e for 'ome! ('Orrace, du ska ge dig 'em!)

Men bakom den något sträva ytan klappade ett hjärta fullt av medkänsla, och mot damer var han — till skillnad från fortifikationsofficeren Kitchenner — som en kavallerist bör vara: en chevaleresk och — inom anständighetens gränser — galant kavallerier.

George Lansbury.

Bland de femtiofem eller femtiosex personer, av vilka Macdonalds andra regering bestod, var George Lansbury säkerligen den mest pittoreska figuren. Själv skulle han förmodligen vara den förste att med ett roat skratt undanbedja sig att ett sådant adjektiv fästes vid hans namn, liv och gärning. Ordet har ju med tiden fått över sig en sötsliskig patina, som knappast kan passa en man med hans statur. Men det kan inte hjälpas: ingen av hans politiska meningsfränder lånar sig i samma grad och med sådan lätthet som han åt *färgen*. Det finns bland hans kamrater några som man skulle, i den händelse man vore konstnär, vilja teckna, andra som man skulle vilja etsa. Men åt Lansburys liv måste det till inte bara linjer och dagrar och skuggor, utan färg. Och starka färger.

Om man ville eller kunde vara kvick och kortfattad, skulle naturligtvis också Lansbury kunna stuvras in i en formel. Och formeln skulle i så fall bli antitesen. Det är rentav barnsligt rörande — och hos den snart sjuttiofemåriga mannen finns det oerhört mycket, inte av barn på nytt, utan av barn — att i hans för några år sedan utgivna självbiografi

läsa hans ständiga försäkringar om vilken fredlig person han är, till vilken grad han hatar våldsamheter, upplopp och uppror, och samtidigt, kapitel efter kapitel, sida upp och sida ner, konstatera till vilket övermått han fått Soldatgossens önskan uppfyllt: att bli funnen där kulorna vina tätast. Och han har rätt, då han bedyrar sin fredlighet, sitt hat mot blod och våld och väld. Hypokrisi är honom lika främmande som övervärdering av egna förtjänster. En man som redan på första raden i företalet till sin självbiografi förklarar, att den första och huvudsakliga anledningen till bokens tillkomst var författarens förhoppning om att kunna få in lite pengar på den, inger redan från början ett visst kvantum förtroende, även hos dem som inte förut visste vem författaren var. Lansbury hör i alldeles särskilt hög grad till dessa människor som varannan eller vartredje gång de gå ut för att predika frid på jorden och allas broderskap plötsligt finna sig invecklade i ett vilt handgemäng och därvid utveckla ett så stridbart sinne, att de ge de stridslystna själva på söta knölen. Orsaken till denna för den objektive betraktaren humoristiska sakernas vändning består naturligtvis oftast däri att fredspredikanten och broderskapsaposteln väljer en till synes olämplig plats för sin propaganda. Jag sade till synes, därför att människor av denna typ anse sig vinna mera genom att predika freden, inte för fredsvänner utan för stridstuppar, och förkunna broderskaps- och jämlikhetsbudet, inte på en bakgata i

Eastend, utan i Hyde Park. Vilken metod man använder sig av blir i sista hand en temperamentssak. Det brinner i nittionio fall av hundra en hetare eld i bröstet på pacifisten än på militaristen, och så länge den förre inte beklagar sig över att han understundom får på pälsen under handgemänget mellan de två är allt gott och väl. Och Lansbury hör inte till dem som beklaga sig. Han har aldrig eftersträvat martyrskapets gloria, vare sig han fått en polisbatong i huvudet eller kastats i fängelse. Han har efteråt protesterat mot den behandling han utsatts för; men protesten har aldrig varit uttryck för egen sveda och värk. Den har varit konstitutionell på ett helt annat sätt och gällt frågan: Har staten rätt till detta?

Ville man ytterligare förenkla antitesen hos Lansbury och söka uttrycka hans väsen i ett enda i stället för två ord skulle man förmodligen fastna för ordet protestant. Han är ingen revolutionär. Han har aldrig trott på eller ens önskat en brysk och våldsam social omvälvning i England. Han har under en fyrtioårig verksamhet som kommunalman i Eastend sett vad som kan åstadkommas genom fredligare medel än blod och barrikader. Men han är en protestant. Sin första protest skrev han vid elva års ålder som skolpojke i Whitechapel, eldad av de samtidiga händelserna i det belägrade Paris. Men det är typiskt för mannen att den brådmogne pojken protest inte riktade sig mot världs- eller samhällsordningen utan mot förbudet för hans skola att idka

sportövningar på en angränsande lekplan. Han har sedan dess protesterat i tal och skrift och demonstrationer sitt liv igenom. Ingen har väl gått i spetsen för så många demonstrationståg som han. Gud vet vad han inte protesterat mot, utom sitt eget parti och inom det, i parlamentet, i Londons stadsfullmäktige, inför domstolar, i borough councils, i fattigvårdsstyrelser, i kommittéer, i välgörenhetsorganisationer, i Daily Herald, arbetarorganet, styrelse och redaktionskommitté. Överallt har han befunnit sig i minoriteten. Hans namn har alltid varit att söka under reservationerna. Men hans protester ha aldrig varit protester i det blå. Det har varit med det övervägande antalet av dem som med den ovan nämnda lekplatsen: hans idealism och hans av trosvisshet burna framtidsvisioner ha aldrig fördunklat hans blick för det för tillfället realiserbara. Han är utrustad inte bara med en stjärnkikare utan också med en synnerligen dyrbar Zeissapparat. Han är en utomordentligt praktisk idealist med en romanförfattares skarpa öga för den minsta detaljen. Och på så sätt har det hänt sig, att det ofta varit han och minoriteten som segrat.

Det har heller aldrig legat något hat i hans protester. Hatet är vredens slagg, och ju heligare vreden är, ju mindre slagg lämnar den efter sig. Ty detta är en annan egendomlighet hos Lansbury och betydligt sällsyntare än kombinationen stridbar pacifist: föreningen av "protestantismen" och toleransen. Även mitt uppe i stridens hetta *förstår* han mot-

ståndaren. Han betraktar honom ej som en djävul i människohamn, en förbannad egoist, en helvetes idiot eller ens som en hedning, som vandrar i mörker. Han vet att också hedningen har sin lag, ehuru inte densamma som hans. Han strider ej för att värva proselyter *utan för att få en viss sak igenom*. Men utan kompromisser! För sakens skull kan han gå ända därhän att han bryter lagen. Hans moraliska mod står inte hans fysiska efter.

Hans tillvägagångssätt, när det gäller att sätta hårt mot hårt, illustreras på ett slående sätt av den händelse, som senare i engelsk municipalhistoria fått namnet poplarism. Sedan många år tillbaka medlem i Eastenddistriktet Poplars fattigvårds- och municipalstyrelse hade han på ett mycket tidigt stadium fått klart för sig hur orättvist det var, att varje borough i London själv fick draga försorg om sina fattiga och hjälpbehövande. Mayfair och Belgravia med sina förmögna skatteskyldiga skötte om sitt fåtal fattiga, medan distrikten i Eastend med sitt ringa antal ofta blygsamma skattebetalare måste draga försorg om sina till hundra tusen uppgående nödställda. Försök att få en *gemensam* fattigskatt för *hela* London hade hittills strandat. Arbetslösheten närmast efter kriget gjorde förhållandena olidliga i Poplar, kommunalskatterna hade stigit till svindlande belopp och distriktets fullmäktige visste ej vad de skulle göra. Det var då Lansbury föreslog sina kolleger, att distriktet helt enkelt skulle vägra att betala sin andel till Londons stadsfullmäktige, till polisens av-

löning och till den för hela London gemensamma sinnessjukvården, summor som tillsammans uppgingo till en fyra millioner kronor om året. Efter långa och fruktlösa underhandlingar med London County council, centralpolismyndigheterna och andra auktoriteter stämde de senare Poplars municipalråd inför rätta. På domarens fråga, vart det skulle leda om alla municipalråd i London handlade på samma sätt som man gjort i Poplar, svarades det helt enkelt, att fattigdistrikten på det sättet skulle få sin vilja fram: en gemensam fattigbeskattning. Poplars municipalfullmäktige dömdes för "contempt of court" till fängelse sine die. Efter sex veckor släpptes de trettio herrarna åter ut i frihet genom en av dessa besynnerliga tekniska bakdörrar, på vilka den engelska lagen är så rik, när konsekvenserna av ett fortsatt frihetsstraff kunna bli allvarliga för samhället. Resultatet av de sex veckornas fängelse var, att fattigskatten efter en konferens i Whitehall till största delen fördelades *lika* över hela London.

Lansbury kan vara hård, fast och orubblig som en klippa. Men det finns också ett annat drag hos honom, som på ett förtjusande sätt illustreras av följande lilla episod. I sin egenskap av fattigdistriktsexpert hade han kallats till ett av den då sittande fattigvårdskommitténs sammanträden i House of Lords. Av denna kommitté var också den dåvarande prinsen av Wales, sedermera Edward den sjunde, medlem. Under sammanträdet besvarade han en av prinsens frågor ganska bryskt. Den gällde den

dödande monotonin i fattighusens matsedlar. Prinsen föreslog att man möjligen kunde avbryta enformigheten genom att då och då servera fattighushjonen några käk till teet. Lansbury svarade kort, att man i så fall först fick förse dem med löständer allesammans. Efter den gemensamma lunchen bjöd prinsen av Wales de närvarande på sina utmärkta och världsberömda cigarrer. Lansbury som icke-rökare avböjde gåvan. När han nu många år senare i sin självbiografi relaterar denna händelse är det ej det bryska svaret i debatten han förebrår sig. Men vad han ännu i dag har svårt att förlåta sig själv är, att han ej tog emot prinsens cigarr. Avböjandet kunde nämligen få sken av en ovänlighet. Han borde ha tackat och stoppat den på sig. Han hade lagt i dagen en synnerligen beklaglig brist på takt. Och han har svårt att glömma det.

Ett uppradande av Lansburys positiva insatser i den engelska arbetarrörelsens historia skulle bli identiskt med denna historia själv. Han var med från den allra första början, gärna en liten smula för sig själv eller åtminstone i minoriteten, när det gällde rådslagen, men alltid "on the spot", när det gällde aktionen. Hans positiva insats i proletarietets och slummens historia läses bäst i Eastends utveckling under de senaste fyrtio, femtio åren. Han var en tio år, när hans föräldrar hamnade där, och ännu som medlem av regeringen, som Privy Councilor, med titeln Right Honourable, bor han kvar i det lilla huset vid Bow road. Tre fjärdedels sekel i

Eastend har lärt honom känna fattigman som ingen annan i England. Själv är han ej kroppsarbetare i egentlig mening — har åtminstone inte varit det på många herrans år. Hans svärfar ägde ett litet sågverk i förbindelse med en faneringsfabrik där nere, och ganska snart efter sitt giftermål — han gifte sig vid tjugu års ålder med en aderton års flicka, med vilken han förlovat sig redan vid sexton års ålder — fick han anställning hos svärfadern mot en avlöning av trettio shillings i veckan. Efter svärfaderns död övertog han rörelsen och kan alltså betraktas som arbetsgivare i mindre skala. Men hela sitt liv har han ägnat åt "the bottom dog". Ingen kan med större berättigande än han på sig själv tillämpa Lidners versrader: Från Nova Semljas fjäll till Ceylons brända dalar, varhelst en usling finns han är min vän, min bror. Redan vid unga år, kanske inte minst på grund av en djup och levande "första-kristna" religiositet, kom han till insikten om att människan i sitt innersta väsen är god och att ondskan, lättjan, brottet, lasten til syvende og sidst bottna i sociala missförhållanden. Efter sextio år i brottets, lastens och det andliga och materiella eländets största kvarter i England bekänner han sig fortfarande till samma enkla tro. Från fönstret till sitt arbetsrum ser han ut på gatan och det myllrande människolivet, och med tanke på hur det såg ut i hans ungdom och tidigare mannaår säger han: "Börjar det inte se ut som om jag skulle få rätt?" Och det får han förmodligen, fastän

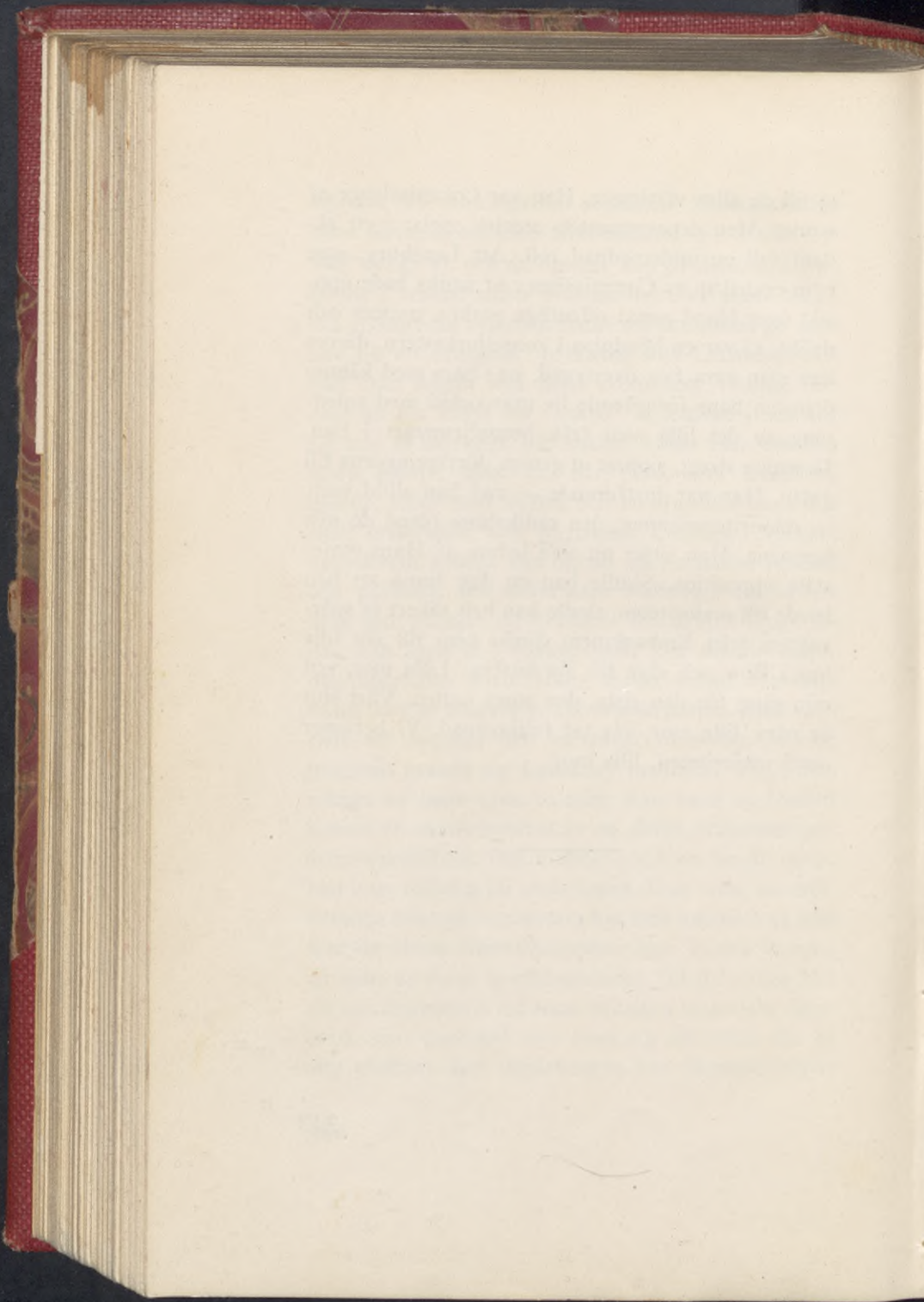
kanske inte till den nittionio procentiga grad han tror. Fullt så enkelt är väl varken onskans eller fattigdomens problem, inte ens i Eastend.

Lansburys politiska bana gick längs samma linjer som så många andra engelska arbetarledares av hans årgång: via de kristliga ungdomsföreningarna och den radikala liberalismen över till socialismen och fackföreningsrörelsen. Det var en för unga män av hans åskådning och hans temperament gyllene tid, den då han började, om man med gyllene menar en förening av entusiasm, idealism och trosvissitet. Det var med den unge sociale rebellen på den tiden som med nybyggaren i Amerika: det saknades inte obruten mark att odla för ett par starka och villiga armar. Men det var särskilt tre egenskaper som redan från början kommo honom att framstå: den praktiska betoningen i hans patos, hans otroliga arbetsförmåga och en fullkomlig frånvaro av strebertum. Om den praktiska kvaliteten i hans idealism har jag redan talat. Hans arbetsförmåga var förbluffande. Hela veckan arbetade han minst sina tolv timmar om dagen med undantag av lördagarna, då arbetet nedlades klockan tolv. Omedelbart efter lunchen var det att hoppa i söndagskläderna och ge sig ut på agitation. Man håller bokstavligen på att gäspa munnen ur led vid tanken på de hundra och åter hundra gånger han kommit tillbaka till sitt hem i London vid fyra-, femtiden på måndagsmorgonen efter att ha hållit gud vet hur många möten under veckändans lopp. Som medlem i Poplars fattigvårds-

styrelse och municipalråd sökte han få sammanträdena förlagda till efter arbetstidens slut. Hans förslag antogs ej, och de timmar han på detta sätt förlorade i arbetet måste ersättas nattetid. Hans kemiska frihet från arrivism skulle nästan kunna ge upphov till ett ordspråk: osjälvisk som Lansbury. Att han utan någon som helst ekonomisk vinning offerade all sin fritid för "saken" är kanske i och för sig inte så märkligt, då "saken" råkar vara ens livs stora glädje. Men att, när man, som Lansbury gjorde, sitter med hustru och en sju, åtta barn och skall underhålla dem på trettio shillings i veckan, konsekvent avböja alla anbud till en bättre betald och politiskt inflytelserikare ställning, det är ett drag som närmar sig heroism. Det dröjde länge innan han kom in i parlamentet. Det skedde under decembervalen 1910. Hans första sejour i underhuset blev ej långvarig. Då arbetarpartiet 1912 vägrade att upptaga den kvinnliga rösträtten på sitt program avsåg Lansbury mandatet. Det finns många av hans egna valmän, som ännu ej förlåtit honom en samvetsömhets av en sådan prinsessan-påärten-sensibilitet. Det dröjde också en tio år innan han kom tillbaka till underhuset. Men trots sin fullkomliga brist på strebertum har han innehaft så gott som de flesta förtroendeposter som kunna komma en man av hans levnadsställning till del. Han har till och med suttit vid hans brittiska majestäts rådsbord. Hur pass väl han fann sig till rätta där är mig obekant. Det departement han förestod hörde

ej till de allra viktigaste. Han var Commissioner of works. Men departementets storlek spelar i ett sådant fall en underordnad roll. Att Lansbury, som i sin egenskap av Commissioner of works hade uppsikt över bland annat offentliga parker, museer och dylikt, ej var en blindpipa i konseljorkestern, därom kan man vara fast övertygad, inte bara med känedom om hans föregående liv utan också med anledning av det lilla som från konseljrummet i tian, Downing street, sipprat ut genom dörrspringorna till gatan. Han var fortfarande — vad han alltid varit — minoritetsmannen, den radikalaste bland de nya herrarna. Han sitter nu som ledare af Hans majestäts opposition. Skulle han en dag finna att han hörde till majoriteten, skulle han helt säkert ta spår-vagnen från Embankment direkt hem till sitt lilla hus i Bow och säga till sin hustru: Lilla mor, red min säng för den sista, den stora natten. Vårt slut är nära, lilla mor, vår tid fullkomnad. Vi befinner oss i majoriteten, lilla mor.

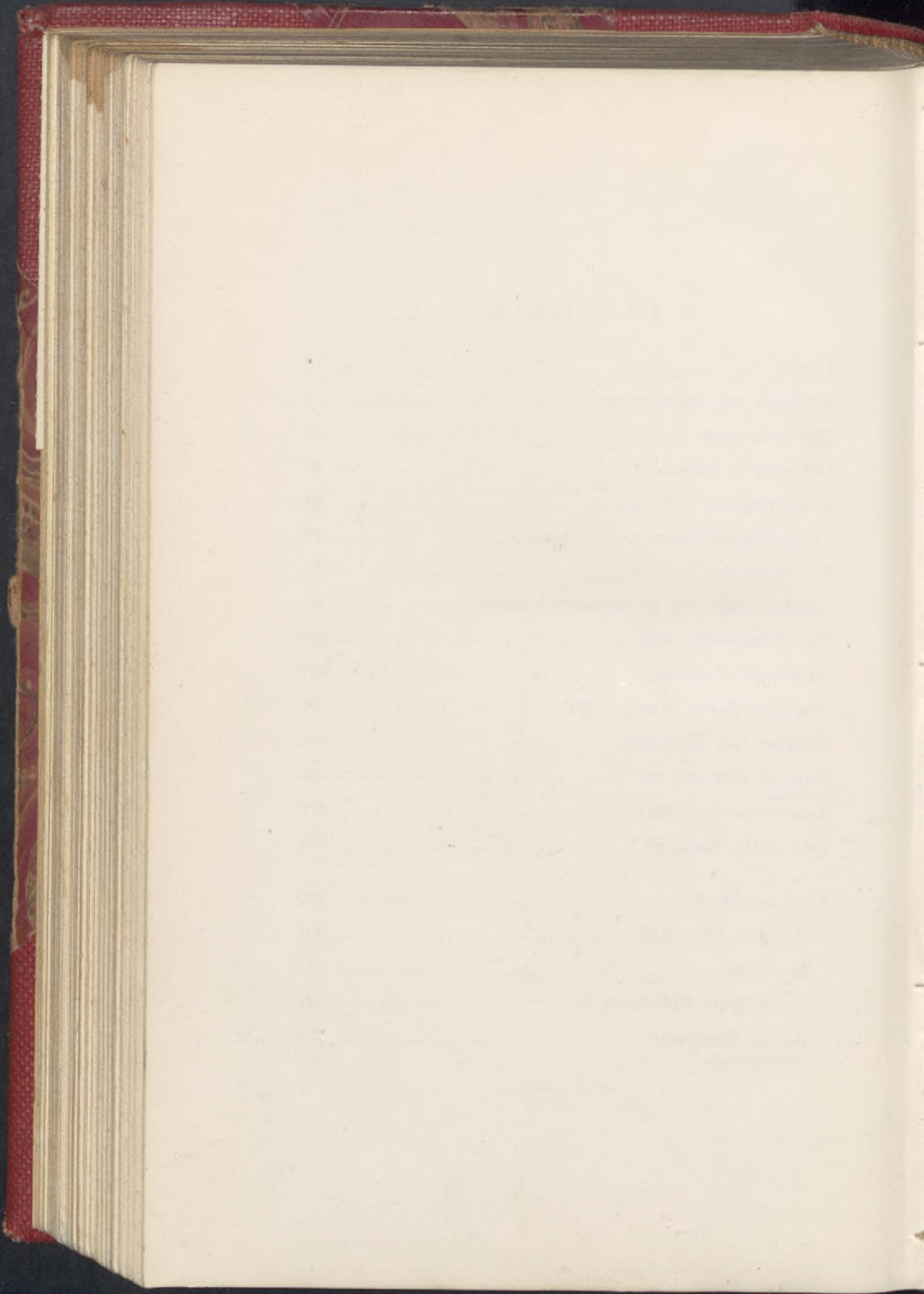

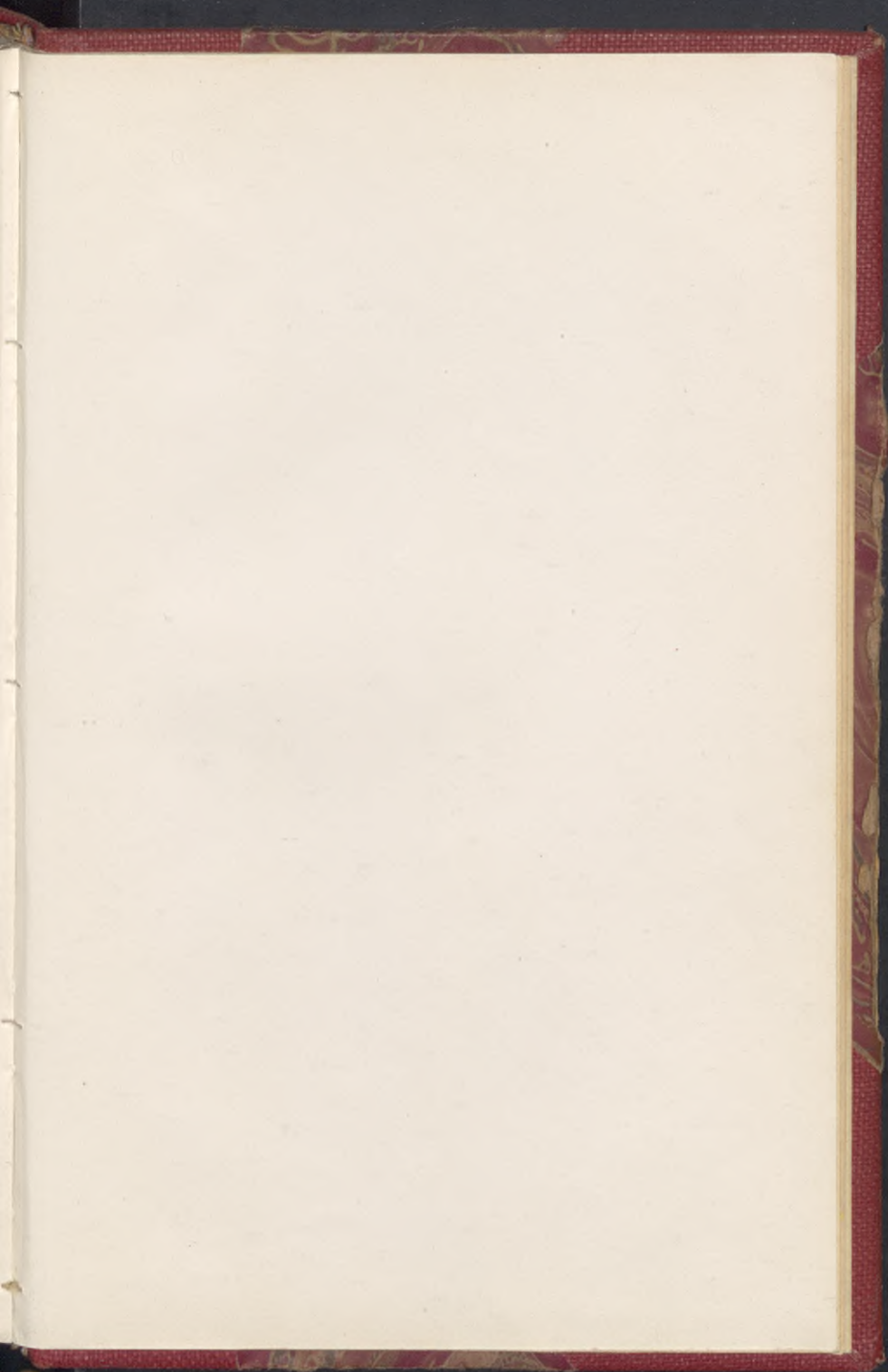

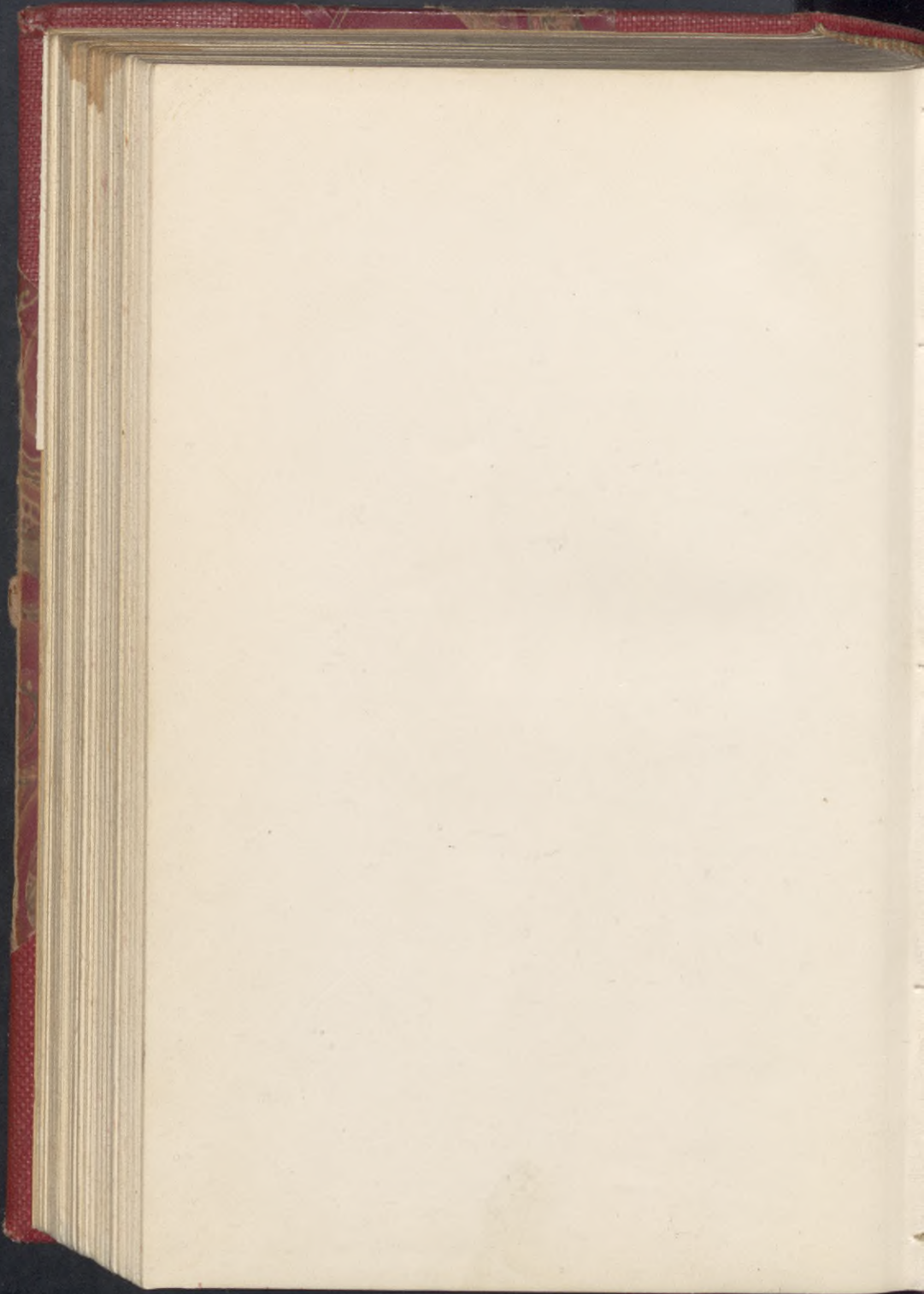
I N N E H Å L L.

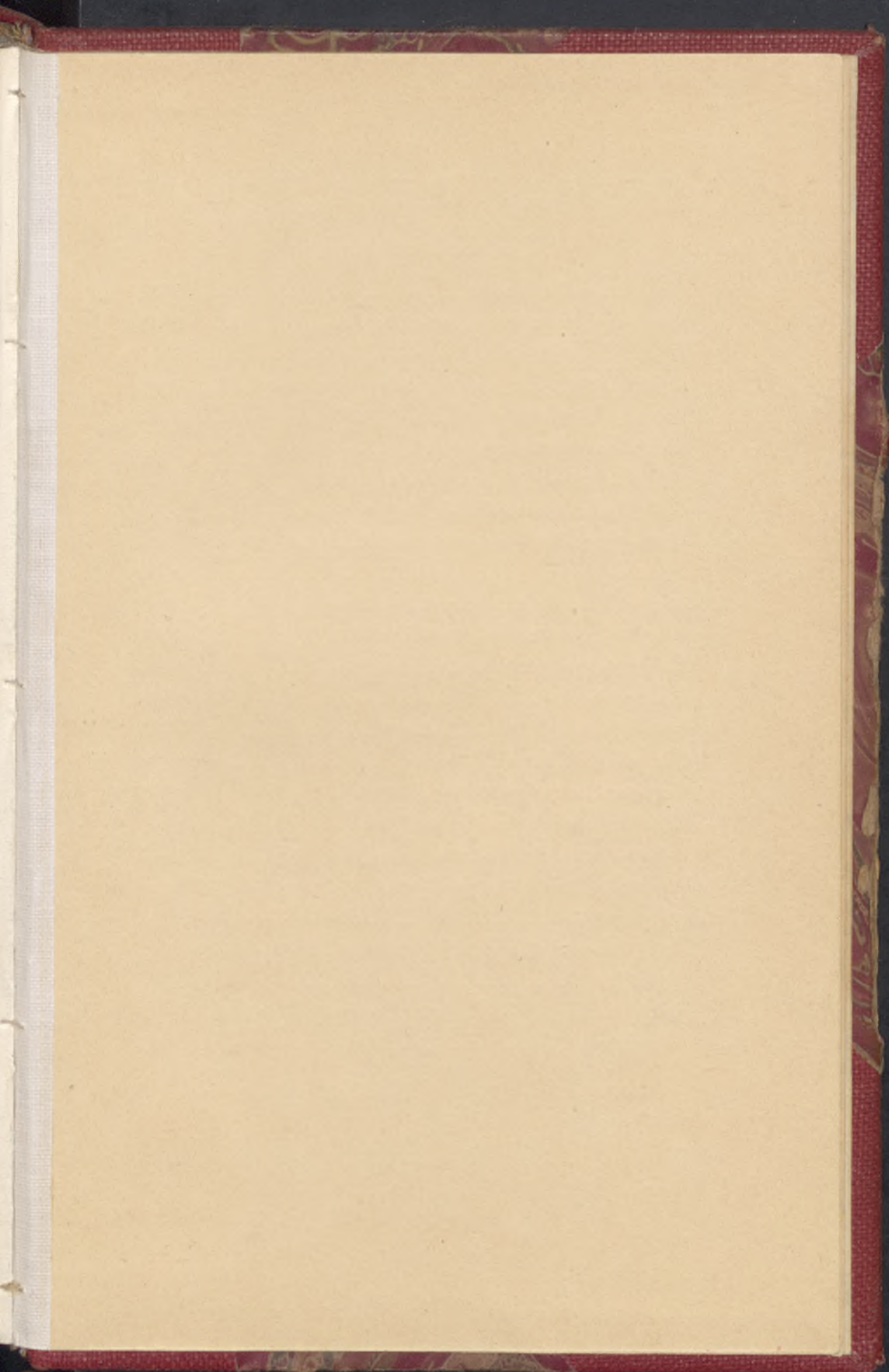
Förord	7
✓ Redingot och nakenkultur	9
✓ The little man	27
✓ Om engelsk humor	51
✓ Engelsmannen och naturen	61
Lunginflammationen	71
✓ Kulturstatistik	81
✓ Gentlemannen och gentlemannaskolorna	92
Mrs Pankhursts staty	132
Sabbat eller söndag?	146
✓ Det Gud haver sammanfogat	166
England och alkoholen	199
<u>Eastend förr och nu</u>	232
Tradition och nyskapelse	271
Quo vadis, Britannia?	282
 Fyra engelsmän:	 299
Winston Churchill	301
Mr Scott	312
Sir William Robertson, Bt.	321
<u>George Lansbury</u>	333

Av

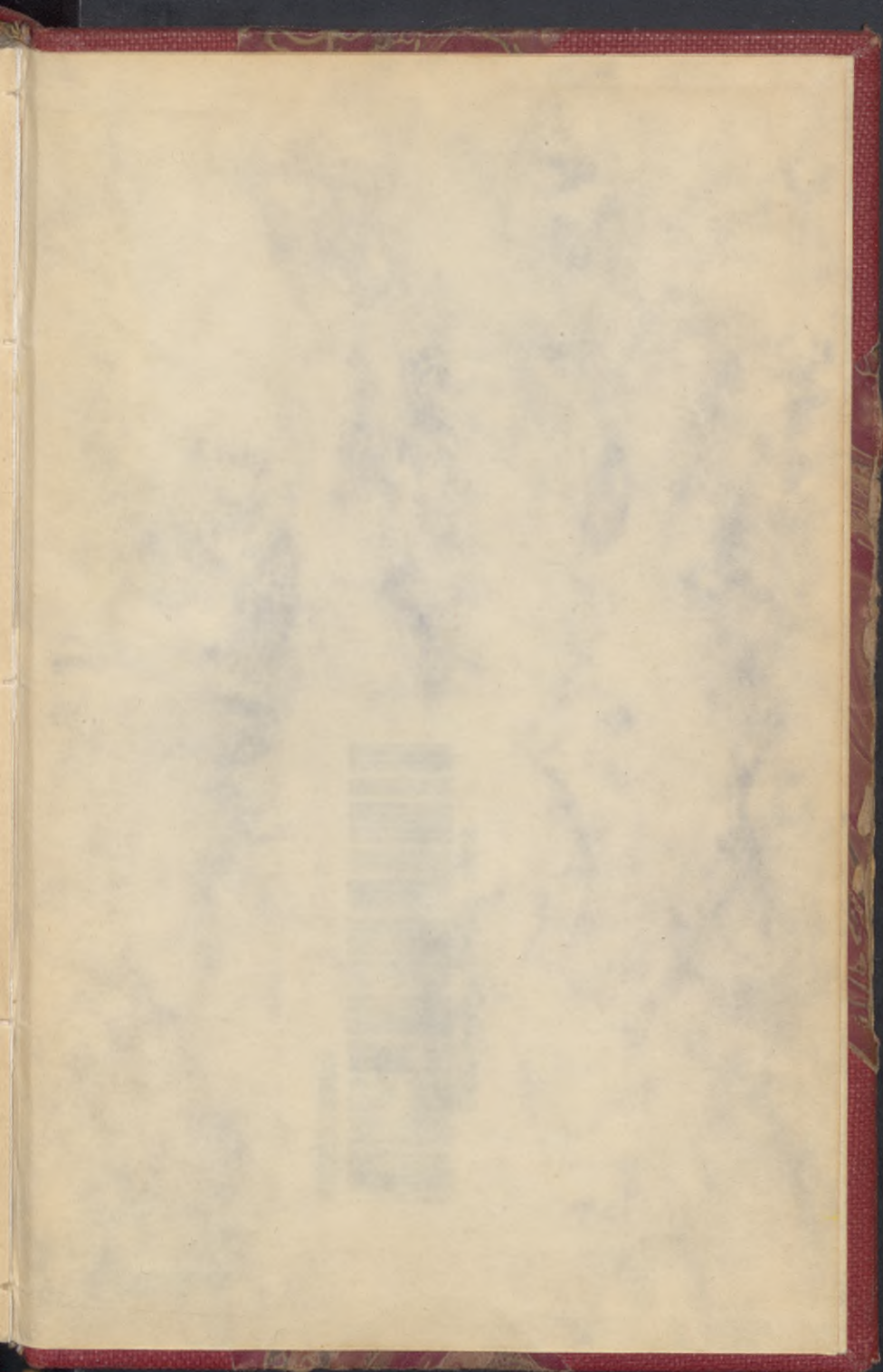
GUSTAF HELLSTRÖM

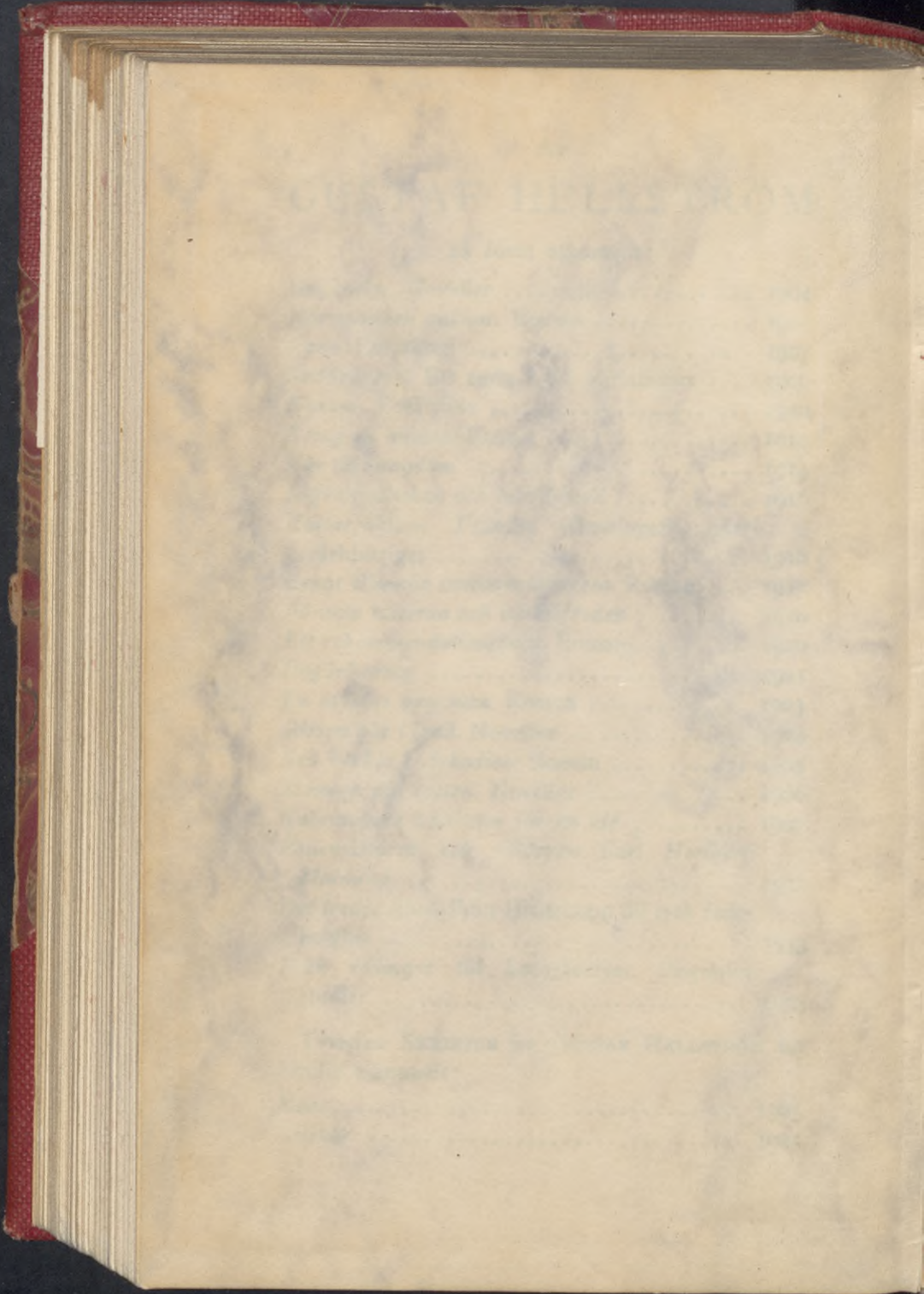
ha förut utkommit:

<i>Ungkarlar</i> . Noveller	1904
<i>När mannen vaknar</i> . Roman	1905
<i>Kaos</i> . En trilogi	1907
<i>Snödroppen</i> . Ett tema i två variationer	1909
<i>Kuskar</i> . Berättelse	1910
<i>Kring en kvinna</i> . Roman	1914
<i>Vår tids ungdom</i>	1914
<i>Joffre, mänskan och härföraren</i>	1916
<i>Kulturfaktorn</i> . Franska stämningar under världskriget	1916
<i>Bengt Blancks sentimentala resa</i> . Roman	1917
<i>Förenata staterna och världsfreden</i>	1919
<i>Ett rekommendationsbrev</i> . Roman	1920
<i>Dagdrömmar</i>	1921
<i>En mycket ung man</i> . Roman	1923
<i>Olsson går i land</i> . Noveller	1924
<i>Sex veckor i Arkadien</i> . Roman	1925
<i>Mannen vid ratten</i> . Noveller	1926
<i>Snörmakare Lekholm får en idé</i>	1927
<i>Polismästaren och riddaren Carl Heribert Malmros</i>	1931
<i>Det tredje riket</i> . Från Hitlerkupp till tysk folk- enighet	1933
<i>Från redingot till kavajkostym</i> . Engelska studier	1933

I serien SKRIFTER AV GUSTAF HELLSTRÖM ha
hittills utkommit:

<i>Kaos</i>	1925
<i>Kuskar</i>	1925

6000323303

Göteborgs Universitet

